Хлопчики Джо
Луїза Мей Олкотт
FOLIO

Хлопчики Джо

Луїза Мей Олкотт

Харків
«ФОЛІО»
2020

УДК 821.111(73)
О-54

Серію«Шкільна бібліотека української
та світової літератури» засновано 2010 року

Переклад з англійської
Богдани Носенок

Художник-оформлювач
Тетяна Калюжна

Олкотт Л. М.

О-54 Хлопчики Джо / Луїза Мей Олкотт; пер. з англ. Б. Носенок; худож.-оформлювач Т. Калюжна. — Харків: Фоліо, 2020. — 364 с. — (Шкільна б-ка укр. та світ. літ-ри).

ISBN 978-966-03-5461-6
(Шкільна б-ка укр. та світ. літ-ри).
ISBN 978-966-03-9362-2

Історія родини Марч, яку американська письменниця Луїза Мей Олкотт (1832–1888) почала розповідати в «Маленьких жінках», так захопила читачів, що авторці довелося написати ще одну книжку — «Маленькі чоловіки». Вони вже вийшли у видавництві «Фоліо». Роман «Хлопчики Джо» завершує цю сагу. Нині сестри, які крізь роки пронесли свою дружбу, знову разом. Сталося це завдяки невгамовній Джо, яка змогла об'єднати всіх близьких навколо спільної справи — виховання молоді. Тим часом її хлопчики, що стали першими учнями в старовинному Пламфілді, дорослішають, вирушають в інші світи, закохуються, потрапляють у складні життєві ситуації. Проте навіть за цілковитої безвиході не втрачають надії, бо в них є місце сили, куди можна повернутися і в горі, і в радості.

УДК 821.111(73)

ISBN 978-966-03-5461-6
(Шкільна б-ка укр.
та світ. літ-ри)
ISBN 978-966-03-9362-2

© Б. Носенок, переклад українською, 2020
© Т. Калюжна, художнє оформлення, 2020
© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2010

I

Десять років потому

— Якби десять років тому хтось сказав би мені, як тут усе чудово зміниться — не повірила б, — сказала Джо своїй сестрі Мег, коли вони погожого літнього дня сиділи на веранді Пламфілду, милуючись довколишнім краєвидом.

— Так, це одне з тих див, які стаються завдяки фінансам і добрим серцям. Неможливо уявити величнішого пам'ятника панові Лоуренсу, ніж цей коледж. Всього один рядок у заповіті, проте щедрість, закладена в ньому на шляхетну справу, вражає донині. Поза сумнівом, житиме пам'ять і про тітоньку Марч, поки в її колишньому маєтку існує цей навчальний заклад, — зазвичай Мег охоче хвалила людей позаочі.

— Пам'ятаєш, як у дитинстві ми вірили у фей і придумували, що в них проситимемо, якщо вони зголосяться виконати наші три бажання? Мої всі здійснилися! Є гроші, слава й улюблена робота, — нагадала сестрі Джо й за звичкою, якої так і не змогла позбутися в дорослому житті, почала відчайдушно наїжачувати волосся, зчепивши руки на голові.

— Мої бажання також стали дійсністю. Та й Емі може скільки душі завгодно насолоджуватися всім, про що мріяла. Якби дорога мама, Джон і Бет були з нами, тут панувало

б цілковите блаженство, — голос Мег затремтів, коли вона згадала про тих, хто пішов назавжди.

Джо поклала долоню на руку сестри, й обидві жінки кілька хвилин сиділи мовчки, переживаючи водночас і сум, і радість від споглядання неймовірного краєвиду.

Справді, ніби за помахом чарівної палички тихий Пламфілд перетворився на мальовниче маленьке містечко, населене гамірливою молоддю. Зміна статусу лише додала йому привабливості. Ретельно відреставрований старий будинок виглядав дуже романтично посеред дбайливо доглянутих галявини й саду. Повсюдно зоріла печатка заможності, якої не було раніше, коли сюди заходили перші учні, а Баери ледве зводили кінці з кінцями.

На пагорбі, де колись пускали повітряних зміїв, тепер височіла монументальна будівля коледжу, вибудувана на кошти, які заповів пан Лоуренс. А стежками, протоптаними колись дитячими ніжками, нині курсували енергійні юнаки й дівчата, з вдячністю користуючись всіма благами, які надавали їм доброзичливі піклувальники навчального закладу.

Неподалік головного входу до маєтку, в тіні великих дерев затишно розташувався гарненький коричневий котедж, що дуже нагадував колишню «голуб'ятню» подружжя Бруків, а зелений схил на захід від нього прикрашала красива споруда з білими колонами, виблискуючи на сонці величезними вікнами — новий особняк Лорі. Коли місто, що стрімко розросталося, оточило з усіх боків старий будинок Марчів, розправилося з тихим «гніздечком» Мег і наважилося поставити миловарний завод перед обійстям обуреного пана Лоуренса, всі пожильці перебралися до Пламфілду, тим самим започаткувавши для нього великі переміни.

Власне, саме творення нового допомогло маленькому товариству пережити горе втрат, коли пішли з життя пані Марч і пан Лоуренс. Понад те родину об'єднувала тепер не

тільки територія, а й спільна справа. Пан Баер очолив навчальний заклад, пан Марч обійняв посаду священника коледжу. Сестри теж долучилися до виховання молоді.

Мег стала добрим другом і порадницею для дівчат, Джо — довіреною особою юнаків, а Емі — справжньою «леді Щедрість», яка делікатно усувала матеріальні негаразди незаможних студентів. Вона відчинила для них двері свого будинку, який вони влучно назвали Парнасом. І в цьому не було перебільшення, бо тут повсюдно панувала музика, краса й високе мистецтво — все те, чого прагнуть чисті серця.

Ті дванадцять хлопчиків, яких виховували в старому Пламфілді на самих початках заснування школи, давно залишили рідні стіни. Однак пенати не забували, щораз навідуючись сюди, щоб поділитися пережитим, посміятися над колишніми пригодами й, наснажившись минулим, повернутися до своїх нових обов'язків. Адже поїздки додому та спогади про щасливі дні дитинства допомагають серцям зберігати ніжність. Тож варто бодай кількома словами згадати про кожного з них і розповісти, як їм ведеться нині.

Франц, якому вже виповнилося двадцять шість, досить успішно працював у гамбурзькій торговій фірмі свого далекого німецького родича. Його брат Еміль, поза сумнівом, був найвеселішим матросом з усіх, які будь-коли «борознили океан». Дядько Баер відправив його в довге плавання, сподіваючись, що нелегка служба на кораблі відіб'є в хлопця охоту до такого способу заробітку на життя. Проте небіж повернувся додому в повному захваті, тим самим остаточно переконавши пламфілдців: це його покликання. Той самий гамбурзький торговець запропонував молодому родичу приписатися на один зі своїх кораблів, тож Еміль почувався цілком щасливим.

Ден, як і раніше, не уявляв свого життя без мандрів. Спочатку він вирушив до Південної Америки, щоб взяти участь

у геологічних дослідженнях, потім спробував розводити овець в Австралії, а тепер займався розробкою нових рудників у Каліфорнії.

Нет навчався в консерваторії й планував завершити музичну освіту в Німеччині. Том з поважних причин обрав медицину й нині відчайдушно намагався полюбити свою майбутню професію. Джек займався комерцією разом із батьком, мріючи якомога швидше набути власних статків. Доллі, Джордж та Нед вивчали юриспруденцію в Гарвардському університеті. Невдовзі після закінчення школи завершився й земний шлях Діка та Біллі. Пламфілдці сумували за ними, хоч і розуміли, що з такими важкими фізичними й розумовими вадами їхнє життя навряд чи було б щасливим.

Тедді й Роба називали «Левом і Ягням», оскільки молодший брат був самовпевненим і впертим, як цар звірів, а старший — лагідним, як найніжніша овечка.

Джо називала Роба «своєю донечкою» і водночас тішилася тим, що за м'якими манерами й делікатністю старшого сина криється чимало чоловічих чеснот. А ще вважала його найвідповідальнішим і найпрацьовитішим з усіх хлопчиків.

Зате дивлячись на Тедді, вона наче поверталась у власну юність і бачила себе тодішню: сповнену честолюбних мрій, примхливу, пустотливу. Джо жартувала, що молодшенький був помітною фігурою в Пламфілді зі своїми завжди скуйовдженими рудуватими кучерями, довгими ногами й руками, гучним голосом і невичерпною енергією. Щоправда, приблизно раз на тиждень у нього траплялися періоди похмурої похмурості. Тоді він занурювався в болото зневіри, звідки його незмінно витягали терплячий Роб або мати, яка добре знала, коли дати синові спокій, а коли розворушити.

Що й казати, Тед був і її гордістю, і джерелом прикрощів. Він невпинно демонстрував незвичні для свого віку здібнос-

ті й таланти, тому матір дуже тривожило, ким же цей чудовий юнак стане, коли виросте.

Демі з відзнакою закінчив коледж, і пані Мег вже бачила його священником, фантазуючи про першу проповідь молодого пастора й наступне довге, сповнене користі життя, яке він вестиме, повсякчас відчуваючи загальну повагу. Проте Джон, як вона його тепер називала, рішуче відмовився вступати до богословської академії, заявивши, що втомився від книжок і має бажання пізнавати людей та реальний світ. І вже остаточно розчарував люблячу матір рішенням спробувати себе в журналістиці. Власне, це стало для неї справжнім ударом.

Однак Мег знала, що не слід нав'язувати свої переконання юним умам, а досвід — найкращий учитель, тож дозволила синові займатися тим, до чого лежить душа, хоч все-таки не полишала надії побачити його на церковній кафедрі.

Натомість тітка Джо дуже зраділа, коли дізналася, що в родині з'явиться репортер й одразу нагородила небожа прізвиськом «Дженкінс». Їй подобалося, що Демі не байдужа її улюблена літературна творчість.

Лорі, якого тепер частіше називали «дядьком Тедді», теж схвально поставився до вибору юнака й наперед передрікав йому чудову кар'єру. При цьому згадував Дикенса та інших знаменитостей, які почали з репортерської роботи, а потім стали відомими романістами або власниками великих газет. Тож Демі чув тільки тих, кого хотів чути й незворушно впроваджував у життя свої плани, попри умовляння стурбованої матері й глузування приятелів.

Не цуралася доля й дівчаток. Мила й хазяйновита Дейзі була найкращою подружкою й помічницею матері. Натомість її сестра Джозі у свої чотирнадцять і дня не могла прожити, щоб не встругнути якусь витівку. Її численні захоплення важко було перелічити, проте останнім часом пер-

ший рядок цього списку незмінно утримувала нездоланна пристрасть до театру, що неабияк стривожило найближчу рідню.

Бесс перетворилася на високу красиву дівчину, хоч незмінними залишилися її привабливі манери та вишуканий смак, якими в дитинстві маленька Принцеса підкорила всіх хлопчиків Пламфілду. Її таланти, успадковані від батька й матері, розвивалися всебічно, а значні родинні статки сприяли цьому.

Проте гордістю маленького товариства вважалася невгамовна Нен. Як і багато свавільних дівчаток, вона поступово набувала ознак енергійної особистості, яка подавала великі надії, бо її честолюбству ніхто не стояв на заваді. Нен почала вивчати медицину в шістнадцять років, і не полишала навчання у свої двадцять, щоб стати кваліфікованою лікаркою, бо інші розумні й освічені жінки вже вибороли для неї право відвідувати коледж і практикуватися в лікарні.

Нен не змінювала мету свого життя відтоді, як озвучила її Дейзі, коли вони маленькими дівчатками сиділи на старій вербі: «Я не хочу возитися з ніякою сім'єю. В мене буде свій кабінет з купою пляшечок, скриньок і всяких там різних інструментів, і я роз'їжджатиму всюди на коні або в екіпажі й лікуватиму хворих людей». Таке майбутнє тепер швидко наближалося до цієї вродливої молодої дівчини. Її так захоплювало навчання, що жодна спокуса не мала шансу змінити це вподобання.

Щоправда, кілька гідних молодих людей спробували переконати дівчину взяти за взірець її подругу Дейзі, яка мріяла про «гарненький маленький будиночок і родину, щоб про неї піклуватися». Але Нен тільки сміялася у відповідь, змушуючи закоханих юнаків рятуватися втечею, коли пропонувала показати їй як фахівцю язик, який щойно говорив про кохання, або брала професійним жестом запропоновану

руку, щоб тільки порахувати пульс. Як наслідок, біля неї не залишилося жодного симпатика — крім одного наполегливого юнака, запал якого вона поки що не змогла охолодити.

Том прикипів до Нен із дитячих років так само, як вона до своїх «інструментів». Він постійно демонстрував їй зворушливі докази вірності. Наприклад, вивчав ненависну йому медицину, хоч мав бажання та й хист до комерції. Дівчина, однак, була непохитною, а Том, щоб бути ближче до неї, вперто не кидав університет, маючи надію, що не стане причиною смерті найближчих друзів, коли почне лікарську практику.

Мег і Джо все ще розмовляли на веранді, а тим часом Нен і Том прямували до Пламфілду — поки що поодинці. Нен бадьоро крокувала тінистою заміською дорогою, розмірковуючи над цікавим випадком якогось захворювання, а Том мчав позаду, щоб «випадково» нагнати її — його звичайна хитрість, яка становила частину всієї гри.

Нен виросла красивою — матова чиста шкіра, ясні очі, жива усмішка, гордовита постава — неодмінна ознака молодих жінок, які мають мету в житті. Одягалася вона просто й практично, ніщо не сковувало її рух. Деякі перехожі оберталися, щоб помилуватися здоровою, щасливою дівчиною, яка крокує за місто в такий чудовий день широко розгорнувши плечі. Їхні почуття, поза сумнівом, поділяв розчервонілий юнак, що, пихкаючи, мчав за нею з капелюхом у руці, а кожен тугий завиток кучерявого волосся на його голові здригався від нетерпіння.

Незабаром вітерець доніс до Нен неголосне «Привіт!». Вона притишилася й спробувала, хоч і без успіху, вдати, ніби здивувалася, а потім привітно вигукнула:

— А, це ти, Томе!

— Схоже, що я. Подумав, можливо, ти підеш сьогодні за місто, — веселе обличчя хлопця ще більше засяяло від задоволення.

— Ти добре знав, що я піду. Як твоє горло? — запитала Нен своїм найпрофесійнішим тоном, який завжди допомагав їй гасити недоречні, на її думку, захоплення чоловіків.

— Горло? О, точно! Горло… пам'ятаю. Все гаразд. Ліки, які ти прописала, подіяли негайно. Я більше ніколи не назву гомеопатію шахрайством.

— Цього разу ти сам шахраював, тож шахрайськими були й пігулки, які я тобі дала. У них не містилося нічого помічного. Якщо цукор і молоко можуть так чудово виліковувати дифтерію, то я це, мабуть, візьму на замітку. О, Томе, Томе, невже ти ніколи не покінчиш зі своїми витівками?

— О, Нен, Нен, невже ти ніколи не перестанеш обводити мене навколо пальця?

І вони весело засміялися — так само, як робили це в дитинстві, яке завжди згадували, коли крокували до Пламфілду.

— Я знаю, що не побачу тебе цілий тиждень, якщо тільки не вигадаю який-небудь привід для візиту до твоєї приймальні. Ти весь час така заклопотана й зайнята, що мені ніяк з тобою не поговорити, — прояснив ситуацію Том.

— Тобі теж варто займатися справою, а не подібними дурницями. Вкотре кажу тобі, Томе, якщо повністю не зануришся в навчання, то ніколи нічого не досягнеш, — завважила Нен серйозно.

— Мені цього навчання цілком вистачає, — промовив у відповідь Том із таким виглядом, ніби згадав про щось огидне. — Людина повинна хоч трохи розважитися після того, як цілими днями роздивляється трупи. Я не можу довго витримувати це заняття без перерви, хоч деяким воно, схоже, приносить величезне задоволення.

— Тоді чому не залишиш медицину? Займись чимось підхожим. Хіба я не казала тобі, що робиш дурість, обираючи цей фах, — сказала Нен із ледь помітним виразом стурбова-

ності в проникливих очах, коли намагалася знайти ознаки хвороби на обличчі хлопця, рум'яному, як червоне яблучко.

— Ти знаєш, чому я вибрав цю професію й залишуся вірним їй, навіть, якщо доведеться погинути. Можливо, одразу й не скажеш, що мені зле, але знай: задавнене сердечне нездужання рано чи пізно зведе мене в могилу. Тільки одна лікарка в усьому світі здатна зарадити моєму горю, але не хоче.

Вираз задумливого смирення на обличчі Тома був одночасно кумедним і зворушливим. Він говорив щиро, хоч його натяки аж ніяк не заохочувалися співрозмовницею.

Нен насупилася, проте вона вже звикла до подібних промов і знала, як лікувати Тома.

— Ця лікарка застосовує найкращі ліки, але ще не було на світі такого важкохворого пацієнта. Ти був на тому балу, як я веліла?

— Був.

— Присвятив всю свою увагу гарненькій панні Вест?

— Танцював з нею цілий вечір.

— Невже вона не справила цілющого впливу на твоє велелюбне серце?

— Ніяковісінького! Один раз я позіхнув їй в обличчя, потім забув принести частування, й, нарешті, зітхнув з полегшенням, коли наприкінці балу відвів її до матусі.

— Приймай дозу цих ліків якомога частіше й спостерігай за симптомами. Прогнозую, що поступово в тебе виникне звикання.

— Ніколи! Я впевнений, що на мій організм це не подіє.

— Побачимо. Виконуй приписи лікаря! — відповіла вона суворо.

— Добре, док, — лагідно промовив хлопчина.

Хвилину тягнулося мовчання. Відтак немов яблуко розбрату було забуто під впливом приємних спогадів,

викликаних знайомими ландшафтами, Нен несподівано сказала:

— Як весело ми, бувало, гралися в тому лісі! Пам'ятаєш, як ти впав з великого горіха й мало не зламав собі ключицю?

— Ще б пак! Як не пам'ятати… як ти натирала мене без кінця настоянкою полину, поки я весь не став червоно-коричневим, а пані Джо голосила через мою зіпсовану курточку, — засміявся Том, знову ставши на хвилину хлопчиськом.

— А як ти влаштував у будинку пожежу, пам'ятаєш?

— Згадай краще, як ти ходила на станцію за своєю скринею!

— Ти коли-небудь кажеш тепер «тисяча черепах»?

— А хто-небудь ще називає тебе «міс Шибайголова»?

— Так, Дейзі!.. Мила Дейзі, я не бачила її цілий тиждень.

— Я зустрів сьогодні вранці Демі. Він сказав, що вона зараз господарює в будинку мами Баер.

— Вона завжди допомагає пані Джо, коли та занурюється у «вир». Дейзі — зразкова домогосподарка, тож я раджу тобі домагатися її прихильності, якщо тобі бракує бажання по-справжньому взятися за навчання і спочатку подорослішати, перш ніж залицятися до дівчат.

— Нет розіб'є свою скрипку об мою голову, щойно я натякну на щось подібне. Ні, дякую. Інше ім'я закарбувалося в моєму серці. Його неможливо стерти так само, як синій якір на моєму плечі. «Надія» — мій девіз. «Ніколи не здаватися» — твій. Побачимо, хто триматиметься стійкіше.

— Ви, дурні хлопчиська, думаєте, що ми повинні розбитися на парочки, як за тих давніх днів, коли були дітьми. Але ми не збираємося займатися цією нісенітницею… Як гарно звідси виглядає Парнас! — вигукнула Нен, знову несподівано міняючи тему розмови.

— Будинок чудовий. Але я чомусь дедалі більше люблю старий Пламфілд. Ось здивувалася б тітка Марч, якби по-

бачила, як все тут змінилося! — відгукнувся Том, коли вони затрималися біля воріт, щоб помилуватися краєвидом.

Несподіваний крик змусив друзів здригнутися. Майже одразу перед ними постав високий хлопчик зі скуйовдженим рудуватим волоссям, що перестрибнув через живопліт, наче кенгуру. Те саме спробувала зробити худорлява дівчинка, однак не розрахувала сили й повисла на кущах глоду, немов маленька фея. Капелюшок злетів у неї з голови й, тримаючись на зав'язках, зависнув на плечах, тож одразу впадало в око її виразне обличчя, обрамлене чорними кучерями. Спідниця могла розповісти про те, що дівчинка долала водні перешкоди, підкоряла дерева, але все-таки непоправної шкоди завдав їй стрибок через живопліт.

— Нен, будь ласка, знімай мене звідси швидше! А ти, Томе, тримай Тедді! В нього моя книжка! Мені вона дуже потрібна! — вигукнула Джозі, анітрохи не зніяковівши.

Том одразу схопив грабіжника за комір, а Нен витягла Джозі з колючого куща й поставила на ноги, не сказавши й слова докору. Вона сама була в дитинстві шибайголовою, тому поблажливо ставилася до всіх, хто вирізнявся активністю.

— Що сталося, люба? — запитала вона, заколюючи шпилькою розпанахану спідницю Джозі, поки та розглядала подряпини на руках.

— Я сиділа на вербі, вчила роль, а Тед підкрався й вибив книжку в мене з рук палицею й вона впала у струмок. Перш ніж я встигла злізти, він схопив її й кинувся навтьоки. Негідник, зараз же віддай книжку, або я надеру тобі вуха! — крикнула Джозі, одночасно сміючись і гніваючись.

Вивернувшись з рук Тома, Тед театрально закинув голову й кидаючи ніжні погляди на скуйовджену молоду особу в драній спідниці, що стояла перед ним, з удаваним трагізмом прочитав знаменитий монолог Клода Мелнота. На

словах: «Тобі подобається ця картина, люба?», він майже зав'язав вузлом свої довгі ноги й скорчив таке обличчя, що мимоволі викликав сміх.

З веранди долинули оплески, які й поклали край усьому дійству. Молодь юрбою попрямувала алеєю до будинку, зовсім як у давні часи, коли Том правив четвіркою «конячок», а Нен була найкращим скакуном в його упряжці. Рум'яні, гомінкі, веселі, вони привітали сестер і розташувалися на східцях відпочити. Мег одразу взялася ремонтувати спідницю дочки, а Джо пригладила гриву свого Лева й відібрала в нього книжку. Через хвилину з'явилася Дейзі, щоб привітатися з друзями, й почалася товариська бесіда.

— Сьогодні в нас до чаю кекси, тож вам варто залишитися. У Дейзі вони неперевершені, — гостинно завважив Тедді.

— Тедді ніколи не пропустить такої нагоди. Минулого разу з'їв дев'ять штук. Тому він такий гладкий, — додала Джозі, кинувши лукавий погляд на худого, як тріска, кузена.

— Маю відвідати Люсі Дав. У неї панариційй, пора його розкрити. Вип'ю чаю в коледжі, — відповідала Нен, обмацуючи кишені, аби переконатися, що коробочка з інструментами при ній.

— Дякую за запрошення, але мені з Нен по дорозі. У Тома Мериведера блефарит, і я обіцяв йому почистити повіки та вії. Він заощадить, бо йому не доведеться платити лікареві, а для мене це хороша практика — пальці такі незграбні, — сказав Том, роздивляючись свої руки. Він мав намір якнайдовше побути зі своїм ідеалом.

— Ш-ш-ш! Дейзі не любить слухати ваші розмови на лікарські теми. Про кекси говорити приємніше, — Тед солодко всміхнувся Дейзі, завойовуючи її симпатію, щоб завжди отримувати щось смачненьке.

— Чи є новини від Комодора? — поцікавився Том.

— Він на шляху додому. Ден теж сподівається приїхати. Я дуже хочу побачити всіх моїх хлопчиків разом, тож попросила цих двох вічних мандрівників приїхати на День Подяки, а якщо зможуть, то й раніше, — відгукнулася пані Джо, подумки бажаючи, щоб це сталося якнайшвидше.

— Вони приїдуть, всі до одного, якщо зможуть. Навіть Джек, я впевнений, піде на ризик втратити долар-другий заради того, щоб весело пообідати з нами, як у старі добрі часи, — засміявся Том.

— А ось індик, відгодований для майбутнього бенкету. Я тепер не ганяю його по двору, а годую на славу, тож він пухне прямо на очах. Так будуть збережені його дорогі ніжки! — сказав Тед, вказуючи на приречену птицю, яка гордо походжала галявиною неподалік від веранди.

— Нет має наприкінці місяця їхати до Німеччини, тож слід обов'язково влаштувати йому веселі проводи. Гадаю, наш старий Птах повернеться додому другим Оле Буллем, — сказала Нен подрузі.

Чарівний рум'янець пофарбував щоки Дейзі, а швидке зітхання змусило складки мусліну на її грудях піднятися й опуститися, проте голос не видав її замішання:

— Дядько Лорі каже, що в нього справжній талант. Після навчання за кордоном він зможе добре заробляти, хоч, можливо, ніколи не стане знаменитістю.

— Пророцтва щодо молодих людей рідко збуваються, тож не варто покладати на них великі надії, — завважила пані Мег, зітхнувши.

— Якщо наші діти стануть просто хорошими й працьовитими, такі результати мають нас задовольнити. Однак, це так природно — бажати, щоб вони стали видатними людьми й досягли успіху, — висловила й свою думку пані Джо.

— Так, вони всі, як мої курчата: ніяк не вгадаєш, що з них вийде. Ось, погляньте, цей красень-півник — найдурніший

з усіх, а той, негарний і довгоногий — король двору, на рідкість кмітливий і кричить так голосно, що мертвого розбудить. А красень тільки хрипить та сипить, і до того ж жахливий боягуз. Мене теж поки що зневажають, та почекайте, ось виросту, тоді подивимося, — «скромне» пророцтво Тедді викликало загальний сміх, бо дуже вже хлопчина нагадував свого довгоногого вихованця.

— Було б добре, якби Ден нарешті знайшов собі постійну пристань. Як говорить прислів'я, кому на місці не сидиться, той добра не наживе, а він, у свої двадцять п'ять, все ще бродить світами й немає для нього ніякої вузди, крім однієї, — Мег кивнула на сестру.

— Зрештою, Ден знайде своє покликання, а досвід — найкращий учитель. Манери в нього все ще грубуваті, але щоразу, коли він приїжджає додому, я бачу зміни на краще й ніколи не втрачаю віри в нього. Він, можливо, ніколи не здійснить великих справ і не розбагатіє, але, якщо неприборканий хлопчик стане просто гідним поваги чоловіком, мене це неабияк потішить, — сказала пані Джо, яка завжди захищала свою «чорну овечку».

— Правильно, мамо, стій за Дена горою! Він вартує десятка Джеків і Недів, які тільки те й роблять, що вихваляються своїми грошима та мріють стати важливими персонами. Ось побачите, Ден ще зробить що-небудь таке, чим ми пишатимемося, і втре їм усім носа, — додав Тедді. Його любов до «Денні» стала ще міцнішою тепер, коли до неї додалося хлоп'яче захоплення цим сміливим молодим чоловіком, який понад усе любив мандрувати світом.

— Не сумніваюся, що так і буде. Він належить до числа сміливців, здатних на вчинок: піднятися на Маттерхорн, пірнути в Ніагарський водоспад або знайти величезний золотий самородок. Це його спосіб перебіситися й, можливо, він кращий за нас, — завважив Том задумливо. Він сам, відтоді

як став студентом-медиком, встиг віддати данину захопленням молодості.

— Набагато кращий! — виразно заявила пані Джо. — Я охоче послала б усіх моїх хлопчиків побачити широкий світ, ніж залишати їх, як це часто буває, у великих містах, де повно спокус і де молоді люди лише витрачають даремно час, гроші й здоров'я. Ден змушений заробляти собі на життя. Це вчить його не боятися труднощів, не втрачати терпіння й розраховувати тільки на свої сили. Я хвилююся за нього менше, ніж за Джорджа й Доллі, які, хоч і навчаються в університеті, проте, й донині — сущі діти, які не здатні подбати про себе.

— А що ви думаєте про Джона, який цілими днями нишпорить містом, а потім дає в газети матеріали про найрізноманітніші події, починаючи з проповідей і закінчуючи поєдинками професійних боксерів? — уточнив Том. Йому спало на думку, що, мабуть, такий спосіб життя був би йому набагато більше до душі, ніж відвідування лекцій і лікарняних палат.

— Демі тричі захищений: у нього правильні життєві засади, витончені смаки й мудра мати. Йому не загрожує потрапити в біду, а отриманий за час роботи досвід стане в пригоді під час заняття літературною творчістю. Я впевнена, що з часом це станеться, — сказала пані Джо пророчим тоном. Вона з нетерпінням чекала моменту, коли хто-небудь з її «гидких каченят» перетвориться на лебедя.

— А ось і Дженкінс — варто тільки про нього згадати — він уже тут! — вигукнув Том.

До веранди, розмахуючи над головою газетою, наближався темноокий юнак.

— Поспішайте прочитати! «Вечірній сторож»! Останній випуск! Жахливе вбивство! Банківський клерк втік від суду! Вибух на пороховому заводі! Загальний страйк учнів латин-

ських класів! — заревів Тедді, кидаючись назустріч кузену граціозним підтюпцем молодого жирафа.

— Комодор зайшов у гавань, а щойно звільниться, відразу віддасть якоря, щоб примчати до нас на всіх вітрилах, — повідомив Демі, перескакуючи зі сходинки на сходинку й широко всміхаючись.

Усі заговорили одночасно, а газету передавали з рук у руки, щоб кожен міг на власні очі прочитати радісну звістку про те, що судно «Бренда», яке прибуло з Гамбурга, щасливо зайшло в американський порт.

— Завтра він перевальцем зайде в Пламфілд і вчергове здивує нас колекцією морських дивовиж і незліченими морськими розповідями. Я бачив його, веселого, обвітреного, засмаглого, пропахлого смолою. Сказав, що плавання було успішним. До того ж він отримав пропозицію стати другим помічником, бо його товариш, який обіймав цю посаду, зламав ногу й залишиться на березі, — додав Демі.

— Хотіла б я скласти цю ногу, — пробурмотіла Нен, зробивши рукою характерний професійний жест.

— А як там Франц? — запитала пані Джо.

— Зібрався одружуватися! Славна новина для вас! Перший з усього вашого виводка, тітонько, тож можете з ним попрощатися. Обраницю звуть Людмила Хельдегард Блюменталь. З хорошої сім'ї, багата, красива й, зрозуміло, добра, як ангел. Старий Франц хоче отримати згоду дядька Фрица. Тоді зіграє весілля, охазяйнується, щоб жити далі щасливим і чесним бюргером. Довгих йому років життя!

— Тішуся цією новиною. Я так хочу, щоб кожен з моїх хлопчиків знайшов собі хорошу дружину й щасливо жив з нею в славному маленькому будиночку. Якщо все буде, як ти сказав, я зможу надалі не хвилюватися за Франца, — сказала пані Джо, складаючи руки з дуже задоволеним вигля-

дом, бо часто відчувала себе стурбованою куркою з численним виводком курчат і каченят.

— Я теж радий за Франца, — зітхнув Том, кинувши закоханий погляд на Нен. — Одруження — саме те, що потрібно молодій людині, яка прагне чесного життя. А обов'язок хороших дівчат — виходити заміж якомога швидше, правда, Демі?

— Якщо на всіх них вистачить хороших молодих чоловіків. Жіноче населення перевершує за чисельністю чоловіче, як тобі відомо, особливо тут, у Новій Англії. Ймовірно, цим пояснюється високий рівень культури суспільства, в якому ми живемо, — відгукнувся Джон, на хвилину відволікшись від розмови з матір'ю, над кріслом якої схилився, розповідаючи стиха про все, що сталося за день.

— Таке співвідношення є досить сприятливою обставиною, дорогі мої, оскільки на те, щоб привести на світ, провести по життю й зібрати в інший світ кожного чоловіка, потрібно три або й чотири жінки. Ви дорого обходитесь, хлопчики мої. Тож добре, що матері, сестри, дружини й дочки сумлінно і з любов'ю виконують свій обов'язок, а інакше ви зникли б з лиця землі, — урочисто заявила пані Джо, взявши на коліна кошик, повний драних шкарпеток: професор і раніше був важкий на ногу, а його сини дуже походили на нього щодо цього.

— Так-так, для «надлишкових» жінок знайдеться чимало роботи: хтось же повинен подбати про цих безпорадних чоловіків та їхні родини. Я щодень бачу це дедалі ясніше, тож тішуся, що моя професія дасть мені змогу стати корисною, щасливою й незалежною старою дівою, — наголос, зроблений Нен на двох останніх словах, викликав у Тома стогін, а в інших — сміх.

— Я пишаюся тобою, Нен, і впевнена, що ти досягнеш успіху. Всім нам у цьому світі потрібні саме такі корисні жін-

ки. Іноді в мене виникає неясне відчуття, що я помилилася у визначенні свого покликання. Мабуть, було б краще залишитися незаміжньою. Проте мені здавалося, що обов'язок велить вчинити інакше, і я не шкодую про зроблений вибір, — завважила пані Джо, притискаючи до грудей велику й дуже драну синю шкарпетку.

— Я теж. Ну що б я робив без моєї найдорожчої матусі? — додав Тедді, й не опускаючи розгорнуту газету, в читання якої був занурений до цієї хвилини, міцно обійняв матір.

— Мій любий хлопчику, якби ти хоч іноді мив руки, твої ніжності були б менш згубними для мого комірця. Але нічого, мій кудлатий скарб, краще вже плями від трави й землі, ніж зовсім без втіхи, — пані Джо, як сонце після короткого затемнення, виринула з-за газети, виглядаючи при цьому надзвичайно посвіжілою, хоч її волосся на потилиці зачепилося за ґудзики Тедді, а комірець збився набік.

Несподівано для всіх, Джозі, яка старанно вчила нову роль на іншому кінці веранди, скрикнула й прочитала монолог Джульєтти в склепі, та ще й так виразно, що хлопці зааплодували, Дейзі здригнулася, а Нен пробурмотіла:

— Дуже сильне розумове зрушення для дівчинки її віку.

— Гадаю, тобі доведеться змиритися, Мег. Ця дівчинка — природжена актриса. Ми не підіймалися до таких висот артистизму навіть у «Проклятих чарівницях», — завважила Джо, кидаючи букет різнокольорових шкарпеток до ніг розчервонілої й захеканої небоги, коли та граціозно опустилася на килимок.

— Це щось на зразок покарання мені за моє пристрасне захоплення театром в юності. Тепер мені відомо, що відчувала наша бідна мама, коли вислуховувала слізні прохання дозволити мені стати актрисою. Я ніколи добровільно не дам згоди, — сказала Мег тоном, у якому був відтінок докору.

Це спонукало Демі підняти сестру з килимка й, злегка струснувши, суворо промовити, щоб вона «кинула ці дурниці на людях».

— Залиш мене, королівський поплічнику, або я відповім тобі монологом Божевільної нареченої з моїм найкращим «ха-ха»! — крикнула Джозі сердито, дивлячись на нього, наче ображене кошеня. Відтак зробила чудовий реверанс і, мелодраматично оголосивши: «Екіпаж пані Воффінгтон подано!», пішла вниз східцями веранди, з величним видом тягнучи за собою червону шаль Дейзі.

— До чого ж вона кумедна, правда? Як мені нудно було б тут без цієї дівчинки. Якщо вона коли-небудь стане манірною, я втечу. Тож, дивіться, не губіть її талант у зародку, — сказав Тедді, похмуро поглядаючи на Демі, який, сидячи на сходах, робив якісь стенографічні записи в блокноті.

— Ви з Джозі — пара скакунів, і потрібна сильна рука, щоб вами правити. Проте мені це заняття навіть подобається. Джозі варто було б бути моєю дитиною, а Робу — твоєю, Мег. Тоді в «голуб'ятні» панував би повний спокій, а в моєму домі все було б догори дриґом. Ну, а тепер, гадаю, мені варто піти й розповісти новини Лорі. Ходімо зі мною, Мег. Невелика прогулянка піде нам обом на користь, — Джо начепила на голову солом'яного капелюха Тедді й підхопила сестру під руку, рушила до Парнасу, залишивши Дейзі стежити за кексами, Тедді миритися з Джозі, а Тома й Нен — псувати настрій своїм пацієнтам наступну чверть години.

II

Парнас

— Палац справді відповідає своїй назві, — вкотре завважила Мег, коли вони з Джо підіймалися схилом до білоколонної будівлі.

До того ж у той день всі богині мистецтв були вдома: гостей зустріли живі картини й звуки, що напрочуд підходили для житла муз. Проходячи повз відчинене вікно, сестри зазирнули в бібліотеку, де головували Кліо, Калліопа й Уранія. Мельпомена й Талія розважалися у великій вітальні, де кілька молодих людей танцювали та проводили репетицію нової п'єси. Ерато гуляла в саду зі своїм коханим, а у великій залі сам Феб диригував злагодженим хором.

Аполлоном був наш старий друг Лорі. Його перша молодість відійшла в минуле, але краса та доброта нікуди не поділися. Час перетворив свавільного хлопчика на благородного зрілого чоловіка. В його житті були печаль і радість, невдачі й успіхи. Це допомогло сформувати характер, а втілення в життя побажань дідуся стало обов'язком, який він виконував з особливою ретельністю.

Деяким людям корисно жити в достатку — вони розцвітають під променями сонця. Іншим потрібна тінь — тоді вони, немов тверді плоди, стають м'якішими, особливо пройшовши крізь пору морозів. Поза сумнівом, Лорі, як

і Емі, належав до першого типу людей. Тож їхнє життя разом було для обох чимось на зразок прекрасної поеми — не тільки гармонійне й щасливе, а й сповнене високих прагнень, широкої благодійності.

Усе в їхньому будинку вирізнялося скромною красою й комфортом. Господар і господиня любили мистецтво, тож у них гостювали представники найрізноманітніших творчих професій. Лорі й сам багато вправлявся в музиці і заохочував до цього юних музикантів, всіляко підтримуючи їх.

Емі протегувала честолюбним молодим художникам і скульпторам. Її власні заняття додавали радості, коли підросла дочка й розділила з нею це захоплення. Емі доводила своїм життям, що жінки можуть бути вірними дружинами й матерями, не жертвуючи при цьому талантом, дарованим їм як для їхнього розвитку, так і блага інших.

Сестри добре знали, де шукати господинь. Джо відразу попрямувала до спільної студії обох мисткинь. Бесс трудилася над бюстом маленької дитини, а її мати завершувала обробку скульптурного портрета чоловіка.

Час, здавалося, зупинився для Емі: щастя допомагало їй зберігати красу молодості, а багатство дало світський лоск, набути якого вона так прагнула в дитинстві та юності. Струнка й велична, ця жінка була прикладом того, як простота може стати елегантністю завдяки смаку, з яким вибирається сукня, й витонченості, з якою її носять. Якось одна зі студенток сказала парадоксальну фразу: «Інколи здалеку я не можу прискіпливо роздивитися вбрання пані Лоуренс, але знаю напевне, що вона найвишуканіше, ніж у всіх інших присутніх дам».

Емі обожнювала дочку. Це й не дивно, оскільки краса, про яку вона завжди мріяла, була — в усякому разі для люблячої матері — втілена в цьому її молодшому «Я». Бесс успадкувала від матері величну поставу, блакитні очі, пре-

красний колір обличчя й золотисті кучері, зібрані в такий самий класичний вузол на потилиці.

А ще — о! — неймовірна радість для Емі! — в Бесс були красиві, як у батька, ніс і вуста, але по-жіночому витончені. Сувора простота довгого полотняного фартуха цілком влаштовувала дівчину. Вона працювала захоплено, відгородившись від навколишньої дійсності, як всі справжні художники, не помічаючи навіть, з якою ніжністю стежать за нею люблячі очі матері. Допоки в студію не увірвалася енергійна тітка Джо з вигуком:

— Мої дорогі дівчата, швидше киньте свої «пасочки» й послухайте, що я вам скажу!

Обидві мисткині відклали інструменти й сердечно вітали невгамовну родичку, хоч своїм приходом вона порушила їхній творчий запал. Тож коли з'явився Лорі, якого Мег прислала до них із зали, де він проводив заняття з хором, їхня бесіда була в розпалі. Сівши на диван між сестрами, без жодних барикад з обох боків, він з цікавістю слухав новини про Франца й Емілі.

— Епідемія почалася, й тепер лютуватиме серед усього твого виводка. Тож, Джо, наберися терпіння на наступні десять років, щоб витримати всілякі романи й нерозсудливості. Твої хлопчики виросли й тепер стрімголов пірнатимуть у море пристрастей. А це значно серйозніше, ніж ті витівки, з якими тобі доводилося мати справу донині, — сказав Лорі, із задоволенням спостерігаючи за зміною виразу її обличчя — від захоплення до відчаю.

— Знаю, знаю! І без надії сподіваюсь, що зможу провести їх через буруни й без втрат дістатися берега. Проте це жахлива відповідальність, оскільки вони приходитимуть до мене й запевнятимуть, ніби в моїх силах зробити так, щоб їхні маленькі любовні історії були тільки щасливими. Мені це, втім, навіть подобається, а Мег до того сентимен-

тальна, що просто в захваті від подібної перспективи, — відповідала Джо, відчуваючи себе досить спокійно в тому, що стосувалося її власних хлопчиків, занадто юних, щоб стати в найближчому майбутньому жертвами згаданої епідемії.

— Гадаю, її швидко полишить такий настрій, коли Нет почне дзижчати занадто близько від її Маргаритки. Ти ж розумієш, що це означає? Я не тільки керую його музичною освітою, а ще й маю обов'язки довіреної особи, тож хотів би знати, що йому порадити, — додав Лорі серйозно.

— Тихіше! Ти забув, що в кімнаті дівчинка, — прошепотіла Джо, киваючи в бік Бесс, яка знову заглибилася в роботу.

— Не турбуйся, люба! Вона зараз в Афінах і не чує ні слова з нашої розмови. Їй, втім, варто було б закінчити заняття й піти прогулятися. Моя дорога, поклади своє немовля спати, а сама йди у вітальню до тітки Мег і покажи їй наші нові картини. Згодом ми приєднаємося до вас, — додав Лорі голосніше, дивлячись на свою високу дочку, як Пігмаліон, ймовірно, дивився на Галатею. Бесс була для нього найгарнішою з усіх статуй у палаці.

— Добре, тато, але, будь ласка, скажи, чи добре в мене виходить, — і Бесс слухняно відклала інструменти, все ще не відриваючи очей від свого творіння.

— Моя дорогоцінна дочко, як прихильник відвертості мушу констатувати, що одна щока в немовляти трохи більша за другу, а кучері на чолі дуже схожі на роги. В усьому іншому воно нічим не відрізняється від співучих херувимів Рафаеля, тож я пишаюся твоїм творінням.

Лорі говорив зі сміхом, оскільки перші спроби Бесс були дуже схожі на ранні роботи Емі, тож ніхто не ставився до них так серйозно, як її захоплена матуся.

— Ти не відчуваєш краси ні в чому, крім музики, — відповіла Бесс, похитавши золотоволосою голівкою.

— Я бачу красу в тобі, моя люба. А якщо ти не мистецтво, то що ж таке мистецтво? Я тільки хочу вкласти в тебе трохи більше життя, хочу, щоб ти танцювала й сміялася, як це роблять інші, а не суціль зосереджувалася на холодній глині й мармурі. Мені потрібна дівчинка з плоті та крові, а не чарівна статуя в сірому фартуху, яка за роботою забуває про все на світі.

Він ще говорив, коли дві забруднені руки обвили його шию, й Бесс сказала серйозно, чергуючи слова з ніжними поцілунками:

— Я ніколи не забуваю про тебе, тато! Просто мені хочеться створити щось прекрасне, аби в майбутньому ти міг пишатися мною. Мама часто просить мене зупинитися й відпочити, але, опинившись у цій студії, ми забуваємо, що є світ за її межами. Тут ми такі щасливі… Ну ось, а тепер я піду бігати, співати, й стану просто дівчинкою, щоб догодити тобі.

Відкинувши фартух, Бесс вибігла зі студії і немов забрала з собою все світло дня.

— Добре, що ти сказав їй про своє бажання. Наша дорога дівчинка занадто захоплена творчими мріями, але вона ще така юна. Це моя провина. Я так глибоко співчуваю її прагненням, що забуваю про розсудливість, — зітхнула Емі, дбайливо покриваючи немовля мокрим рушником.

— Гадаю, що можливість жити в наших дітях — одне з найбільших задоволень на світі. Проте намагаюся не забувати слова, які одного разу мама сказала Мег: батьки повинні робити свій внесок у виховання як дівчаток, так і хлопчиків. Тому я, коли тільки можна, залишаю Тедді з його батьком, а Фриц мене з Робом, м'які манери якого так само справляють цілющий вплив на мене, як прояви бурхливого темпераменту Тедді на його батька. Тож настійно раджу тобі, Емі, дозволити Бесс закинути на час її «пасочки» й зайнятися

музикою з Лорі, тоді її розвиток не буде однобоким, а він не ревнуватиме.

— Правильно! Правильно! Даніель! Сущий Даніель! — вигукнув Лорі, дуже задоволений. — Я так і знав, Джо, що ти замовиш за мене слівце, бо трохи ревную Бесс до Емі й хочу брати більше участі у вихованні моєї дівчинки. Ну ж, леді, поступіться мені нею на це літо, а наступного року, коли ми поїдемо до Рима, я поступлюся вам і високому мистецтву. Хіба це не чесна угода?

— Я згодна. Проте, спонукаючи її захопитися природою й музикою на додачу, не забувай про таке. Хоч Бесс тільки п'ятнадцять, з нею не можна поводитися, як з дитиною, бо за розвитком вона переважає дівчаток її віку. Відчуваю, що хотіла б назавжди зберегти її такою чистою й прекрасною, як її улюблений мармур, — з жалем проказала Емі, обводячи поглядом кімнату, де провела так багато щасливих годин зі своєю дорогою дівчинкою.

— «Все по черзі — ніхто не ображається» — так ми казали в дитинстві, коли всі хотіли покататися на Яблуневій Елен або поносити шкіряні чоботи, — жваво втрутилася Джо. — Так і ви повинні поділити вашу дівчинку між собою, а потім побачите, хто з вас приніс їй більше користі.

— Так ми й зробимо, — відповідали люблячі батьки зі сміхом, який викликали спогади, навіяні словами Джо.

— З яким задоволенням стрибала я на гілках тієї старої яблуні! Жодна поїздка на справжньому коні не давала мені стільки радості й стільки руху, — сказала Емі, дивлячись у вікно, немов знову бачила старий сад і маленьких дівчаток, які все ще граються під деревами.

— А скільки радості приносили мені ті чудові чоботи! — засміялася Джо. — У мене досі зберігається те, що від них залишилося. Вони зношені до дірок, але я, як і раніше, із за-

доволенням пройшлася б у них сценою поважним театральним кроком, якби тільки вони ще на це годилися.

— Мої найніжніші спогади пов'язані з металевою грілкою й «ковбасою». Скільки витівок ми робили! І як давно це було! — сказав Лорі, пильно дивлячись на двох жінок, які сиділи поруч із ним, немов йому було нелегко усвідомити, що це вже не маленька Емі й бунтівна Джо.

— Не намагайтеся, пане, переконати нас у тому, що ми старіємо. Насправді — тільки розцвіли і в оточенні наших юних бутонів виглядаємо, як чарівний букет, — сказала пані Емі, розправляючи складки свого рожевого мусліну з тим виразом витонченого задоволення, з яким в юності з'являлася на людях у новій сукні.

— Справді, не варто згадувати про наші шипи й зів'яле листя, — додала, зітхнувши, Джо. Її життя ніколи не було легким, і навіть тепер було чимало матеріальних турбот і душевних тривог.

— Ходімо краще вип'ємо чаю, мої любі, й подивимося, чим займається молодь. Ви втомилися, тож вас потрібно «підкріпити вином і освіжити яблуками», — сказав Лорі, подаючи руку кожній із сестер і відводячи їх до вечірнього чаю, який лився на Парнасі так само рясно, як колись нектар богів.

Вони знайшли Мег у літній вітальні — чудовій просторій залі, яку о цій порі заливало м'яке вечірнє світло й наповнювали шелестом листя дерев, бо четверо великих скляних дверей, що виходили в сад, були розчинені навстіж. Тут зазвичай проходили заняття хору, а в глибокому алькові, за ліловими фіранками, було влаштовано щось на кшталт маленької домашньої святині.

Канапа та овальний столик під велику вазу з квітами були єдиними меблями в цьому затишному куточку. Там висіли три портрети, а в кутках стояли два мармурових бюсти роботи Емі. Скульптурні зображення Бет і Джона Брука ви-

різнялися чудовою портретною схожістю й були сповнені безтурботної краси, яка завжди змушувала згадувати відомий вислів про те, що глина символізує життя, алебастр — смерть, а мармур — безсмертя.

Праворуч висів портрет пана Лоуренса. Той самий, який із захопленням роздивлялася дівчинка Джо, коли господар застав її у своїй бібліотеці. Час не потьмарив його. А от суворий вираз обличчя на портреті тітки Марч, який висів навпроти, роки пом'якшили. Вона була зображена у високому тюрбані, сукні з пишними рукавами та довгих рукавичках. Здавалося, що пильний погляд красивого старого джентльмена, гордий і водночас доброзичливий, викликав легку, трохи манірну усмішку на її вустах, які ось уже багато років не вимовили жодного різкого слова.

На почесному місці, завжди залитому теплим сонячним світлом, було миле обличчя мами, майстерно зображене великим художником, з яким вона дружила в ті роки, коли він ще жив у бідності й невідомості. Красива, зовсім, як жива, вона, здавалося, всміхалася дочкам, промовляючи радісно: «Щасти, я, як і раніше, з вами».

Три сестри стояли кілька миттєвостей нерухомо, дивлячись на улюблений портрет очима, повними ніжної побожності й печалі. Це відчуття ніколи не полишало їх, бо мама значила для них так багато, що ніхто ніколи не міг посісти її місце в їхньому житті. Минуло лише два роки відтоді, як вона пішла, щоб жити в новому світі, залишивши по собі найсвітліші спогади, які надихали всю родину. Тепер її дочками, що стояли впритул одна до одної, знову опанувало це почуття, а Лорі висловив його словами:

— Найбільше, що проситиму Бога для моєї дочки, щоб вона стала такою самою, як наша мама. Бог дасть, вона буде такою. Я докладу до цього всіх зусиль, адже найкращим, що є в мені, я зобов'язаний цьому дорогому янголу.

У цей момент свіжий, юний голос заспівав Ave Maria в іншому кінці зали: це Бесс, слухняно підкорилася бажанням батька зайнятися музикою й підсвідомо відгукнулася луною на молитву, яку він підніс за неї. Ніжні звуки мелодії, яку так часто співала колись «наша мама», повернули слухачів до реального світу після кількох швидкоплинних миттєвостей, коли їм вдалося знову пригорнутися душею до дорогого й втраченого. Сестри сіли разом біля відчинених вікон, із задоволенням слухаючи музику, а Лорі приніс їм чай, зробивши цю маленьку послугу особливо приємною для них.

До вітальні увійшли Нет та Демі, незабаром до них приєдналися Тед і Джозі, відтак професор Баер з Робом. Всі гаряче бажали почути більше про «хлопчиків». Стукіт посуду й розмови лунали дедалі голосніше, а сонце, що заходило, наостанок дарувала яскраві промені веселій компанії, яка відпочивала в красивій залі після насиченого довгого дня.

Професор Баер був тепер сивий, але, як і раніше, міцний і веселий. Він насолоджувався улюбленою справою, працюючи з таким натхненням, що весь коледж повнився енергією його особистості. Роб був разюче схожий на батька. І не тільки зовні: його вже називали «молодим професором» — так захоплено займався він науками.

— Ну, душа моя, вітаю, скоро знову приїдуть обидва наші хлопчики, тож можемо радіти всім серцем, — сказав пан Баер, сідаючи поруч із Джо.

— О, Фрице, я така рада за Еміля, і, якщо ти схвалив вибір Франца, то й за нього теж. Ти ж бачив Людмилу? Це хороша партія? — запитала Джо в чоловіка, вручаючи йому власну чашку чаю й присуваючись ближче.

— Усе добре. Я бачив *Madchen*, коли їздив влаштовувати Франца на роботу в Німеччині. Тоді вона була зовсім дитиною, але дуже милою й чарівною. Її батько, Блюменталь,

гадаю, задоволений, і хлопчик буде щасливий. Він надто німець, щоб його влаштувало життя поза *Vaterland*, тож він стане для нас сполучною ланкою між новим і старим. Це мене дуже тішить.

— А Еміль! Йому належить стати другим помічником в наступному плаванні! Чудово, правда? Щаслива тим, що в обох твоїх хлопчиків добре йдуть справи, адже заради них і їхньої матері тобі довелося відмовитися від дуже багатьох речей у житті. Ти не надаєш цьому значення, любий, але я ніколи не забуваю про твою жертовність, — сказала Джо, вклавши руку в долоню професорові з таким почуттям, немов знову була дівчиною, а Фриц прийшов зробити їй пропозицію.

Він безтурботно розсміявся, як завжди, й трохи відхиливши віяло, нахилився до неї, щоб прошепотіти:

— Якби я не приїхав до Америки заради бідних хлопчиків, то ніколи не знайшов би мою Джо. Ті важкі роки видаються тепер пречудовим часом, і я славлю Господа за все те, що, як мені здавалося, втратив, адже натомість знайшов щастя всього мого життя.

— Воркують! Вони там воркують! Дивіться, тут потайки жахливо фліртують! — закричав Тедді, заглядаючи за віяло на превелике збентеження матері й задоволення батька. Професор ніколи не соромився того, що вважав свою дружину найчарівнішою жінкою на світі. Роб негайно виштовхнув брата в сад через одні з розчинених дверей, але той одразу заскочив назад через інші, тож Джо склала віяло й тримала його напоготові, щоб дати по руках своєму пустотливому хлопчику, коли той знову наблизиться до неї.

Тим часом Нет, помітивши знак, який зробив йому чайною ложечкою пан Баер, зупинився перед ним з виразом шанобливої, щирої прихильності, яку завжди відчував до людини, що так багато зробила для нього.

— Я підготував для тебе рекомендаційні листи, синку. Вони адресовані двом моїм давнім лейпцизьким друзям. Ці славні люди допоможуть тобі в новому житті, яке ти почнеш в Європі. Тішуся, що вони будуть поруч з тобою, Нете, бо на початках на серці в тебе буде важко через *Heimweh*, і ти потребуватимеш підтримки, — сказав професор, вручаючи йому кілька листів.

— Дякую, сер. Так, гадаю, мені буде досить самотньо, поки не розпочнуться заняття, але потім музика й надія на успіх допоможуть мені підбадьоритися, — промовив Нет, який насправді мріяв завести нових друзів і водночас не хотів розлучатися зі старими.

На вигляд він уже був молодим чоловіком, але його блакитні очі дивилися, як завжди, безхитрісно, його рот, як і раніше, видавав деяку слабкість характеру, попри дбайливо запущені невеликі вусики, а високе чоло явно свідчило про творчу, музичну натуру юнака. Джо вважала, що скромний, ласкавий, слухняний, Нет був приємним, хоч і не блискучим свідченням успіху її методу виховання. Вона любила його, довіряла й не сумнівалася в його майбутньому, проте не очікувала на великі звершення. Хіба що, думалось їй, заохочувальний вплив європейської освіти й самостійне життя на чужині допоможуть йому вдосконалюватися як музиканту і стати більш вольовим чоловіком, ніж на те можна було сподіватися досі.

— Я приготувала всі твої речі — вірніше, це зробила Дейзі. Тільки-но ти збереш свої ноти, можна починати пакувати валізи, — сказала хлопцю Джо, яка так звикла відправляти своїх хлопчиків в найрізноманітніші частини світу, що їй було б цілком під силу зібрати кого-небудь з них навіть на Північний полюс.

Нет почервонів, почувши дороге для нього ім'я. Чи то був останній відблиск сонця на його досить блідих щоках?

Хай там як, але хлопця серце радісно забилося від згадки про милу дівчину, яка вишивала «Н» і «Б» на його скромних шкарпетках і носових хустинках.

Хлопець обожнював Дейзі й мріяв про одне — досягти успіху в музичній кар'єрі й домогтися згоди цього янгола стати його дружиною. Це підтримувало його більше, ніж поради професора, дбайливість пані Джо чи щедра допомога пана Лорі. Заради Дейзі він трудився й чекав, черпаючи мужність і терпіння в думках про те щасливе майбутнє, коли Дейзі стане господинею в його маленькому будиночку, а він своєю скрипкою здобуде для неї статки.

Джо знала про це. І хоч сама не обрала б Нета за чоловіка для небоги, все-таки визнавала, що йому потрібна та розумна й ніжна турбота, яку здатна виявляти Дейзі. Без такої опіки для нього існує небезпека стати просто одним з приємних і порожніх людей, які не досягають успіху через відсутність вірного лоцмана, здатного вести родинний човен життєвими хвилями й штормами.

Натомість Мег сприймала любов бідного хлопчика з явним невдоволенням. Ба більше: й чути не хотіла про те, щоб віддати її дорогу дівчинку комусь, крім найкращого чоловіка, якого тільки можна знайти на землі. Вона була дуже добра, але при цьому така непохитна, якими можуть бути непохитними ніжні душі. Нет інтуїтивно відчував її ставлення й щораз біг за розрадою до пані Джо, яка завжди гаряче захищала інтереси своїх хлопчиків.

Тепер, коли вони ставали дорослими, для мами Баер починався період зовсім нових турбот. Вона передбачала, що любовні історії, які вже зароджувалися серед її виводка, приноситимуть не тільки тривоги, а й веселощі. Зазвичай сестра була в цьому її найкращим союзником і порадником: чужі романи викликали в неї інтерес, як і тоді, коли вона сама була дівчиною.

Проте не щодо Нета. Любляче серце матері одразу ставало жорстоким, а про жодні домовленості не могло бути й мови. «Нету не вистачає мужності, й так буде завжди. Ніхто нічого не знає про його родину, життя музиканта важке, а Дейзі занадто молода. Пройде років п'ять-шість, і, ймовірно, тоді стане ясно, чи втримаються їхні почуття. Подивимося, що зміниться за час його відсутності», — таким було її останнє слово.

Про все це думала Джо, дивлячись на Нета, поки той розмовляв з її чоловіком про Лейпциг. Вона вирішила постаратися прийти до повного взаєморозуміння з ним у цьому питанні, перш ніж він поїде. Наставниця завжди говорила зі своїми хлопчиками цілком відверто про ті випробування й спокуси, які зустрічаються на шляху всіх молодих людей і часто псують їм життя, коли нікому сказати потрібне слово в потрібний момент.

Сказати його — найперший обов'язок батьків. Будь-яка делікатність тут — помилкова і не повинна утримувати їх від турботливої пильності, від ласкавого попередження, яке робить розуміння власних почуттів і вміння тримати їх під контролем головним компасом молоді, коли та залишає безпечну гавань рідного дому.

— Наближається Платон зі своїми учнями, — оголосив завжди безпосередній Тедді, коли в зал увійшов пан Марч у супроводі кількох юнаків і дівчат. Усі любили цього мудрого старого, що твердим словом підтримував свою юну паству. Багато хто з його учнів дякували йому потім все життя за допомогу, надану їхнім серцям і душам.

Бесс відразу підійшла до дідуся — вона по-особливому опікувалася ним після смерті Мармі. Навзаєм він завжди з великим задоволенням приймав ту турботливу ніжність, з якою онука присувала йому крісло й пригощала чаєм, надовго зупиняючи погляд на її золотоволосій голівці.

— Чай, що втішає всі почуття, завжди ллється тут рікою, сер. Вам пінистий кубок чи шматочок амброзії? — запитав Лорі, зупиняючись неподалік. Він походжав залою з цукорницею в одній руці та тарілкою тістечок в другій: підсолодити чию-небудь чашу життя і втамувати чийсь голод було для нього найулюбленішою справою.

— Ні того, ні того не потрібно, дякую. Онука подбає про мене, — і пан Марч обернувся до Бесс, яка присіла на бильце його крісла, простягаючи склянку парного молока.

— Бажаю їй жити довго, щоб піклуватися про вас, а мені бути поруч, щоб завжди бачити перед собою це чарівне спростування пісні, в якій співається, що «молодість і старість разом не живуть»! — відповів Лорі, дивлячись на них з усмішкою.

— Там співається про «буркотливу старість», тато, то зовсім інша справа, — поправила Бесс зі жвавістю: вона любила поезію й читала все найкраще.

— «Чи зміг би ти побачити, як троянди свіжі розцвітають у поважних клумбах снігу?» — процитував пан Марч, коли до нього підійшла Джозі й присіла на іншому бильці з виглядом дуже колючої маленької трояндочки: вона щойно зазнала нищівної поразки в запеклій суперечці з Тедді.

— Дідусю, невже жінки завжди повинні слухатися чоловіків і розповідати їм, що вони найрозумніші, тільки тому, що вони фізично сильніші за жінок? — вигукнула дівчинка, дивлячись люто на кузена, який підібрався до неї ближче з пустотливою усмішкою.

— Це, моя люба, застарілі уявлення, хоч потрібен певний час, щоб їх змінити. Проте, гадаю, час жінок прийшов. Юнаки повинні намагатися показати все, на що вони здатні, бо дівчата вже наздогнали їх і можуть обігнати, — відповів пан Марч, дивлячись із батьківським задоволенням на тих дівчат, які були серед кращих студентів коледжу.

— Бідні маленькі Аталанти постійно затримуються через перешкоди, розкидані на їхньому шляху — ніяких золотих яблук… Але в них з'явиться багато шансів на перемогу, коли вони навчаться швидше бігати, — засміявся дядько Лорі, погладжуючи скуйовджену голівку Джозі.

— Цілі бочки яблук не затримають мене, коли я почну перегони. Десяток Тедді не зможуть змусити мене спіткнутися, хоч і намагатимуться підставити мені ніжку. Я доведу йому, що жінка здатна все робити так само добре, як чоловік, якщо не краще. Це вже було доведено і буде доведено знову. Я ніколи не визнаю, що мій мозок гірше чоловічого, хоч він, може, й меншого розміру! — вигукнула збуджена юна особа.

— Якщо ти так несамовито трястимеш головою, то витрясеш весь мозок, який в тебе є. На твоєму місці я намагався б краще піклуватися про свою голову, — дражнив її Тедді.

— Але що викликало цю громадянську війну? — запитав дідусь, злегка виділивши інтонацією прикметник, що змусило суперників трохи стримати запал.

— Все просто. Ми сиділи над «Іліадою» та дійшли до того місця, де Зевс говорить Гері, щоб вона не втручалася в його плани, а інакше він «накладе на неї свою необорну руку», і Джозі обурило те, що Гера слухняно замовкла. А я сказав, що все правильно й погодився зі старим Гомером, що жінки знають не так вже й багато, тому повинні підкорятися чоловікам, — пояснив Тедді, чим дуже розсмішив своїх слухачів.

— Богині можуть вчиняти як їм завгодно, але гречанки й троянки того часу були легкодухими істотами, якщо слухалися таких чоловіків, які не вміли самостійно перемагати в битвах і яких, коли їм загрожувала поразка, терміново прибирали зі сцени Афіна, Афродіта або Гера. Подумати тільки! Дві армії зупиняються, сідають і чекають, поки два їхніх героїчних представники кидають каміння один в одного! Я не дуже високої думки про вашого хваленого Гомера.

Моїм героєм може бути тільки такий чоловік, як Наполеон або Грант.

Презирливе пирхання Джозі було таким кумедним, що товариство заливалося веселим сміхом, який посилювався, коли вона зневажливо відгукувалася про поета, чиє ім'я безсмертне, й суворо критикувала грецьких богів.

— Гарненьке життя влаштував Наполеон своїй Гері, чи не так? Саме так дівчата зазвичай і дискутують: спочатку виступають за одне, а потім за протилежне, — не вгамовувався Тедді.

— Зовсім як юна леді у Джонсона, яка «не була категорична, але вагалася кожну секунду», — докинув дядько Лорі, який отримував велике задоволення від битви, що відбувалася на його очах.

— Я говорила про них тільки, як про воїнів. Але якщо перейти до питання про ставлення до жінок, то хіба генерал Грант не був добрим чоловіком, а пані Грант — щасливою дружиною? Чи погрожував він «накласти на неї необорну руку», якщо вона ставила якесь цілком природне запитання? Якщо Наполеон і вчиняв недобре щодо Жозефіни, він все-таки знав, як треба боротися, і йому не була потрібна в битвах опіка ніякої Афіни. Всі ці древні були дурнями, від чепуруна Париса до Ахіллеса, який сидів на своїх кораблях і дувся на союзників. Я не зміню думки про них, попри всіх шляхетних гекторів і агамемнонів Греції, — заявила Джозі.

— Ти можеш героїчно битися, це очевидно. А ми зображатимемо дві слухняні армії, що спостерігають, як ви з Тедді в єдиноборстві розв'язуєте це питання, — почав дядько Лорі, приймаючи позу воїна, що спирається на спис.

— Боюся, нам доведеться відмовитися від цієї витівки. Я бачу, що Афіна збирається спуститися й викрасти нашого Гектора, — завважив пан Марч з усмішкою, бо Джо прийшла нагадати синові, що час вечеряти.

— Ми завершимо цю битву, коли в неї не втручатимуться богині, — сказав Тедді й поспішив слідом за матір'ю, згадавши про частування.

— Не встояв перед кексами, клянусь Юпітером! — крикнула Джозі йому навздогін, радіючи можливості хоч раз скористатися цим класичним виразом, забороненим для її статі.

Але Тед випустив парфянську стрілу, коли, відступаючи в повному бойовому порядку, відповів з найдоброчиннішим виразом обличчя:

— Покора командирам — найперший обов'язок воїна.

Джозі кинулася за ним, бажаючи використати свій жіночий привілей і залишити за собою останнє слово, але так і не вимовила тих фраз, які вертілися в неї на язиці, бо в зал, крокуючи через дві сходинки, піднявся з саду дуже засмаглий молодий чоловік у синьому костюмі, жваво вигукуючи: «Гей, на судні! Де вся команда?».

— Еміль! Еміль! — закричала Джозі, а в наступну мить до них підлетів і Тедді, тож недавні вороги завершили сутичку, об'єднавшись, щоб весело вітати дорогого гостя.

Кекси було забуто, й, схопивши кузена під руки, Джозі й Тедді потягнули його, немов два маленьких буксири чудове торгове судно, у вітальню. Там Еміль перецілував усіх жінок і потиснув руки всім чоловікам, крім свого дядька — його він обійняв за старим добрим німецьким звичаєм, на велику втіху всім, хто спостерігав за цією сценою.

— О, я не сподівався вже, що мені вдасться відбути з корабля сьогодні, але вдалося, тож взяв курс прямо на старий Пламфілд. Але там ні душі, тож я відчалив, став за вітром і пішов на Парнас, а тут ви всі до одного. Нехай Господь благословить вас! Як я радий всіх вас бачити! — вигукнув молодий моряк з широкою усмішкою. Він стояв перед ними, широко розставивши ноги, ніби все ще відчував під ногами хитку палубу.

— Тобі слід було сказати «сім футів вам всім під кілем», а не «нехай благословить вас Господь». Емілю, це зовсім не морський вираз! О, як приємно ти пахнеш смолою й корабельними знаряддями! — сказала Джозі, вдихаючи з великим задоволенням свіжий морський запах, який він приніс із собою.

Еміль був її головним фаворитом серед всіх кузенів, а вона — його улюбленицею. Тому не могло бути сумнівів, що для неї в відстовбурчених кишенях його синьої куртки знайдуться неабиякі скарби.

— Стоп, мій морський вовк! Дозволь мені кинути лот, перш ніж ти упірнеш, — засміявся Еміль, утримуючи дівчинку однією рукою, бо здогадався, чому вона так ніжно погладжує його кишеню.

Відтак почав витягувати коробочки й пакетики, підписані іменами тих, кому вони призначалися. Він вручав їх друзям і рідним з відповідними заувагами, які викликали сміх і коментарі у відповідь: Еміль був ще тим дотепним юнаком!

— Ось трос, який хвилин п'ять утримуватиме наш маленький буксир на місці, — сказав він, надягаючи красиве намисто з рожевих коралів на шию Джозі. — А ось це русалки прислали нашій Ундині, — і він вручив Бесс нитку перламутрових черепашок на срібному ланцюжку. — Наша Дейзі, подумав я, напевно захоче отримати скрипку, а Нет зуміє знайти її, щоб вручити подарунок, — вів далі моряк зі сміхом, коли витягнув з пакетика витончену філігранну брошку у формі скрипки.

— Я знаю, їй сподобається! Віднесу прямо зараз, — радісно відповів Нет, зникаючи за дверима. Хлопець ні на мить не сумнівався, що йому вдасться знайти Дейзі, хоч Еміль і не застав її в старому будинку.

Своєю чергою Еміль лукаво розсміявся й, шаркнувши ногою, з поклоном вручив тітці Джо незвичайного, виріза-

ного з каменю ведмедя з роззявленою пащею, що насправді був… чорнильницю.

— Знаючи про вашу духовну любов до цих милих тварин, я привів одну з них до вашого пера.

— Дуже добре, Комодоре! Молодець! — сказала Джо, дуже задоволена подарунком, а професор одразу передбачив, що з глибин цієї чорнильниці з'являться «творіння, гідні Шекспіра» — так надихне письменницю улюблений ведмедик.

— Тітка Мег, попри свою молодість, любить носити чепчики, тому я попросив Людмилу роздобути мені мережив. Сподіваюся, вам вони сподобаються, — і розгорнувши пакунок з цигаркового паперу підняв пальцями тонкі, як павутинка, штучки, одна з яких незабаром вже лежала, немов вуаль з легких сніжинок, на красивому волоссі Мег.

— Я не міг знайти нічого досить елегантного для тітки Емі, адже в неї завжди є все, чого забажається. Тому привіз ось цю маленьку картинку. Вона нагадує мені вас, тітонько, коли Бесс була малятком, — і він вручив Емі овальний медальйон зі слонової кістки із зображенням золотоволосої Мадонни й немовляти, що лежало в неї на колінах.

— Яке диво! — загукали присутні, а тітка Емі, попросивши Бесс зняти блакитну стрічку, якою було перев'язане волосся дівчини, щоб одразу почепити медальйон на шию. Він нагадав їй найщасливіший рік її життя.

— А ще я сподіваюся, що знайшов найкращий подарунок для Нен, бо він підхожий тільки для лікарки, — сказав Еміль, гордо демонструючи пару чорних сережок із вулканічного туфу в формі маленьких черепів.

— Які огидні! — промовила Бесс, яка терпіти не могла некрасивих речей, й одразу перевела погляд на свої власні гарненькі черепашки.

— Нен не носить сережок, — завважила Джозі.

— Ну, тоді вона із задоволенням проколе вушка тобі. Для неї немає більшого задоволення, ніж наздогнати ближнього і напасти на нього з якимось гострим знаряддям на кшталт скальпеля, — незворушно проказав Еміль, нітрохи не засмутившись. — У мене ще купа трофеїв у рундуку для вас, хлопці, але я знав: не буде мені спокою, поки не вивантажено все, що привіз для дівчаток. А тепер розкажіть мені всі новини.

І, сівши на кращий мармуровий столик Емі, веселий моряк почав, похитуючи ногами, розмовляти зі швидкістю десять вузлів на годину, поки, нарешті, тітка Джо не відвела всіх у їдальню, де відбулося велике сімейне чаювання на честь Комодора.

III

Остання витівка Джо

На життєвому шляху родину Марч підстерігала неймовірна кількість найрізноманітніших несподіванок. Проте найбільшим сюрпризом стало перетворення гидкого каченяти… на золотого гусака, чиї літературні яйця мали на диво значний попит. Тож за десять років Джо змогла втілити в життя свої найсміливіші й найпотаємніші мрії. Як або чому це сталося, вона так ніколи до кінця й не зрозуміла, але несподівано виявила, що стала до певної міри знаменитістю, та ще й з кругленькою сумою в кишені, що давало змогу усунути матеріальні негаразди й забезпечити майбутнє її хлопчиків.

Усе почалося того жахливого року, коли Пламфілд, здавалося, зовсім занепав. Часи були важкі, число учнів скоротилося, сама Джо стомилася й довго хворіла, не виходячи навіть з будинку. Лорі та Емі перебували за кордоном, а гордість не дозволяла Баерам просити про допомогу навіть у найближчих.

Джо була в розпачі. Щоб остаточно не втратити смак до життя, а також спробувати хоч якось залатати діри в сімейному бюджеті, вона за старою звичкою взялася за давно закинуте перо. Підоспіла й пропозиція: один з видавців задумав започаткувати серію книжок для дівчаток. Джо наспіх

склала маленьку історію, описавши кілька сцен і пригод зі свого та сестринського життя і з дуже слабкою надією на успіх відправила своє творіння пошукати щастя в широкому світі.

Як і зазвичай, цього разу теж вийшло не так, як Джо припускала. Скажімо, її перша книжка, над якою в юності вона працювала кілька років і на яку покладала великі надії, одразу пішла на дно. Щоправда, уламки корабельної аварії ще довго трималися на хвилях, приносячи деякий прибуток — у всякому разі, видавцеві. Зате поспіхом написана історія, за яку авторка мріяла отримати кілька доларів, рушила з попутним вітром і мудрим лоцманом біля керма прямо до суспільного визнання й повернулася додому важко навантажена золотом і славою.

Жодна жінка, напевно, не зазнала більшого подиву, ніж той, який відчула Джозефіна Баер, коли її маленьке суденце повернулося в порт з розгорнутими прапорами, а його гармата тепер оглушувала повітря веселою канонадою. Найкращим було те, що багато добрих облич всміхалися їй і раділи разом з нею, багато дружніх рук потиснули її руку з найсердечнішими привітаннями.

Після цього все пішло якнайкраще: їй просто доводилося навантажувати свої судна й відправляти їх, одне за одним, в успішні рейси, з яких вони привозили додому все потрібне для зручності тих, кого вона любила й для кого працювала.

Джо так ніколи до кінця й не примирилася з цією несподіваною популярністю, оскільки тепер потрібно занадто мало вогню, щоб зробити багато диму, а газетний галас — не справжня слава. Щодо багатства, то воно не викликало в її душі жодних сумнівів і приймалося з вдячністю, хоч було зовсім не таким великим, як про те марилося громадськості, що завжди вирізнялася широтою натури.

Приплив, який змінив колишній відплив, тривав довго й щасливо доставив сімейний корабель в затишну гавань, де старші отримали змогу відпочити від штормів, а молодь пуститися на власних суденцях у велике плавання життям.

Просвіток, спокій і добробут оселилися в будинку на наступні роки, до радості всіх людей, які терпляче чекали, з надією працювали й віддано вірили в мудрість і справедливість Того, хто посилає розчарування, бідність і горе, щоб випробувати любов людських сердець і зробити успіх, коли він нарешті прийде, солодшим. Навколишній світ бачив це, й добрі душі раділи поліпшенню матеріального становища родини, але про ту удачу, яку Джо цінувала найбільше, про те щастя, яке ніщо не могло відібрати в неї, було відомо лише небагатьом.

Це щастя полягало в можливості зробити останні роки життя матері радісними й безтурботними, побачити, що вантаж турбот назавжди скинутий, втомлені руки відпочивають, миле обличчя не затьмарене тривогою, а ніжному серцю ніщо не заважає проявляти свої почуття, займаючись розумною благодійністю, яка приносить глибоке задоволення.

Коли Джо була дівчинкою, вона найбільше хотіла, щоб в будинку з'явився куточок, де мама могла б спокійно відпочивати після довгих років важкого, неймовірно напруженого життя. Тепер ця мрія стала щасливою дійсністю. У мами була затишна кімната, де їй були забезпечені всі можливі зручності й задоволення. Люблячі дочки доглядали за нею, поруч був добрий чоловік, на якого вона могла спертися, численні онуки своєю шанобливою прихильністю додавали світла радості у вечірні сутінки її життя.

Це був щасливий час для всіх, і Мармі раділа, як можуть радіти тільки матері, спостерігаючи за успіхами дітей. Вона дожила до днів, коли змогла пожинати плоди своєї праці,

коли її молитви були почуті, відплату за добрі дари отримано, надії здійснилися, спокій і добробут прийшли в створену нею сім'ю. Тоді, як один з мужніх та терплячих янголів, які чесно виконали свою роботу, вона звернула обличчя до небес, радіючи, що може відпочити.

Однак до цих приємних змін, як часто буває в нашому дивному світі, додалися випробування. Іноді — кумедні, іноді — досить тернисті. Переживши перше почуття подиву, недовіри й радості, Джо, зі звичайною невдячністю, властивою людській натурі, швидко втомилася від популярності й почала обурюватися з приводу втрати колишньої свободи, оскільки підкорена публіка несподівано висунула свої права на неї саму і на все, що стосувалося її минулого, сьогодення й майбутнього.

Незнайомі люди наполягали на тому, щоб побачити її, спитати про щось, дати пораду, застерегти, привітати і доводили її до божевілля своїми надзвичайно нудними знаками уваги. Якщо вона не бажала розкрити перед ними своє серце, вони дорікали їй. Якщо відмовлялася забезпечувати матеріально їхні улюблені благодійні організації, допомагати окремим нужденним і висловлювати співчуття з приводу кожного горя або пригоди, відомих людству, називали безсердечною й егоїстичною. Якщо вона не відповідала на гори листів, казали, що це нехтування своїм обов'язком щодо відданих читачів, а якщо вона вважала за краще обирати самоту власного будинку, а не той п'єдестал, на якому її запрошували позувати, це викликало багатослівну критику «зарозумілих манер літераторів».

Вона робила все, що могла, для дітей, бо заради них і створювала свої книжки, тому докладала зусиль, щоб задовольнити вимогу, яка звучала з вуст жадібної юності: «Ще оповідань, ще, прямо зараз!». Рідні несхвально ставилися до того, що вона проявляє надмірну запопадливість, забу-

ваючи про них, її здоров'я страждало від такої напруженої роботи, але якийсь час вона з вдячністю приносила життя на вівтар літератури для юнацтва, відчуваючи, що багато в чому зобов'язана своїм маленьким друзям, чию симпатію завоювала після двадцяти років наполегливої роботи.

Але настав час, коли їй урвався терпець. Замість того, щоб бути «левицею», вона стала «ведмедем» — за характером та прізвищем — і, повернувшись у свій барліг, грізно гарчала, коли її звідти викликали. Рідних це тішило, тож вони й не думали співчувати Джо, проте вона сама врешті-решт почала розглядати наслідки своєї популярності, як найжахливішу з усіх пригод, в які будь-коли потрапляла, бо їй здавалося, що вона втрачає свій головний скарб — свободу.

Життя на очах у публіки швидко втрачає свою чарівність. До того ж Джо була вже не першої молодості, дуже стомлена й занадто обтяжена турботами, щоб їй могло сподобатися подібне існування. Вона відчувала, що вже виконала всі вимоги, які тільки можуть вважатися розумними, коли автографи, фотографії та автобіографічні нариси поширилися всією країною, коли художники зобразили її будинок з усіх боків, а репортери — її саму. Щоправда, тільки похмурою, бо саме такою вона була під час набридливих зустрічей з ними.

У неї просто забракло сил зображувати радість, коли одна за одною групи, сповнених ентузіазму учнів різних приватних пансіонів робили набіги на її будинок і його околиці в пошуках сувенірів, а люб'язні дорослі відвідувачі день у день повагом підіймалися сходами, що вели до головних дверей, майже остаточно стерши їх. Коли нові слуги звільнялися після тижневого випробування дверним дзвінком, який теленькав від рання до смеркання. Коли чоловік був змушений охороняти її під час обіду, а сини прикривати відступ через вікна, що виходять на задній двір, куди вона

тікала від нав'язливих гостей, що вривалися в будинок без попередження.

Ось опис одного дня з життя письменниці, який, можливо, дасть змогу краще пояснити стан справ, забезпечить певною мірою виправдання нещасній жінці й, можливо, хоч трохи присоромить мисливців за автографами, які нині лютують по всій країні.

— Варто було б прийняти закон, який захищатиме нещасних авторів від публіки, — сказала Джо одного ранку, незабаром після приїзду Еміля, коли пошта принесла їй більше листів, ніж зазвичай. — Для мене це нагальніше питання, ніж міжнародне авторське право, адже час — гроші, а спокій — здоров'я. Я втрачаю те й те, не отримуючи навзаєм нічого, крім втрати поваги до людства й відчайдушного бажання втекти в пустелю, оскільки не можу сховатися за закритими дверима навіть у вільній Америці.

— Мисливці за знаменитостями вселяють жах, коли вони шукають здобич. Якби вони могли помінятися місцями зі своїми жертвами, це принесло б їм величезну користь. Вони зрозуміли б, як набридають, коли «мають честь нанести візит, щоб висловити глибоке захоплення вашими чудовими творами», — процитував Тедді одного з відвідувачів з поклоном у бік своєї матері, яка похмуро дивилася в ту хвилину на дванадцять прохань про автограф, що лежали перед нею.

— Я остаточно вирішила таке: на такі листи більше не відповідатиму, — сказала Джо з твердістю в голосі. — Цей хлопчик отримав від мене шість автографів. Мабуть, він їх продає. А ця дівчинка навчається в учительській семінарії. Якщо я надішлю їй автограф, то інші учениці теж попросять. Всі автори починають із вибачень і пишуть, що розуміють, як відривають і дратують мене подібними проханнями, але в наступному рядку вже йдеться про те, що вони взяли на себе сміливість написати, бо я лю-

блю хлопчиків, бо вони люблять мої книжки, бо це тільки один раз тощо. Емерсон і Віттьєр кидали такі листи в кошик для сміття, і, хоч я тільки літературна няня, яка забезпечує легкозасвоюване моральне пюре для молоді, однак, мабуть, доведеться все-таки наслідувати приклад знаменитих. Адже в мене не буде часу на їжу та сон, якщо я спробую задовольнити прохання всіх милих нерозумних дітей, — проказавши цей монолог, Джо з великим полегшенням відсунула пачку листів.

— Я дам тобі спокійно поснідати, *liebe Mutter*, — сказав Роб, який часто брав на себе обов'язки її секретаря. — Ось один з листів, — і, зламавши велику печатку, прочитав:

Мадам, оскільки Небесам було завгодно винагородити Вас за Ваші літературні праці великими статками, я без вагань звертаюся до Вас з проханням надати кошти на покупку нового потира для нашої церкви. До якої б із християнських церков Ви не належали, Ви, зрозуміло, проявите щедрість, відгукнувшись на таке прохання.

З повагою, пані К. І. Зав'єр.

— Надішли їй ввічливу відмову, любий. Я тільки годуватиму й одягатиму бідних біля мого порога. Це моя вдячна жертва Господу за успіх. Що там далі, — проказала Джо, оглядаючи вдячним поглядом свій щасливий будинок.

— Молодий літератор вісімнадцяти років пропонує поставити твоє ім'я на обкладинці написаного ним роману, а після першого видання він поставить своє. Ну й зухвалість! Я вважаю, ти не погодишся, попри твоє добре серце та симпатію до більшості молодих писак.

— Я не можу виконати його прохання. Скажи йому це м'яко й не дозволяй, заради Бога, надсилати рукопис. У мене вже сім штук на руках, а часу не вистачає навіть на те, щоб прочитати свій власний, — рішуче сказала Джо, задумливо

витягуючи з чашки для полоскань маленького листа, який впав туди, й відкриваючи його з обережністю: криво виведена на конверті адреса свідчила, що писала дитина. — Тут я відповім сама. Маленька хвора дівчинка просить книжку. Вона її отримає, але я не можу написати продовження до всіх інших, щоб порадувати її. О, не знати мені відпочинку, якщо я намагатимуся задовольнити цих «ненаситних Оліверів Твістів», що вимагають нових оповідань. Що там ще, Робіне?

— Ось одне — коротке й люб'язне повідомлення.

Дорога пані Баер, я хочу висловити Вам мою думку про Ваші твори. Я прочитав всі Ваші книжки багато разів і вважаю їх чудовими. Будь ласка, пишіть далі.

Ваш шанувальник, Біллі Бабкок.

— Ось такі послання мені подобаються! Біллі — розсудлива людина й прекрасний критик, яких варто мати. Адже він прочитав мої книжки багато разів, перш ніж висловити свою думку. Й не вимагає відповіді, тож напиши йому привітання й вислови мою подяку.

— Ось лист від якоїсь англійської леді, в якої семеро дочок. Вона хоче більше дізнатися про твої погляди на освіту. А також отримати від тебе пораду, чим вони повинні зайнятися, коли виростуть. Старшій з них дванадцять. Не дивно, що мати вже зараз так стурбована вибором професії для них, — засміявся Роб.

— Я спробую відповісти їй. Але в мене немає дочок, і з цієї причини моя думка не надто цінна. Радше вона її неприємно здивує, оскільки я пораджу їй дозволити їм бігати, гратися й рости фізично міцними й здоровими, перш ніж вона заговорить з ними про їхні майбутні професії. Їхні схильності скоро проявляться, якщо тільки дівчаткам дати спокій і не намагатися ліпити всіх за одним зразком.

— А ось лист від молодого чоловіка, який хоче дізнатися, якою має бути дівчина, з якою йому слід одружитися, і чи немає серед твоїх знайомих такої, як ті, що описані у твоїх книжках.

— Відправ йому адресу Нен. Цікаво все-таки, яку відповідь він отримає, — запропонував Тедді, потай вирішивши зробити це сам, якщо тільки вдасться.

— А це послання від молодої леді, яка хоче, щоб ти взяла на виховання її маленьку дочку, а їй самій позичила грошей, щоб вона могла упродовж кількох років вчитися живопису за кордоном. Візьми, мабуть, цю дитину, мамо, й спробуй свої сили у вихованні дівчаток.

— Ні, дякую, я маю намір зберегти свою спеціалізацію. Що це за лист, весь замазаний чорнилом? У ньому, мабуть, щось жахливе, судячи з плями, — запитала пані Джо, яка намагалася скрасити час, присвячений перегляду кореспонденції, спробами вгадати зміст листа за його зовнішніми ознаками. У конверті був вірш від якогось божевільного шанувальника — якщо судити з незв'язності його думок.

Присвячується Дж. Б.

Якби я був геліотропом,
То став би, як поет —
Слова солодкі, як сироп,
Складали б мій сонет.
Як дерево — струнка й тонка
У ранкових Феба проміннях,
Ви — наче квітка та п'янка
В травневих сновидіннях.
Слова яскраві, мудрі й добрі —
Усі їх я б хотів подарувати,
Коли злетить ваш дух за обрій,
Ми будемо усі вас пам'ятати.

І шана, й улеслива мова
Порушить священну тишу.
Але моя добра промова —
Про те, що я вас не залишу.
Он лілії квітнуть на полі —
Яка чудова картина!
Навкруги високі тополі,
Й цвіте… конюшина.
Вона так схожа на вас.

Поки хлопчики з реготом читали вголос цей потік свідомості, вбраний у слова, їхня мати прочитала кілька листів від недавно започаткованих журналів, які з найбільшою щедрістю пропонували їй редагувати їх безкоштовно, а також один довгий лист від юної дівчини, яка була невтішна, бо її улюблений герой помер («чи не погодиться дорога пані Баер переписати книжку й зробити кінець хорошим?»).

Інший лист написав обурений хлопчик, якому було відмовлено в автографі, тож він похмуро пророкував їй фінансовий крах і втрату популярності, якщо вона негайно не виправить свою помилку. І ще один — від священника, який бажав знати, до якої християнської церкви вона належить. І ще один — від нерішучої дівчини, яка запитувала, за кого з двох закоханих у неї молодих людей їй слід вийти заміж.

Гадаю, цих прикладів достатньо, щоб показати, хто і навіщо пред'являв свої права на час і без того надзвичайно зайнятої жінки, й водночас змусити моїх читачів вибачити пані Джо за те, що вона не відповідала акуратно всім підряд.

— З листами покінчено. Тепер я витру пил, а відтак займуся писаниною, бо зовсім відстала від графіка, а новий номер журналу з черговою главою повинен вийти вчасно,

попри все. Прошу тебе, Мері, не пускай до мене нікого. Я не прийму навіть саму королеву Вікторію, якщо вона завітає сьогодні в гості, — і пані Баер відкинула свою серветку, немов кидаючи виклик усьому людству.

— Сподіваюся, що день виявиться вдалим для тебе, дорога, — відгукнувся професор Баер, який весь цей час займався читанням власної вельми об'ємної кореспонденції. — Я пообідаю в коледжі з професором Плоком. Він приїжджає до нас сьогодні. *Jünglings* можуть перекусити на Парнасі. Тож у тебе буде спокійний день, — і, розправивши зморщечки турбот на її лобі прощальним поцілунком, цей гідний чоловік пішов, з кишенями, набитими брошурами, тримаючи стару парасольку в одній руці й мішечок каменів для майбутньої лекції з геології — в другій.

— Якби чоловіки всіх літературних дам були такими дбайливими янголами, ці пані жили б довше, й писали б більше. Хоч, можливо, це не стало б благом для людства, адже більшість із нас і так пишуть занадто багато, — сказала собі вголос Джо, помахавши чоловікові на прощання мітелкою для змітання пилу, а той у відповідь, віддаляючись від будинку, салютував їй парасолькою.

Роб теж вирушив до коледжу на заняття й зі спини був так схожий на батька — з брошурами в кишенях і мішечком в руках, широкоплечий і статечний, що мати, відвернувшись від вікна, засміялася й сказала радісно:

— Благослови, Господи, моїх двох дорогих професорів, бо не було ще на світі людей кращих, ніж вони!

Тедді тим часом затримався, щоб викрасти адресу, а заодно спустошити цукорницю й поговорити з мамусею: ці двоє дуже любили пожартувати наодинці. Джо завжди сама наводила порядок у власній вітальні, а також ставила квіти у вази й додавала маленькі штрихи до оздоблення кімнати, від чого та весь день здавалася прибраною й повною свіжос-

ті. Підійшовши до вікна з наміром струснути мітелку, вона побачила художника, який робив ескіз на галявині, й застогнала, поспішно відступивши до заднього вікна.

У цей момент задзвонив вхідний дзвінок, а на дорозі почувся стукіт коліс.

— Я піду зустрічати відвідувачів: чую, Мері їх впускає, — і Тедді пригладив волосся, прямуючи в передпокій.

— Не можу нікого прийняти! Дай мені змогу вислизнути нагору, — прошепотіла йому Джо. Але перш ніж вона змогла втекти, у дверях з'явився чоловік з візитною карткою в руці. Тедді зустрів відвідувача суворим поглядом, а Джо поспішно пірнула за штору, щоб дочекатися зручної хвилини для втечі.

— Я готую серію статей для журналу «Суботній пліткар» і зайшов, щоб насамперед зустрітися з пані Баер, — почав було гість вкрадливим тоном, характерним для його колег, водночас намагаючись охопити швидким поглядом все, що тільки можна. Він навчився витягати максимум можливого з кожної хвилини, проведеної в будинку знаменитості, бо його візити до них зазвичай були короткими.

— Пані Баер ніколи не приймає репортерів, сер.

— Але я прошу приділити мені лише кілька хвилин, — сказав чоловік, бочком просуваючись углиб кімнати.

— Ви не можете зустрітися з нею. Вона вийшла, — сказав Тедді, попередньо кинувши погляд через плече й переконавшись, що його нещасна мама вже зникла. Через вікно, як він вважав, оскільки вона іноді вчиняла саме так, коли в неї не залишалося вибору.

— Дуже шкода. Я зайду ще раз. Це її кабінет? Чарівна кімната! — і непроханий гість почав ще уважніше прясти очима по вітальні, твердо вирішивши розжитися хоч якимось фактом, нехай навіть доведеться померти в результаті цієї спроби.

— Ні, це не кабінет, — сказав Тедді, ввічливо, але рішуче випроваджуючи його з вітальні, сподіваючись, що мати встигла сховатися за будинком.

— Я був би дуже вдячний, якби ви повідомили мені вік пані Баер, місце її народження, дату вступу в шлюб, а також скільки в неї дітей, — швидко проказав відвідувач, який ще не втратив самовладання, коли спіткнувся об килимок біля вхідних дверей.

— Їй близько шістдесяти, вона народилася на острові Рододендрон, вийшла заміж рівно сорок років тому і має одинадцять дочок. Що ще вас цікавить, сер? — контраст між серйозним обличчям Теда і його безглуздою відповіддю був таким кумедним, що репортер визнав себе переможеним і зі сміхом пішов якраз в той момент, коли до дверей будинку наблизилася якась леді, за якою, з осяяними усмішками обличчям, крокували три дівчини.

— Ми з Ошкошу, їхали дуже довго й не повернемося додому, не зазирнувши до дорогої тітоньки Джо. Мої дівчатка просто в захваті від її книжок і дуже розраховують побачити її. Я розумію, що час дуже ранній, але ми ще збираємося відвідати Холмса, Лонгфеллера й інших знаменитостей, але сюди забігли передовсім. Пані Ерастус Кінгзбурі Парман з Ошкошу, передайте їй. Ми цілком можемо почекати: походимо трохи будинком, роздивимося все, якщо вона ще не готова прийняти відвідувачів.

Все це вимовлялося з неймовірною швидкістю, тому Тедді залишалося лише мовчки слухати, дивлячись на життєрадісних дівчат, які спрямували три пари блакитних очей на нього так благально, що його природна галантність не дозволила йому відмовити їм в такій дрібниці, як відповідь.

— Пані Баер сьогодні не приймає відвідувачів… вона… щойно вийшла з будинку, як мені здається… але ви можете оглянути будинок і околиці, якщо хочете, — пробурмотів

він, відступаючи вглиб передпокою, коли всі четверо рішуче рушили вперед, захоплено озираючись навколо.

— О, дякую! Чарівний, милий дім! Це тут вона пише, еге ж? Невже це її портрет! Точно така, якою я її собі уявляла!

З цими словами відвідувачки затрималися перед чудовою гравюрою, що зображувала пані Нортон, із зосередженим виразом обличчя, пером в руці, а також діадемою й перловим намистом.

Насилу зберігаючи серйозність, Тедді вказав на дуже поганий портрет пані Джо, що висів за дверима й завжди викликав у неї сміх, таким він був похмурим, попри незвичний ефект, спричинений відблиском світла на кінчику носа й щоках, такого самого червоного кольору, як стілець, на якому вона сиділа.

— Цей портрет був зроблений на замовлення моєї матері, але він виявився не дуже вдалим, — сказав він, із задоволенням спостерігаючи за зусиллями, які докладали дівчата, щоб не виказати жах перед такою сумною невідповідністю між реальністю й ідеалом. Наймолодша — їй було років дванадцять — не змогла приховати розчарування й відвернулася, відчуваючи ті почуття, які багато хто з нас зазнав, коли вперше відкрив, що наші герої — звичайні чоловіки й жінки.

— Гадала, що їй близько шістнадцяти й волосся в неї заплетене у дві довгі коси. Я тепер зовсім не хочу її бачити, — сказала щира дитина, прямуючи до виходу й надаючи змогу матері вибачатися, а старшим сестрам — запевнити, що поганий портрет — «просто чарівність, такий виразний і поетичний, знаєте, особливо лоб».

— Ходімо дівчата, нам вже час, якщо ми хочемо скрізь встигнути сьогодні. Залишимо тут наші альбоми, і нехай їх надішлють нам, коли пані Баер напише в них що-небудь. Тисячу раз дякуємо. Передайте привіт від нас вашій матусі й скажіть їй, як нам шкода, що ми її не застали.

Промовляючи ці слова, пані Ерастус Кінгзбурі Парман раптом запримітила середніх років жінку у великому картатому фартуху, яка діловито витирала пил в одній з кімнат, схожій на кабінет.

— Тільки кинемо один погляд на найсвятіше місце письменниці, поки її тут немає, — вигукнула повна ентузіазму леді й пронеслася через передпокій зі своїм виводком, перш ніж Тедді зміг попередити матір. Можливість відступу для неї була відрізана художником, який розташувався перед будинком, репортером на задвірках — він так і не пішов — і дамами в передпокої.

«Попалася! — подумав Тедді з комічним жахом. — І марно вдавати з себе покоївку — вже вони бачили її портрет».

Джо, зважаючи на неабиякі акторські здібності, зуміла б вислизнути, якби не фатальний портрет. Пані Парман затрималася біля столу і, не звертаючи уваги на пінкову трубку, що лежала на ньому, чоловічі капці, що стояли під ним, і велику стопку листів, адресованих «професору Ф. Баеру», молитовно склала руки, щоб вигукнути з глибоким почуттям:

— Дівчата, це місце, де вона написала ті чарівні, ті повчальні історії, які викликали в нас таке глибоке душевне хвилювання! Чи можу я… ах, чи можу я взяти листок паперу, або старе перо, або хоча б поштову марку на пам'ять про цю талановиту жінку?

— Так, мем, будь ласка, беріть, — відповіла покоївка, прямуючи до дверей і кинувши погляд на хлопчика, з очима, повними сміху.

Старша з дівчат помітила це, вгадала причину, а швидкий погляд, кинутий на жінку у фартуху, підтвердив її підозри. Торкнувшись ліктя матері, вона шепнула:

— Мам, це сама пані Баер. Я знаю, це вона.

— Що? Як? Правда? Оце так! Як це мило! — і кинувшись слідом за нещасною жінкою, яка прямувала до дверей, пані

Парман гаряче вигукнула: — Не звертайте на нас уваги! Я знаю, ви зайняті, але тільки дозвольте мені потиснути вашу руку, і ми відразу підемо.

Відчуваючи, що виходу немає, пані Джо обернулася й простягнула руку, як тацю з канапками, дозволивши енергійно трясти її, поки матрона говорила з пристрастю, яка трохи лякала:

— Якщо ви коли-небудь приїдете в Ошкош, вашим ногам не дадуть навіть торкнутися тротуару: натовп понесе вас на руках, ми всі будемо страшенно раді вас бачити.

Подумки вирішивши ніколи не відвідувати це експансивне містечко, Джо відповідала так сердечно, як тільки могла. Тільки після того, як вона написала своє ім'я в альбомах, забезпечила кожну відвідувачку сувеніром і перецілувала всіх по черзі, вони нарешті пішли, щоб відвідати «Лонгфеллера, Холмса та інших», яких, слід від душі сподіватися, не було в той момент вдома.

— О, лиходію, чому ти не дав мені втекти? Боже мій, яких дурниць ти наговорив цьому репортерові! Сподіваюся, нам простяться подібні гріхи, оскільки навіть не знаю, що стало б із нами, якби ми не вдавалися до такого роду хитрощів. Стільки супротивників на одного — це нечесно, — зі стогоном казала Джо, вішаючи фартух у стінній шафі холу.

— А он ще відвідувачі! Йдуть сюди алеєю! Ховайся, поки вони ще далеко! Я перейму їх! — вигукнув Тедді, озираючись на матір зі сходів веранди, куди він вийшов, щоб нарешті вирушити на заняття в школу.

Джо кинулася нагору й, зачинивши двері, спокійно дивилася на молодих дівчат з учительської семінарії, які розташувалися на галявині під вікнами. Оскільки їм не було дозволено увійти в будинок, вони розважалися, як могли: збирали квіти, робили собі високі зачіски, їли принесені

з собою бутерброди й відверто висловлювали свою думку про садибу та її мешканців, поки нарешті не пішли.

Певний час тривала тиша, однак, коли Джо нарешті сіла за письмовий стіл, з наміром присвятити довгий день напруженій роботі, додому прийшов Роб, щоб повідомити їй, що в коледж приїжджає велика група членів Спілки молодих християн. З них двоє чи троє знайомі з нею і хочуть засвідчити їй свою повагу.

— Щоправда, збирається дощ, тож вони, швидше за все, не прийдуть. Однак тато вирішив, що краще тебе попередити, на той випадок, якщо все-таки вони зберуться зайти. Ти ж завжди погоджуєшся прийняти хлопчиків, хоч і виявила жорстокість серця до дівчаток, — сказав Роб, який чув від брата про відвідувачок з учительської семінарії.

— Хлопчики не схильні до бурхливих одкровень та почуттів, тож їх візит я зможу винести. Згадай, коли нещодавно була група дівчаток, одна з них упала мені на груди зі словами: «Душа моя, люби мене!». Мені дуже захотілося добряче її струснути, — сказала Джо, енергійно витираючи перо.

— Можеш бути впевнена, що ці молоді люди нічого подібного не зроблять, але вони, напевно, проситимуть автографи, тож тобі краще заздалегідь приготувати кілька десятків, — сказав Роб, викладаючи на стіл стопку поштового паперу. Він був гостинним юнаком і поділяв почуття тих, хто захоплювався його матір'ю.

— Дівчаток їм щодо цього все одно не перевершити. За той день, що я провела нещодавно в одному жіночому коледжі, мені довелося поставити свій підпис разів триста — впевнена, що не менше. Я залишила цілу гору карток та альбомів на моєму столі, коли їхала. Це просто якась хвороба, одна з найбезглуздіших і найнеприємніших, які коли-небудь вражали людство.

Проте пані Джо десь з десяток разів поставила підпис на аркушах поштового паперу, вбралася в чорну шовкову сукню й примирилася з майбутнім візитом, хоч, повертаючись до роботи, гаряче сподівалася, що дощ все-таки піде.

І він пішов. Відчуваючи себе в цілковитій безпеці, Джо наїжачила волосся, зняла білі манжети й поспішила закінчити розділ. Тридцять сторінок на день були нормою, встановленою нею для себе, тож вона завжди намагалася написати саме стільки до того, як стемніє. Джозі принесла з садка свіжих квітів і якраз займалася тим, що розставляла їх у вази, коли побачила кілька парасольок, які несподівано виринули з-за пагорба.

— Вони йдуть, тітонько! Я бачу, дядько поспішає через галявину їм назустріч, — крикнула вона з нижньої сходинки, дивлячись вгору на двері кабінету Джо.

— Пильнуй за ними й дай мені знати, коли вони будуть на алеї. Мені вистачить однієї хвилини, щоб привести себе в порядок і втекти вниз, — сказала Джо, квапливо водячи пером: випуск чергового номера журналу, в якому друкувалася її повість, не міг бути відстроченим навіть заради Спілки молодих християн у повному складі.

— Їх там не два і не три. Я бачу щонайменше чоловік п'ять чи шість, — крикнула «сестриця Анна», що стояла біля вхідних дверей. — О, ні! Цілий десяток, гадаю. Тітонько! Вони всі йдуть сюди! Що нам робити? — Джозі здригнулася від думки про майбутню зустріч з натовпом людей у чорному, що швидко наближався до будинку.

— Спаси й помилуй, та їх сотні! Біжи й принеси швидше корито до задніх дверей, щоб вони могли поставити в нього мокрі парасольки. Скажи їм, щоб пройшли з передпокою до вітальні, і залиш їх там, а їхні капелюхи склади на столі: на вішалці все не поміститься. Марно розкладати доріжки! О, мої бідні килими! — і Джо збігла вниз

сходами, щоб підготуватися до навали, поки Джозі й покоївки металися будинком, перелякані жахливою кількістю брудних черевиків, які вже за хвилину мали стати на ґанок.

Гості наближалися — довга низка парасольок, а під ними — забризкані ноги й червоні обличчя, оскільки молоді люди встигли прогулятися містом, не вважаючи дощ перешкодою. Професор Баер зустрів їх біля воріт і вже закінчував невелику вітальну промову, коли на порозі з'явилася пані Джо і жестом запросила їх до будинку. Гості квапливо підіймалися сходами веранди, веселі, розпалені, жваві, знімаючи на ходу капелюхи, насилу згортаючи мокрі парасольки, коли надійшов наказ увійти в передпокій і скласти в корито їхню «збрую».

Крок за кроком передпокоєм пройшлися сімдесят п'ять пар черевиків, і незабаром сімдесят п'ять парасольок дружно постали в гостинному кориті, поки натовп їх власників заповнив весь перший поверх будинку. Сімдесят п'ять простягнутих рук були покірно потиснуті господинею — деякі з них були дуже мокрими, деякі дуже гарячими, і майже всі незадовго до цього тримали якісь трофеї, здобуті в походах цього дня.

Один поривчастий гість, роблячи компліменти, недбало помахував при цьому маленькою черепахою, інший був обтяжений зв'язкою паличок, зрізаних в різних пам'ятних місцях, і всі просили про якийсь сувенір на пам'ять про Пламфілд. Купа візитних карток таємничим чином з'явилася на столі, до неї додалася записка з проханням про автографи, і, попри дану вранці урочисту обіцянку, ніколи нікому не давати автографи, пані Джо підписала їх всім, поки її чоловік і сини розважали гостей.

Джозі втекла в задню вітальню, але там її все одно знайшли юнаки, які оглядали будинок, один з яких завдав їй

смертельну образу, невинно запитавши, чи не вона пані Баер. Зустріч тривала недовго, і кінець її виявився кращим, ніж початок. Дощ припинився й чудова веселка засяяла над славними молодими людьми, коли вони, зупинившись на галявині перед будинком, дружно заспівали хором на прощання.

Ця арка надії з'явилася над юними головами як щасливе передвістя, немов Небеса всміхалися їхньому союзу й нагадували, що над сльотавою землею й дощовим небом, як і раніше, сяє для всіх благословенне сонце. Прозвучало трикратне «Ура!», і потім вони пішли, залишивши господарям приємні спогади про цей візит, щоб було веселіше відскрібати бруд з килимів лопатками й звільняти від води корито, до половини заповнене водою.

— Славні, чесні, працьовиті хлопці. Мені зовсім не шкода витрачених тридцяти хвилин, але я все-таки повинна закінчити розділ, тож не дозволяйте нікому турбувати мене до вечірнього чаю, — вкотре розпорядилася Джо, доручивши Мері замкнути вхідні двері, бо пан Баер і хлопчики пішли разом з гостями, а Джозі втекла додому, щоб розповісти матері, як весело було сьогодні в тітки Джо.

На годину в будинку запанував спокій, але потім знизу пролунав вхідний дзвоник, а незабаром в кабінет, хихикаючи, увійшла Мері й сказала:

— Там якась дивна леді запитує, чи можна їй зловити коника у вашому саду.

— Спіймати кого? — вигукнула Джо, гублячи перо й садячи пляму, бо більш дивного прохання й бути не могло.

— Коника, мем. Я сказала, що ви зайняті, й запитала, що їй потрібно, а вона каже: «У мене вже є коники з садів кількох знаменитостей, і я хочу додати до моєї колекції пламфілдського». Ви коли-небудь чули таке? — й Мері знову засміялася.

— Скажи їй, ласкаво просимо! Нехай виловить всіх, що там є. Я буду рада позбавитися від них. Вічно вони стрибають мені прямо в обличчя й скачуть по сукні, — навзаєм засміялася Джо.

Мері пішла, але лише для того, щоб за хвилину повернутися. Щоправда, їй була несила говорити від сміху, який розбирав її дедалі більше.

— Вона висловлює глибоку подяку, мем. І просить у вас ще якусь стару сукню або пару панчіх, щоб можна було використовувати ці ганчірки для килимка з недоносків знаменитостей, який вона зараз робить. Вона каже, що в неї є жилет Емерсона, штани пана Холмса і сукня пані Стоу. Справжня божевільна!

— Віддай їй мою стару червону шаль, тоді я виглядатиму досить ефектно серед великих людей у тій дивовижній постілці. Так, всі вони божевільні, ці мисливці за знаменитостями. Але сьогодні ми, схоже, маємо справу з безпечною божевільною. Вона не віднімає в мене часу й дає змогу від душі посміятися, — сказала Джо, повертаючись до роботи, після того, як кинула погляд у вікно на високу, худу особу в поруділій чорній сукні, що скакала галявиною за жаданою прудкою комахою.

Більше ніхто не турбував Джо, поки не почало сутеніти. Мері знову прочинила двері й повідомила, що якийсь джентльмен бажає бачити пані Баер і не піде, поки вона не спуститься до нього.

— Йому доведеться піти. Я нікого не прийматиму більше. День і так видався жахливим, і я не допущу, щоб мене знову відривали, — відповіла змучена відвідувачами письменниця, зупиняючись посеред напруженого фіналу чергового розділу.

— Я сказала це йому, мем, але він зухвало увійшов прямо в будинок. Гадаю, це ще один божевільний, і, чесне слово,

я його трохи боюся. Він такий великий, засмаглий і самовпевнений, хоч, зізнатися, дуже симпатичний, — додала Мері, з дурнуватою усмішкою: незнайомець, очевидно, сподобався їй, попри зухвалість.

— Весь день мені не давали писати, і я твердо вирішила попрацювати хоч ці останні пів години, щоб закінчити розділ. Скажи йому, хай іде, я не спущуся, — вигукнула Джо сердито.

Мері вийшла, а незабаром до її господині, яка мимоволі прислухалася, долинули спочатку приглушені звуки голосів, а потім переляканий крик Мері. Знаючи про манери репортерів, а також про те, що її покоївка — гарненька й боязка дівчина, пані Баер відкинула перо й кинулася на виручку. Спускаючись вниз з найвеличнішим виглядом, вона на мить зупинилася, щоб уважно подивитися на незваного гостя, почасти схожого на розбійника. Він, здавалося, намагався штурмом взяти сходовий марш, який Мері хоробро захищала.

— Хто ця людина й чому він наполягає на тому, щоб залишитися в будинку, після того, як я відмовилася з ним зустрітися? — запитала пані Баер таким голосом, що мав вселити в душу гостя побожний страх.

— Не знаю, мем. Він не представився, але каже, що ви пошкодуєте, якщо не побачите його, — сказала розчервоніла й обурена Мері, відступаючи з позицій, які захищала.

— А хіба ви не пошкодуєте, якщо я піду? — запитав незнайомець. Він підняв на розгнівану господиню будинку усміхнені чорні очі й сміливо попрямував до неї, простягнувши обидві руки й виблискуючи білозубою усмішкою, яка трохи ховалася за довгою чорною бородою.

Джо кинула на нього один уважний погляд, бо голос здався їй знайомим, а потім і зовсім здивувала Мері, об-

хопивши розбійника обома руками за шию та радісно вигукуючи:

— Мій любий хлопчику, звідки ти з'явився?

— З Каліфорнії, спеціально, щоб побачити вас, мамо Баер. Ну, так хіба ви не пошкодуєте, якщо я піду? — промовив Ден, сердечно цілуючи її.

— Подумати тільки! Я звеліла випровадити тебе з дому, після того як цілий рік мріяла про цю зустріч, — засміялася Джо й, узявши мандрівника за руку, попрямувала з ним до вітальні.

IV
Ден

Серед предків Дена, поза сумнівом, були індіанці. В усякому разі так думала Джо. Власне, не тільки тому, що він любив бурхливе, повне мандрів життя, а й через зовнішність, яка з роками ставала дедалі оригінальнішою. У свої двадцять п'ять це був дуже високий, м'язистий, з виразним смаглявим обличчям парубок, уважний погляд якого наголошував на вкрай загострених почуттях. Його манерам не вистачало витонченості, зате не бракувало енергії й готовності швидко відповісти словом на слово, ударом на удар.

Очі хлопця, як і раніше, горіли вогнем і дивилися вкрай пильно, наче життя тільки те й робило, що привчало його триматися насторожі. Показове бажання демонструвати міць і бадьорість зачаровувало тих, хто знав про небезпеки й радощі його повного пригод існування. Саме так виглядав він тепер, розмовляючи з «мамою Баер», яка ласкаво тримала у своїх долонях сильну смагляву руку Дена.

Непідробна любов бриніла в голосі хлопця, коли він заговорив:

— Забути старих друзів?! Хіба можу я забути єдине місце на землі, яке стало мені рідною домівкою? Я так поспішав сюди, щоб розповісти про удачу, яка випала на мою долю, що, як бачите, навіть не став витрачати час на чепуріння.

Тож можете казати про мою ще більшу схожість на бізона, — Ден струснув кудлатою чорною головою, смикнув себе за бороду, а за мить у вітальні загримав його гучний сміх.

— Мені подобається твій вигляд, бо завжди приваблювали романтичні розбійники, а ти — наче один з них. Мері недавно служить у нас, тому її налякали твоя зовнішність і манери. Джозі тебе не впізнає, а от Тедді не сплутає свого Денні ні з ким! Всі скоро зберуться тут, щоб привітати тебе. А поки вони не прийшли, розкажи мені про себе більше. Ден, любий! Уже минуло майже два роки відтоді, як ти останній раз був тут! Справи пішли добре? — запитала пані Джо.

Вона з великим інтересом, немов справді була його матір'ю, вислухала докладну розповідь про життя в Каліфорнії та про несподіваний прибуток, який принесло йому вдале капіталовкладення.

— Чудово! Гроші, зрозуміло, для мене не головне, адже потребую зовсім небагато на витрати. Вважаю за краще заробляти в дорозі й не хочу обтяжувати себе турботами про великі статки. Але мені подобається те, як гроші несподівано прийшли до мене, і те, що я тепер можу їх витратити. Накопичувати немає сенсу: я не доживу до старості, коли вони знадобилися б мені… такі, як я, ніколи не доживають, — вів далі Ден, з виглядом людини, якій неприємні будь-які розмови про накопичення статків.

— Але, сину мій, якщо ти одружишся й матимеш власний будинок, на що я дуже сподіваюся, тобі буде потрібна якась сума, щоб охазяйнуватися. Тож вклади ці гроші в прибуткову справу. Не розкидайся ними, бо чорний день настає в житті кожного з нас, а для тебе залежати від когось фінансово було б занадто важко, — сказала пані Джо повчальним тоном, хоч їй було приємно, що жадоба збагачення не заволоділа душею одного з її улюблених хлопчиків.

Ден похитав головою й оглянув кімнату, немов вона вже здавалася йому занадто тісною й викликала бажання знову опинитися в оточенні дикої природи.

— Хто вийде заміж за такого, як я? Жінкам подобаються солідні, урівноважені чоловіки. Я таким ніколи не буду.

— Мій любий хлопчику, коли я була дівчиною, мені подобалися саме такі нерозважливо сміливі молоді люди. Все свіже й завзяте, вільне й романтичне завжди привертає увагу жінок. Тож не сумуй! Коли-небудь ти знайдеш свою пристань, задовольнятимешся короткими подорожами й привозитимеш додому багатий улов.

— Що б ви сказали, якби я одного разу приїхав до вас з нареченою-індіанкою? — запитав Ден, приховавши пустотливий вогник в очах, спрямованих на бюст Галатеї, що виблискувала в кутку білим мармуром.

— Якщо дівчина гідна, влаштувала б їй привітне приймання. А що, все йде до того? — і пані Джо подивилася йому в обличчя з цікавістю, яку виявляють до любовних історій навіть літературні дами.

— Поки ні. Я дуже зайнятий, щоб «бігати за спідницями», як каже Тедді. Як він, до речі? — запитав Ден, спритно змінюючи тему, немов його втомила розмова про почуття.

Пані Джо легко піддалася на його виверт і повела розповідь про таланти й чесноти своїх синів, аж поки вони самі не увірвалися до кімнати й накинулися на Дена, як два люблячих ведмедики. Свою радість від зустрічі хлопці проявляли на кшталт товариських змагань з боротьби, в яких обидва, зрозуміло, зазнали поразки: молодий мисливець швидко з ними впорався. Незабаром з'явився професор, і розмова тривала весь час, поки Мері готувала надзвичайно смачну вечерю, а потім запалювала свічки: інтуїція підказала їй, що то прибув особливо бажаний гість.

Після чаю Ден розмовляв з друзями, прогулюючись великими кімнатами, а іноді виходив у передпокій, щоб ковтнути більше свіжого повітря, якого його легені потребували значно більше, ніж у «цивілізованих» людей. Саме тоді він несподівано побачив на тлі темного дверного отвору знайому постать і завмер, не в змозі відірвати від неї очей. Бесс, висока й струнка, з німбом золотого волосся навколо голови, у білій шалі, кінці якої нагадували крила, котрі роздував, пролітаючи через передпокій, прохолодний вітерець, теж притишилася, не впізнаючи давнього товариша.

— Ден? Це ти? — запитала вона нарешті, наблизившись.

— Схоже на те… а я спочатку не впізнав тебе, Принцесо. Думав, марево, — поволі промовив Ден, дивлячись на неї з м'якою цікавістю впереміш з подивом.

— Так, я справді виросла, проте тебе ці роки змінили ще більше, — Бесс із задоволенням дивилася на його потужну постать, таку нетипову серед «пристойних» людей, що оточували її.

Перш ніж вона встигла закінчити фразу, в передпокій забігла Джозі й, забувши про недавно здобуту поважність своїх тринадцяти років, дозволила Дену підхопити її на руки й поцілувати, як дитину. Тільки поставивши її знову на ноги, він зазначив, що вона теж змінилася, й вигукнув із комічним відчаєм:

— Слухай-но! Так ти теж дорослішаєш! Що ж я робитиму, якщо не залишиться дітвори, з якою я міг би погратися? Ось і Тедді став схожий на жердину, і Бесс — юна леді, й навіть ти, моє Гірчичне Зернятко, носиш довгі сукні та напускаєш на себе поважного вигляду.

Дівчата засміялися, а Джозі почервоніла, дивлячись на високого чоловіка й усвідомлюючи, що занадто необачно стрибнула на шию старому знайомому. Дві молоденькі кузини були чарівними протилежностями — одна біла, точно

лілія, інша яскрава й рум'яна, немов маленька дика трояндочка. І Ден із задоволенням кивнув, уважно дивлячись на них. Він бачив чимало гарненьких дівчат під час своїх мандрів, і його тішило, що дві його давні подружки перевершували їхню красу.

— Гей, ми всі хочемо брати участь у розмові, не відбирайте в нас Дена! — гукнула з вітальні пані Джо. — Ведіть-но його сюди й не зводьте з нього очей, а то він вислизне й відправиться в нову подорож на рік-другий, перш ніж ми встигнемо його гарненько роздивитися.

У супроводі двох чарівних конвоїрів Ден повернувся до вітальні й отримав наганяй від Джозі за те, що виріс раніше за всіх хлопчиків і вже виглядає як чоловік.

— Еміль твій одноліток, а всього лиш хлопчисько: танцює джигу й співає матроські пісні, як і раніше. Ти ж виглядаєш років на тридцять, такий високий, міцний і смаглявий, як злодій у п'єсі… О, мені спала на думку чудова ідея! Ти ідеально підходиш для ролі Арбаса в «Останніх днях Помпеї». Ми хочемо зробити виставу за цією повістю, з левом, гладіаторами, виверженням вулкана. Том і Тедді збираються сипати з мішків попіл на сцену й катати за лаштунками бочки з камінням. Нам дуже потрібен смаглявий чоловік на роль єгиптянина, а ти матимеш чудовий вигляд у червоно-білих шатах. Правда, тітонько Джо?

Цей потік слів змусив Дена прикрити вуха руками. Та перш ніж пані Баер встигла відповісти невгамовній небозі, увійшли пан Лоуренс разом із Мег і її дітьми. Слідом за ними з'явилися Том і Нен. Після загальних привітань і обіймів, всі розсілися, щоб послухати Дена.

Він розповідав про свої пригоди коротко, але виразно, про що свідчило захоплення й напружене очікування, які відбивалися на обличчях присутніх. Всі хлопчики відразу захотіли відправитися до Каліфорнії за статками, своєю чергою дівчата

згорали від бажання якнайшвидше отримати цікаві подарунки, які він добирав для них під час подорожей. Старші тим часом від душі раділи, що їхній буйний хлопчик не накоїв дурниць і що його, очевидно, чекає хороше майбутнє.

— Поза сумнівом, ти захочеш повернутися до Каліфорнії, щоб повторити свій успіх, і я дуже сподіваюся, що тобі знову пощастить. Але біржові спекуляції — ризикована гра, можеш втратити все, що заробив, — завважив пан Лоуренс, який із задоволення вислухав розповідь Дена.

— Мені цілком вистачило мого першого досвіду — в усякому разі, поки. Надто вже все це нагадує азартну гру… Хвилювання, збудження — ось чим мене приваблює біржа, проте цього мені не потрібно. Хочу побути фермером на Заході. Фермерство на великій ділянці — це чудово. Відчуваю, що скучив за наполегливою фізичною працею після тривалого байдикування. Я почну, а потім ви зможете посилати мені своїх «чорних овечок», щоб населити ними мою ферму. Я вже пробував розводити овець в Австралії, та й про «чорних овечок» мені дещо відомо — не з чуток.

Ден весело засміявся, і колишній зосереджений вираз зник з його обличчя. Проте ті, хто знав його краще за інших, здогадалися, що він отримав якийсь серйозний урок у Сан-Франциско і не хоче більше ризикувати.

— Прекрасна ідея, Дене! — вигукнула пані Джо, яку потішило його бажання десь міцно осісти й допомогти іншим. — Ми завжди знатимемо, де ти, зможемо приїхати, щоб побачитися, нас не розділятиме пів світу. Я пришлю тобі в гості мого Теда. Він такий невгамовний. Поїздка принесла б йому величезну користь. З тобою він буде в безпеці, поки не витратить надлишок енергії й не навчиться здоровій і корисній справі.

— Запевняю, що буду, як слухняний хлопчик, копати й сапати, тільки б мені дали шанс побувати на Заході. Хоч

фраза «рудники Сперанца» звучить, мабуть, привабливіше, — сказав Тедді, роздивляючись зразки руди, привезені Деном для професора.

— Ти закладеш нове містечко, Дене, а ми, щойно будемо готові до масового переїзду, дружно знімемося з насиджених місць і поселимося там. Тобі досить скоро знадобиться газета, а мені куди більше до душі відкрити власне видання, ніж гарувати на інших, як я це роблю зараз, — завважив Демі, який горів бажанням відзначитися у сфері журналістики.

— Ми легко могли б заснувати там новий коледж. У міцних і здорових уродженців Заходу величезна тяга до знань, а природна кмітливість дає їм змогу швидко зрозуміти користь освіти, — додав нестаріючий пан Марч, вже побачивши пророчим оком появу на широких просторах дикого Заходу безліч нових навчальних закладів, точних копій коледжу Лоуренса.

— Іди цим шляхом, Дене. План чудовий, і ми підтримаємо тебе. Я сам не проти вкласти тисячу-другу в кілька прерій з ковбоями, — сказав пан Лорі, завжди готовий підтримати хлопчиків в їхніх самостійних починаннях як підбадьорливими словами, так і відкритим гаманцем.

— Навіть невеликі гроші дають людині певну впевненість у собі, а вкладення їх у покупку землі допомагає перейти до осілого способу життя… на якийсь час, щонайменше. Мені хотілося б подивитися, на що я здатний, проте вирішив порадитися з вами, перш ніж прийняти рішення. Не знаю, чи буде це заняття задовольняти мене впродовж багатьох років, але я завжди зможу кинути, коли набридне, — відгукнувся Ден. Він був зворушений живим інтересом друзів до його планів.

— Я знаю, нікому моя заввага не сподобається. Проте відчуваю: коли перед людиною відкривався цілий світ, одна ферма видасться йому страшенно маленькою й нудною, —

промовила Джозі, яка явно віддавала перевагу романтиці бродячого життя. Його прихильники приносила їй не тільки захопливі розповіді, а й красиві речі.

— А мистецтво? Чи є воно там, на Заході? — запитала Бесс, думаючи про те, який чудовий малюнок пером вийшов би, якби можна було зобразити Дена в цю хвилину, коли він розслаблено стояв і невимушено розмовляв, відвернувшись від світла.

— Там кругом незаймана природа, люба, і це ще краще. Бо повсюди чудові тварини й дивовижні пейзажі, яких ніколи не бачили в Європі. Ти все це зможеш намалювати. Навіть прозаїчні гарбузи там пречудові. А тобі, Джозі, одна з таких гарбузин стане в пригоді, коли гратимеш Попелюшку у власному театрі, який відкриєш у Денсвіллі, — засміявся пан Лорі, який не хотів, щоб у Дена виникли сумніви щодо його вибору.

Ідея одразу захопила Джозі, яка марила театром, а після того, як їй пообіцяли всі трагічні ролі на ще не побудованій сцені, перейнялася глибоким інтересом до проєкту й благала Дена почати його експеримент одразу.

Бесс також визнала, що їй було б корисно помалювати з натури, а дика природа посприяє поліпшенню її смаку, якому загрожує стати сентиментальним, якщо її погляд завжди зупинятиметься лише на витонченому й красивому.

— Лікарську практику в новому селищі пропоную залишити за мною, — сказала Нен. — Я закінчу навчання на той час, коли ти закладеш нове містечко…

— Ден не допустить появи в ньому жінки до сорока років. Йому не подобаються молоді й гарненькі, — роздратовано вставив Том, який оскаженів від ревнощів, бо прочитав у погляді Дена захоплення сміливою й рішучою Нен.

— Мене це не стосується. Медики — виняток з будь-якого правила. У Денсвіллі буде мало хвороб, оскільки всі вести-

муть активний, здоровий спосіб життя. До того ж туди поїде тільки енергійна, міцна молодь. Але нещасні випадки траплятимуться досить часто. Тут і дика худоба, і швидка їзда верхи, й сутички з індіанцями, та й загалом люди на Заході байдужі до небезпеки. Це саме те, що мені потрібно. Я хочу зайнятися переломами кісток. Хірургія — це дуже цікаво, а тут у мене мало подібної практики, — мрійливо сказала Нен, яка горіла бажанням якнайшвидше вивісити табличку із зазначенням годин прийняття й узятися за справу.

— Я візьму тебе до себе, лікарю, й буду радий мати на Заході такий славний приклад того, на що здатні ми, жителі східних штатів. Вчися, старайся. Пришлю за тобою, тільки-но в мене з'явиться будиночок, щоб тебе прихистити. Зніму скальпи з кількох червоношкірих або переламаю кістки десятку ковбоїв заради того, щоб ти могла мати бажану практику, — засміявся Ден, захоплений енергією Нен, що виділяли її серед інших дівчаток.

— Дякую, друже. Приїду обов'язково. Можна мені помацати твою руку? Чудові біцепси! Нумо, хлопчики, дивіться сюди: ось що я називаю прекрасними м'язами.

І Нен прочитала коротку лекцію з анатомії, використовуючи м'язисту руку Дена як наочний посібник. Том не слухав, а пішов до алькова в протилежному кінці зали і звідти сердито дивився у вікно на зірки, помахуючи власною правою рукою з такою жвавістю, немов збирався збити когось з ніг.

— Зроби Тома гробарем у Денсвіллі, він із задоволенням ховатиме пацієнтів Нен, яких вона заморить. Дивіться, як йому личить похмурий вираз, характерний для представників цієї професії. Не забудь про нього, Дене, — сказав Тедді, залучаючи загальну увагу до охопленого смутком закоханого.

Проте Том ніколи довго не ображався й після кількох хвилин самоти вийшов до товаришів із веселою пропозицією:

— Слухайте, ми зобов'яжемо великі міста висилати в Денсвілль усіх, кому тільки трапиться захворіти на жовту лихоманку, віспу або холеру! Тоді Нен буде щаслива, а її фатальні помилки не матимуть великого значення там, де її пацієнтами стануть головним чином емігранти й засуджені злочинці.

— Я порадив би тобі, Дене, влаштуватися біля Джексонвілля або якого-небудь іншого міста, щоб ти міг отримувати задоволення від спілкування з культурними людьми. Там є клуб любителів Платона й чимало людей, що мають живий інтерес до філософії. Все, що приходить зі східних штатів, отримує тепле прийняття, і нові підприємства, поза сумнівом, процвітатимуть на такий гостинній землі, — м'яко подав свою пропозицію пан Марч, який сидів трохи віддалік, серед старших гостей, із задоволенням прислухаючись до жвавої розмови.

Думка про те, що Ден може зайнятися вивченням Платона, була кумедною, проте ніхто, крім пустотливого Тедді, не засміявся. Своєю чергою Ден поспішив поділитися з друзями іншим своїм планом, що зародився в його голові.

— Я, втім, не зовсім впевнений, що досягну успіху, займаючись фермерством. До того ж мене тягне до моїх старих друзів, індіанців Монтани. Вони миролюбне плем'я й відчайдушно потребують допомоги. Сотні померли від голоду, бо вони не отримують від уряду допомоги, яка належить їм за законом. Тим часом їхні сусіди, плем'я сіу, дуже войовничі, в них тридцять тисяч воїнів, тому уряд боїться їх і потурає всьому, чого вони зажадають. Ганьба! Чорт би забрав всіх цих чиновників! — Ден різко замовк, тільки-но лайка зірвалася з язика, але очі, як і раніше, блищали, й він квапливо повів далі: — Саме так! Я не вибачатимуся за те, що сказав. Якби в мене були гроші, коли я жив серед них, то віддав би до останнього цента цим бідолахам, яких обманом позбавили

землі й загнали туди, де нічого не росте. Чесні посередники в такій ситуації могли б зробити багато. Гадаю, мені слід повернутися й допомогти цим людям. Я знаю їхню мову, вони мені подобаються. Нині маю кілька тисяч доларів, тож чи варто витрачати їх на своє влаштування й радіти життю, коли вони страждають. Що ви про це думаєте?

Ден, розчервонілий і схвильований від власної гарячої промови, виглядав в цю хвилину дуже мужнім та енергійним. Він прямо глянув у обличчя друзів, і всі вони відчули співчуття до скривджених.

— Зроби саме так! — вигукнула пані Джо, надихаючись. Чуже нещастя викликало у неї набагато більше інтересу й співчуття, ніж будь-яка удача.

— Зроби так! — луною повторив Тедді, аплодуючи, немов це була вистава. — Візьми мене в помічники! Я страшенно хочу поїхати туди, пожити серед цих славних хлопців і пополювати.

— Розкажи нам більше, щоб ми могли зрозуміти, чого вартує ця справа, — сказав пан Лоуренс, потай вирішивши заселити в майбутньому свої поки ще не куплені прерії індіанцями Монтани й водночас збільшити суму пожертвувань благодійному товариству, що посилає місіонерів до цих скривджених владою людей.

Ден одразу почав розповідати про все, що бачив у штатах Північної і Південної Дакоти, про племена північного заходу й про те, як їх ображають, про терпіння й сміливість індіанців, немов вони були його братами.

— Вони називали мене Ден Вогняна Хмара, бо краще моєї гвинтівки їм бачити не доводилося. А Чорний Яструб, мій вірний друг, не раз рятував мені життя й навчив всього, що знає сам. Вони зараз у біді, тож я хотів би віддячити їм.

Захопившись промовою Дена, присутні немов втратили інтерес до Денсвілля. Проте обачний пан Баер припустив,

що один чесний посередник серед безлічі корисливих не зможе змінити ситуацію. Хоч така спроба й має ознаки благородства. Тож краще всебічно обміркувати майбутні дії, спробувати заручитися підтримкою авторитетних осіб у відповідних урядових колах і всебічно обстежити місцевість, а відтак ухвалити остаточне рішення.

— Добре, я так і зроблю. Нині збираюся з'їздити в Канзас і подивитися, що там можна зробити. Якось зустрів у Фриско одного хлопця — він добре відгукувався про ті місця. Скрізь так багато треба зробити, що я навіть не знаю, з чого почати. Іноді мені здається, що краще б у мене не було ніяких грошей, — насупившись, промовив Ден, відчуваючи ті самі труднощі, що й усі добрі душі, коли вони охоплені прагненням допомогти у великій справі всесвітньої благодійності.

— Я готовий зберігати твої заощадження доти, поки твоє рішення не набуде остаточності. Бо хлопчина ти гарячий і можеш віддати все першому зустрічному жебракові, який зуміє тебе розжалобити. Я пущу їх в оборот, а поверну тоді, коли вони знадобляться для справи, згоден? — запитав пан Лорі, який встиг навчитися розсудливості за роки, що минули з часів його власної марнотратної юності.

— Дякую, сер. Тішуся, що позбудуся їх на якийсь час. А якщо зі мною щось трапиться, збережіть всю суму, щоб допомогти якомусь іншому волоцюзі, як ви допомогли мені. Це мій заповіт, і ви всі свідки. Тепер мені полегшало на душі, — і, передавши пану Лорі пояс, в якому він носив свої скромні статки, Ден розгорнув плечі, немов скинув з них вантаж турбот.

Ніхто й уявити не міг ні того, скільки різних подій відбудеться, перш ніж Ден повернеться, щоб забрати свій капітал, ні того, наскільки близький він був в той момент до вираження своєї останньої волі… Поки пан Лоуренс пояснював,

як він розпоряджатиметься грошима, почувся гучний голос, який весело виспівував:

Пеггі — дівчина весела,
Хлопці, гей, хлопці, гей!
Пеггі — дівчина, що треба,
Джеку рада, е-ге-гей!
А Джек у нас моряк,
Хлопці, гей, хлопці, гей!
Пеггі любить Джека — оце так, оце так,
Буде моряка чекати, е-ге-гей, е-ге-гей!

Еміль завжди оголошував про своє прибуття в такий спосіб. Разом з ним у вітальню ввійшов Нет, який весь день давав міським дітлахам уроки музики. Було приємно дивитися, як він широко всміхаючись, вітався з другом, ще приємніше було слухати, як Ден згадував про все, чим був зобов'язаний Нету, намагаючись віддячити за дружбу в трохи грубуватих, але щирих словах подяки. Проте особливе задоволення у присутніх викликав обмін враженнями між Деном та Емілем. Двоє славних мандрівників без угаву розповідали дивовижні історії, що вражали уяву «сухопутних моряків» і домосидів.

Після прибуття нових гостей будинок вже не міг вмістити веселу молодь, тож усі перебралися на веранду й влаштувалися на сходинках у густих сутінках, немов зграя нічних птахів. Пан Марч і професор пішли в кабінет, Мег та Емі вирішили наглянути за приготуванням частування, а Джо та Лорі сиділи біля відчинених дверей, прислухаючись до веселого гомону хлопців і дівчат.

— Ось вони, цвіт нашого виводка! — мовила Джо. — Одні з моїх учнів померли, інші розбрелися світом, але ці сім хлопчиків і чотири дівчинки — моя втіха й гордість. Якщо додати до них Еліс Хіт, можна вважати, що моя дю-

жина в зборі. Треба визнати, клопоту в мене від них аж по вінця. Знаєш, Лорі, так важливо не помилитися, задаючи правильний вектор усім цим юним життям.

— Якщо згадати, які вони всі різні, звідки деякі з них прийшли до нас або який вплив чинили на них родичі, ми, гадаю, можемо поки що бути задоволені тим, чого досягли, — відповів Лорі серйозно, коли його очі зупинилися на одній світлій голівці серед кількох темноволосих, хоч світло молодого місяця лягало на все, не віддаючи переваги жодному присутньому.

— Я не турбуюся за дівчаток. Про них піклується Мег. У неї стільки здорового глузду, терпіння й ніжності, що на її підопічних має очікувати тільки успіх. А мої хлопчики з кожним роком приносять мені дедалі більше клопоту. Після кожного їхнього відлучення з Пламфілду ми, на жаль, стаємо не такими близькими, як раніше, — зітхнула Джо. — Скоро вони зовсім подорослішають, тоді їх пов'язуватиме зі мною лише одна тонка ниточка, яка зможе обірватися будь-якої хвилини. Так, як це сталося з Джеком і Недом. Хоч Доллі й Джордж, як і раніше, люблять приїжджати до нас, і я можу відверто поговорити з ними. Франц ніколи не забуде Пламфілд: він відданий рідним. Проте мене турбують ті троє, які мають скоро знову піти в широкий світ. У Еміля добре серце, тож, сподіваюся, це допоможе йому залишитися порядним і позитивним юнаком. До того ж, як ти пам'ятаєш: «Сидить на реї херувим, для моряка його щогла — що той Єрусалим». Нету належить вперше покинути Пламфілд, а він все-таки слабохарактерний юнак, хоч ти і справляєш на нього позитивний вплив. Наш Ден, як і раніше, бунтівник. Боюся, приборкати його зможе лише якийсь суворий життєвий урок.

— Він добрий юнак, Джо. Не надто тішуся його планами займатися фермерством у західних штатах. Якби хоч трохи попрацювати над його манерами, можна було б зробити

з нього джентльмена. Хтозна, чого він зміг би домогтися, якби залишився тут, серед нас, — відповів Лорі, схиляючись над стільцем пані Баер, як робив це багато років тому, коли в цих двох були спільні секрети.

— У цьому був би певний ризик, Тедді. Він любить фізичну працю й свободу. Саме вони допоможуть йому стати хорошою людиною. Це набагато краще, ніж будь-який зовнішній лоск небезпек, з якими він зіткнувся б, ведучи забезпечене й спокійне життя в місті. Ми не можемо змінити його натуру — тільки допомогти їй розвинутися в правильному напрямку. Його колишні інстинкти нікуди не зникли, тож він має неабияк себе контролювати, а інакше зіб'ється на манівці. Я добре усвідомлюю це. Його любов до нас — запорука безпеки, тож треба усіма силами берегти її, поки він не подорослішає або не з'являться інші, міцніші узи, які утримували б його від спокус.

Джо знала Дена краще за інший, тож бачила, що її «лоша» ще не до кінця об'їздили. Вона сподівалася на краще, але побоювання все-таки залишалися. Їй було добре відомо, яким суворим і жорстоким буває життя до таких, як він. Також знала, що перед від'їздом Ден у тиху, спокійну хвилину відкриє їй свою душу. Тоді вона зможе сказати слова застереження, яких він потребує.

Тож Джо вичікувала й одночасно уважно спостерігала за ним. Помічала й позитивні зміни, так і шкоду, яку завдало йому перебування між різних людей. Їй дуже хотілося, щоб її «баламут» домігся успіху в житті, адже інші прогнозували, що нічого з нього не вийде. Проте досвід підказував їй, що людей не можна ліпити, як глину, тому задовольнялася скромною надією, що занедбаний хлопчик може стати просто хорошим чоловіком, і не просила нічого більшого.

Втім, навіть на це важко було розраховувати, зважаючи на пристрасність, якою нагородила його натуру природа.

Ніщо не стримувало його запальний характер — тільки спогади про Пламфілд. Страх розчарувати вірних друзів, а також гордість, що була сильнішою особистих моральних правил, змушували його прагнути зберегти повагу товаришів, які любили його, попри всі недоліки.

— Не хвилюйся ні про кого, люба. Еміль — один з тих безтурботних і веселих хлопців, які завжди виходять сухими з води. Я подбаю про Нета. Ден тепер на правильному шляху. Нехай з'їздить в Канзас. Якщо план з облаштуванням ферми втратить свою чарівність в його очах, він зможе повернутися до бідних індіанців і принести їм чимало користі. Дуже сподіваюся, що це стане справою його життя — така незвичайна робота саме для нього. Боротьба з гнобителями й захист пригноблених — саме те заняття, до якого треба залучити таку небезпечну для нього самого енергію.

— Сподіваюся, що так і буде… О, що це? — Джо подалася вперед, прислухаючись до вигуків Тедді та Джозі.

— Мустанг! Справжній, живий мустанг! Ми зможемо осідлати його! Дене, ти просто молодчина! — кричав Тед.

— Індійський наряд для мене! Тепер я зможу зіграти Наміоку, якщо хлопчики поставлять «Метамора», — вигукувала Джозі, плескаючи в долоні.

— Голова бізона для Бесс! Помилуй, Дене, чому ти привіз для неї такий жахливо негарний подарунок? — запитала Нен.

— Я вирішив, що їй буде корисно взяти як модель для малюнків що-небудь сильне й природне. Вона ніколи не доб'ється життєвої правди у своїх роботах, якщо зображуватиме солодких амурів і кошенят, — відповів безпосередній, грубуватий Ден, пригадуючи, що, коли він був тут торік, Бесс довго обирала між головою Аполлона і власним котом-персом.

— Дякую, я спробую. Якщо мене спіткає невдача, ми зможемо поставити цю голову бізона в холі, щоб вона нагадувала нам про тебе, — сказала Бесс, ображена глузуванням над її ідеалами краси, але занадто добре вихована, щоб висловити своє обурення чимось іншим, крім звучання голосу, який був водночас солодкий і холодний, як морозиво.

— Гадаю, ти не захочеш приїхати подивитися на наше нове поселення разом з іншими? Чи картини реального життя непривабливі для тебе? — запитав Ден, намагаючись набути шанобливого вигляду, з яким усі хлопчики зверталися до Принцеси.

— Я збираюся до Рима, де навчатимуся кілька років. Вся мистецька краса світу зібрана там. Цілого життя не вистачить, щоб насолодитися її спогляданням, — повчально проказала Бесс.

— Рим — запліснявілий старий склеп, якщо порівнювати його із «Садом богів» і величними Скелястими горами. Мені байдуже до мистецтва. Природа — ось все, що важливо для мене. Я міг би показати тобі таке, що приголомшило б і тебе, і твоїх старих майстрів! Краще приїжджай разом з усіма. Джозі скакатиме на конях, а ти їх тим часом малюватимеш і ліпитимеш. Якщо стадо з сотні чудових мустангів не зможе показати тобі, в чому полягає справжня краса, я визнаю свою поразку, — запально мовив Ден.

— Я приїду коли-небудь з татом, щоб подивитися, що краще: мустанги, коні святого Марка чи ті, що стоять на Капітолійському пагорбі. Будь ласка, не ображай мої ідеали, а я спробую полюбити твої, — сказала Бесс, починаючи думати, що Захід, можливо, вартує того, щоб на нього поглянути.

— Домовилися! Я твердо впевнений, що всі американці мають спочатку оглянути всі куточки своєї країни, а вже потім прямувати в чужі краї, — завважив Ден.

— Новий Світ має певні переваги, проте є вони і в Старого Світу. В Англії жінки мають право голосувати, а в нас — ні. Мені соромно за Америку. Їй слід було б бути попереду інших країн у всіх хороших починаннях! — вигукнула Нен, яка вже встигла поборотися за права жінок.

— О, будь ласка, не треба! Люди ніяк не можуть дійти згоди щодо цього питання й обзивають один одного лайливими словами. Цього вечора збережімо мир і спокій! — благала Дейзі, яка терпіти не могла суперечок.

— Ви, жінки, зможете голосувати скільки завгодно в нашому новому містечку, а також висувати свої кандидатури на посади мера й членів міського правління. У нас буде повна свобода для всіх, а інакше я не зможу жити в цьому місці, — сказав Ден, додавши зі сміхом: — Я бачу пані Шибайголову та пані Шекспір Сміт, як і раніше, розходяться в думках.

— Якби всі завжди були згодні, ми ніколи ні в чому не домоглися б успіху. Дейзі — сама чарівність, але в неї застарілі погляди. Тож я намагаюся додати їй сміливості такими розмовами, щоб наступної осені вона поїхала й проголосувала разом зі мною. Демі супроводжуватиме нас, щоб ми могли взяти участь у тих єдиних виборах, до яких нас допустили.

— Ти повезеш їх на вибори, Святий отець? — запитав Ден. Здавалося, йому подобається це давнє шкільне прізвисько Демі. — Ця система чудово працює в Вайомінгу.

— Вважатиму за честь. Мама й тітки їздять на вибори щороку, Дейзі теж поїде зі мною. Вона, як і раніше, моя найкраща половина, тож ні в чому від мене не відставатиме, — сказав Демі, обнявши сестру, яку любив навіть більше, ніж раніше.

Дену подумалося, як, мабуть, все-таки приємно мати такі міцні родинні узи. Власне самотнє дитинство видалася йому невимовно сумним, коли він пригадав, з чим довелося бо-

ротися. Однак серйозні думки перервалися в цю хвилину тяжким зітханням, з яким Том задумливо вимовив:

— Я завжди хотів бути близнюком. Є з ким відверто поговорити. А як приємно завжди мати поруч когось, хто радий спертися на твою руку й утішити тебе. Особливо, коли інші дівчата такі жорстокі.

Нерозділена пристрасть Тома була неодмінним предметом жартів у родині, тому цей натяк викликав сміх. Він перейшов у справжній регіт, коли Нен, вихопивши з кишені коробочку, сказала з професійним тоном:

— Я знаю, ти переїв омара за вечерею. Прийми чотири пігулки й позбудься від свого розладу. Том завжди зітхає й каже дурниці, коли переїсть.

— Я прийму ці пігулки. Це єдине, чим ти за всі ці роки підсолодила моє життя, — і Том з похмурим виглядом захрустів пігулками.

— «Хто може вилікувати свідомість хвору або з пам'яті вирвати печаль?» — трагічним тоном процитувала Джозі, видершись на поручні веранди.

— Їдьмо зі мною, Томмі, я зроблю тебе справжнім чоловіком. Кинь всі пігулки та мікстури, відчуй свободу, поблукай світом. Тоді забудеш, що в тебе є серце, та й шлунок теж, — сказав Ден, пропонуючи свої універсальні ліки проти всіх неприємностей.

— Краще рушаймо зі мною, Томе. Хороший напад морської хвороби допоможе тобі відновити сили, а суворий північний вітер прожене нудьгу. Станеш на посаду хірурга: зручне ліжко й веселощі без кінця — як бонус.

Якщо твоя Ненсі зла,
Швидше підіймай всі вітрила.
У порту́ якась дівчина-краса
Буде до тебе мила! —

додав Еміль. Він завжди мав напоготові відповідний куплет з матроської пісні, щоб розвеселити друзів.

— Я подумаю про це, коли отримаю диплом. Розумієш, не хочу, витративши цілих три роки на зубріння, не отримати в результаті нічого, чим можна похвалитися.

— Я нізащо не покину пані Мікоубер, — з булькітливим схлипом перебив його Тедді. Том негайно зіштовхнув його зі сходів веранди на мокру траву, а коли ця невелика сутичка завершилася, дзвін чайних ложечок сповістив про значно приємніше частування, ніж пігулки.

У дитинстві дівчата обслуговували за столом хлопчиків, щоб уникнути будь-якого безладу. Тепер молоді чоловіки поспішали принести страви й напої дамам — час змусив усіх помінятися ролями. До чого приємним був новий розподіл обов'язків! Навіть Джозі сиділа спокійно й дозволила Емілю принести їй ягід і насолоджувалася становищем дорослої леді доти, поки Тедді не поцупив її тістечко. Відтак вона забула про свою дорослість і ляснула його по руці.

Тільки для Дена було зроблено виняток — його обслуговувала Бесс, яка, як і колись давно, посідала найвище становище в цій маленькій спільноті. Том дбайливо вибирав все найкраще для Нен, однак почув від неї лише зневажливу заввагу:

— Я ніколи не їм в такий пізній час. Та й тобі не варто, бо страждатимеш нічними кошмарами.

Хлопець покірно передав тарілку Дейзі, а сам взявся жувати пелюстки троянд.

Коли разючу кількість корисної й здорової їжі було з'їдено, хтось із гостей запропонував: «Заспіваймо!», тож весь наступний час компанія присвятила музиці. Нет грав на скрипці, Демі — на сопілці, Ден — на старому банджо, а Еміль з почуттям виконав сумну баладу про катастрофу корабля «Швидка Бетсі». Потім всі почали співати хором

старі пісні. Мелодійні звуки понеслися околицями, й перехожі, вслухаючись, з усмішкою, говорили: «В старому Пламфілді сьогодні весело!».

Коли всі пішли, Ден затримався на ґанку, вдихаючи принесений легким вітерцем аромат скошених луків і квітів з Парнасу. І поки він стояв там, спершись на поручні, огорнутий місячним світлом, прийшла пані Джо, щоб замкнути двері.

— Мрієш про щось, Дене? — запитала вона, сподіваючись, що настав підхожий момент для одкровень. Однак замість очікуваного признання або ласкавого слова почула вимовлені з грубуватою відвертістю слова:

— Я думав, добре б покурити.

Пані Джо засміялася над катастрофою своїх надій і люб'язно відповіла:

— Можеш покурити в кімнаті. Тільки не підпали будинок.

Може, Ден помітив легке розчарування на її обличчі, або спогад про наслідки тієї хлоп'ячої витівки зворушив його серце. Він нахилився, щоб поцілувати її й прошепотів:

— Добраніч, мамо.

І пані Джо була частково задоволена.

V

Канікули

Наступного дня в коледжі починалися канікули, тож вранці ніхто не поспішав вставати з-за столу після сніданку. Аж поки пані Джо здивовано не вигукнула:

— Тут собака!

Справді, великий шотландський хорт з'явився на порозі перед їдальнею і завмер нерухомо, втупившись у Дена.

— Привіт, друже! Хіба ти не міг почекати, поки я прийду за тобою? Чому ти втік? Зізнайся, що завинив і мужньо прийми покарання, — сказав Ден, підіймаючись назустріч собаці. Той став на задні лапи, щоб поглянути в обличчя господареві, й уривчасто загавкав, ніби з обуренням відкидаючи припущення про непослух.

— Добре, Дон ніколи не бреше, — Ден обійняв тварину, що стояла на задніх лапах, а потім, кинувши погляд на чоловіка з конем, який поволі прямував до будинку, додав: — Вчора я залишив усі свої трофеї в готелі, бо не знав, чим ви займатиметеся, коли я прийду. Вийдіть на веранду й подивіться на Окту, мого мустанга: конячка — диво, — Ден попрямував до дверей, а вся родина потягнулася за ним, щоб привітати нових гостей.

Окту злегенька заіржав, побачивши господаря, й до великого жаху конюха, що намагався його утримати, почав підійматися сходами на веранду.

— Пустіть його, — сказав Ден, — він вміє дертися, як кішка, і стрибати, як олень. Ну, друже, тобі хочеться промчати галопом? — запитав він свого красеня-мустанга й погладив його по гриві.

— Ось такого коня, я вам скажу, варто мати, — заявив Тед, який мав піклуватися про Окту, поки Ден буде у від'їзді.

— Які виразні очі! Він дивиться так, ніби ось-ось заговорить, — завважила пані Джо.

— Так, він вміє говорити, тільки по-своєму. І розуміє майже все. Правда, старий? — і Ден притулився щокою до конячої морди.

— Що означать «Окту»? — поцікавився Роб.

— «Блискавка». Конячка цілком заслуговує на таке ім'я, як ви незабаром переконаєтеся. Чорний Яструб віддав її мені в обмін на гвинтівку. Ми з нею славно проводили удвох час у преріях. Вона не раз рятувала мені життя. Бачите цей шрам?

Ден вказав на маленький рубець, майже непомітний у довгій гриві, й, обнявши Окту за шию, розповів його історію.

— Одного разу ми з Чорним Яструбом вирушили полювати на бізонів, але впродовж кількох днів не знайшли жодного стада. Всі наші запаси провізії закінчилися, а були ми в цей час миль за сто від стоянка племені. Я вже думав, нам кінець, але тут мій індіанський приятель сказав: «Зараз я покажу тобі, на якій їжі можна буде протриматися, поки не вполюємо здобич». Біля маленького ставка ми розсідлали коней на ніч. Ніде не було видно жодної живої істоти, навіть птаха, а прерії проглядалися на кілька миль навколо. Як ви думаєте, що ми зробили? — і Ден окинув поглядом обличчя слухачів, які стояли біля нього.

— Їли черв'яків, як австралійські аборигени, — сказав Роб.

— Варили траву або листя, — припустила Джо.

— Може, наповнили шлунок глиною, як дикуни, про яких ми десь читали? — запитав пан Баер.

— Убили одного з коней! — вигукнув Тед, що жадав почути про якесь кровопролиття.

— Ні, тільки пустили кров. Бачите, ось тут зробили надріз, наповнили кров'ю бляшаний кухоль, поклали трохи листя полину, додали води і закип'ятили на невеликому вогнищі. Страва вийшла на славу, і спали ми в ту ніч спокійно.

— На відміну, гадаю, від бідної Окту, — промовила Джозі й погладила тварину.

— Вона на це й уваги не звернула. Чорний Яструб сказав, що ми могли б так харчуватися ще кілька днів, перш ніж це почало б на них позначатися. Проте цього не знадобилося. На наступний ранок ми натрапили на бізонів, я застрелив одного. Його голова лежить зараз в ящику, який скоро доправлять сюди.

— Для чого цей ремінь? — запитав Тедді, діловито оглядаючи індіанське сідло, одинарну віжку, трензель, ласо та ремінну петлю навколо шиї коня, яка особливо зацікавила його.

— Під час сутичок з ворогами ми скачемо кругами на великій швидкості й тримаємося за цей ремінь, витягнувшись усім тілом уздовж боків коня, щоб сховатися від куль, а самі стріляємо з-під його шиї. Я вам зараз покажу.

Сівши в сідло, Ден злетів зі сходів і помчав галявиною, то сидячи верхи на Окту, то наполовину ховаючись за її корпусом, коли зависав на стременах. Іноді він зіскакував і біг за конем великими стрибками, а Дон нісся слідом за ними в собачому захваті від того, що знову вільний і разом з друзями.

Це було прекрасне видовище — три вільних, диких істоти за грою. В їхніх рухах було стільки грації, енергії й волі, що на мить рівна галявина стала нагадувати прерії, а глядачі немов зазирнули в інше життя, в порівнянні з яким їхнє власне справляло враження досить нудного й безбарвного.

— Це краще за всякий цирк! — вигукнула Джо, шкодуючи, що не може знову стати дівчинкою й галопувати на загнузданій Блискавці. — Я передбачаю, що в Нен клопоту буде повна голова, тільки встигай вправляти кістки: Тед переламає всі до однієї, змагаючись із Деном.

— Кілька падінь йому не зашкодять, а новий обов'язок і нова розвага — тільки на користь. Однак, гадаю, Ден ніколи не захоче ходити за плугом, після того як політав на такому Пегасі, — зазначив пан Баер.

Чорна конячка перестрибнула через хвіртку й підлетіла до веранди, де зупинилася за першим словом господаря й завмерла, тремтячи від збудження. Ден зіскочив з сідла й глянув на друзів, що стояли на веранді, наче очікуючи на оплески.

Вони справді пролунали, найбурхливіші, а він, здавалося, був більше радий за свою улюбленицю, ніж за себе самого. Тедді одразу зажадав, щоб йому дали урок верхової їзди. Незабаром він уже зручно почувався в незвичайному сідлі й, переконавшись, що Окту слухняніша за ягня, рушив риссю до коледжу, щоб покрасуватися перед студентами.

Бесс, побачивши з вікон Парнасу ці перегони, квапливо спустилася з пагорба, щоб приєднатися до друзів. І незабаром всі вже стояли на веранді й дивилися, як Ден зриває кришку з великого ящика, який посильні транспортної контори звалили перед дверима — якщо скористатися його висловом.

Ден зазвичай подорожував лише з однією пошарпаною валізою, бо не любив обтяжувати себе речами. Проте у Пламфілд він привіз цілу колекцію трофеїв, здобутих за допомогою лука й списа, щоб обдарувати ними друзів.

«Нас чекає навала молі», — подумала Джо, коли з ящика витягли кудлату голова бізона. Їй під ноги дісталася вов-

ча шкура, професорові — ведмежа, а братам — індіанське вбрання, прикрашене лисячими хвостами.

Подарунки були занадто жаркими для липневого дня, проте їх все одно сприймали із захватом. Тед і Джозі одразу вбралися в нові шати, навчилися бойового кличу індіанців і дивували друзів сутичками з томагавками, їздою підтюпцем один за одним, стрільбою з луків. Вони гасали будинком, стрибали на галявині — і всюди глядачів не бракувало.

Яскраві пташині крила, перисті трави пампасів, вампуми, красиві вироби з намистин, кори та пір'я сподобалися дівчатам. Мінерали, наконечники стріл і примітивні малюнки дуже зацікавили професора. А коли ящик зовсім спорожнів, Ден вручив пану Лорі тексти кількох тужливих індіанських пісень, записаних на березовій корі.

— Нам не вистачає тільки вігвама, щоб остаточно почати нове життя. Я відчуваю, що сьогодні мені слід було б дати вам, мої індіанські воїни, підсмажених зерен і сушеного м'яса на обід. Ніхто не захоче звичайної баранини й зеленого горошку, після такої чудової ради вождів, — сказала Джо, оглядаючи мальовничий безлад у великій вітальні, серед якого на килимах і килимках розмістилися збуджені пламфілдці.

— Лосині носи, язики бізонів, ведмеже м'ясо та смажені мозкові кісточки були б доречніше, але я не проти з'їсти хоч що-небудь. Тож несіть вашу баранину й «зелене м'ясо», — відгукнувся Ден, сидячи на спорожнілому ящику, наче вождь серед одноплемінників.

Дівчата почали прибирати розкидані подарунки, але робота йшла повільно. Кожен з предметів, до яких вони торкалися, мав свою історію, захопливу, смішну або неймовірну, тож було нелегко зосередитися на збиранні, поки пан Лорі не «відбив» Дена в компанії.

Таким став початок літніх канікул. Було цікаво спостерігати за цим приємним сум'яттям, яке привнесли Ден та Еміль в тихе життя зайнятого науками товариства. Вітер мандрів, здавалося, освіжив всіх присутніх. Багато зі студентів залишалися в коледжі на час канікул, тож господарі Пламфілду й Парнасу докладали неабияких зусиль, щоб зробити приємним їхній літній відпочинок. Більшість юнаків і дівчат приїхали на навчання з віддалених штатів, не розкошували й мали не дуже багато інших можливостей познайомитися з кращими зразками культури або просто розважитися.

Еміль був у приятельських стосунках з багатьма юнаками й дівчатами, бродив серед них перевальцем, приставав на будь-які розваги, галасливий і веселий, як і личить морякові. Натомість у Дена «прекрасні аспірантки» викликали побожне захоплення. Навіть у натовпі він залишався мовчазний, дивлячись на них так, як міг би дивитися орел на зграю голубок. Зате з юнаками він швидко знайшов спільну мову, відразу ставши їхнім героєм. Їхнє захоплення його чоловічими вміннями було важливим для нього.

Він гостро відчував прогалини у своїй освіті й часто запитував себе: а чи зміг би й він знайти в підручниках щось таке, що принесло б йому таке глибоке задоволення, як ті знання, що він отримав, вивчаючи чудово ілюстровану книгу Природи. Незабаром і дівчата оцінили позитивні якості Дена й дивилися на «іспанця», як називали його між собою, вельми прихильно. Адже погляд чорних очей хлопця був красномовнішим, ніж його мова. Тож добрі юні створіння намагалися продемонструвати свій дружній інтерес до незвичайного гостя безліччю вигадливих способів.

Ден бачив це й намагався бути гідним їхньої уваги: тримав у вузді свій занадто вільний язик, контролював грубуваті манери, гаряче бажаючи справити на них позитивне

враження. Дружня атмосфера зігріла його самотнє серце, присутність культурних людей спонукала показати свої кращі риси, а зміни, які відбулися за час його відсутності як у ньому самому, так і в інших, призвели до того, що старий будинок здався йому новим світом.

Після довгих місяців життя в Каліфорнії було приємно й заспокійливо побути тут, в оточенні людей, які допомагали йому забути негативні вчинки з минулого, про які він шкодував.

Приємних занять було чимало: верхова їзда, веслування, пікніки, музичні вечори, танці, домашні вистави — у пламфілдському товаристві відзначали, що ще не проводили канікули так весело. Бесс дотрималася слова: улюблена глина припадала пилом, а сама вона розважалася разом із друзями, займалася музикою з батьком, якого неабияк тішив і рум'янець на її щоках, і усмішка на вустах, яка змінила колишній задумливий вираз обличчя дівчинки.

Джозі цього літа менше сварилася з Тедді, бо Ден вмів вгамовувати її задерикуватість одним поглядом. Так само чинив він і з її бунтівним кузеном. Проте ще краще на неспокійного підлітка впливала конячка Окту. Навіть велосипед, який був для нього головним джерелом задоволення, відійшов на другий план. Вранці та ввечері Тед їздив верхи, і на радість матері, яку тривожила надмірна худорлявість її «жердини», почав гладшати.

У газетному бізнесі в літню пору настало затишшя, тож у Демі побільшало вільного часу, який він цілком присвятив фотографуванню, вмовляючи всіх позувати йому. Причому так набив руку, що зробив чимало виразних світлин. Він, якщо можна так висловитися, вивчав світ через об'єктив свого фотоапарата, і, схоже, йому було приємно дивитися на ближніх «з лукавим прищуренням» з-під шматка накинутої на голову чорної тканини.

Ден став для нього знахідкою. Передовсім хлопець був фотогенічним та ще й охоче позував і в мексиканському костюмі, і з конем, і з гончаком. Бесс також належала до його улюблених моделей. Він навіть отримав приз на виставці фотографів-аматорів за світлину своєї чарівної кузини. На ній вона була з розпущеним волоссям і трояндою, приколотою до хмари білих мережив, які огортали її плечі. Гордий фотограф щедро роздавав усім копії світлини-переможниці. Одній з них належить стати частиною невеликої романтичної історії, розповідь про яку ще попереду.

Нет намагався не згаяти жодної хвилини, яку можна було провести з Дейзі. Така відданість трохи пом'якшила серце пані Мег, однак не похитнула впевненості в тому, що довга розлука вилікує їх від прихильності одне до одного. Дейзі говорила мало, та щойно залишалася одна, її ніжне обличчя спотворював сум, і кілька сльозин падали на носовичок, який вона красиво вишила своїм власним волоссям.

Дівчина знала, що Нет не забуде її. Власне, вона просто не могла уявити своє майбутнє без дорогого друга, який був її постійним супутником з часів «пиріжків-пасочок» і довірливих бесід на старій вербі. Проте її виховували за старими правилами. Слухняна й лагідна, вона так любила й поважала матір, що її воля ставала законом. Дівчина не мала сумнівів: якщо на любов накладається заборона, слід задовольнятися дружбою.

Глибоко заховавши своє маленьке горе, Дейзі весело всміхалася Нету й намагалася зробити останні дні його перебування вдома щасливими. Вона забезпечувала його всім, чим могла — від розумних порад і ласкавих слів до вщерть заповненого робочого мішечка для холостяцького господарства та коробки зі смаколиками для подорожі.

Том і Нен теж навідувалися до Пламфілду, щойно закінчувалися практичні заняття, щоб розважитися в ком-

панії старих друзів. Емілю слід було незабаром відправлятися в довге плавання, Нет їхав на невизначений термін, а коли наступного разу з'явиться Ден — не знав ніхто, навіть він сам.

Весь гурт, поєднаний щасливими дитячими роками, здавалося, відчував, що їхнє життя починає набувати іншого змісту. Це відчувалося навіть посеред веселощів цих чудових літніх днів. Часто в павзах між забавами вони розмовляли дуже серйозно про свої плани й надії, немов гаряче хотіли стати ближче й допомогти один одному, перш ніж доля розведе їх різними дорогами.

У них було тільки кілька тижнів відпочинку, а потім «Бренда» оголосила про вихід в море, Нету настав час рушати до Нью-Йорка, звідки мав початися його шлях до Європи, а Ден вирішив виїхати з Пламфілду разом з ними, щоб і друга провести, і швидше почати втілювати в життя плани, які роїлися в його голові.

На честь мандрівників на Парнасі давали прощальний бал. Усі прийшли на нього у святковому одязі, прихопивши найкращий настрій. Приїхали навіть Джордж і Доллі, вбрані у фраки й «шапокляки», як Джозі називала циліндри-складені, особливий предмет гордості для їхніх все ще хлоп'ячих сердець. Не було тільки Джека й Неда. Замість них надійшла листівка з вибаченнями й найкращі побажання. Проте ніхто не сумував через їхню відсутність: цих хлопців Джо називала своїми невдачами.

Бідний Том, як завжди, потрапив у халепу. Він намагався випрямити свої неслухняні кучері для гладкої зачіски, як того вимагала мода, і облив голову на рідкість пахучим лосьйоном. На жаль, від цього всі завитки його бунтівної шевелюри тільки тугіше закрутилися, а запах перукарні, попри відчайдушні зусилля його позбутися, здавалося, пристав до бідолахи навічно.

Нен і близько не підпускала Тома до себе, а побачивши здалеку починала енергійно махати віялом. Цим вона так краяла йому серце, що на глузування приятелів він просто не звертав уваги. Тільки невгасима веселість натури не давала страждальцю впасти у відчай.

Еміль мав чудовий вигляд у новій морській формі. Він, здавалося, вже перетанцював з усіма дівчатами, бо робив це так енергійно, що партнерки заледве витримували заданий темп і вже на другій хвилині починали хапати ротом повітря. Втім, всі дружно оголосили, що моряк танцює «наче янгол», і, найголовніше, попри шалену швидкість ніхто не спіткнувся і не зіткнувся з іншими парами. Еміль був цілком щасливим і не відчував браку в дівчатах, які бажали пройтися з ним в танці.

Дена умовили надіти мексиканський костюм — штани з безліччю ґудзичків, просторий жакет, яскравий широкий пояс і плед, недбало закинутий на плече. Проте найбільше враження на глядачів справили довгі шпори «чужоземця», якими він подзвонював, коли вчив Джозі чудернацьким па.

Матері сімейств сиділи в алькові, забезпечуючи шпильками, усмішками й добрими словами всіх, хто цього потребував. Передовсім незграбних юнаків, для яких такі розваги були новинкою, і соромливих дівчат, що постійно думали про свої вицвілі муслінові сукні й начищені рукавички. Було приємно бачити величну пані Емі, яка прогулювалася під руку з високим сільським юнаком у грубих черевиках, але з високим чолом, або пані Джо, яка сміливо танцювала з боязким хлопцем, чиї великі руки рухалися точно руків'я помпи, а обличчя розчервонілося від збентеження й гордості — як-не-як, а йому була надана честь відтоптати ноги дружині самого ректора.

Місця на дивані біля пані Мег ніколи не пустували — двоє або й троє дівчат обов'язково потребували її поради й роз-

ради. Пан Лорі передовсім звертав увагу на непривабливих, бідно одягнених студенток, а його доброзичлива чемність завойовувала їхні серця й робила щасливими. Ректор Баер переходив від однієї групи гостей до іншої, всміхаючись всім і кожному. Тим часом пан Марч у кабінеті обговорював особливості давньогрецьких комедій з тими серйозними джентльменами, чиї могутні уми ніколи не дають собі розслабитися й перемкнутися на легковажні забави.

Довга зала, де зазвичай репетирував хор, вітальня, передпокій і веранда були заповнені дівчатами в білих сукнях, яких супроводжували вірні кавалери, повітря гуло від жвавих голосів, серця й ноги присутніх літали під звуки домашнього оркестру, а доброзичливий місяць намагався додати чарівності цій милій сцені.

— Заколи-но мені сукню шпилькою, Мег. Цей славний хлопчина, Данбар, розірвав мені спідницю майже «навпіл», як казав пан Пегготі. Проте хіба не отримав величезне задоволення, наскакуючи на інших танцюристів і крутячи мене по залу, наче швабру? В таких випадках я почуваюся не такою молодою, як раніше, і не такою легкою на ногу. Років через десять ми з тобою, Мег, неабияк погладшаємо, тож пора звикати до думки про старість, — після цієї промови перед сестрою Джо опустилася в куток дивана, дуже скуйовджена після своїх людинолюбних старань.

— Я знаю, що розтовстію, але ти постійно в русі, тож твоїм кісткам ніколи не обрости зайвою плоттю. Емі, я впевнена, назавжди збереже свою чарівну фігуру. Подивися, у своїй білій сукні та з квітами, вона виглядає вісімнадцятирічною дівчиною, — відповіла Мег, закінчивши заколювати обірвані оборки однієї сестри і водночас з любов'ю стежачи за граціозними рухами другої.

Запевнення, ніби Джо починає гладшати, належали до родинних жартів. Насправді її фігура нарешті набула легкої

округлості, що їй дуже личило, до речі. Сестри саме сміялися над своїми майбутніми подвійними підборіддями, коли до них підійшов Лорі, на хвилину відволікшись від обов'язків розпорядника балу.

— Як і зазвичай усуваєш пошкодження, Джо? Ти ніколи й поворухнутися не могла, щоб не наробити дірок на сукні. Ходімо прогуляємося — трохи охолодишся перед вечерею. Хочу показати тобі кілька приємних живих картин, поки Мег вислухає захоплені вигуки маленької гаркавої панни Ворони, яка наближається до нас. Щойно я ощасливив її, запропонувавши Демі в партнери для танцю.

Лорі повів Джо в інший кінець зали, майже порожньої після танцю, бо вся молодь випурхнула в сад. Затримавшись біля першої з чотирьох засклених дверей, що виходили на широку веранду, він проказав:

— Назва цієї живої картини — «Матрос на березі».

Джо побачила пару довгих ніг у синіх штанах і акуратних лакованих бальних туфлях, що звисали з даху веранди, край якого обплітали стебла трояндових кущів. З того місця летіли квіти, вочевидь, зірвані руками, того, хто сидів нагорі, й падали на коліна кільком дівчатам, що, як зграйка білих птахів, примостилися на поручнях. Чоловічий голос «спускався з небес падучою зіркою», наспівуючи сумну пісеньку своїм вдячним слухачкам:

Сон Мері

Над пагорбом східним підіймається місяць — ніч,
Нічними зірками засяяв білий пісок.
В кущах десь співає й тужить самотній птах — сич,
А десь там, далеко, цвіте милий серцю бузок.
Мері лягає спати в холодному домі,
Де її Сенді? — тривожиться серцем вона.
Туга і сум дівчині добре відомі,

Так плаче за чоловіком майбутня жона.
Враз шум збудив Мері — прокинулась бідна зі сну,
Тут перед нею встав Сенді — привид смутний.
«Мила моя, я вже не зустріну весну,
Не повернусь я в час цей для тебе сумний».
Привид коханій сказав, що спокій знайшов
На кораблі, в моря темній воді,
Він тепер назавжди з цього світу пішов,
Навіки Сенді заснув на глибокому дні.
Ночі та дні сильний вітер щогли хитав,
Носив корабель у вирі морських штормів.
Не одного матроса дух тоді відлітав,
Ні один із них вижити… не зумів.

Привид стих і продовжив в наступний час:

«Мила Мері, я образ лиш твій зберіг.
Навіть смерть, моя люба, тепер не розлучить нас,
Твоя пам'ять — навіки святий оберіг.
Я не хочу тобі псувати наза́вжди життя,
Не плач, Мері, кохана, про мене тепер.
Мене море колише, як рідне своє дитя,
Мене мати-вода ховає від всіх химер».
Довго ехо-відлуння в серці в неї гуло —
Крізь вікно промінь сонця в кімнату проник,
«Не плач, люба, за тим, що раніше було», —
Сказав Сенді, умить розчинився… і зник.

— Хлопчик завжди веселий, і це для нього краще всякого багатства. З такою душевною енергією, що завжди допомагає йому триматися на плаву, він ніколи не потоне! — всміхнулася Джо, коли пісня відлунала й троянди злетіли вгору разом із бурхливими оплесками на знак подяки співакові.

— Потонути? Не та він людина! І це дар, за який слід дякувати Богові, чи не так? Ми, люди, які легко піддаються

зміні настрою, вміємо цінувати цю бадьорість духу. Тішуся, що тобі сподобалася моя перша жива картина, — висловив своє бачення Лорі. — Ходімо тепер до картини номер два. Сподіваюся, нічого не зіпсувалося, дуже вже захопливою вона була кілька хвилин тому. Називається «Отелло розповідає про свої пригоди Дездемоні».

Вони зупинилися біля отвору других засклених дверей, що виходили в сад, і їхню увагу одразу привернуло мальовниче тріо. Пан Марч сидів у кріслі, Бесс — на подушці біля його ніг. Вони уважно слухали Дена, який притулившись до колони, щось натхненно говорив. Старий сидів у тіні, тим часом місяць яскраво освітлював маленьку Дездемону, яка дивилась вгору, на обличчя юного Отелло, глибоко захоплена його розповіддю. Яскравий плед, перекинутий через плече Дена, його смагляве обличчя й жест руки додавав картині виразності. Глядачі милувалися нею, аж поки Джо квапливо не прошепотіла:

— Добре, що він їде. Ден надто красивий, щоб ми могли спокійно миритися з його присутністю серед такої великої кількості романтичних дівчат. Боюся, наші простодушні дівиці не зможуть встояти перед усім, що є в ньому «величного, похмурого й незвичайного».

— Ніякої небезпеки не існує. Ден поки ще грубуватий і, гадаю, залишиться таким назавжди, хоч став набагато кращим. Поглянь тільки, як личить Принцесі м'яке світло місяця!

— Мила маленька золотоволоса Принцеса добре виглядає всюди, — і кинувши через плече останній погляд, повний гордості й ніжності, Джо пройшла далі. Але ця сцена згадалася їй через багато місяців, так само, як і її власні пророчі слова.

Картина під третім номером, на перший погляд, була трагічною. Лорі придушивши сміх, прошепотів: «Поране-

ний Лицар», і вказав на Тома, що стояв на колінах перед Нен, яка витягала скалку з його долоні. Судячи з блаженного виразу обличчя пацієнта, робила вона це з великим мистецтвом.

— Так не боляче? — запитала дівчина, повертаючи його руку до світла, щоб краще роздивитися ушкоджене місце.

— Ні, взагалі не боляче, колупай, скільки хочеш, мені приємно, — відповів Том, другою рукою торкаючись голови, яка була пов'язана великим носовичком

— Я тебе не затримаю. Одна хвилина, й усе буде готово.

— Кілька годин, якщо тобі завгодно. Ніколи не був такий щасливий, як зараз.

Анітрохи не зачеплена цією ніжною заввагою, Нен наділа великі круглі окуляри й рішуче сказала:

— Тепер я її бачу. Звичайна скалка… ось, все, витягнула, будь ласка.

— Кров іде. Хіба ти не перев'яжеш мені руку? — запитав Том, сподіваючись ще трохи побути хворим.

— Дурниці, посмокчи, і все буде в порядку. Тільки обов'язково припечи ранку завтра, якщо підеш у лабораторію. Нам не потрібні нові випадки зараження крові.

— Це єдиний раз, коли ти добре зі мною обійшлася. Хотів би я зовсім позбутися руки…

— А я хотіла б, щоб ти залишився без голови: від неї страшенно несе скипидаром і гасом. Пробіжися по саду, щоб провітрити її.

Щоб не видати себе сміхом, глядачі пішли далі в той момент, коли Лицар у розпачі кинувся в сад, а Прекрасна Дама занурилася носом у чашечку високої лілії, щоб перебити неприємний запах.

— Бідний Том, важка його доля. Він даремно втрачає час! Порадь йому, Джо, кинути залицяння й зайнятися справою. А зараз ходімо до четвертих дверей.

— Я радила, Тедді, й не раз. Мабуть, лише якесь глибоке потрясіння змусить цього хлопчика порозумнішати. Я з нетерпінням чекаю на цю історію… Даруйте! Та що ж це таке?

Скажемо одразу, відповідь на це запитання намагалася отримати не одна Джо. За Тедом, що стояв однією ногою на садовому табуреті, а другу відставив назад, і балансував, відчайдушно розмахуючи обома руками, щоб не впасти, з великою зацікавленістю спостерігала Джозі та ще кілька юнаків і дівчат. Вони стиха обговорювали цей акробатичний етюд, щось говорячи про «маленькі крильця», «позолочений кручений дріт» і «чарівну шапочку».

— Цю картину можна було б назвати «Меркурій намагається злетіти», — пробурмотів Лорі, обережно визираючи з-за мереживних фіранок.

— Хай будуть благословенні довгі ноги цього хлопчика! Як тільки він з ними впорається? Вони збираються поставити на сцені мою драматичну комедію «Мармурові статуї професора Оулздарка». Гарненьку ж «кашу» замісять вони з усіх грецьких богів і богинь, якщо нікому буде пояснити їм, як взятися за справу, — сказала Джо, яку надзвичайно потішило це незвичайне видовище.

— О, йому вдалося!.. Просто чудово!.. Перевіримо, чи довго ти зможеш так простояти!.. — кричали дівчата, поки Тедді примудрявся кілька миттєвостей зберігати рівновагу, дотягнувшись піднятою ногою до стіни. Втім, через це вся його вага припала на іншу ногу, плетене сидіння табурета проломилося, й Меркурій загримів униз, під вереск і сміх дівчат. Загартований частими падіннями, він швидко прийшов до тями й весело застрибав з табуретом, надітим на ногу, імпровізуючи класичну джигу.

— Дякую за чотири чарівні картинки. Ти подав мені прекрасну ідею, тож, гадаю, що коли-небудь ми представимо справжні живі картини такого роду й змусимо нашу тру-

пу зобразити низку образів, що плавно змінюють один одного. Це буде те нове, що вражатиме уяву! Я запропоную таку ідею нашому постановнику, тож вся слава дістанеться тобі, — вголос мріяла Джо, поки вони прямували до зали, де вже дзвеніло скло й порцеляна, а біля відчинених дверей миготіли чорні фраки й білі сукні.

А нам варто ще побродити серед молоді, послухати, про що вони говорять, збираючи докупи ниточки, які допоможуть ткати полотно розповіді. Джордж і Доллі вподобали собі місцинку в кутку, де поглинали все, що тільки було їстівного, намагаючись приховати здоровий апетит під витончено байдужим виглядом.

— Прекрасне частування. Лоуренс усе робить з шиком. Чудова кава, але немає вина, й це помилка, — завважив Качан, який, як і раніше, цілком заслуговував такого прізвиська, бо був гладким молодиком з важким поглядом і нездоровим кольором обличчя.

— Він каже, що вино шкодить хлопчикам. Ага! Хотів би я, щоб він поглянув на нас під час студентських гулянок! Там ми вже «частуємо моряків ромом», як каже Еміль, — завважив Доллі, обережно розправляючи серветку на грудях. Як справжній денді, він остерігався закапати блискучу манишку, на якій, як самотня зірка, сяяла діамантова запонка.

Хлопчина майже позбувся колишнього заїкання, але, як і Джордж, говорив поблажливим тоном. Цей тон разом із бувалим виглядом, який вони на себе напускали, кумедно контрастував з їхніми юними обличчями й дурними зауваженнями. Обидва були непоганими хлопцями, але їм шкодила студентська пиха, та й свобода, яку дарувало їм життя в коледжі, не завжди йшла їм на користь.

— Маленька Джозі стає до чорта гарненькою дівчиною, правда? — сказав Джордж із задоволенням зробивши перший ковток води з льодом.

— Гм… Так, вона нічого. Принцеса, мабуть, більше в моєму смаку. Я люблю блондинок, величних і елегантних, ти ж знаєш.

— Так, Джозі надмірно жвава, танцювати з нею — все одно, що стрибати з коником. Вона мене зовсім заганяла… А от панна Перрі набагато спокійніша, така приємна, добра дівчина. Я спочатку подумав, що вона німкеня.

— Ти ніколи не станеш хорошим танцюристом. Надто вже ледачий. А ось я готовий запросити будь-яку дівчину й перетанцювати кого завгодно. Танці — це моя парафія, — і Доллі перевів погляд зі своїх акуратних бальних туфель на блискучий дорогоцінний камінь на грудях із зухвалим виглядом молодого індика, що гордо розгулює по двору.

— Панна Грей озирається он. Шукає тебе. Видно, хоче ще що-небудь «ум'яти». Глянь-но заодно, будь другом, чи не порожня тарілка в панни Нельсон. Я не можу їсти морозиво поспіхом, — і Джордж залишився в безпечному кутку, а Доллі попрямував крізь натовп, щоб виконати свій обов'язок перед дамою, за якою організатори балу доручили йому наглядати.

Повернувся він розлючений, і вже не добирав слів, розповідаючи Джорджу, звідки взялася пляма соусу на манжеті його фрака.

— Прокляті сільські телепні! Бродять і налітають на всіх, наче купа гнойових жуків, завдаючи цим до біса багато неприємностей. Краще стирчали б за книжками, а не намагалися вдавати світських людей. Це заняття не для них. Проклята пляма! Спробую відтерти, але спочатку хоч трохи перекушу: тут з голоду можна померти. В житті не бачив, щоб дівчата стільки їли. Їхній апетит — прямий доказ, що їм не слід так багато вчитися. Мені ніколи не подобалося це спільне навчання, — бурчав Доллі.

— Так, їдять вони багато. Це зовсім не личить витонченим леді. Їм слід було б задовольнятися морозивом і шма-

точком торта, та і їсти делікатніше. Не люблю дивитися на дівчину, яка об'їдається. Ось нам, чоловікам, які напружено працюють, потрібне посилене харчування. Клянусь Юпітером, що залюбки з'їм ще цю меренгу, якщо вона ще не вся… Гей, офіціанте! Принесіть оте блюдо, та швидше, швидше, — розпорядився Качан, тицьнувши пальцем у юнака в досить потертому фраку, який проходив повз із тацею, заповненою склянками.

Його наказ було одразу виконано, але апетит у Джорджа пропав уже наступної миті, коли Доллі, дочекавшись поки хлопець-офіціант трохи відійде, вигукнув:

— Ну, ти сів у калошу, старий! Це ж Мортон, найкращий учень пана Баера. Все на світі знає й напевно отримає всі почесні звання та відзнаки, які є в коледжі. Тобі цей випадок не раз згадають! — і Доллі розреготався, закинувши голову й змахнувши рукою так різко, що морозиво з його ложечки поцілило прямісінько в голову леді, яка сиділа неподалік. Тож спочатку він сам потрапив в історію.

Залишивши юнаків наодинці з їхніми бідами, послухаємо тепер, про що говорили пошепки дві дівчини, зручно вмостившись у тихому куточку поки їхні кавалери відійшли підкріпитися.

— Лоуренси дають чарівні вечори. Весело тут, правда? — сказала молодша, озираючись навколо із зацікавленим виглядом людини, що не звикла до подібних задоволень.

— Дуже весело, тільки в мене завжди таке відчуття, що я не так одягнена. От і нині: вдома мені здавалося, що я виглядатиму занадто вирядженою, а насправді моя сукня така провінційна. Наче несмак. Але що поробиш — грошей на перероблення немає, навіть якби було знаття, що і як потрібно змінити, — відповідала її подруга, з тривогою глянувши на свою яскраво-рожеву шовкову сукню, обшиту дешевим мереживом.

— Тобі треба поговорити з пані Брук. Вона скаже, як можна підправити твої наряди. Кілька таких порад я вже отримала. Ось ця зелена шовкова сукня, що на мені, раніше виглядала такою дешевою й жахливо негарною поруч із чарівними сукнями інших дівчат. Господи, якою нещасною я почувалася! І водночас переймалася питанням: завдяки чому сукні пані Лоуренс такі елегантні, адже вони виглядають просто, тож не можуть коштувати дуже дорого. Насправді та, яка викликала в мене найбільше захоплення, була з індійського мусліну, оторочена мереживами з Валенсії. Ось звідки ця простота! Тож, зрозуміло, я не могла таке собі дозволити. Тоді пані Брук сказала: «Зроби чохол із тонкої тканини на зелений шовк і носи у волоссі шишечки хмелю або білі квіти замість яскравих троянд». Справді, тепер я виглядаю непогано. Це вбрання мені дуже личить, правда? — панна Бертон оглянула себе з великим задоволенням: напівпрозорий чохол приглушив різкий зелений колір, а шишечки хмелю виглядали в її рудому волоссі набагато краще, ніж яскраво-червоні трояндочки.

— Чарівний наряд. Я ним увесь час милуюся. Обов'язково запитаю, що можна зробити з моєю фіолетовою суконею. Пані Брук вже допомогла мені позбутися головного болю, а в Мері Кей перестав боліти шлунок після того, як пані Баер порадила їй відмовилася від кави натщесерце й гарячого хліба.

— Пані Лоуренс запропонувала мені більше ходити пішки, бігати й відвідувати гімнастичний зал, щоб позбутися сутулості й розгорнути грудну клітку, тож тепер фігура в мене тепер набагато краща, ніж раніше.

— А ти чула, що пан Лоуренс заплатив за всіма рахунками Амелії Мерил? Її батько збанкрутував. Вона так горювала, що доведеться залишити коледж! Але все владнала ця чудова людина.

— Так, я чула. А ще професор Баер запрошує до себе вечорами кількох хлопчиків і допомагає їм у навчанні, щоб вони не відставали від інших, а пані Баер сама доглядала за Чарльзом Маккеєм, коли в нього торік була лихоманка. Гадаю, вони найкращі й найдобріші люди на світі.

— Я впевнена в цьому, як і в тому, що роки навчання тут будуть найщасливішими в моєму житті.

Обидві дівчини на хвилину забули про свої сукні й частування, щоб звернути сповнені любові та вдячності погляди на наставників, які намагалися піклуватися не тільки про їхній розумовий, але також про фізичний і духовний розвиток.

Підійдімо тепер до жвавої компанії, що вечеряла на сходах: дівчата в білих, немов піна, шатах розташувалися нагорі, а юнаки в чорному — внизу, де, як і годиться, осідають найважчі частки. Тільки Еміль, який ніколи не сідав, якщо тільки не міг піднятися куди-небудь вище за інших, прикрашав собою стовпчик поручнів біля підніжжя сходів. Том, Нет, Демі та Ден влаштувалися на сходинках і були зайняті їжею, бо вже встигли принести частування своїм дамам і заслужили невеличкий перепочинок.

— Мені так шкода, що хлопчики їдуть. Без них буде жахливо нудно. Тепер, коли вони виросли, перестали нас дражнити й стали ввічливими, мені вони всі дуже подобаються, — сказала Нен, відчуваючи себе незвично милостивою до чоловічої статі в цей вечір, оскільки нещастя, що спіткало кучері Тома, змусило бідолаху триматися віддалік і не набридати їй.

— Мені теж. І Бесс горювала сьогодні, що вони їдуть, хоч зазвичай їй не до вподоби ті, хто не відповідає її взірцеві елегантності. До того ж вона зараз малює голову Дена, й ескіз не зовсім закінчений. Малюнок дуже вдалий і це не дивно: ніколи не бачила, щоб вона так зацікавилася якоюсь роботою. У Дена така незвичайна зовнішність, і він такий великий, що

завжди нагадує мені «конаючого гладіатора» або ще когось легендарних. А ось і Бесс! Наша люба, як чарівно вона виглядає сьогодні! — закінчила свою розповідь Дейзі, помахавши рукою Принцесі, що проходила повз них під руку з дідусем.

— Ніколи не думала, що Ден стане таким чудовим чоловіком. Пам'ятаєш, ми називали його «поганим хлопчиком» і були впевнені, що з нього вийде пірат або ще якийсь злодій? Він так люто дивився на нас, а іноді лаявся… Тепер це найкрасивіший з усіх молодих людей, розповідає такі захопливі історії, будує цікаві плани. Мені він дуже подобається, такий великий, сильний, незалежний. Я втомилася від маминих синочків і книжних хробаків, — сказала, як завжди рішуче, Нен.

— Але не гарніший за Нета! — вигукнула вірна Дейзі, переводячи погляд з одного обличчя внизу на інше: одне було незвично веселим, інше зберігало ніжний і серйозний вираз, навіть жуючи тістечко. — Мені подобається Ден, і я рада, що в нього все йде добре, але він стомлює мене, і я, як і раніше, його трохи боюся. Стримані люди мені більше до душі.

— Життя — боротьба, й мені подобається будь-який хороший солдат. Щоправда, хлопчики сприймають все дуже легко. Їм здається, що вони завжди зможуть наполягти на своєму. Ти тільки подивися на цього дурного Тома! Витрачає час даремно й виставляє себе на посміховисько тільки тому, що не може отримати того, чого хоче. Як малюк, який плаче й просить місяць із неба. Мене такі дурниці дратують, — бурчала Нен, дивлячись вниз на веселого Томаса, який грайливо пхав мигдальне тістечко в туфлі Еміля, намагаючись весело заповнити час вигнання з компанії своєї коханої.

— Більшість дівчат була б зворушена такою вірністю. Гадаю, це чудово, — сказала Дейзі, закриваючись віялом.

— Ти надмірно сентиментальна, де вже тобі судити про такі речі. Нет, сподіваюся, змужніє, коли повернеться додому після кількох років навчання в Європі. Я хотіла б, щоб

і Том поїхав разом з ним. Вважаю, якщо ми, дівчата, маємо якийсь вплив на хлопчиків, то повинні використовувати це для їхнього ж блага, а не для того, щоб потурати їм, перетворюючи себе на рабинь, а їх — на тиранів. Перш ніж просити чогось від нас, нехай покажуть, що вони самі можуть зробити й ким стати. Нехай дадуть нам шанс показати, на що здатні ми. Тоді всі ми знатимемо, хто ми та що ми, і не зробимо помилок, які довелося б оплакувати потім все життя.

— Правильно! — вигукнула Еліс Хіт, яка дуже подобалася Нен. Смілива й розумна молода жінка, вона теж обрала для себе майбутнє, пов'язане з отриманням професії. — Тільки дайте нам шанс і терпляче почекайте того часу, коли ми зможемо показати все, на що здатні. А від нас хочуть, щоб ми відразу стали такими компетентними й розумними, як чоловіки. Але вони багато поколінь отримували всю потрібну допомогу й підтримку для свого розвитку, а ми — майже нічого. Тоді треба забезпечити всім рівні умови, а через кілька поколінь оцінимо підсумок. Я — за справедливість, а в ставленні до жінок її так рідко проявляють.

— Все кличете до боїв за свободу? — запитав Демі, визираючи між стовпчиками поручнів. — Підіймайте ваш прапор! Я стоятиму поруч і допоможу, якщо захочете. Але з тобою та Нен на чолі загону вам, гадаю, ніякого підкріплення не потрібно.

— На тебе можна розраховувати, Демі, тож я покличу тебе на допомогу в надзвичайних обставинах. Ти чесний хлопчик і ніколи не забуваєш, що багато чим зобов'язаний мамі, сестрам і тіткам, — вела далі Нен. — Мені подобаються чоловіки, які готові відверто визнати, що вони не ідеальні. Як можемо ми вважати їх непогрішимими, коли ці «великі» істоти постійно здійснюють такі жахливі помилки? А тільки погляньте на них, коли вони захворіють — у мене часто є така можливість, — і ви дізнаєтеся, які вони насправді!

— Навіщо ж бити лежачих? Будь милосердна й став нас на ноги, щоб ми могли благословляти тебе й вічно вірити у твої таланти, — почав благати Демі.

— Наша милосердність потребує навзаєм вашої справедливі до нас. Я не кажу великодушності — тільки справедливості. Я їздила на законодавчі збори штату торік, коли там обговорювали питання про виборче право для жінок. Такої вульгарної та вбогої балаканини ще ніколи не чула. А це були чоловіки, яких обрали представниками народу. Я червоніла за них, їхніх дружин і матерів. Якщо вже я не можу сама представляти на зборах свої інтереси, то хочу, щоб моїм представником був принаймні розумний чоловік, а не дурень, — проказала Нен.

— Нен виступає з трибуни. Зараз нам дістанеться, — вигукнув Том, розгортаючи парасольку, щоб прикрити свою нещасну голову, коли голос його коханої долинув і до нього, а її повний обурення погляд випадково зупинився на його обличчі.

— Кажи, Нен! Я записую і вставляю «бурхливі оплески», де тільки можна, — додав Демі, дістаючи свою бальну книжечку й олівець з виглядом справжнього репортера.

Дейзі вдалося легенько вхопити його за ніс, просунувши руку між поручнями, й усе товариство враз пожвавішало: Еміль крикнув: «Стоп, попереду буря», Том шалено зааплодував, Ден підняв погляд, немов знаходив перспективу сутички, нехай всього лиш словесної, дуже привабливою, а Нет кинувся на виручку Демі, чиє становище здалося йому незавидним. У цей критичний момент, коли всі сміялися й говорили одночасно, на верхній майданчик сходів плавною ходою вийшла Бесс і, глянувши, наче янгол спокою, на галасливу компанію, запитала з подивом в очах і легкою усмішкою на губах:

— Що відбувається?

— Масовий мітинг протесту. Нен та Еліс люто вимагають справедливості, а ми на лаві підсудних, і нас судитимуть не на життя, а на смерть. Чи не погодиться Ваша Високість головувати й розсудити нас? — відгукнувся Демі, коли вмить настало затишшя, бо ніхто ніколи не шаленів у присутності Принцеси.

— Я не дуже мудра для цього, тож просто посиджу тут і послухаю. Будь ласка, не мовчіть, — і Бесс зайняла почесне місце над усіма так незворушно й спокійно, наче маленька статуя Феміди, із віялом і букетиком замість меча й терезів.

— Ну що ж, леді, висловіть все, що накипіло, тільки відкладіть свою кару до ранку, адже нам ще належить танцювати котильйон, тільки-но всі підкріпляться. Парнас очікує, що кожен чоловік виконає свій обов'язок щодо цього. Слово надається голові, пані Шибайголові, — сказав Демі, який любив подібні витівки більше, ніж невинний флірт — саме такий дозволявся в Пламфілді з тієї простої причини, що його неможливо було повністю заборонити, і який був і буде завжди — і за спільного й за роздільного виховання хлопчиків і дівчаток.

— Я повинна сказати тільки одне, а саме… — почала Нен серйозно, хоч її очі весело поблискували. — Я хочу запитати кожного з вас, хлопці, що ви справді думаєте щодо виборчого права для жінок. Ден та Еміль побачили світ і мали б уже сформувати свої погляди. Том і Нет багато років мали перед собою, як приклад, п'ятеро дівчат. Демі на нашому боці, й ми пишаємося ним. На нашому боці й Роб також. Тед — людина не дуже надійна, а Доллі й Джордж, звичайно, дотримуються старих поглядів, попри те, що в Гарварді вже також навчаються дівчата, а в Гіртоні взагалі одні лише дівчата. Комодоре, ти готовий відповісти на запитання?

— Так, шкіпере!

— Ти прихильник виборчого права для жінок?

— Авжеж! Хай буде благословенна твоя гарненька голівка! Я б пішов у плавання з командою одних лише дівчат, щойно ти накажеш. Хіба вони не можуть зняти людину з якоря не гірше, ніж загін вербувальників, що набирає матросів під флот? Хіба ми всі не маємо потреби в лоцмані, щоб щасливо привести нас у порт? І чому не повинні вони розділити нашу трапезу на борту й на березі, якщо без них ми, напевно, підемо на дно?

— Молодець, Еміль! Нен візьме тебе першим помічником після цієї благородної промови, — сказав Демі, коли дівчата зааплодували, а Том надувся.

— Ну, а ти, Дене? Той, який любить свободу, яка твоя думка?

— Беріть стільки волі, скільки вам під силу! А я викликаю на бій будь-кого, хто ницо запевнятиме, ніби ви на неї не заслуговуєте.

Ця коротка й виразна відповідь не залишила байдужою енергійну голову зібрання, тож усміхнувшись делегату від Каліфорнії, вона повела далі:

— Нет не посмів би сказати, що не на нашому боці, навіть якби відчував це в глибині душі. Проте, я сподіваюся, що він зважиться хоч би супроводжувати нас, граючи похідний марш, коли ми вийдемо на битву, а не просто очікуватиме результату бою, щоб вдарити в барабани і ділити з іншими славу.

Пані Шибайголова одразу пошкодувала, що висловилася надто різко щодо Нета. Бо він підняв на неї очі й трохи червоніючи, але з новою, незвичною для нього чоловічою серйозністю, сказав тоном, який усіх зворушив:

— Я був би найневдячнішою людиною, якби не любив жінок, не вважав їх гідними та не служив їм, вкладаючи в це всю душу. Адже це їм я зобов'язаний тим, ким я є або колинебудь стану.

Дейзі заплескала в долоні, Бесс кинула на коліна Нету свій букетик, а решта дівчат замахали йому віялами.

— Томасе Бенгз, займіть місце підсудного й кажіть правду, всю правду й нічого крім правди, якщо можете, — наказала Нен, стукнувши по поручню, щоб закликати збори до порядку.

Том закрив парасольку, встав і, піднявши руку, урочисто вимовив:

— Я вірю у виборче право для жінок. Я обожнюю всіх жінок і помру за них в будь-який момент, якщо це допоможе їм домогтися їхніх прав.

— Працювати заради цього важче, ніж померти, а тому й почесніше. Чоловіки завжди готові померти за нас, але не хочуть зробити наше життя таким, щоб його варто було прожити. Дешеві сентименти й погана логіка. Ти підійдеш нам, Томе, тільки не треба базікати. Тепер, з'ясувавши настрої присутніх, ми закриваємо засідання, бо наближається час нашої святкової гімнастики. Мені приємно, що старий Пламфілд дав світові шість справжніх чоловіків, і сподіваюся, що, куди б їх не закинула доля, вони будуть вірними йому та тим принципам, які були щеплені їм тут… А тепер, дівчата, не сидіть на протязі, а ви, хлопчики, обережніше з холодними напоями — он як розпалилися!

Зробивши це характерне для неї зауваження, Нен склала з себе обов'язки голови, а дівчата відправилися до зали, щоб скористатися одним із тих небагатьох прав, яке їм завжди було гарантоване.

VI

Останні настанови

Наступного дня, в неділю, численний загін молодих і старших людей відправився в церкву: одні поїхали, інші пішли пішки. Всі раділи безхмарній погоді й блаженному спокою, який приходить, щоб освіжити нас, коли всі праці й тривоги тижня залишилися позаду. Дейзі було зле, тож Джо залишилася вдома, щоб подбати про неї. Вона добре знала, що найбільше в дівчини болить не голова, а ніжне серце, яке розривається між почуттям обов'язку й коханням. Біль стає нестерпним, коли година розставання наближається.

— Дейзі знає мою позицію, і я довіряю їй. А ти, Джо, поговори з Нетом про те, щоб не було ніякого «любовного листування», інакше я взагалі забороню листи. Будь-які. Не хочу проявляти жорстокість, але цілком упевнена, що занадто рано для моєї дорогої дівчинки зв'язувати себе обіцянками, — казала сестрі Мег, походжаючи кімнатою. Вона чекала Демі, який незмінно супроводжував свою побожну матір до церкви, спокутуючи в такий спосіб те, що йшов проти її волі в інших справах.

— Добре, люба. Я сьогодні, як старий павук, сплела сітки для всіх моїх трьох хлопчиків: говоритиму відверто з кожним із них. Вони знають, що я розумію їх, і завжди, рано чи пізно, відкривають мені свої серця. Ти схожа на гарненьку

пухкеньку маленьку квакерку, Мег — навряд чи хтось повірить, що цей високий юнак — твій син, — додала Джо, коли увійшов Демі, весь — від добре начищених черевиків до гладко причесаної темної голови — сяючи недільною акуратністю.

— Ти лестиш мені, щоб моє серце не було таким суворим до твого хлопчика. Проте, я з дитинства вивчаю твої хитрощі, Джо, і не поступлюся. Наберися твердості, щоб позбавити мене від неприємної сцени в майбутньому. Щодо Джона, то, якщо сам він готовий задовольнятися компанією своєї старої матері, мені все одно, що думають люди, — сказала Мег, з усмішкою приймаючи маленький букетик запашного горошку й резеди, який вручив їй Демі.

Потім, акуратно застібнувши ґудзики на своїх сизого кольору рукавичках, вона взяла сина під руку й повагом пішла до екіпажу, де їх вже чекали Емі та Бесс. Джо, вийшовши на ґанок, крикнула їм услід, як робила це раніше мама:

— Дівчата, ви взяли чисті носовички?

Сестри всміхнулися, почувши знайомі слова, й три білих прапорці замахали їй, коли екіпаж від'їхав, залишивши павука чекати першу муху. Джо перевідала Дейзі, яка лежала в кімнаті на дивані, притиснувшись мокрою щокою до маленької збірки церковних гімнів, які вони з Нетом так часто співали разом. Відтак, аби налаштуватись на бесіду, пішла прогулятися галявиною, виглядаючи під своєю великою коричневою парасолькою, як великий бродячий гриб.

Нет тим часом мав намір супроводжувати Дена, який відправився на прогулянку миль за десять від Пламфілду. Проте незабаром, намагаючись не привертати уваги, повернувся — просто не мав сил втратити бодай хвилину, яку можна провести разом зі своїм ідеалом в останній день перед від'їздом. Джо відразу помітила його й жестом запросила на садову лаву під старим в'язом, де вони могли спо-

кійно поговорити, поглядаючи при цьому на вікно з білими фіранками, наполовину приховане пагонами плюща.

— Я повернувся, бо сьогодні так спекотно, а Ден мчить на болото, де раніше жили його улюблені змії, як паротяг. Тут приємно й прохолодно — сказав Нет, обмахуючись солом'яним капелюхом, хоч тепло було помірним.

— Добре, що повернувся. Посидь зі мною, відпочинь, хочу поговорити з тобою, як за старих часів. Через нашу зайнятість у мене останнім часом склалося враження, що я майже нічого не знаю про твої плани, — сказала Джо, передбачаючи, що хоч вони й почнуть з Лейпцига, проте закінчать неодмінно Пламфілдом.

— Ви дуже добрі. Я мріяв про таку розмову, бо, схоже, не усвідомлюю, що їду так далеко… Мабуть, зрозумію це тільки коли опинюся на кораблі. Це чудовий початок кар'єри, і я навіть не знаю, чи зможу коли-небудь віддячити панові Лорі та вам за все, що ви зробили для мене, — додав Нет тремтячим голосом — серце в нього було ніжне, він ніколи не забував тих, хто робив йому добро.

— Найкращий спосіб віддячити нам — стати таким, яким ми всі сподіваємося тебе бачити й зробити те, чого ми всі очікуємо від тебе, мій любий. У новому житті, в яке ти вступаєш, тебе чекають тисячі випробувань і спокус, а покластися ти зможеш тільки на власну розсудливість та обачність. Буде час випробувати ті принципи, які ми постаралися прищепити тобі, й перевірити їх на міцність. Зрозуміло, на цьому шляху не обійтися без помилок — ми всі їх робимо, але не дозволяй собі йти на угоду з совістю й жити бездумно. Будь чуйним і молись, дорогий Нете. А поки твоя рука набуває майстерності, голова нехай стає мудрішою, а серце залишається чистим і чуйним.

— Я намагатимуся, мамо Баер, намагатимуся з усіх сил, щоб ви могли мною пишатися. Знаю напевне, що навчуся

майстерності скрипаля… Там, в Німеччині, результат не може бути іншим, але, боюся, що ніколи не стану особливо мудрим. Щодо мого серця, то ви знаєте, я залишаю його тут під надійною опікою.

Говорячи це, Нет не зводив ніжних, сумних очей від заповітного вікна, а його спокійне обличчя здавалося дуже чоловічим і печальним — було очевидним, у яке глибоке почуття переросла його колишня хлоп'яча симпатія.

— Я хочу поговорити з тобою про це також, бо знаю, що ти пробачиш мені навіть жорстокі слова, адже я всім серцем співчуваю тобі, — сказала Джо, радіючи можливості висловитися.

— Так, поговоріть зі мною про Дейзі! Я постійно думаю про те, що розлучаюся з нею — просто не можу думати ні про що інше. У мене немає ніякої надії, і я, ймовірно, не маю навіть права про неї думати, але не можу не кохати її! — вигукнув Нет з одночасно скорботним і пристрасним виразом обличчя, що не на жарт стривожило Джо.

— Я постараюся втішити тебе й дати добру пораду. Ми всі знаємо, що ти подобаєшся Дейзі, але її мати незадоволена цим. Тож Дейзі, як хороша дочка, намагається виконувати її волю. Молоді люди думають, що їхні почуття ніколи не зміняться, але вони змінюються найдивовижнішим чином, і майже ніхто не вмирає від розбитого серця, — Джо всміхнулася, згадуючи іншого хлопчика, якого колись намагалася втішити за подібних обставин.

Відтак сказала серйозно, глянувши на Нета, який слухав її так, немов вона повинна була винести йому вирок:

— Станеться одне з двох. Ти зустрінеш і полюбиш когось іншого або тебе так поглине музика, що почекати з прийняттям рішення для тебе виявиться нескладним завданням. Може, Дейзі забуде своє почуття до тебе, коли ти поїдеш, і її тішитиме те, що ви, як і раніше, тільки друзі.

У всякому разі, набагато розумніше не давати одне одному жодних обіцянок, тоді почуватиметесь вільними й через рік або два зможете зустрітися, щоб посміятися над маленьким романом, який так і не розквітнув.

— Ви справді вважаєте, що це може статися? — запитав Нет, дивлячись на неї так проникливо, що довелося сказати правду, адже в цих чесних блакитних очах відбилася вся його душа.

— Ні, я так не думаю! — запевнила його Джо.

— Тоді, що б ви робили на моєму місці? — додав він з ноткою вимогливості, якої вона ще ніколи не чула в його тихому голосі.

«Ну і ну! Хлопчику не до жартів, і боюся, співчуття змусить мене забути про обережність», — подумала Джо, одночасно здивована й задоволена несподіваною чоловічою рішучістю Нета.

— Насамперед сказала б собі: «Я доведу, що моя любов міцна й незмінна. Заради цього стану не тільки хорошим музикантом, а й хорошим чоловіком, доб'юся поваги й довіри. Я змушу матір Дейзі пишатися тим, що вона віддає мені свою дочку. Навіть у разі невдачі, все одно стану кращим після цієї спроби й знайду розраду в думці, що зробив заради неї все можливе».

— Це я й збираюся зробити! Проте хотів почути слова надії, щоб вони додали мені сміливості, — вигукнув Нет, запалюючись, немов вітер схвалення роздув жаристу іскру в яскравий вогонь. — Інші молоді люди, бідніші й дурніші за мене, робили великі справи й домагалися почестей. Чому б і мені не досягти того самого, хоч я поки що нічого й не маю? Я знаю, пані Брук не може забути, звідки я прийшов сюди, але мій батько був чесною людиною, хоч життя в нього й не склалося. Мені теж нема чого соромитися, хай я й виріс внаслідок чужої благодійності. Тому ніколи не відмовлюся

ні від рідних, ні від себе самого й змушу інших поважати мене, якщо зможу.

— Молодець! Ти вибрав правильний шлях, Нете. Дотримуйся його та стань справжнім чоловіком. Моя сестра Мег буде першою серед тих, хто помітить твої рішучі зусилля й захоплюватиметься тобою. Вона не відчуває презирства до твоєї бідності або твого минулого, проте матері завжди дуже ніжно піклуються про дочок, а ми, сімейство Марч, хоч і були бідними, проте, мушу визнати, пишаємося своїм родом. Гроші для нас не головне. Але кілька поколінь доброчесних предків — це те, чого варто бажати.

— Усі Блейки — чесні люди. Я цікавився нашим родоводом і знаю, що жоден з них не потрапив за ґрати або зганьблений в інший спосіб. Багато років тому наша сім'я була багатою й шанованою, проте потім Блейки вимерли й збідніли, а батько вирішив, що краще стати вуличним музикантом, ніж просити милостиню. Я сам теж радше гратиму на вулицях, ніж вчинятиму підло, як деякі чоловіки, яких ще й приймають після цього в товаристві!

Нет так розхвилювався, що Джо, аби заспокоїти його, дозволила собі розсміятися. Відтак розмова велася спокійніше.

— Я розповіла Мег про твоїх родичів, і вона схвально сприйняла цю інформацію. Тож впевнена, якщо ти досягнеш успіхів у наступні кілька років, усе завершиться щасливо. Зрозуміло, в тому разі, якщо ваші почуття не зазнають змін, в можливість яких ти не віриш. Тож тримайся бадьоріше, не впадай в апатію й не піддавайся смутку. Попрощайся радісно й сміливо, покажи себе чоловіком і залиш про себе лише приємні спогади. Ми всі бажаємо тобі добра й багато чого чекаємо від тебе. Пиши мені щотижня, а я у відповідь докладно розповідатиму про всі наші події. Будь обережний, коли писатимеш Дейзі, не впадай у чутливість і не хникай, бо сестра Мег обов'язково побачить ці листи. Посилаючи

розумні, бадьорі звіти про своє життя нам усім, ти дуже допоможеш собі в досягненні поставленої мети.

— Я обов'язково писатиму саме такі листи! Майбутнє вже здається мені світлішим і кращим, тож якщо я втрачу мою єдину розраду, то аж ніяк не зі своєї вини! Дякую вам, мамо Баер, за те, що підтримуєте мене. Я почувався таким нещасним, коли думав, що всі ви вважаєте мене нікчемою, яка не має права любити таку чудову дівчину, як Дейзі. Ніхто нічого не говорив мені, але я знав, що ви відчуваєте, й розумів, що пан Лорі відсилає мене до Європи частково для того, щоб я був якомога далі від Дейзі. О, життя іноді здається жахливо важким, правда? — і Нет обхопив голову руками, немов вона боліла від неймовірного змішання надій і страхів, пристрастей і планів, які свідчили, що отроцтво скінчилося й починається життя дорослого чоловіка.

— Так, іноді життя буває дуже важким, але це і є та боротьба з перешкодами, яка приносить нам користь. Твоє ми постаралися зробити набагато легшим, але ніхто не може усунути всі перешкоди. Ти повинен тепер сам вести свій човен у бурхливому морі, вчитися уникати скель та мілин і прокладати найприйнятніший курс в той порт, якого хочеш досягти. Не знаю, які на тебе чекають спокуси, але, на щастя, в тебе немає поганих звичок, а музику ти любиш так, що змусити тебе забути про неї ніщо не зможе. В мене поки що одне застереження: не перевтомлюйся.

— Я відчуваю, що можу працювати, як кінь: так палко хочу досягти успіху. Проте, про обережність не забуватиму, бо не хочу втрачати час на хвороби. Гадаю, ви дали мені достатньо ліків, щоб моє здоров'я було в повному порядку, — Нет засміявся, згадавши про зошити з вказівками, які Джо написала для нього на всі випадки життя.

Вона негайно додала ще кілька усних порад щодо харчування за загальним столом у закордонному пансіоні. І вже

не стримувалася, осідлавши одного зі своїх улюблених «коників», аж поки не помітила Еміля, що походжав на даху старого будинку. Це було його улюблене місце для прогулянок. Там він міг уявляти, ніби крокує палубою, а навколо лише синє небо.

— Хочу на прощання поговорити з Комодором. Гадаю, на даху нам буде зручніше — ніхто не завадить. Тобі ж варто щось заграти для Дейзі: це допоможе їй заснути, та й сам почуватимешся краще. Сядь зі скрипкою на веранді, щоб я могла наглядати за тобою, як обіцяла, — і, по-материнськи лагідно поплескавши Нета по плечу, Джо квапливо рушила до внутрішніх сходів.

Прочинивши двері на горище, вона одразу побачила, що Еміль складаним ножем підправляє свої ініціали на дерев'яному брусі, наспівуючи «Прав до берега, друже».

— Прошу на борт, тітонько, почувайтеся, як удома, — сказав він, жартівливо відсалютувавши їй. — Я щойно поглибив ініціали на старому місці, тож коли вам трапиться злетіти сюди в пошуках притулку, згадаєте про мене.

— О, мій дорогий, хіба я можу забути тебе? Не тільки твої ініціали на всіх деревах і поручнях нагадують мені про мого моряка, — Джо примостилася біля хлопця на балюстраді даху й замовкла, бо поки що не зовсім уявляла, з чого слід почати свою маленьку проповідь.

— Ну, тепер ви не проливаєте рясних сліз і не дивитеся хмарою, як бувало, тільки через те, що я збираюся відчалити. Це дуже втішно. Мені приємніше залишати порт у ясну погоду після веселих проводів. Особливо цього разу, бо мине рік, а то й більше, перш ніж ми знову кинемо тут якір, — відповів Еміль, збиваючи шапку на потилицю й позираючи навколо поглядом, який говорив: він так любить старий Пламфілд, що дуже шкодуватиме, коли всього цього більше не доведеться побачити.

— Тобі вистачить солоної води й без моїх сліз. Я збираюся бути матір'ю-спартанкою й посилати моїх синів на битву без стогонів і плачу, з єдиним наказом: «Зі щитом або на щиті», — сказала Джо весело й, помовчавши, додала: — У мене самої часто з'являється бажання поплисти кудись. Понад те, я обов'язково попливу, коли ти станеш капітаном і в тебе з'явиться власний корабель. Навіть не сумніваюся: скоро так і станеться, раз дядько Герман часто заговорює з тобою про це.

— Коли в мене буде своє судно, я назву його «Зухвала Джо» й зроблю вас першим помічником. Як весело буде з вами на борту! Я пишатимуся тим, що беру вас у навколосвітнє плавання й ваша мрія здійсниться, — з надією в голосі сказав Еміль. Його миттєво захопило це чудове марево.

— Я здійсню своє перше плавання разом з тобою й насолоджуватимуся перебуванням на борту твого корабля, попри морську хворобу й усі штормові вітри. Завжди вважала, що мені має сподобатися корабельна троща — цілком безпечна, звичайно ж. Така, щоб усі ми врятувалися, переживши великі небезпеки й побачивши героїчні вчинки, поки чіплялися б, як пан Пілікоді, за верхівку грот-щогли й шпігати.

— Жодних аварій, мем, ми постараємося влаштувати пасажирів зі зручностями. Капітан каже, що я везучий і замовляю гарну погоду. Тож погану прибережемо спеціально для вас, якщо захочете, — засміявся Еміль, старанно вирізаючи на брусі поруч зі своїми ініціалами корабель, що летить на всіх вітрилах.

— Дякую, сподіваюся на тебе. Майбутня довга подорож принесе тобі багато нових вражень. Водночас цього разу ти йдеш у плавання офіцером, а це нові обов'язки й велика відповідальність. Готовий до цього? Твоя весела реакція на все інколи збиває мене з пантелику, тож я часто запитую себе, чи усвідомлюєш ти, що доведеться не тільки підкорятися,

а й командувати, а влада — небезпечна річ. Будь обережний, щоб не зловживати нею й не дозволити їй заволодіти собою.

— Маєте рацію, мем. Я багато разів бачив, як таке трапляється, тож, гадаю, що зумів взяти курс досить чітко. Я не отримаю дуже великої влади, адже перебуватиму під керівництвом іншого офіцера, однак простежу, щоб він не ображав хлопців, коли «стягне клівери». Я раніше не мав права говорити що-небудь, але тепер таких речей не потерплю.

— Звучить жахливо таємниче! Чи можу я дізнатися, що це за морське катування — «стягувати клівери»? — запитала Джо дуже зацікавленим тоном.

— Напитися. Офіцер Пітерс може висмоктати грогу більше, ніж будь-який моряк, якого мені тільки доводилося бачити. Тримається після цього на ногах, але лютує, як північний вітер, і не дає життя нікому навколо. Одного разу я бачив, як він збив матроса з ніг нагелем, але не міг нічим допомогти бідолашному. Тепер мені, сподіваюся, буде простіше, — Еміль насупився, немов уже стояв на квартердеку, по-хазяйськи роззираючись.

— Дивися, не втрапляй у халепу, адже ти знаєш, навіть заступництво дядька Германа не допоможе тобі в разі порушення дисципліни. Ти показав себе хорошим матросом, стань тепер хорошим офіцером. Гадаю, це набагато важче. Щоб командувати справедливо, потрібна добра вдача. Тобі доведеться залишити твої колишні хлоп'ячі замашки й не забувати про твій новий статус командира. Це буде чудове виховання для тебе, Емілю, й, сподіваюся, воно зробить тебе трохи серйознішим. Ніяких витівок ніде, крім як тут, вдома, тож слідкуй за собою й будь гідний своїх яскравих мідних ґудзиків, — сказала Джо, крутнувши один з них на новій формі Еміля, якою він дуже пишався.

— Я постараюся, бо знаю, що час баламутства для мене минув. Не бійтеся, матрос на березі й той самий матрос із

морською водою під кілем — дві різні людини. Дядько вчора ввечері довго розмовляв зі мною. Я отримав від нього всі інструкції й не забуду ні його слів, ні всього того, чим йому зобов'язаний. Що стосується вас, тітонько, то я назву мій перший корабель на вашу честь, як вже сказав, і поставлю ваш бюст на носі корабля. Ось побачите, — з цими словами Еміль припечатав цю обіцянку теплим поцілунком, чим досить потішив Нета, який в цей час виводив на скрипці ніжну мелодію для своєї Дейзі.

— Це велика честь для мене, капітане. Після того, як з тобою поговорив мій добрий чоловік, тобі не потрібно багато порад від мене. Скажу лише про таке, любий. Десь прочитала, що на британському флоті в усі канати вплетена червона нитка, тож одразу стає відомо, кому належало судно в разі його загибелі. Гадаю, що доброчесність, яка означає гідність, сміливість і все, що створює характер, — це червона нитка, яка дає змогу визначити хорошу людину, де б вона не перебувала. Бережи її завжди і всюди. Навіть потрапивши в халепу, цей знак, як і раніше, можна знайти й відрізнити від інших. Ти ведеш суворе життя, й далеко не всі твої товариші мають ті якості, які нам хотілося б у них бачити, але ти можеш завжди бути джентльменом у повному розумінні цього слова. Що б не трапилося з твоїм тілом, збережи душу чистою, а серце — вірним всім тим, хто тебе любить, і виконуй свій обов'язок до кінця.

Поки вона говорила, Еміль встав і слухав її стоячи, тримаючи шапку в руці й дивлячись на неї серйозно й уважно, немов брав наказ від старшого за званням. Коли вона скінчила, відповів коротко, але з почуттям:

— Бог дасть, я виконаю свій обов'язок!

— Це все, що я хотіла сказати, бо майже не боюся за тебе. Проте ніхто не знає, коли або як може прийти хвилина слабкості, й іноді випадково згадане слово допомагає нам. Багато

слів, які сказала колись мені моя дорога мама, приходять мені тепер на пам'ять і дають розраду й розуміння того, як мені самій направляти в житті моїх хлопчиків, — завершила свою промову Джо.

— Ваші слова триматимуться в моїй пам'яті. Я повторюватиму їх собі, коли буде потрібно. Часто, дуже часто в морі, стоячи на вахті, я бачив перед собою старий Пламфілд, чув вас і дядька — чув цілком ясно й був готовий заприсягтися, що сам перебуваю тут. Це суворе життя, тітонько, але здорове й корисне, якщо людина любить його так, як люблю його я, і якщо в неї є надійний якір, який є в мене. Не хвилюйтеся, я повернуся додому наступного року з ящиком чаю, який збадьорить вас і наснажить до написання десятка романів. Ідете вниз? Обережніше на сходах! Я спущуся, коли ви дістанете кошик з тістечками. Остання можливість славно поснідати по-домашньому на березі!

Джо, сміючись, спускалася сходами, а Еміль закінчив зображення корабля на брусі, весело посвистуючи, й, зрозуміло, не здогадувався, де й коли йому згадається ця коротка розмова на даху будинку.

З Деном їй вдалося поговорити тільки ввечері, коли настало затишшя в домашніх справах. Він сам зазирнув через вікно до неї в кабінет.

— Зайди й відпочинь. Після довгої прогулянки, ти, мабуть, стомився, — покликала його Джо, гостинно кивнувши в бік великого дивана.

— Мабуть, я вам заважатиму, — мовив на це Ден, проте вигляд у нього був такий, ніби він тільки й чекає, де прилаштувати на деякий час свої неспокійні ноги.

— Зовсім ні, я завжди рада поговорити. Інакше не була б жінкою, якби не мала такої схильності, — сміючись, проказала вона у відповідь, коли Ден застрибнув у кімнату через вікно.

— Останній день позаду, але я чомусь не хочу їхати. Зазвичай після короткої зупинки мені не терпиться рушити в дорогу. Дивно, правда? — сказав серйозно хлопець, виймаючи травинки й листя зі свого волосся й бороди.

— Анітрохи. Ти просто починаєш ставати цивілізованим. Добрий знак, він мене тішить, — швидко відгукнулася Джо. — Ти вже переситився свободою й хочеш змін. Сподіваюся, фермерство забезпечить тобі такі зміни, хоч твій план допомоги індіанцям подобається мені більше: набагато краще працювати для інших, ніж для себе одного.

— Ваша правда, — погодився Ден. — Я, схоже, хочу пустити десь коріння й завести сім'ю, про яку треба дбати. Набридло мені власне товариство. Не тягне мене до нього після того, як побув тут в набагато кращій компанії. Я, грубий і неосвічений малий, тепер гадаю, що, мабуть, помилився з вибором, коли відправився бродити світом, замість того, щоб здобувати освіту, як інші хлопці. Що ви на це скажете?

Він стурбовано глянув на Джо, яка старанно намагалася приховати здивування від цього несподіваного зізнанням: досі Ден зневажав книжки й радів свободі.

— Не вважаю, що ти «промахнувся». Я досі впевнена, що вільне життя було для тебе найбільш підхожим. Тепер, ставши чоловіком, ти здатний краще тримати у вузді свою бунтівну натуру. А поки ти був хлопчиком, тільки бурхлива діяльність і велика кількість пригод могли допомогти тобі триматися якомога далі від гріха. Як бачиш, час приборкав моє лоша, і я ще пишатимуся ним, попри те, чи стане він в'ючною конячкою, що везе допомогу голодним, чи піде орати, як це було з Пегасом.

Дену сподобалося порівняння. Відкинувшись на спинку дивана, він усміхнувся з незвичайною для нього задумою в погляді.

— Добре, що ви так думаєте. Насправді мене треба довго приборкувати, щоб змусити слухняно ходити в упряжці. Інколи мені самому хочеться впрягтись в який-небудь віз і вже роблю перший крок, проте одразу починаю брикатися й тікаю. Поки що нікого не вбив, але не здивувався б, якби таке сталося… а тоді — повна катастрофа.

— Як, Дене, невже ти пережив якісь небезпечні пригоди за останній рік? Я здогадувалася про це, але не ставила запитань — знала, що ти розповів би мені, якби я могла чимось допомогти. Може, тобі все-таки потрібна моя допомога? — Джо з тривогою подивилася на нього, бо несподівано хлопець спохмурнів і злегка нахилився вперед, немов бажаючи приховати це.

— Нічого поганого не сталося, але Фриско, ви ж знаєте, не рай земний, і там залишатися безгрішним важче, ніж тут, — почав він повільно, а потім, немов вирішив «зізнатися», як колись називали це діти, сів рівно й додав квапливо, почасти з викликом, почасти з соромом: — Я пробував грати на гроші, й це не пішло мені на користь.

— У такий спосіб ти заробив свої гроші?

— Ні цента з них! Всі вони здобуті чесним шляхом, якщо не називати біржові спекуляції азартною грою, тільки в більшому масштабі. Я виграв багато, але потім все програв або віддав іншим і поклав цій справі край, перш ніж мене остаточно б засмоктало.

— Дякувати Богу! Не роби нових спроб. Це заняття може набути для тебе непереборну чарівність, як це трапляється з багатьма. Залишайся у твоїх улюблених горах і преріях та цурайся великих міст, якщо такі розваги стають для тебе спокусою, Дене. Краще втратити життя, ніж душу, а одна така пристрасть веде до гірших гріхів, що відомо тобі навіть краще, ніж мені.

Ден кивнув і, переймаючись її стурбованістю, додав впевнено:

— Не лякайтеся, тепер зі мною все гаразд, а обпікшись на молоці, намагаюся дмухати на воду. Я не пиячу й не роблю нічого іншого, чого ви побоюєтеся. Мене все це не цікавить. Але я легко збуджуюся, й тоді мені не впоратися з моєю шаленою вдачею. Сутичка з лосем або бізоном — справа проста, але коли стикаєшся з людиною, якою б вона не була мерзенною, треба стримувати свої почуття. О, чує моє серце, вб'ю я кого-небудь одного разу… ось все, чого я боюся. Ненавиджу негідників! — і Ден з такою силою опустив кулак на стіл, що лампа захиталася, а книжки підстрибнули.

— Запальність завжди була твоїм внутрішнім ворогом, Дене. Я можу поспівчувати тобі, бо все життя намагаюся керувати власним темпераментом і досі цього не навчилася, — сказала Джо, зітхнувши. — Бога ради, пильнуй свого демона й не дай миттєвому нападу люті зіпсувати собі життя. Як я сказала Нету, не спи й молись, мій дорогий хлопчику. Для людини в її слабкості немає іншої допомоги й надії, крім Божої любові й терпіння.

Сльози стояли в очах Джо, бо вона сама глибоко відчула все, про що говорила, й знала, яка важка праця — стримувати свої погані пориви. Ден, здавалося, був зворушений, але водночас почувався дещо скуто, як було зазвичай, коли в розмові згадували про релігію. Щоправда, в нього був власний примітивний символ віри, проте він не особливо про це задумувався.

— Я молюся рідко, в мене це якось погано виходить. Але зберігати пильність можу зовсім, як індіанець. Однак, легше стежити за ведмедем, який підкрадається, ніж за моєю власною проклятою запальністю. Вона, гадаю, заважатиме мені, якщо відмовлюся від бродячого життя. Я можу запросто впоратися з диким звіром, але люди мене іноді просто

дратують, а вирішити все у відкритій сутичці, як із ведмедем або вовком, не можна. Мабуть, мені краще відправитися в Скелясті гори й залишатися там якнайдовше… поки не стану досить «ручним» для товариства пристойних людей, якщо це для мене взагалі можливо, — Ден опустив свою буйну голову на руки, завмерши в цій позі.

— Спробуй допомогти собі тим способом, який я раджу, й не впадай у відчай. Читай більше, учись потроху, старайся зустрічатися з хорошими людьми, які тебе не дратуватимуть, а заспокоюватимуть і укріплюватимуть твій дух. Ти не станеш лютим дикуном, я в цьому впевнена, адже й раніше поводився лагідно, як ягня, й цим нас дуже тішив.

— Приємно чути, але я все одно відчуваю себе, як яструб у курнику, і не раз у мене з'являлося бажання налетіти на кривдника й розтерзати його. Втім, нині це бажання не таке часте, як раніше, — додав Ден, коротко розсміявшись, коли побачив здивоване обличчя Джо. — Я спробую діяти, як ви пропонуєте, й водитиму хорошу компанію, якщо вийде. Проте це складно для людини, яка мотається по світу.

— Цього разу в тебе все вийде, адже ти поставив перед собою мирне завдання. Якщо спробуєш, то зможеш триматися якомога далі від спокус. Візьми з собою кілька книжок. Читання надзвичайно допомагає, а книжки — хороша компанія. Дозволь мені вибрати для тебе кілька, — і Джо впевнено попрямувала до переповнених книжкових полиць, які були для неї радістю серця та втіхою життя.

— Дайте мені, будь ласка, що-небудь про подорожі та якісь розповіді, я не хочу релігійних книжок. Не прикидатимуся: мені вони приносять мало задоволення, — сказав Ден, зупиняючи погляд на довгих рядах пошарпаних томів.

Джо різко обернулася й, дивлячись йому в очі, серйозно проказала:

— Послухай, Дене! Ніколи не говори з насмішкою про хороші речі й не прикидайся, що ти гірше, ніж насправді. Не дозволяй помилковому сорому змусити тебе знехтувати релігією, прожити без якої не може жодна людина. Не потрібно говорити про релігію, якщо тобі не хочеться, але не закривай від неї своє серце. Зараз Природа — твій бог, вона зробила для тебе багато, дозволь їй зробити ще більше — привести тебе до пізнання й до любові мудрішого Вчителя, Друга й Наставника, ніж той, яким здатна бути вона. У цьому твоя єдина надія. Не відкидай її і не втрачай часу даремно, бо рано чи пізно ти неодмінно відчуєш, що маєш у Ньому потребу. Він прийде підтримати тебе, коли всі людські спроби допомогти виявляться марними.

Ден стояв нерухомо, а Джо змогла прочитати в ураз потеплілому погляді, спрямованому на неї, німе бажання, яке жило в його серці, хоч слів, щоб це бажання висловити, в нього не було. Він лише міг дозволити їй вловити відблиск тієї побожної іскри, що яскраво горить або тільки тліє в кожній людській душі. Ден не заговорив, і, радіючи, що позбавлена від будь-якої необережної відповіді, яка суперечила б його справжнім почуттям, Джо квапливо додала з теплою усмішкою:

— Я бачила у твоїй кімнаті маленьку Біблію, яку колись подарувала тобі. Вона дуже затерта зовні, але зовсім чиста всередині, немов її рідко читали. Ти пообіцяєш мені читати її потроху, раз на тиждень, заради мене? Неділя — спокійний день всюди, а ця книга ніколи не старіє й ніколи не буває недоречною. Почни з тих історій, які подобалися тобі, коли я розповідала їх вам, моїм хлопчикам. Давид був твоїм улюбленим героєм, пам'ятаєш? Прочитай про нього знову. Тепер він має бути тобі навіть ближчим, ніж раніше. Побачиш, як тобі корисно читати про його гріхи й покаяння, поки ти ще не прийшов до розуміння життя й праці Того, хто служить

нам вищим прикладом. Ти робитимеш це, заради любові до мами Баер, яка завжди любила свого баламута й сподівалася врятувати його?

— Добре, — відповів Ден, і обличчя його несподівано прояснилося, наче сонце прорвалося на мить з-за хмари, подаючи, нехай скороминущу й передчасну, але все-таки надію.

Пані Джо одразу повернулася до книжок і заговорила про них, добре розуміючи, що Ден не сприйматиме в цю хвилину нічого, крім сказаного. Він насправді відчув полегшення, оскільки завжди остерігався впустити інших у свій внутрішній світ. Ба більше, навіть пишався тим, що приховує його, як індіанець пишається вмінням приховувати біль або страх.

— Дивіться-но, ось стара «Синтрам»! Добре пам'ятаю цю книжку. Дуже подобався мені цей хлопець з його спалахами гніву. Я часто читав про нього Тедді… Ось він на картинці. Скаче верхи, а поруч Смерть і Диявол.

Поки Ден розглядав маленьку ілюстрацію, на якій був зображений молодий чоловік з конем і гончаком, що сміливо підіймається гірською ущелиною, дивне почуття змусило пані Джо квапливо вигукнути:

— Це ж ти, Дене, саме ти зараз! Небезпека й гріх завжди поруч із тобою в житті, яке ти ведеш, примхи й пристрасті мучать тебе, порочний батько покинув, а неприборкана натура спонукає мандрувати світом у пошуках душевного спокою та вміння володіти собою. Навіть кінь і собака тут, твої Окту і Дон, вірні друзі. Ти ще без обладунків, але я намагаюся показати тобі, де їх знайти. Пам'ятаєш матір Синтрама, яку він любив і хотів знайти і яку потім знайшов, коли домігся перемоги над собою і чесно заслужив свою нагороду? Ти можеш згадати твою матір, я завжди відчувала, що всі твої добрі якості ти успадкував від неї. Розіграй цю красиву

стару казку в житті до самого кінця й постарайся повернути матері сина, яким можна пишатися.

Захоплена подібністю сюжету книжки й життям Дена та радіючи тому, як добре відповідає мораль казки його духовним потребам, Джо гортала сторінки, вказуючи на різні ілюстрації, а коли підняла очі, зрозуміла, що він теж вражений і зацікавлений несподіваною схожістю із Синтрамом. Як і всі люди його темпераменту, Ден був дуже вразливий, а життя серед мисливців та індіанців зробило його забобонним. Він вірив у сни, любив зловісні історії, й усе, що вражало його погляд і почуття, справляло на нього набагато більше враження, ніж наймудріші слова. Історія бідного героя казки, який мучиться пристрастями, була наче символічне зображення його таємних мук — навіть правдивіше, ніж передбачала Джо. У цю хвилину він відчув те, чого вже ніколи не міг забути. Але сказав лише:

— Навряд чи така зустріч із померлою матір'ю можлива. Я не дуже вірю в те, що люди побачать на небесах. Гадаю, матір і не згадає бідного малюка, з яким розлучилася давним-давно.. та й чого б їй згадувати?

— Віддані матері ніколи не забувають своїх дітей. А я знаю, твоя мати була саме такою, адже вона втекла від жорстокого чоловіка, щоб врятувати маленького сина від поганого впливу батька. Якби вона не померла, тобі жилося б легше й радісніше. Ніколи не забувай, що вона ризикнула всім заради тебе, і не допусти, щоб її жертва виявилася марною.

Джо говорила дуже щиро, знаючи, що образ матері — один з найсвітліших спогадів Дена про перші роки життя, й тішилася, що може нагадати йому про неї в цю хвилину. Несподівано велика сльоза впала на сторінку, де був зображений Синтрам, що стоїть на колінах біля ніг матері, поранений, але все-таки переможець над гріхом і смертю. Вона підняла погляд, надзвичайно задоволена тим, що зуміла

зачепити Дена до глибини душі, але один помах руки стер зрадницю, а густа борода приховала її напарницю, коли він сказав з тремтінням у голосі:

— Я візьму із собою цю книжку, якщо вона нікому не потрібна й прочитаю її, може, вона принесе мені користь. Я хотів би зустрітися з моєю матір'ю де-небудь, але не вірю, що така зустріч відбудеться.

— Я із великим задоволенням віддаю тобі цю книжку. Мені подарувала її мама. Коли прочитаєш, постарайся повірити, що жодна з двох твоїх матерів ніколи не забуває тебе.

Джо дала йому книжку, ласкаво погладивши по руці. Ден промовив тільки: «Дякую, доброї ночі» й поклав маленький томик у кишеню. Відтак попрямував до річки, щоб прийти до тями після цього незвичного для нього відчуття глибокої ніжності й довіри.

Наступного дня мандрівники рушили в дорогу. Хмара носовичків забіліла в повітрі, коли вони від'їжджали в старому омнібусі, змахуючи на прощання капелюхами й посилаючи всім повітряні поцілунки. Коли стукіт коліс став майже нечутним, мама Баер промовила пророчим тоном, витираючи очі:

— Відчуваю, що з деякими з них щось станеться. Вони або ніколи не повернуться до мене, або зміняться до невпізнанності. Що ж, я можу тільки просити: Боже, не кидай моїх хлопчиків!

І Він їх не кинув.

VII

Лев та ягня

Коли юнаки поїхали, у Пламфілді настало затишшя. Родина роз'їхалася хто куди, бо з приходом спекотного серпня всі відчули потребу змінити обстановку. Професор повіз Джо в гори. Лоуренси проводили час на узбережжі, а сім'я Мег і хлопчики Баер по черзі відвідували їх — хтось мав залишатися в Пламфілді й доглядати за будинком.

Коли сталися події, про які ми збираємося розповісти, домашнім господарством керувала пані Мег і Дейзі. Роб і Тед щойно повернулися зі Скелястої бухти від Лоуренсів, а Нен вже тиждень гостювала в Дейзі — єдиний відпочинок, який вона собі тоді дозволила. Демі поїхав у невелику велосипедну подорож з Томом, тож головними чоловіками в будинку були Роб зі старим Сайлесом.

Морське повітря, схоже, вдарило Тедді в голову: його витівки почали дратувати навіть лагідну Мег, і поступливого Роба. Окту теж була змучена божевільними скаканнями околицями, якими хлопець, схоже, насолоджувався. Дон рішуче повстав, коли йому було наказано стрибати через обруч і демонструвати інші трюки. Дівчат, що залишилися в коледжі на літо, тривожив привид, який блукав під їхніми вікнами вночі, а неймовірні трелі, які звучали вдень, заважали їхнім заняттям.

Врешті-решт відбулася подія, яка в одну мить протверезила Теда й наклала відбиток на характери обох братів. Несподівана небезпека й болісний страх перетворили Лева на Ягня, а Ягня — на Лева.

Першого вересня — цю дату їм ніколи не забути, після приємної прогулянки та вдалої риболовлі, брати відпочивали в коморі: Дейзі приймала гостей, і хлопчики не хотіли їй заважати.

— Слухай, Роббі, цей пес, вочевидь, хворий. Не грається, не їсть, не п'є й поводиться дивно. Ден нас вб'є, якщо з його собакою щось трапиться, — сказав Тед, дивлячись на Дона, який лежав біля будки. Зазвичай він блукав маєтком, неодмінно повертаючись в тінистий куточок двору, де господар, виїжджаючи, облаштував йому місце та доручив охороняти свою стару шапку до свого повернення.

— Гадаю, це від спеки. А, може, він сумує за Денні. З собаками таке буває, ти ж знаєш. Бідолаха такий відтоді, як хлопці поїхали. Чи не сталося щось з Деном? Дон вив минулої ночі й ніяк не міг заспокоїтися. Я чув подібні історії, — відповів Роб задумливо.

— Та ну! Звідки собаці щось знати? Дон просто хандрить. Зараз я його приведу до тями — візьму з собою побігати. Мені завжди такий спосіб допомагає підбадьоритися… Гей, приятелю! Прокинься й розвеселися! — Тед клацнув пальцями перед носом Дона, який лише глянув на нього з похмурою байдужістю.

— Краще дай тварині спокій. Якщо й завтра собака буде похмурою, відведемо її до лікаря Воткінса, — мовив Роб, який лежачи на сіні, одночасно стежив за ластівками й редагував латинські вірші, які написав.

Проте в Теда вселився дух суперечливості ще й тому, що йому сказали не дражнити Дона. Тож він не полишав свого заняття, прикидаючись, ніби старається для блага самої со-

баки. Дон не звертав жодної уваги ні на ласки, ні на команди, ні на докори й образи, поки Теду не забракло терпіння. Схопивши палицю, що лежала поблизу, він вирішив силою домогтися свого від гончака. Розуму хлопцю стало тільки на те, щоб спочатку посадити Дона на ланцюг. Нова образа розлютила пса так, що він з гарчанням піднявся. Роб, побачивши, що Тед замахується палицею, кинувся навперейми з вигуком:

— Не займай його! Ден це заборонив! Дай бідній тварині спокій! Я не дозволю!

Роб рідко наказував і зазвичай Тед підкорявся. Проте в цю хвилину лють переповняла його, а владний тон Роба остаточно вивів його з рівноваги — й він вдарив собаку. Пес стрибнув на кривдника, але Роб уже відштовхнув Теда, відчувши, як гострі зуби вп'ялися йому в ногу. Одне слово змусило Дона розтиснути щелепи й розпластатися біля ніг Роба. Пес любив його і дуже шкодував, що помилково завдав болю другу. Погладивши його на знак прощення, Роб, кульгаючи, відійшов до комори. За ним поплентався пригнічений Тед, гнів якого миттєво вивітрився, коли він побачив кров на шкарпетці брата.

— Мені прикро, що так вийшло. Навіщо ти втрутився? Ось, змий кров, а я дам тобі щось для перев'язки, — сказав він, квапливо змочивши губку водою й витягуючи з кишені дуже пом'ятий носовичок. Роб зазвичай не зважав на власні нещастя й легко прощав своїх кривдників, але тепер сидів нерухомо, невідривно дивлячись на червоні плями.

Теда це занепокоїло, хоч він спробував, як завжди, звести все до жартів:

— Ну що ти, Роббі, невже боїшся укусу маленької собачки?

— Я боюся гідрофобії. Проте, якщо Дон справді сказився, то я волів би, щоб постраждав саме я, а не хтось інший, — відповів Роб з усмішкою, але здригаючись.

Почувши жахливе слово, Тед зблід навіть сильніше, ніж брат, і втупився на нього з переляканим обличчям, шепочучи в розпачі:

— Ох, Робе, що ти кажеш! Що ж нам робити, що нам робити?

— Поклич Нен. Вона знає, що роблять у таких випадках. Не лякай тітку і не говори нікому, крім Нен. Вона на задньому ґанку, хай іде сюди якомога швидше. Я обмию рану, поки чекатиму її. Може, нічого страшного немає. Не дивися так перелякано, Теде. Я тільки подумав, що таке можливо, оскільки Дон поводиться дивно.

Роб намагався говорити твердо й рішуче, проте в Теда від страху підгиналися ноги, коли він біг до будинку. Побачивши Нен, яка із задоволенням погойдувалася в гамаку, розважаючись читанням цікавої наукової роботи, схвильований хлопчик не дуже ввічливо схопив її за лікоть, гарячково шепочучи:

— Негайно ходімо до Роба в комору! Дон сказився і вкусив його! Ми не знаємо, що робити, і це все моя вина, і ніхто не повинен знати. Біжімо швидше!

Нен схопилася на ноги, ні на мить не втративши самовладання. Вони удвох, не кажучи більше ні слова, притьмом обігнули будинок, де у вітальні Дейзі весело базікала з подругами, а тітка Мег відпочивала після обіду у своїй кімнаті на другому поверсі.

Роб тим часом опанував себе й не виказував жодної тривоги. Незабаром Нен вже знала всю історію й повільно переводячи погляд з Дона, який сумно сидів у будці, на корито, наповнене водою, сказала:

— Робе, задля безпеки можна зробити тільки одну річ… причому негайно. Ми не можемо відкладати наші дії, щоб дізнатися, чи справді Дон… хворий… або йти по лікаря. Я можу зробити, що потрібно, й зроблю, але це

дуже боляче, а мені так неприємно завдавати тобі болю, дорогий.

Голос Нен затремтів, а ціпкі очі затуманились, коли вона глянула на стривожені обличчя хлопців, так довірливо звернених до неї в очікуванні допомоги.

— Я знаю, треба припекти рану. Добре, зроби це, будь ласка. Я зможу винести біль. Але Тедді краще піти, — сказав Роб, рішуче стиснувши губи й кинувши погляд на засмученого брата.

— Я не зрушу з місця. Я теж можу це винести, якщо він може. Тільки це я повинен був опинитися на його місці! — вигукнув Тед, докладаючи відчайдушних зусиль, щоб не заплакати. Страх і сором переповнювали його душу.

— Теду краще залишитися й допомогти. Це буде йому корисно, — зазначила Нен, намагаючись говорити суворо, хоч серце в неї завмирало. Їй набагато краще було відомо, що може очікувати обох нещасних хлопчиків. — Сидіть тихо. Я через хвилину повернуся, — додала вона, прямуючи до будинку.

Цього дня в Пламфілді прасували постільну білизну, й жаркий вогонь все ще палав у порожній кухні, бо покоївки пішли нагору відпочити. Нен поклала у вогонь тонку коцюбу, а сама, закривши обличчя руками, просила допомоги в Бога, бо їй потрібні були сила духу, сміливість і розсудливість.

Попри юний вік, вона знала, що треба робити, якщо тільки в неї вистачить на це холоднокровності. До будь-якого іншого пацієнта вона поставилася б зі спокійною цікавістю. Проте в небезпеці опинився милий, славний Робін, гордість батька, розрада матері, загальний улюбленець і друг. Це було жахливо, й кілька гарячих сліз упали на вискоблений дерев'яний стіл, поки Нен намагалася заспокоїтися, нагадуючи собі, що, цілком ймовірно, їхні припущення помилкові й усе це зрозуміла, але марна тривога.

— Я повинна удавати, що не надаю цій події великого значення, інакше хлопчики втратять самовладання й почнуть панікувати. Навіщо засмучувати всіх, поки ми ще нічого не знаємо напевно? Після припікання відразу відведу Роба до лікаря Морисона й покличу ветеринара оглянути Дона. А відтак посміємося над нашими страхами… якщо це тільки страхи… або будемо готові до всього, що б не трапилося.

Озброївшись розпеченою до червоного коцюбою й прихопивши глечик крижаної води та кілька носовичків з рами для сушіння білизни, Нен повернулася в комору для «надання невідкладної медичної допомоги» — найсерйознішої в її практиці. Хлопчики сиділи нерухомо, як статуї: один — втілення відчаю, другий — покірності долі. Нен потрібна була вся її неабияка витримка, щоб зробити роботу швидко й добре.

— Ну, Робе, одна хвилина, й тоді ми в безпеці. Стій поруч, Тедді. Роб може відчути запаморочення, його треба буде підтримати.

Роб заплющив очі, стиснув руки й сидів, як герой. Тед стояв на колінах поруч із ним, переляканий і білий, як полотно. Докори сумління мучили його, а серце зупинялося від думки, що весь цей жахливий біль Робу доведеться винести тільки через його, Теда, дурість і затятість.

Все скінчилося за хвилину тільки одним маленьким стогоном. Та коли Нен повернула голову до асистента, щоб попросити глечик з крижаною водою, побачила, що вода більше потрібна йому самому. Тед зомлів і лежав на підлозі жалюгідним клубком. Роб засміявся, й, підбадьорений цими несподіваними звуками, Нен перев'язала рану — руки її не тремтіли, хоч на лобі блищали великі краплі поту. Відтак запропонувала води пацієнту номер один, перш ніж зайнятися пацієнтом номер два.

Коли Тед дізнався, що у вирішальний момент втратив свідомість, йому стало зовсім непереливки. Він благав нікому не розповідати, бо, їй-богу, нічого не міг з собою вдіяти. Наче на підтвердження цих слів з очей хлопця бризнули мимовільні істеричні сльози.

— Нічого, нічого, тепер ми всі в порядку, й нікому іншому нічого й знати не потрібно про те, що трапилося, — жваво проказала юна лікарка, обмахуючи братів старим солом'яним капелюхом Сайлеса поки бідний Тед гикав, сміявся й плакав на плечі Роба. — А тепер, хлопці, послухайте мене й запам'ятайте, що я скажу. Ми поки нікого не турбуватимемо. Я дійшла висновку, що наші страхи — просто дурниця. Дон хлебтав воду з поїлки, коли я проходила повз, тож, гадаю, ніякий він не скажений. Але все-таки, щоб заспокоїти нашу тривогу, на мій погляд, краще з'їздити в місто до мого давнього друга доктора Морисона — просто для того, щоб він оцінив, як я впоралася зі справою, та дав нам чогось заспокійливого, бо ми всі добряче перехвилювалися. Посидь тут, Робе, а ти, Тедді, запрягай коня, поки я збігаю, візьму капелюха, скажу тітці, що ми їдемо на прогулянку, й попрошу її передати мої вибачення Дейзі. Я все одно не знайома з цими дівчатками. Хай Дейзі вип'є з ними чаю в нашій кімнаті, а ми втрьох славно перекусимо в мене вдома й повернемося до Пламфілду веселими й життєрадісними.

Нен говорила все це, щоб притлумити своє хвилювання, проявити яке інакше їй не дозволяла професійна гордість. Хлопчики одразу схвалили її план, оскільки діяти завжди легше, ніж чекати. Тед, похитуючись, пішов, щоб змити з обличчя сльози й розтерти бліді щоки до появи хоч якогось рум'янцю, перш ніж запрягати коня.

Роб знову взявся стежити за ластівками, лежачи на сіні, вкотре переживаючи хвилини, які надовго залишаться в його пам'яті. Хоч він був ще зовсім хлопчиком, думка про

смерть, яка нагадала про себе так несподівано, не могла не викликати в нього глибоких почуттів. Бо це дуже серйозно, коли можливість великої зміни зупиняє людину в розпалі життя. У нього не було гріхів, в яких слід було б каятися, тільки трохи недоліків і багато зробленого за короткі щасливі роки, спогад про які приносив глибоке задоволення. Тож Роба не турбували жодні страхи, ніякий жаль, а підтримувала й утішала глибока й проста побожність.

Роб був дуже близьким з батьком, і втрата старшого сина стала б для того важким ударом. Тому про *Mein Vater* хлопчик згадав насамперед. Слова, вимовлені пошепки тремтячими губами, які були вперто стиснуті, коли ногу припікало розпечене залізо, нагадали про іншого Отця, який завжди поруч, завжди сповнений любові й готовий прийти на допомогу. Тож, склавши руки, Роб виголосив там, на сіні, під ніжне воркування птахів, найсердечнішу молитву, яку коли-небудь вимовляв. Це допомогло йому. Розсудливо залишивши всі свої страхи, сумніви, тривоги й поклавшись на Провидіння, хлопчик відчув себе готовим до всього, що б не трапилося. Відтоді він думав лише про виконання свого єдиного обов'язку — просто залишатися мужнім і бадьорим, зберігати мовчання й сподіватися на краще.

Нен взяла капелюха й залишила записку на подушечці для шпильок у кімнаті Дейзі. Вона написала, що взяла хлопчиків покататися й усі вони повернуться ввечері, коли гості вже поїдуть. Відтак чимдуж поспішила до комори й одразу відзначила, що стан її пацієнтів помітно поліпшився: в одного завдяки роботі, в другого — завдяки відпочинку. Вони сіли в екіпаж і від'їхали. Вигляд у всіх трьох при цьому був веселий і безтурботний, немов нічого й не сталося.

Доктор Морисон не надав особливого значення тому, що сталося, однак похвалив Нен і сказав, що вона вчинила пра-

вильно. А коли хлопчики, відчувши величезне полегшення, вийшли з кабінету, додав майбутній колезі пошепки:

— Звели, щоб собаку на час ізолювали, й спостерігай за хлопчиком, але так, щоб він не помітив. Дай мені знати, коли хоч щось запідозриш. У таких випадках нічого не можна передбачити. Пильність не завадить.

Нен кивнула, відчувши велике полегшення після того, як вантаж відповідальності був знятий з її плечей, і пішла з хлопчиками до ветеринара Воткінса, який пообіцяв приїхати ввечері й оглянути Дона. Веселе чаювання в будинку батька Нен, допомогло їм остаточно прийти до тями та стерти майже всі ознаки недавнього потрясіння. Про нього нагадували хіба що опухлі очі Теда й легка кульгавість Роба. Коли трійця, радіючи вечірній прохолоді, повернулися до Пламфілду, гості ще розмовляли на веранді, тож троє змовників в очікуванні ветеринара пішли на задній двір, де повний каяття Тед намагався утішитися тим, що качав Роба в гамаку, а Нен розповідала постраждалим різні історії.

Пан Воткінс сказав, що на Дона погано діє спекотна погода, але шаленим його можна вважати не більше, ніж те сіре кошеня, яке муркотіло й терлося об його ноги, поки він оглядав собаку.

— Пес сумує за господарем і страждає від спеки. Може, він трохи перегодований. Я потримаю його пару тижнів у себе й пришлю назад, коли він почуватиметься краще, — додав ветеринар, коли Дон поклав свою велику голову на його долоню, зупинивши погляд розумних очей на обличчі людини, яка, очевидно, розуміла його переживання й знала, як йому допомогти.

Тим часом змовників непокоїло ще одне питання: як забезпечити Робу спокій так, щоб це не викликало тривогу в родичів. На щастя, він завжди проводив багато годин у своєму маленькому кабінеті, тож міг дозволити собі в на-

ступні тижні лежати на дивані з книжкою так довго, як йому того хотілося. Він був спокійним за характером і не мучив ні себе, ні Нен марними страхами. Просто вірив у те, що йому говорили, гнав геть похмурі думки та бадьоро йшов своїм шляхом, швидко відновлюючись від потрясіння, яке називав «нашим переляком».

Але впоратися з непередбачуваним Тедді було куди важче. Тільки кмітливість і розсудливість Нен щораз ставали йому на заваді, коли він от-от мав розбовтати секрет. Докори сумління мучили Теда, але мами, якій можна «зізнатися», вдома не було, і він почувався глибоко нещасним.

Весь день хлопчик присвячував братові, не зводячи з нього тривожного погляду, чим дуже дошкуляв добродушному Робу. Хоч той і не зізнавався в цьому, оскільки бачив, що самому Теду доглядання за ним приносить велике полегшення. Але вночі, коли в будинку панувала тиша, жива уява Теда й тяжкість, що лежала в нього на серці, перемагали й не давали йому заснути або змушували ходити вві сні.

Нен стежила за ним, давала заспокійливе, вела роз'яснювальні бесіди, вичитувала. А заскочивши одного разу за «прогулянкою» будинком серед ночі, навіть пригрозила, що почне замикати в кімнаті. Через деякий час це минулося, проте сталося інше: колись навіжений хлопчик помітно змінився. Всі звернули на це увагу ще до того, як мати, повернувшись додому, запитала, як їм вдалося приборкати її буйного Лева.

Тедді, як і раніше, був веселий, проте не такий примхливий, а коли колишній бунтівний дух опановував ним, різко замовкав, дивився на Роба й міняв тон або під будь-яким приводом залишався на самоті, щоб впоратися зі своїм поганим настроєм. Він більше не сміявся над дорослими манерами Роба та його пристрастю до книжок, і загалом ставився до нього з повагою. Він, здавалося, відчував, що завинив

перед братом за дурний вчинок, який міг коштувати тому життя, і платив свій борг як чесний хлопчик. Роба це розчулювало, в інших така поведінка викликала подив.

— Не розумію, що відбувається, — сказала Джо, через тиждень після повернення в Пламфілд, дивуючись зразковій поведінці молодшого сина. — Тедді став зовсім безгрішною істотою. Як би нам його не втратити — він дуже хороший для нас. У чому причина? Вплив лагідної Мег, чудова кухня Дейзі, чи пігулки, які потихеньку дає йому Нен? Я зловила її на цьому. Якісь феї працювали над ним під час моєї відсутності, й мій «мандрівний вогник» став таким милим, тихим і слухняним, що я його не впізнаю.

— Він дорослішає, душа моя, і, як будь-яка скоростигла рослина, рано починає цвісти. Я помічаю, що і мій Робхен змінився: став мужнішим і серйознішим, майже не розлучається зі мною, немов його любов до старого батька росте разом із ним. Наші хлопчики ще не раз здивують нас подібними змінами, Джо, і ми можемо тільки радіти, спостерігаючи, як вони стають такими, як завгодно Богу.

Говорячи це, професор з гордістю дивився на синів, що підіймалися сходами веранди. Тед обіймав Роба рукою за плечі, уважно слухаючи розповідь про мінеральний склад каменю, який той тримав у руці. Тед завжди висміював інтерес брата до геології, не гребуючи пхати биту цеглу йому під подушку, насипати гравій у туфлі або відправляв поштою посилки з брудом «професору Р. Баеру». Однак останнім часом все змінилося.

Загалом Тед завжди любив свого скромного брата, проте недооцінював. Виявлена ним мужність у важку хвилину, викликала у Теда захоплення. Хоч рана швидко гоїлася, Роб все ще накульгував, і Тед завжди пропонував свою руку і намагався заздалегідь вгадати, що йому потрібно. В душі хлопчика все ще нуртувало болісне каяття, а те, що Роб так легко

пробачив йому, лише робило докори сумління сильнішими. Доводилося також таїтися: крім Нен і Теда опіку не бачив ніхто, тож версією для інших стало те, що Роб послизнувся на сходах.

— Ми говоримо про вас, мої хлопчики. Ідіть сюди й розкажіть нам, яка добра фея попрацювала тут, поки ми були у від'їзді. Або кілька тижнів, проведених далеко від дому, зробили наш зір гострішим, і тому ми помічаємо тепер такі приємні зміни? — сказала Джо, поплескуючи по дивану з двох боків від себе, тимчасом як професор, забувши про стоси листів, задивився на приємну картину: його дружина в обіймах двох пар рук. Хлопчики сіли поруч із нею, усміхаючись лагідно і з любов'ю, але відчуваючи себе трохи винуватими, бо досі мама і *Vater* знали про кожну подію їхнього хлоп'ячого життя.

— Так це просто тому, що ми з Роббі були так довго вдвох. Ми тепер наче близнюки. Я намагаюся його трохи розворушити, а він мені допомагає стати серйознішим. Ви з татом теж одне на одного так діємо, ти ж знаєш. Прекрасний поділ обов'язків. Мені подобається, — і Тед відчув, що чудово залагодив справу.

— Мама не подякує тобі, Тедді, за таке порівняння з собою. Ну, а мені лестить, коли кажуть, що я схожий на тата, бо в усьому намагаюся наслідувати його, — сказав Роб під загальний сміх, який викликав комплімент Теда.

— Ні-ні, я навіть вдячна Теду за його порівняння. В цих словах глибока правда. Якщо ти, Робіне, хоча б частково підтримуватимеш брата так, як тато мене, твоє життя вже не можна буде назвати даремним, — сказала Джо сердечно. — Мені дуже приємно бачити, що ви допомагаєте один одному. Це правильний підхід. Ми повинні якомога раніше зрозуміти потреби, чесноти та слабкості найближчих. Любов не повинна робити нас сліпими до недоліків одне одного, але,

з іншого боку, близькі відносини не повинні викликати зайвої схильності засуджувати одне одного за ті чи ті вади. Тож працюйте над собою, мої любі, й робіть нам подібні приємні сюрпризи так часто, як вам захочеться.

— *Liebe Mutter* сказала все. Я теж дуже задоволений вашими теплими братерськими стосунками. Це добре для всіх, нехай так буде завжди! — і професор Баер кивнув хлопчикам.

Роб розсудливо мовчав, побоюючись сказати зайве, але Тед, відчуваючи, що не може не відповісти, випалив:

— Просто тепер я знаю, який Роббі славний, хоробрий хлопець, і намагаюся відшкодувати йому турботою всі неприємності, які завдаю. Я завжди знав, що він страшенно розумний, але гадав, що в нього занадто м'який характер, бо він любить книжки більше, ніж розваги й вічно хвилюється через цю свою совість. Але я починаю розуміти, що наймужнішими виявляються зовсім не ті хлопці, які просторікують голосніше за всіх і більше за всіх хизуються. Ні, скажу я вам, наш тихий, непомітний Роб — герой і молодчина, і я пишаюся ним, і ви теж пишалися б, якби знали, як все було.

Але тут погляд Роба змусив Теда злякано підскочити. Він різко замовк, почервонів і з жахом закрив рот рукою.

— Значить, ми не «знаємо, як все було»? — запитала Джо повільно. Її гострі очі помітили ознаки тривоги, а материнське серце відчуло, що якась таємниця стоїть між нею і синами. — Хлопчики мої, — повела вона урочисто, — я підозрюю, що зміна, про яку ми говоримо, лише частково результат дорослішання. Здогадуюся, що Тед потрапив у халепу, а Роб допоміг йому виплутатися. Звідси прекрасний настрій мого кепського хлопчати і серйозний — мого зазвичай смішливого сина, який ніколи не приховує нічого від матері.

Роб після хвилинних роздумів підняв очі й відповів з почуттям полегшення:

— Так, мамо, саме так, але все позаду і нічого страшного не сталося. Гадаю, нам краще залишити цю розмову або, щонайменше, відкласти її. Я почуваюся винним, бо в мене був секрет від тебе, але тепер ти знаєш достатньо, щоб мені більше не турбуватися, і тобі теж немає потреби турбуватися. Тед розкаявся, я на нього не серджуся, а все, що сталося, принесло користь нам обом.

Джо подивилася на Теда, який із зусиллям кліпав очима, стримуючи сльози, потім обернулася до Роба, який усміхався їй так бадьоро, що вона відчула полегшення, але вираз його обличчя вразив її. Цей вираз робив його старшим, серйознішим і водночас ще привабливішим, ніж раніше. Це був вираз, який стає наслідком страждання — душевного або тілесного — і лагідного терпіння, проявленого перед лицем будь-якого невідворотного випробування. В одну мить вона здогадалася, що якась біда загрожувала її старшому синові, а помічені нею напередодні погляди, якими обмінювалися обидва хлопці й Нен, підтвердили її побоювання.

— Робе, дорогий, ти був хворий, якось постраждав від Теда або він тебе серйозно засмутив? Розкажи мені все зараз же! Я не допущу, щоб мене тримали в невіданні. Хлопчики іноді страждають все життя від наслідків нещасних випадків або безтурботного ставлення до свого здоров'я. Фрице, нехай вони самі розкажуть все!

Пан Баер відклав свої папери, підійшов і став перед ними, сказавши тоном, який заспокоїв Джо й надав сміливості хлопчикам:

— Сини мої, відкрийте нам правду. Ми зможемо винести її, тож не приховуйте нічого, навіть з побоювання заподіяти нам біль. Тед знає, ми любимо його й багато прощаємо, а тому будьте щирі обидва.

Тед миттєво пірнув за диванні подушки й заховався за ними так, що було видно тільки пару червоних вух, поки Роб

у кількох словах розповів маленьку історію, правдиво, але так обережно вибираючи слова, як тільки міг, і поспішивши додати втішні запевнення, що в Дона не було сказу, що рана майже загоїлася і що ніяких небезпечних наслідків і бути не могло.

Але Джо так зблідла, що йому довелося обійняти її, а батько відвернувся й відійшов, вигукуючи: Ach Himmel! — голосом, в якому звучали й біль, і відчуття полегшення, і подяка, тож Тед натягнув ще одну подушку на голову, щоб не чути цих звуків. Вони всі прийшли до тями в наступну хвилину, але такі новини завжди виявляються потрясінням, навіть якщо небезпека минула. Джо міцно обіймала свого хлопчика, поки батько — руки й голос його тремтіли — не підійшов і не сказав:

— Характер чоловіка перевіряється тоді, коли його життю загрожує небезпека. Ти з честю вийшов з цього випробування, але я ще не готовий розлучитися з моїм славним хлопчиком. Слава Богу, він з нами і в безпеці!

Здавлений звук, щось середнє між задушеним схлипом і стогоном, долинув з глибин дивана, і довгі, звивисті ноги Теда так явно висловили розпач, що мати пом'якшала й почала ритися в подушках, поки не знайшла скуйовджену світлу голову, яку витягла й пригладила, вигукуючи з нестримним сміхом, хоч її щоки все ще були мокрими від сліз:

— Прийди й отримай прощення, жалюгідний грішнику! Я знаю, ти досить вистраждав, і не скажу ні слова докору. Тільки якби з Робом сталося найгірше, ти зробив би мене ще нещаснішою, ніж ти сам. Ох, Тедді, Тедді, постарайся позбутися від цієї твоєї впертості, перш ніж буде занадто пізно!

— О, мамо, я намагаюся! Я ніколи не забуду все, що сталося. Я сподіваюся, цей випадок мене виправив, а якщо ні, то, боюся, мене не варто й рятувати, — відповідав Тед, не знаходячи іншого способу висловити своє глибоке каяття, крім як смикнути себе за волосся.

— Тебе варто рятувати, мій дорогий! У мене було таке саме відчуття в п'ятнадцять, коли Емі мало не потонула, й мама допомогла мені, як тепер допоможу тобі я. Приходь до мене, Тедді, коли злий дух заволодіє тобою, й разом ми проженемо його. О, я багато разів билася я з цим Аполліоном і часто зазнавала поразки, але не завжди. Укрийся за моїм щитом, і ми боротимемося, поки не переможемо.

З хвилину ніхто нічого не говорив, поки Тед і його мати сміялися й плакали, витираючи сльози однією носовою хусткою, а Роб, якого обіймав однією рукою батько, відчував себе цілком щасливим від того, що все розказано і все прощено, хоч ніколи не буде забуто, бо такий життєвий досвід приносить людині користь і ще міцніше пов'язує люблячі серця.

Незабаром Тед встав, випростався й, підійшовши до батька, сказавши рішуче й смиренно:

— Мене потрібно покарати. Будь ласка, зроби це, але спочатку скажи, що прощаєш мене, як і Роб.

— Завжди, *mein Sohn*, прощаю, до сімдесяти семи разів, якщо треба, інакше я не вартую того імені, яким ти називаєш мене. Ти вже був покараний. Я не можу покарати тебе сильніше. Нехай це покарання принесе плоди. І воно їх принесе, якщо тобі допоможуть мама й Отець наш Небесний. У моєму серці є місце для обох моїх хлопчиків завжди!

І добрий професор, справжній німець, розкрив обійми своїм хлопчикам, не соромлячись прояву батьківських почуттів в жестах і словах, почуттів, котрі американець стисло висловив би коротким «Ок!» або недбалим поплескуванням по плечу.

Джо, як романтична душа, впивалася цим видовищем, а потім вони поговорили всі разом, висловлюючи вільно все, що було на душі у кожного, і знаходячи велику втіху в зізнаннях, які самі виливаються з серця, коли любові не заважає страх. Було вирішено, що вони не скажуть нічого нікому,

крім Нен, якій слід було подякувати і яку варто було нагородити за її мужність, розсудливість і вірність.

— Я завжди вважала, що в дівчинки всі задатки прекрасної жінки, і цей випадок доводить мою правоту. Ніякої паніки, вереску, непритомності й суєти, але спокійний здоровий глузд і енергійні, вмілі дії. Дорога наша дівчинко, що можу я подарувати їй або зробити для неї, щоб висловити мою вдячність? — вигукнула Джо з щирим почуттям.

— Змусити Тома виїхати і дати їй спокій, — запропонував Тед, який вже майже прийшов до тями, хоч серпанок смутку все ще лежав на його природній веселості.

— Так, мамо, зроби це! Він набридає їй гірше за комара. Вона заборонила йому приїжджати у Пламфілд, поки гостює тут, і відправила його в поїздку на велосипедах з Демі. Мені подобається наш Том, але в тому, що стосується Нен, він сущий йолоп, — усміхнувся Роб, підводячись, щоб допомогти батькові розібрати пошту, яка накопичилася за час відпустки.

— Це я й зроблю! — сказала Джо рішуче. — Кар'єра дівчини не повинна постраждати від дурної хлоп'ячої закоханості. У хвилину слабкості вона може поступитися, й тоді все скінчено. Більш розсудливі жінки робили такі помилки й потім шкодували про них усе життя. Нен спочатку повинна наполегливою працею домогтися диплома лікаря й довести, що робота їй по плечу, а потім вона, можливо, вийде заміж, якщо цього захоче й зуміє знайти чоловіка, гідного її.

Однак допомога пані Джо не знадобилася, бо любов і вдячність здатні творити дива, а коли до них додаються молодість, краса, випадок і заняття фотографією, успіх забезпечений, що й було доведено в випадку із занадто вразливим Томасом.

VIII

Джозі грає русалоньку

Поки юні Баери проходили вдома серйозні випробування, Джозі з величезним задоволенням відпочивала в Скелястій бухті: Лоуренси знали, як зробити щорічне неробство і приємним, і корисним для здоров'я. Бесс дуже любила свою молодшу кузину, а Емі поставила собі за мету зробити з небоги справжню леді. Тож намагалася забезпечити їй ту світську підготовку, яка вирізняє добре виховану жінку в будь-яких обставинах. Своєю чергою Лорі був щасливішим за всіх, коли катався на човні, їздив верхи або байдикував у компанії двох веселих дівчат. Джозі розквітала на свободі, немов польова квітка, Бесс теж ставала рум'яною, бадьорою й веселою. Обидві були улюбленицями сусідів, чиї невеликі обійстя стояли на березі або тулилися до круч навколо красивої бухти.

Лише одна маленька хмарка затьмарювала безтурботний спокій Джозі, одне нездійсненне бажання наповнювало її душу тугою, яка ставала манією. Річ у тім, що панна Камерон, велика актриса, зняла на літо одну з вілл по сусідству з Лоуренсами й перебувала там безвиїзно, щоб відпочити й «створити новий образ» для прем'єри наступного театрального сезону. Вона не приймала нікого, крім однієї чи двох подруг, мала особистий пляж, і побачити її можна було

тільки під час щоденної прогулянки в екіпажі або в бінокль далеко в морі.

Лоуренси були знайомі з актрисою, однак поважали її прагнення до усамітнення й після першого візиту ввічливості більше не нагадували про себе. До того ж сусідка тоді натякнула, що сама повідомить, коли в неї виникне бажання побути в їхньому товаристві.

Але Джозі була як муха, спрагла до меду й наполегливо дзижчала навколо закритого горщика, бо така близькість до ідеалу одночасно надихала її й позбавляла здорового глузду. Вона знемагала від бажання побачити, почути, залучити до розмови й пізнати цю велику жінку, яка викликала захват у сотень тисяч глядачів своїм мистецтвом і завойовувала друзів прекрасними душевними якостями й доброзичливістю.

Саме такою актрисою збиралася стати сама Джозі. Зрозуміло, проти такої кар'єри ніхто й слова не міг би сказати, якби знати, що дівчинка справді має талант. Адже сцена потребує саме таких жінках, щоб очистити і підняти вище професію, метою якої повинно бути не тільки розважання, а й виховання публіки. Коли б то панна Камерон знала, які пристрасті вирують у душі цієї зовсім юної дівчини, вона ощасливила б її поглядом або словом! Поки що такі сподівання були марними, хоч майбутня актриса й не втрачала надії привернути увагу актриси, крутячись поблизу неприступної території: то стрибала з каменю на камінь чи хлюпалася у воді поблизу її пляжу, то галопувала повз ворота маєтку на шотландському поні.

Проте, стомлена перипетіями минулого театрального сезону й зайнята підготовкою до нової ролі, панна Камерон дивилася на молоденьку сусідку, як на чайок у бухті або на маргаритки, що похитувалися під поривами вітру на галявині. Букетики, залишені на її хвіртці, серенади під

стіною її саду, пильний погляд захоплених очей давно стали звичними для неї. Тим часом Джозі охопив справжній відчай, коли всі її спроби зав'язати знайомство зазнали невдачі.

— Я могла б залізти на ту сосну й звалитися на дах її веранди… або змусити Шелті скинути мене біля її воріт, щоб мене занесли до її будинку непритомною… Втопитися в неї на очах марна спроба, бо вона послала б слуг витягнути мене. Що ще можна зробити для того, щоб зустрітися з нею, розповісти про мої надії й домогтися відповіді на запитання: чи зможу стати актрисою. Мама повірила б їй, а якби … О, якби вона взялася мене навчати, більше не було б про що мріяти!

Джозі виголосила цю промову одного разу після обіду, коли вони з Бесс збиралися на пляж, бо ранковий похід на риболовлю завадив їм скупатися у звичну пору.

— Ти повинна почекати, люба, й не гарячкувати даремно. Тато обіцяв, що познайомить тебе з панною Камерон, перш ніж закінчиться купальний сезон. Він завжди примудряється зробити все якнайкраще. Натомість твої безглузді витівки не матимуть жодного шансу, — розсудливо проказала Бесс, укладаючи своє гарне волосся під білу сітку, в тон свого купального костюма. Тим часом Джозі перетворювала себе на омара, одягаючись у все червоне.

— Терпіти не можу чекати, але доведеться. Сподіваюся, вона прийде купатися, бо сказала дядькові при зустрічі, що вранці люди витріщаються на неї й навіть заходять на її пляж, тому намагається робити це вдень. Ходімо пірнати з того великого стрімчака. Навколо нікого, тільки няні з малюками, тож зможемо хлюпатися скільки завгодно.

Дівчатка не стримували себе в пустощах, здіймаючи хмару бризок, бо в маленькій бухті не було нікого, хто виявив би бажання купатися. Їхня водна гімнастика — обидві були

досвідченими плавчинями — розважала тільки малюків, що дивилися на них з берега.

Тільки-но кузини присіли на великому камені, щоб обсохнути, як Джозі збуджено вигукнула, схопивши Бесс за руку так, що та мало не впала у воду:

— Он вона! Дивись! Йде купатися. Чудово! Ой, коли б тільки вона трохи почала тонути й дала мені змогу врятувати її! Або — ще краще — от би вона дозволила крабові вчепитися їй в ступню! Ну хоч що-небудь, щоб я могла наблизитися й заговорити з нею!

— Не дивися на неї так відверто. Вона прийшла, щоб спокійно відпочити й розважитися. Удамо, ніби не бачимо її — це обов'язок ввічливості, — відповіла Бесс, переводячи погляд на яхту з красивими білими вітрилами, яка пропливала повз.

— Пливімо на спині до тих скель. Тоді вона бачитиме тільки наші носи. Відтак, коли «раптом» побачимо її, попливемо назад, немов поспішаємо піти. Це справить на неї враження, й вона, можливо, покличе нас, щоб подякувати відповідальним молодим леді, які поважають її прагнення до самотності, — швидко запропонувала Джозі, чия жива фантазія прагнула влаштувати різні драматичні ситуації.

Саме тоді, коли дівчатка збиралися знову стрибнути у воду, жорстока доля, очевидно, нарешті вирішила не цуратися Джозі: вона першою помітила, що панна Камерон відчайдушно махає їм рукою, стоячи по пояс у воді й дивлячись униз. Спочатку актриса кликала свою покоївку, але та нічого не чула, гуляючи вздовж берега.

— Біжимо, летимо! Ми їй потрібні, ми їй потрібні! — крикнула Джозі, скочуючись у воду, немов дуже енергійна черепашка, й відпливаючи своїм найкращим стилем до жаданої гавані радості.

Панна Камерон, не піднімаючи очей, сказала своїм чудовим глибоким голосом:

— Мій браслет впав у воду. Я його бачу, але дістати не можу. Може, ваш хлопчик знайде для мене на березі довгу палицю? А я поки не зводитиму з нього очей.

— Я не хлопчик, але із задоволенням пірну за ним, — промовила Джозі зі сміхом, струснувши кучерявою головою, яка здалеку обдурила актрису.

— Прошу вибачити. Пірнай швидше, дитинко: це дорога для мене річ, а пісок краде її. Яка прикрість! Ніколи раніше не забувала його знімати.

— Я зараз дістану! — вигукнула Джозі. Вона пірнула й одразу винирнула зі … жменею гальки в руці.

— Пропав, ну нічого… я сама винна, — розчаровано сказала панна Камерон.

Проте Джозі вирішила не здаватися так швидко:

— Ні, не пропав! Я дістану його, навіть якщо доведеться стирчати під водою весь вечір! — і, глибоко вдихнувши, знову пірнула, а за мить над водою захиталися її ступні.

— Боюся, їй шкідливо так довго перебувати під водою, — сказала панна Камерон, глянувши на Бесс, яку одразу впізнала завдяки схожості з матір'ю.

— О ні! Джозі — справжня рибка! Вона це любить, — і Бесс усміхнулася, тішачись тим, що бажання кузини нарешті здійснилося.

— Ви, якщо я не помиляюся, дочка пана Лоуренса? Як ся маєте, люба? Передайте батькові, що я скоро зайду до нього з візитом. Попервах почувалася дуже втомленою, тому поводилася зовсім, як дикунка. Тепер вже трохи відпочила… О! Аж ось і наша незрівнянна пірнальниця. Пощастило? — запитала вона, коли замість п'ят над водою з'явилася мокра голова.

Джозі, майже задихнулася, тож певний час приходила до тями, відпльовуючи воду, але рішучості їй навіть побільшало. Труснувши мокрими кучерями і весело глянувши на високу леді, вона, нарешті наповнивши легені повітрям, і сказала спокійно:

— «Ніколи не здаватися» — ось мій девіз. Я дістану його, якщо навіть доведеться пірнати крізь земну кулю до самого Ліверпуля! — і русалонька знову зникла під водою, цього разу повністю, нишпорячи дном бухти, як справжній омар.

— Відважна дівчинка! Мені це подобається. Хто вона? — запитала панна Камерон, присівши на камінь, що стирчав з води, цього разу стежачи за пірнальницею, бо браслет уже давно пропав з поля її зору.

Бесс відповіла на її запитання, додавши з такою ж переконливою усмішкою, як у її батька:

— Джозі дуже хоче стати актрисою й увесь місяць очікувала нагоди зустрітися з вами. Ця зустріч — велике щастя для неї.

— Миле дитя! Чому ж вона не зайшла до мене? Я б прийняла її, хоч зазвичай уникаю «забитих» театром дівчаток… як і репортерів, — засміялася панна Камерон.

Більше нічого вона сказати не встигла. Смаглява рука, що стискала браслет, піднялася над водною гладдю, за нею винирнуло червоне обличчя. Джозі, нічого не бачачи, вчепилася за Бесс, щоб перечекати запаморочення.

Панна Камерон пригорнула її й прибравши з очей мокре волосся, оживила сердечним «Браво!», котре переконало дівчинку, що перший акт приніс їй успіх. Джозі часто уявляла свою зустріч з великою актрисою. Ось вона в ефектній сукні повагом заходить до кімнати і розповідає про свої честолюбні надії. Розумні слова, які литимуться з її вуст, справлять на панну Камерон таке глибоке враження, що все одразу владнається. Коли б вона могла побачити себе

не у снах, а зараз! Розпашіла, обліплена піском, безсловесна дівчинка тулилася до прославленого плеча й мала вигляд гарненького морського котика, коли кліпала й фиркала, поки не змогла нарешті весело усміхнутися й вигукнути з гордістю:

— А все-таки мені це вдалося! Яка я щаслива!

— Віддихайся, моя люба, тоді мені теж буде спокійніше. Це було дуже мило з твого боку: стільки клопоту заради мене. Чим мені тобі віддячити? — запитала актриса, дивлячись на неї виразними очима, які могли так багато сказати без слів.

Джозі склала руки й ще раз сплюнувши воду, що дещо зіпсував враження від зворушливого жесту, відповіла благальним тоном, який пом'якшив би й набагато суворіше серце, ніж було в панни Камерон:

— Дозвольте мені прийти до вас один раз — тільки один! Я хочу, щоб ви сказали мені, чи зможу я стати актрисою. Ви ж відразу все бачите. Я підкорюся вашому рішенню. А якщо скажете, що зможу… не відразу, але з часом, якщо дуже напружено вчитимуся… то стану найщасливішою дівчинкою на світі! Можна мені прийти?

— Так, приходь завтра об одинадцятій. Поговоримо відверто. Покажеш, що ти вмієш, а я висловлю свою думку. Тільки налаштуйся на те, що вона може тобі не сподобатися.

— Сподобається, навіть якщо скажете, що я дурепа. Мені потрібно розв'язати це питання остаточно. Мамі теж. Якщо ви скажете «ні», я мужньо перенесу цей удар, а якщо скажете «так», я нізащо не відступлюся, поки не зроблю все, на що здатна… як це зробили ви.

— Ох, дитинко, шлях до слави — надзвичайно виснажливий, а серед троянд, які вона тобі подарує, повно шипів. Ти відважна дівчинка, в тобі є завзятість. Це передумови досягнення мети. Приходь, подивимося.

Говорячи це, панна Камерон торкнулася браслета й усміхнулася так ласкаво, що емоційній Джозі захотілося поцілувати її, але вона розсудливо придушила це бажання.

— Ходімо, Джозі. Ми заважаємо панні Камерон купатися, та й відплив починається, — втрутилася розважлива Бесс, побоюючись, що розмова затягнулася.

— Біжи на берег, зігрійся. Дякую тобі, русалонько. А ви скажіть татові, що я завжди рада бачити його і вас. До побачення, — й помахом руки королева трагедії розпустила свій двір, а сама залишилася на обплутаному водоростями троні, спостерігаючи, як дві гнучкі фігурки біжать наввипередки піщаним берегом, поки не зникли з поля зору. Відтак жінка зайшла далі в море й погойдуючись на хвилях, сказала собі: «У дівчинки гарне обличчя, якраз для сцени, живе, рухливе, прекрасні очі, величезна енергія, хоробрість, воля. Цілком можливо, з неї вийде актриса. І родина хороша, талановита. Подивимося».

Зрозуміло, Джозі в ту ніч не стулила очей, а весь ранок її лихоманило від радісного збудження. Дядько Лорі із задоволенням вислухав розповідь про незвичайну пригоду. Тітка Емі відшукала найкрасивішу білу сукню своєї доньки, щоб одягнути її на Джозі. Бесс позичила їй свій найкращий капелюх, а сама Джозі обшукала ліс і болото в пошуках яскравих диких трояндочок, запашних білих азалій, папороті та красивих трав, щоб скласти букет, який стане її маленьким подарунком — від щирого серця.

О десятій вона урочисто вбралася в сукню й капелюх, а потім в очікуванні моменту, коли треба буде вийти з будинку, сиділа нерухомо, дивлячись на свої чисті рукавички й застебнуті на пряжки туфлі, стаючи дедалі серйознішою при думці, що її доля вирішиться зовсім скоро. Як і більшість молодих людей, вона була впевнена, що все її життя може влаштувати лише одна людина. Водночас забуваючи,

як чудово Провидіння виховує нас розчаруванням, дивує несподіваним успіхом і перетворює те, що здавалося нам випробуванням, на справжнє благо.

— Я піду одна: так ми з панною Камерон почуватимемося вільніше. Бесс, молись, щоб вона змогла правильно оцінити мої здібності! Від цього залежить дуже багато! Дядько, не смійтеся! Це дуже важливий момент у моєму житті. Поцілуйте мене, тітонько Емі, замість мами. Якщо ви скажете, що я виглядаю добре, то буду цілком задоволена. До побачення! — Джозі змахнула рукою, намагаючись скопіювати жест свого ідеалу, й пішла. Виглядала вона при цьому дуже гарненькою, але почувалася, як у справжній трагедії.

Дівчинка сміливо подзвонила у двері, за які не могли потрапити так довго, а у вітальні, очікуючи на господиню, й зовсім заспокоїлася, із задоволенням розглядаючи портрети великих акторів на стінах. Вона знала про їхні невдачі й тріумфи так добре, що скоро забула, де перебуває й спробувала зобразити пані Сіддонс у ролі леді Макбет. Її улюбленою була сцена ходіння вві сні, тож дивлячись вгору на гравюру й тримаючи букетик, як свічку, дівчинка скорботно здвигнула брови, стиха вимовляючи монолог, охопленої маренням королеви. Вона так захопилася, що панна Камерон мала змогу непомітно спостерігати за нею кілька хвилин. Відтак миттєво увійшла в роль і зіграла одну з найкращих сцен у своєму репертуарі так, як робила це на театральних підмостках.

— Мені ніколи не досягти ваших вершин! Але я наполегливо працюватиму, якщо тільки ви скажете, що з часом у мене вийде, — вигукнула Джозі, від хвилювання забувши навіть привітатися.

— Покажи мені, що ти вмієш, — відповіла на це актриса, відразу приступаючи до справи, бо добре розуміла, що ніяка

звичайна світська бесіда не задовольнить цю палку маленьку особу.

— Дозвольте спочатку висловити вдячність за вашу доброту до мене, — сказала Джозі, простягаючи букетик. — Мені подумалося, що вам більше сподобаються дикі квіти, ніж оранжерейні.

— Я справді найбільше люблю дикі квіти. Моя кімната тоне в букетиках, складених з них, які невідома добра фея вішає на моїй хвіртці. Тепер я, здається, познайомилась з нею... цей букетик так схожий на попередні, — сказала актриса, переводячи погляд з квітів, які тримала в руці, на ті, що стояли у вазі.

Рум'янець і усмішка на обличчі Джозі видали її, перш ніж вона сказала, кинувши на актрису погляд, сповнений обожнювання й смиренності:

— Я не могла не приносити їх, бо так захоплююся вами! Знаю, це було зухвалістю, але, якщо вже я не могла прийти сама, мене втішало те, що мої букетики приносять вам задоволення.

Щось у самій дівчинці, в її маленькій постаті так зворушило жінку, що вона, обнявши Джозі, сказала, нічим не нагадуючи в цю хвилину актрису — ні виразом обличчя, ні голосом:

— Вони справді принесли мені задоволення, люба, і ти сама теж. Я втомилася від заяложених похвал, а любов дуже приємна, коли вона така проста й щира.

Джозі знала з чуток, що панна Камерон колись давно втратила кохану людину й відтоді жила тільки заради мистецтва. Тепер відчула, що це, можливо, правда. Співчуття до жінки, яка веде самотнє, хай і насичене, життя, красномовно відбилося, разом із вдячністю, на її обличчі. Потім, немов не бажаючи занурюватися в спогади, її нова подруга сказала наказовим тоном, який здавався природним для неї:

— Покажи мені, на що ти здатна. Джульєтта, зрозуміло. Всі починають з цього. Бідолаха, як її спотворюють огидною грою!

Джозі справді мала намір почати з багатостраждальної коханої Ромео, а потім перейти до Б'янки, Пауліни й кількох інших улюблениць всіх захоплених театром дівчат. Але вона була проникливою маленькою особою й відразу зрозуміла, яку добру пораду дав їй дядько Лорі, тож вирішила нею скористатися.

Дівчинка спочатку зіграла сцену божевілля Офелії, яку готувала під керівництвом викладача риторики з коледжу й багато разів виконувала. Звичайно, її юність не додавала балів, але біла сукня, розпущене волосся, справжні квіти, які вона розкидала на уявній могилі, допомогли створенню ілюзії. Дівчинка зворушливо співала пісні, робила реверанси, котрі викликали справжню жалість, і, нарешті, зникла за портьєрою, що розділяла кімнати, кинувши через плече погляд, який так здивував її критично налаштовану слухачку, що вона зааплодувала. Зрадівши цим бажаним звукам, Джозі бігом повернулася, зображуючи дівчину-шибеника, героїню одного з фарсів, в яких часто грала, й весело проказала пустотливий монолог на початку та сповнений сльозами каяття й щирою молитвою про прощення — в кінці.

— Непогано! Спробуй ще. Краще, ніж я очікувала, — сказав голос оракула.

Джозі спробувала виголосити промову Порції. Вона декламувала блискуче, вимовляючи з належним виразом кожну чудову фразу. Відтак, не маючи снаги стриматися, стрімко перейшла до того, що вважала своїм найвищим досягненням, — ролі Джульєтти, почавши балконною сценою й скінчивши отрутою та склепом. Вона була впевнена, що перевершила себе, вже свідомо очікуючи на оплески. Дзвінкий сміх змусив її затремтіти від обурення й розчарування.

Підійшовши до панни Камерон, вона промовила із ввічливим здивуванням:

— Мені казали, що я граю цю роль дуже добре. Шкода, що ви думаєте інакше.

— Люба моя, твоє виконання нікуди не годиться! Та й як може бути інакше? Що може дитина знати про любов, страх і смерть? Тобі зарано братися за цю роль. Дай спокій трагедіям, до них ти поки не готова.

— Але ви аплодували, коли я зіграла Офелію.

— Так, це було досить мило. Будь-яка розумна дівчинка може в цій сцені справити враження на публіку. Але до справжнього сенсу трагедій Шекспіра ти, дитинко, ще не доросла. Фрагмент комедії був найкращим. Там ти показала справжній талант. Була й комічною, й зворушливою. Це майстерність. Не гай свого таланту. Монолог Порції був хорошою декламацією. Розучуй такі монологи. Це добре тренування для голосу — вчить різним відтінкам виразності. У тебе виразний голос і природна грація рухів. І те, й інше — велика підмога для актриси, їх важко набути лише тренуванням.

— Що ж, тішитимусь тим, що в мене є хоч якісь задатки, — зітхнула Джозі, смиренно опускаючись на стілець. Вона помітно впала духом, але все ще не була налаштована складати крила.

— Моя дорога дівчинко, я попереджала, що тобі не сподобаються мої слова. Проте не кривитиму серцем, бо справді хочу допомогти. Мені довелося сказати неприємну правду багатьом таким, як ти. Більшість з них так і не пробачили мені цього, хоч час підтвердив правоту моїх слів. Тепер ці дівчата стали, як я й радила їм, просто хорошими дружинами й щасливими матерями. Тільки кільком вдалося досягти непоганих результатів. Про одну актрису ти, гадаю, скоро почуєш, бо в неї, крім краси, є талант, терпіння, за-

взятість і розум. Ти ще надто юна, щоб зрозуміти, належиш ти до перших чи до других. Генії — велика рідкість. Навіть у п'ятнадцять років мало хто з них проявляє здібності, які дозволили б сподіватися на майбутню міць таланту.

— О, я не вважаю себе генієм! — вигукнула Джозі. Вона заспокоїлася, вслухаючись у мелодійний голос і вдивляючись у виразне обличчя, які наповнювали її душу довірою, бо в них була сила, щирість і доброта. — Хочу тільки з'ясувати, чи достатньо в мене здібностей, щоб навчатися далі, а через кілька років добре грати в будь-якій з хороших п'єс, які людям ніколи не набридає дивитися. Я не сподіваюся стати другою пані Сиддонс або панною Камерон, хоч мені дуже хотілося б цього. Проте, гадаю, в мені щось є, і це «щось» може проявитися тільки на сцені, й ніяк інакше. Коли я граю роль, то цілком щаслива. Здається, я живу в моєму власному світі, а кожна роль — новий друг. Я люблю Шекспіра, і мені ніколи не набридають його чудові герої. Звичайно, я ще не розумію їх до кінця. Для мене це все одно, що залишитися вночі наодинці з горами й зірками, урочистими й великими, та намагатися уявити, як все навколо виглядатиме, коли зійде сонце, і світ у всій своїй красі постане переді мною. Можливо, до мене ще не прийшло розуміння краси, однак я її відчуваю й прагну її висловити.

Обличчя Джозі було блідим від хвилювання, очі сяяли, губи тремтіли, і вся її маленька душа, здавалося, намагалася вихлюпнути емоції, що переповнювали її, в слова. Панна Камерон зрозуміла, відчула, що це щось більше, ніж дитяча примха, і, коли вона знову заговорила, тон її був співчутливим, а вираз обличчя зацікавленим. Зрозуміло, актриса, з властивою їй мудрістю, не висловила всіх своїх думок, добре знаючи, які чудові повітряні замки будують молоді люди

на фундаменті одного почутого слова і як нестерпно боляче буває їм, коли він так само миттєво руйнується.

— Що ж, тоді можу тільки порадити не зупинятися у вивченні нашого великого майстра, — повільно сказала панна Камерон. Джозі миттєво вловила зміну в її голосі й відчула радісний трепет від того, що з нею тепер говорять, як з другом. — Це вже освіта. Й цілого життя не вистачить, щоб навчити тебе, як розгадати загадку його творчості. Доведеться багато попрацювати, перш ніж ти зумієш хоча б луною повторити його слова. У тебе вистачить терпіння, сміливості, сил, щоб почати з самого початку і повільно закладати основи майбутнього? Слава — перлина, за якою пірнає багато охочих, але лише деякі дістають її. І навіть здобувши, вони прагнуть більшого, позбуваючись натомість дуже багато з не менш бажаного.

Останні слова вона вимовила, звертаючись радше до себе самої, ніж до гості, але Джозі миттєво відгукнулася з усмішкою й виразним жестом:

— Я ж дістала браслет, хоч солона морська вода й палила мені очі!

— Звісно! Я не забула. Вважатимемо це добрим знаком.

Панна Камерон відповіла на усмішку усмішкою, яка здалася дівчинці сонячним сяйвом. Відтак простягнула їй свої білі руки, немов приймаючи якийсь невидимий дар. Потім, вже зовсім іншим тоном, додала, уважно стежачи за зверненим до неї виразним обличчям, щоб зрозуміти, яке враження справлять її слова:

— Тепер на тебе чекає розчарування, бо замість того, щоб запросити тебе займатися акторською майстерністю зі мною або влаштувати на сцену якогось другосортного театру, моєю найпершою порадою буде: повернутися до шкільних занять і завершити освіту. Це навіть не обговорюється,

бо актрисі потрібні знання, а один лише талант не сформує досконалу виконавицю. Розвивай розум і тіло, серце й душу, стань розумною, граціозною, красивою та здоровою дівчиною. Потім, років у вісімнадцять-двадцять, почни заняття з викладачем і спробуй свої сили. Краще вступати в бій, коли зброя в повному порядку, щоб уникнути жорстокого уроку, який ми отримуємо, коли вплутується в сутичку занадто поспішно. Іноді геній швидко долає всі перешкоди, але це трапляється зрідка. Зазвичай, нам доводиться підійматися до вершин майстерності повільно, часто спотикаючись і падаючи. Ти готова чекати й працювати?

— Звісно!

— Подивимося. Мені було б приємно знати, що, розлучившись з театром, я залишу після себе добре підготовлену, обдаровану актрису, здатну з успіхом замінити мене й продовжити важливу для мене справу — моральне очищення сцени. Можливо, ти та сама актриса, але пам'ятай: однієї лише краси й розкішного костюма недостатньо, щоб створити глибокий образ, і спроби розумної маленької дівчинки грати великі характери не справжнє мистецтво. Те, що являє собою сцена зараз, — сліпучий блиск, фальш, ганьба й розчарування. Чому публіка задовольняється оперою-буф або тою дурницею, яку називають світськими п'єсами, коли є цілий світ правди й краси, поезії й пафосу, який очікує, що його нарешті розтлумачать та представлять на розсуд публіки?

Панна Камерон на мить забула, з ким говорить, і схвильовано ходила кімнатою, сповнена шляхетного розпачу, в якому перебувають всі тонкі натури через занепад театрального мистецтва в наші дні.

— Саме це говорить дядько Лорі… Він і тітка Джо намагаються ставити п'єси про справжні та красиві по-

чуття… прості домашні сцени, які торкають серця людей і змушують їх сміятися, плакати, надихатися після вистави. Дядько каже, що цей напрямок мистецтва якраз для мене, і я не повинна мріяти про трагедію. Але набагато приємніше велично ходити в коронах і оксамитових шлейфах, ніж носити повсякденний одяг і просто бути собою, хоч це так легко.

— Однак це і є високе мистецтво, дитинко. Саме така практика потрібна тобі, поки ти ще не готова грати в п'єсах великих драматургів. Розвивай цей свій талант. Здатність викликати сльози й усмішки — особливий дар, а вміння достукатися до серця — значно приємніше, ніж холодити кров або запалювати уяву. Скажи своєму дядькові, що він має рацію, а тітку попроси написати п'єсу для тебе. Я приїду на прем'єру вашої вистави.

— Правда? Ви приїдете? Ми ставимо нову п'єсу на Різдво, там у мене хороша роль. Зовсім простенька, якраз мені по силі. Буду щасливою, якщо ви приїдете!

З цими словами Джозі підвелася, бо, кинувши погляд на годинник, зрозуміла, що її візит аж надто затягнувся. Вона похапцем схопила капелюха й підійшла до панни Камерон, яка дивилася на неї так проникливо, що дівчинка відчула себе прозорою, як віконне скло. Злегка почервонівши, Джозі глянула великій актрисі в очі й сказала тремтячим голосом:

— Я ніколи не зможу віддячити вам за цей чудовий час і за все, що ви сказали мені. Тому зроблю саме те, що радите, та й мамі буде дуже приємно бачити мене за підручниками. Тепер я вкладатиму в навчання всю свою душу, знаючи, що це допоможе мені просуватися до мети. Тож просто працюватиму й намагатимуся скласти іспит. Для мене це єдиний спосіб сплатити борг.

— Цими словами ти нагадала мені, що я ще не сплатила свій. Мій маленький друг, візьми цю прикрасу на пам'ять про мене. Вона нагадуватиме тобі, про перше пірнання, а наступне хай принесе красивішу коштовність і не залишить жодної гіркої води на твоїх губах!

З цими словами панна Камерон зняла зі свого мереживного комірця красиву шпильку з аквамарином і прикріпила її, немов орден, на груди дівчинки. Відтак, піднявши за підборіддя її щасливе личко, дуже ніжно поцілувала й довго дивилася, всміхаючись, як вона повільно віддаляється, раз у раз озираючись.

Бесс очікувала, що кузина заскочить у будинок або радісна і збуджена, або в сльозах розчарування, тож була здивована виразом спокійної рішучості на її обличчі. Слова кумира протверезили Джозі, додали відчуття відповідальності та твердості. Вона зрозуміла, що попереду нудне навчання й довге чекання, однак винести це буде не так і важко, якщо цього потребує її славне майбутнє, в якому вона зможе стати гордістю акторської професії й вірною соратницею своєї обожнюваної нової подруги.

Джозі докладно розповіла про свою зустріч глибоко зацікавленим слухачам, а вони своєю чергою з полегшенням відчули, що панна Камерон дала добру пораду дівчинці. Перспектива відстрочки заспокоїла пані Емі. Вона не хотіла, щоб небога стала актрисою, й сподівалася, що ця її мрія з часом помре. Проте дядько Лорі був сповнений чудових планів і прогнозів щодо майбутнього дівчинки, тому написав записку-подяку чарівній сусідці за її доброту. Бесс, любила всі види мистецтва, тож усією душею співчувала честолюбним надіям кузини, проте дивувалася, чому та хоче втілювати свої мрії на сцені, а не в мармурі.

Панна Камерон справді зацікавилася Джозі, й у неї відбулося кілька серйозних розмов з Лоуренсами. Дівчата чули

їх, сприймаючи кожне слово з захопленням, яке відчувають всі творчі натури, спілкуючись одне з одним.

А ще Джозі не втомлювалася писати листи матері, а після повернення додому здивувала і втішила її до глибини душі, бо пані Мег побачила, як змінилася її маленька дочка, коли та взялася за ненависні ще донедавна підручники з незвичайними завзятістю й енергією. В її серце потрапила потрібна стріла, тож терпіння, з яким вона розучувала навіть гами та вчила французькі дієслова, стало відтепер однією з її чеснот. Її враз все зацікавило, оскільки слід було розвивати «розум і тіло, серце й душу», і, намагаючись стати «розумною, граціозною, красивою і здоровою дівчиною», маленька Джозі, не усвідомлюючи того, готувалася добре зіграти свою роль на будь-якій сцені, яку їй запропонує великий Режисер.

IX
Удача відвертається

Одного вересневого дня двоє засмаглих велосипедистів швидко наближалися до Пламфілду. І хоч їхні ноги втомилися від далекої дороги, але очі світилися. Було очевидним: поїздка, з якої вони поверталися, видалася на славу.

— Їдь далі, Томе, повідом про наше прибуття. А я зайду додому. Побачимося пізніше, — сказав Демі, зістрибуючи з велосипеда біля дверей маленького котеджу.

— Тільки, будь ласка, друже, не розбовтай зайвого. Дай мені спочатку владнати справу з мамою Баер, — попросив Том, тяжко зітхнувши.

Демі засміявся, а його напарник вже за мить був біля воріт Пламфілду й повільно їхав алеєю до веранди, гаряче сподіваючись, що більшість пожильців десь поза межами будинку. Він привіз новини, які, гадав, мали викликати в усієї родини не тільки здивування, а жах.

На його превелику радість, пані Джо працювала на самоті, обклавшись зусібіч гранками коректури. Поквапом відсунувши їх, вона підвелася, сердечно вітаючи мандрівника. Їй знадобився один короткий погляд, щоб зрозуміти: щось сталося. Недавні події зробили її незвично гострозорою й підозрілою.

— У тебе все добре, Томе? — здалеку почала провидиця, коли хлопець опустився в зручне крісло.

— Я потрапив у жахливу халепу, мем, — відповів той, а на його розчервонілому обличчі відбилася суміш почуттів: страх, сором, радість і душевне страждання.

— Зрозуміло! Я завжди готова до несподіванок, коли бачу тебе. Що трапилося цього разу? Переїхав якусь літню леді, й вона позивається до тебе? — запитала бадьоро Джо.

— Гірше, — застогнав Том.

— Сподіваюся, ти не отруїв якусь довірливу душу, прописавши не ті ліки?

— Ще гірше.

— Ти допустив, щоб Демі захворів на щось жахливе й кинув його напризволяще?

— Гірше навіть за це.

— Тоді не знаю. Скажи мені швидше, що сталося. Терпіти не можу чекати поганих новин.

Коли Джо вже ледь стримувала свою цікавість, Том блискавично вимовив одну коротку фразу й відкинувся на спинку крісла, щоб побачити, яким буде ефект.

— Я заручений!

Гранки випали з рук Джо й полетіли навсібіч, коли вона заломила руки, з жахом вигукуючи:

— Якщо Нен поступилася, я ніколи їй цього не подарую!

— Вона не поступилася. Це інша дівчина.

Обличчя Тома набуло такого кумедного виразу дурнуватості й задоволення, розгубленості й збентеження, що неможливо було втриматися від сміху.

— Ти потішив мене! Дуже, дуже, дуже! Неважливо, хто вона. Сподіваюся, ти скоро одружишся. Тепер розкажи мені все, — розпорядилася Джо, відчуваючи неабияке полегшення.

— Що скаже Нен? — жалібно запитав Том, якого дещо засмутила реакція мами Баер.

— Вона з радістю позбудеться комара, який так довго їй набридав. Не турбуйся про Нен. Хто ця «інша дівчина»?

— Хіба Демі не писав вам про неї?

— Дуже коротко про те, що ти перекинув у воду якусь панну Вест. Я гадала це вже й так неабияка неприємність.

— Це був початок. Не щастить мені, як завжди! Зрозуміло, після того, як я вимочив бідну дівчину, то повинен був проявити до неї увагу, еге ж? Не міг же я просто втекти. Ось так і вийшло, що я втрапив у халепу, не встигнувши й озирнутися. Це Демі винен, бо не хотів звідти їхати. Фотографував і фотографував — то краєвиди прекрасні, то дівчата просять зробити портрет. Хочете подивитися світлини, мем? Ось так ми проводили час, коли не грали в теніс, — Том витягнув з кишені пачку фотографій і продемонстрував кілька: то він на передньому плані, то тримає парасольку від сонця над дуже гарненькою юною леді, яка сиділа на скелях, то відпочиває біля її ніг на траві, то сидить на поручнях ґанку поруч із іншими парочками в ошатних літніх костюмах і ефектних позах.

— Це, зрозуміло ж, вона? — запитала Джо, вказуючи на юну дівчину, всю в оборках, у витонченому капелюшку й кокетливих туфельках, з ракеткою в руці.

— Так, це Дора. Чарівна, правда? — вигукнув Том із запалом закоханого, на мить забувши про свій смуток.

— Дуже мила юна особа на вигляд. Сподіваюся, вона не схожа на Дору Дикенс? Ці кучерики нагадують її тезку.

— Анітрохи не схожа! Вона дуже розумна, вміє вести господарство й шити та ще купу всього, запевняю вас, мем. Усім дівчатам вона подобається, і характер у неї м'який, вона весела й співає, як пташка, прекрасно танцює й любить книж-

ки. Ваші вважає надзвичайно чудовими, й змушувала мене без кінця розповідати про вас.

— Остання фраза сказана, зрозуміло, щоб потішити мене та змусити допомогти викрутитися з неприємної ситуації. Розкажи мені спочатку, як ти в неї заскочив, — Джо зручніше влаштувалася в кріслі, щоб з цікавістю вислухати Тома: їй ніколи не набридали розповіді про хлоп'ячі справи.

Том потер голову, щоб освіжити мізки, й охоче повів далі.

— Ну, ми зустрічалися з нею й раніше, але я не знав, що вона зараз там гостює в тому пансіонаті. Демі хотів побачити приятеля, тому й поїхали. Вже потім роздивилися тамтешню привабливість і вирішили залишитися ще на день, щоб відпочити. Познайомилися з приємними людьми й поїхали кататися на човнах. У моєму сиділа Дора. Я зачепив веслом величезний камінь під водою, човен перекинувся. Дякувати богу, Дора вміє плавати, тож вона лише злякалася й зіпсувала сукню. Проте не робила з цього трагедії, і ми відразу подружилися.

Бачили б ви, як ми лізли в цей дурний човен під регіт усієї компанії! Звичайно, нам з Демі довелося залишитися ще на день, аби пересвідчитися, що з Дорою все гаразд. До речі, на цьому наполягав Демі. Там була Еліс Хіт, а з нею дві інші дівчини з нашого коледжу. Демі фотографував, ми танцювали, й брали участь у тенісному турнірі. Нам здавалося, що теніс хороший спорт, як і їзда на велосипеді. Проте факт, мем, теніс — небезпечна гра. Скільки там, на цих кортах, хлопців, які дивляться за дівчатами! Ви ж знаєте, нам, хлопцям, такого роду «подачі» дуже подобаються.

— У мій час теніс не був у моді, але я чудово розумію, — багатозначно промовила Джо, отримуючи таке саме задоволення від розповіді, як і Том.

— Чесне слово, я й не думав, що це серйозно, — сказав він повільно, немов наступну частину його історії було важ-

ко викласти. — Проте всі дивилися на дівчат, тож і я теж. Дорі це, схоже, подобалося, вона цього чекала, і я, звичайно, був радий їй догодити. Запевняю вас, вона вважала, що я на щось годжуся, хоч Нен так не думає. Було приємно відчувати, що тебе цінують, після кількох років одного критиканства. Так, це було просто чудово, що гарненька дівчина усміхається тобі весь день і мило червоніє, коли ти говориш їй що-небудь приємне, і вигляд у неї задоволений, коли ти приходиш, і засмучений, коли ти йдеш, і вона захоплюється всім, що ти робиш, і дає тобі відчути, що ти чоловік, і дозволяє проявити себе з кращого боку. Ось таке ставлення хлопцю подобається, і саме так його повинні сприймати, якщо він добре поводиться, а не супити брови та холодно дивитися з року в рік, коли виглядаєш як дурень, хоч хочеш їй добра, і завжди вірний, і любиш дівчину відтоді, коли був хлопчиськом. Ні, клянусь Юпітером, це несправедливо, і я цього не потерплю!

Том розпалився та став вельми красномовним, коли згадав про несправедливе до себе ставлення. Він схопився й заходив по кімнаті, похитуючи головою й намагаючись, як завжди, відчувати себе скривдженим, але з подивом виявив, що серце в нього зовсім не розривається.

— Я б на твоєму місці теж не терпіла б. Залиш стару закоханість, бо це лише закоханість, і нічого більше. Віддайся новому почуттю, якщо воно справжнє. Але як сталося, що ти зробив пропозицію, Томе? Ти ж зробив її, раз ти вже заручений? — запитала Джо, з нетерпінням чекаючи кульмінації всієї історії.

— О, це був нещасний випадок. Я зовсім не збирався нічого робити, все цей осел накоїв, а я, розумієте, не міг виплутатися з неприємної історії, не образивши Дору, — почав Том, відчуваючи, що наближається фатальний момент.

— Так в цій історії було два осли? — уточнила Джо, передбачаючи, що буде над чим посміятися.

— Не смійтеся! Звучить весело, я знаю, але наслідки могли бути жахливі, — відповів Том похмуро, хоч пустотливий вогник в його очах свідчив: любовні випробування не зовсім затулили від нього комічну сторону його пригод.

— Дівчата захоплювалися нашими новенькими велосипедами, тож ми, звичайно, були не проти похизуватися. Катали їх, та й загалом було дуже весело. Ну, а одного разу… Дора сиділа у мене позаду, й ми славно їхали рівною дорогою, коли раптом звідкись вискочив дурний старий осел і став посеред дороги.

Я мав надію, що він відскочить, однак той не зрушив з місця, ну і я врізався в нього. Він брикнув нас, і ми всі впали купою, з ослом, велосипедом і всім іншим. Що то був за гармидер! Я думав тільки про Дору, а в неї почалася істерика — так вона реготала — до сліз, і ця худоба несамовито кричала, тож я зовсім втратив голову. Та й будь-який хлопець втратив би, коли бідна дівчина судомно хапає ротом повітря, сидячи на дорозі, а він витирає їй сльози й просить вибачення, не знаючи, цілі в неї кістки чи ні.

Я назвав її «серденько моє» і від хвилювання казав це ще й ще зовсім, як дурень, поки вона не заспокоїлася й не сказала: «Я не серджуся на тебе, Томе. Допоможи мені піднятися й поїдемо далі». Хіба вона не чудова? Адже я перекинув її вже вдруге! Моєму зворушенню не було меж, нізвідки взялися слова про те, що хочу їхати так вічно і везти такого янгола і… ну, вже не пам'ятаю, що я наговорив, але онімів від подиву, коли вона раптом обняла мене за шию й прошепотіла: «Томе, любий, з тобою я нічого не боюся, які б леви не зустрілися на шляху».

Вона могла б сказати «віслюки», проте говорила серйозно й не хотіла зачепити мої почуття. Дуже мило з боку гарної

дівчини, тож, як наслідок, я тепер закоханий відразу у двох і… а це зовсім безглузда ситуація.

Відчуваючи, що більше не може стримуватися, Джо розреготалася так, що сльози побігли в неї по щоках, і, кинувши на неї повний докору погляд, що тільки підсилив її веселість, Том сам вибухнув реготом, від якого задзвеніло в кімнаті.

— Томмі Бенгз! Томмі Бенгз! З ким, крім тебе, могло статися таке нещастя? — вигукнула Джо, намагаючись віддихатися.

— Як все жахливо заплутано, правда? Тепер мене засміють до смерті. Мені доведеться на час втекти з Пламфілду, — швидко проказав Том, витираючи обличчя й намагаючись усвідомити всю небезпеку свого становища.

— Бігти зовсім нема потреби. Моя підтримка тобі забезпечена. Я вважаю, що це найкращий жарт сезону. Але розкажи мені, чим же закінчилася справа? Це справді серйозно чи тільки черговий флірт? Я не схвалюю таких речей, але хлопчики й дівчатка завжди хочуть погратися з гострими предметами й ріжуть собі пальці.

— Ну, Дора вважала себе зарученою й одразу написала своїм батькам. Хіба міг я заперечувати, коли вона сприйняла все серйозно і здавалася такою щасливою? Їй ще тільки сімнадцять, їй ніхто раніше не подобався. Напевно все буде добре, бо й батьки наші знайомі, й ми з нею маємо однакові статки. Я був такий приголомшений, що сказав: «Не можеш же ти любити мене по-справжньому, адже ми так мало знаємо одне одного?». Але вона відповіла від усього свого ніжного серця: «Так, я люблю тебе, Томе, гаряче люблю! Ти такий веселий, добрий і чесний, що я не могла не полюбити тебе». То що після таких слів мені залишалося робити? Тільки казати їй ніжні слова навзаєм, щоб підтримувати її хороший настрій, поки я там залишався, і сподіватися, що потім все якось само собою владнається.

— Твій улюблений метод — сприймати все легко. Сподіваюся, ти відразу розповів про все батькові?

— О, так! У листі написав: «Дорогий батько, я заручений з Дорою Вест і сподіваюся, вона сподобається всій нашій рідні. Мене вона влаштовує на всі сто. Завжди твій, Том». Він поставився до цього добре. Йому, ви ж знаєте, ніколи не подобалася Нен, а Дора йому подобається — з вигляду Тома було ясно, що він і сам цілком задоволений власним смаком.

— А що говорив Демі, спостерігаючи за тим, як стрімко розгортається твій кумедний роман? Хіба він не обурився? — запитала Джо, намагаючись не розреготатися знову. Вона раз у раз згадувала напрочуд неромантичне видовище: осел, велосипед, юнак і дівчина — все разом і в пилюці.

— Анітрохи. Він проявив величезний інтерес і доброту. Говорив зі мною зовсім, як батько. Сказав, що заручини допомагають стати розсудливим, тільки я повинен бути чесний і перед дівчиною, і перед собою, щоб ні на мить не проявити легковажності. Демі — сущий Соломон, особливо, якщо сам в такому самому становищі, — відповідав Том із глибокодумним виглядом.

— Не хочеш же ти сказати… — охнула Джо, налякана самою думкою про нові любовні історії, які, схоже, вже намічалися.

— Так, саме це я маю на увазі, мем. Хочу розквитатися з Демі за те, що він заманив мене туди обманом. Сказав, що їде до Фреда Воллеса, а сам із ним навіть не бачився. Та як вони могли побачитися, коли Воллеса не було вдома? Він плавав на своїй яхті весь час, що ми там були. Еліс — ось хто був магнітом для Демі. Я був кинутий напризволяще, поки вони тинялися всіма закутками із цим безглуздим фотоапаратом. У цій історії були три осли, і я не найгірший з них, хоч саме мені доведеться терпіти насмішки, а Демі виглядатиме невинним і серйозним, і ніхто йому й слова не скаже.

— Літня епідемія безумства почалася, і неможливо передбачити, хто стане наступною жертвою. Ну, нехай із Демі розбирається його мати, а ми краще обговоримо, що збираєшся робити ти, Томе.

— Навіть не знаю. Жахливо незручно бути закоханим одразу у двох дівчат. Що ви порадите?

— Треба подивитися на справу з точки зору здорового глузду. Дора любить тебе й сподівається, що ти любиш її. Нен до тебе байдужа, а ти прив'язаний до неї тільки, як до подруги, хоч пробував домогтися більшого. На мій погляд, Томе, ти любиш Дору або близький до того, бо за всі ці роки я ніколи не бачила, щоб ти так дивився на Нен або так говорив про неї, як говориш зараз про Дору. Нен не приймала твоїх залицянь, і це змушувало тебе вперто чіплятися за неї, поки випадок не звів тебе з прийнятнішою дівчиною. Так ось, гадаю, що тобі краще вважати твою колишню любов просто подругою, а нову — нареченою, і, якщо почуття виявиться справжнім, одружитися з нею, коли прийде час.

Якби в Джо ще залишалися хоч якісь сумніви, обличчя Тома підтвердило б справедливість її висновків: його очі засяяли, губи розпливлися в усмішці, й, попри пил і засмагу, новий, щасливий вираз зовсім змінив його. Він з хвилину стояв мовчки, намагаючись усвідомити диво, яке коїть справжнє кохання, коли заходить в серце молодого чоловіка.

— Щиро кажучи, я всього лише хотів змусити Нен ревнувати. Вона знає Дору, і я був впевнений, що до неї дійдуть чутки про те, як чудово ми проводимо час. Мені набридло, що мною нехтують, і я вирішив: спробую покінчити з цим, щоб не бути більше набридливим посміховиськом, — сказав він задумливо. Здавалося, йому стає легше, коли він розповідав про свої сумніви, жалі, надії та радощі старо-

му другу. — Я був вражений, коли виявилося, що це так легко й так приємно, хоч справді не хотів нічого поганого. Просто робив те, що робили всі, й велів Демі згадати про це в його листах до Дейзі, щоб Нен дізналася. А потім я зовсім забув про Нен і бачив, чув, відчував, любив тільки Дору, поки осел — благословення йому! — не кинув її в мої обійми. Тоді й дізнався, що вона мене теж любить. Чесне слово, я не розумію, як вона може мене любити! Я зовсім не заслуговую на її любов.

— Це відчуває кожен чесний чоловік, коли хороша дівчина віддає йому свою руку. Постарайся бути гідним її. Але пам'ятай, що вона не янгол, а жінка зі своїми недоліками, які тобі доведеться зносити й прощати, а тому ви обидва завжди повинні допомагати одне одному, — сказала Джо, намагаючись усвідомити, що цей серйозний молодий чоловік — її колишній шибеник Томмі.

— Мене турбує те, що я зовсім не прагнув такого результату, коли починав, понад те, збирався використовувати дорогу Дору, щоб досадити Нен. Це було недобре, і я не заслуговую свого щастя. Якби всі дурні історії, в які я потрапляю, завершувалися так добре, як ця, ось було б блаженство! — і Том знову розплився в усмішці, із захопленням мріючи про майбутнє щастя.

— Мій любий хлопчику, це не безглузда історія, а солодке переживання, що несподівано випало на твою долю, — сказала Джо урочисто, бо бачила, що він не жартує. — Розсудливо насолоджуйся ним і будь гідний його. Це дуже серйозне рішення — прийняти любов і довіру дівчини, дозволити їй очікувати відповідної ніжності й щирості. Не допусти, щоб очікування юної Дори зазнали краху. Будь чоловіком у всьому заради неї і зроби цю любов благословенням для вас обох.

— Я постараюся. Так, я люблю її, тільки сам поки не можу в це повірити. Шкода, що ви її ще не знаєте. Мила дівчинка,

я вже знемагаю від бажання побачити її! Вона плакала вчора ввечері, коли ми розлучалися, й мені страшенно не хотілося їхати, — рука Тома піднялася до щоки, ніби він ще відчував на ній маленьку рожеву печатку, накладену Дорою на його обіцянку не забувати її, і вперше у своєму безтурботному житті Томмі Бенгз зрозумів різницю між коханням і закоханістю.

Ця думка змусила його згадати про Нен: він ніколи не відчував такого ніжного трепету, коли думав про неї, і стара дружба здалася чимось досить прозаїчним у порівнянні з цією чудовою історією, в якій змішалися романтика, несподіванка, ніжність і веселощі.

— Чесне слово, в мене немов гора з плечей звалилася, але що скаже Нен, коли дізнається про це? — вигукнув він, сміючись.

— Про що дізнається? — запитав мелодійний голос, який змусив обох здригнутися й обернутися. З порога кімнати на них спокійно дивилася Нен.

Бажаючи позбавити Тома тривоги від очікування й подивитися, як Нен прийме несподівану звістку, Джо швидко відповіла:

— Про заручини Тома з Дорою Вест.

— Справді? — Нен була так здивована, що в пані Джо виникло побоювання: а чи не була дівчина ніжнішою до свого давнього друга, ніж це їй самій здавалося? Але наступні слова Нен миттєво розвіяли тривогу, й усім відразу стало легко й весело.

— Я знала, що прописані мною ліки подіють, якщо тільки Том прийматиме їх досить довго. Томе, друже, я так рада за тебе! Благослови вас обох Господь! Благослови вас Господь! — і вона потрясла обидві його руки з щирим захватом.

— Це був нещасний випадок, Нен. Я нічого такого не хотів, але вічно потрапляю в якусь історію, і в цьому випадку

мені, схоже, було ніяк не виплутатися. Мама Баер все тобі розкаже. А я повинен піти вмитися й переодягнутися. Іду з Демі в гості. Побачимось пізніше.

Затинаючись, червоніючи, зі збентеженим і вдячним виглядом, Том метнувся за двері, надавши старшій співрозмовниці повідомити молодшій пікантні подробиці й ще раз посміятися над новим способом залицяння, який можна було з повним правом назвати «ненавмисним». Нен вислухала історію з великим зацікавленням. Вона знала Дору, вважала її «дуже милою» й передбачала, що з часом вона стане Тому чудовою дружиною, оскільки обожнює його й високо цінує.

— Мені, звичайно, трохи його не вистачатиме, але й для мене це полегшення, і для нього так краще: хлопчикам шкідливо даремно волочитися за дівчатами. Тепер він нарешті піде працювати на фірму до батька, займеться торгівлею, доб'ється успіху, й усі будуть щасливі. Я подарую Дорі зручну й красиву сімейну аптечку та навчу нею користуватися. Тому довірити таку справу не можна. Він годиться в лікарі не більше, ніж Сайлес.

Завершальна частина цієї промови заспокоїла пані Джо, бо, вимовляючи перші слова, Нен дивилася довкруж так, ніби щось втратила, але аптечка, здавалося, розвеселила її, а думка про вибір Томом безпечнішої професії була явно великою втіхою.

— Всякому терпінню коли-небудь приходить кінець, Нен, і твій раб відтепер вільний. Дай йому волю й зосередься цілком на своїй роботі. У тебе є все потрібне, щоб домогтися успіху в професії і стати з часом її гордістю.

— Сподіваюся на це. До речі… в селищі кір, і вам би краще попередити дівчаток, щоб не заходили в будинки, де є діти. Не хотілося б, щоб серед студенток почалася епідемія, до того ж на початку навчального року. А тепер я піду до

Дейзі. Цікаво, що вона скаже Тому. До чого він кумедний! — і Нен пішла, сміючись над «кращим жартом сезону» з таким непідробним задоволенням, що можна було не сумніватися: ніякі сентиментальні жалі не порушували хід її «дівочих роздумів, не пов'язаних з коханням».

— Я простежу за Демі, але не скажу й слова. У Мег свій підхід до дітей, і, маю сказати, дуже непоганий. Але наш дорогий Пелікан скуйовдить пір'я, якщо її хлопчик підчепив хворобу, епідемія якої, схоже, спалахнула в нас цього літа.

Джо мала на увазі не кір, але значно серйозніше нездужання, що зветься коханням, яке лютує навесні й восени, коли з зимових веселощів або річного неробства виростають цілі букети заручин, і яке змушує молодь, точно пташок, розлітатися парочками. Почав Франц, у Нета це було хронічне, Том захворів несподівано, в Демі спостерігалися симптоми, а найжахливіше, що її власний Тед вчора заявив:

— Мамо, гадаю, що був би щасливішим, якби закохався, як інші хлопчики.

Навіть якби її дорогий син попросив у неї дозволу погратися з динамітом, навряд чи вона зазнала б якогось більшого переляку або надто рішуче зажадала відмовитися від безглуздого наміру.

— Так, це Баррі Морган сказав, що мені треба б закохатися, і запропонував вибрати якусь славну дівчину з наших. Я спочатку пішов до Джозі, а вона посміялася з цієї вигадки, тож я попросив Баррі пошукати для мене кого-небудь іншого. Ти сама кажеш, що заручини допомагають стати розсудливим, а я хочу бути статечним і солідним, — пояснив Тед серйозним тоном, який в будь-яких інших обставин змусив би його матір скоцюрбитися від сміху.

— Бажаю удачі! До чого ми йдемо в наш стрімкий час, коли в немовлят і хлопчаків такі запити і їм хочеться погратися з однією з найбільш священних речей у житті? — ви-

гукнула Джо й, коротко висвітивши питання в правдивому світлі, відіслала сина до бейсболу й до Окту як найбезпечнішої коханої.

Тепер бомба Тома ось-ось повинна була вибухнути в їхньому колі та, ймовірно, вчинити великі руйнування. І хоч одна ластівка весни не робить, та одні заручини здатні викликати й інші. Її хлопчики — більшість з них — були в тому легкозаймистому віці, коли достатньо однієї іскри, щоб розпалити полум'я, яке скоро починає мерехтіти й гасне або горить тепло та ясно все життя. Нічого не можна було з цим вдіяти — тільки підтримувати та давати поради, щоб вони могли зробити розумний вибір і були гідними майбутніх супутниць життя.

Втім, з усіх уроків, які пані Джо намагалася дати своїм хлопчикам, цей великий урок був найважчим. Любов здатна робити божевільними навіть праведників і мудреців, а тому не можна очікувати від молодих людей, що вони уникнуть ілюзій, розчарувань і помилок, так само, як і захоплень цього солодкого божевілля.

— Вважаю, це неминучим, оскільки ми живемо у вільній Америці, тож замість того, щоб вигадувати собі труднощі завчасно, просто сподіватимусь, що новий підхід до виховання дівчаток допоможе обрати моїм хлопчакам щирих, щасливих, хазяйновитих та розумних дружин. На щастя для мене, не всі дванадцять тут зі мною, інакше я збожеволіла б, бо це породжує складнощі й клопоти навіть гірші, ніж човни, велосипеди, осли і Дори Тома, — міркувала Джо, повертаючись до гранок коректури.

Том був цілком задоволений тим, яке величезне враження справили його заручини на маленьке товариство Пламфілду.

«Всі остовпіли», як висловився Демі. І, задихнувшись від подиву, більшість приятелів Тома так і не змогла пе-

ревести подих, щоб перейти до насмішок. Те, що він, вірний закоханий, раптом залишив свій ідеал заради іншої богині, стало ударом для занадто романтичних і застереженням для занадто улюбливих осіб. Було кумедно спостерігати, який поважний вигляд напускав на себе Томас: найбезглуздіша частина історії його залицяння була люб'язно забута тими, кому вона була відома, і Том постав перед іншими справжнім героєм, який врятував юну діву від водної могили і завоював своїм сміливим вчинком її вдячність і любов.

Дора, хоч і бачила смішний чинник у тому, що відбувається, теж зберігала секрет, коли приїхала побачити «маму Баер» і засвідчити свою повагу родині загалом. Всім вона відразу сподобалася, бо була веселою й чарівною юною особою, безпосередньою, щирою та дуже щасливою. Було приємно бачити, як простодушно пишається вона Томом, який був зовсім іншим хлопчиком, а вірніше, чоловіком, оскільки зміна в його житті привела й до великої зміни в ньому самому. Не бути веселим він не міг, так само як і поривчастим, але в іншому намагався стати таким, яким бачила його Дора. Тому все, що було в ньому кращого, щодень дедалі більше проявлялося.

Усі з подивом помітили, як багато позитивних рис має Том, але його старання зберігати гідність, яка личила поважному становищу зарученої людини, виглядали досить комічно. Так само комічним був і крутий перехід від колишнього приниженого поклоніння Нен до дещо зарозумілого погляду на Дору. Маленька наречена сама робила його своїм кумиром і відкидала навіть думку про те, що в її Томі можна знайти якийсь недолік. Цей новий стан речей влаштовував обох, і до того нещасна істота, що так страждала, тепер цвіла в теплій атмосфері розуміння, любові й довіри. Він глибоко любив дорогу дівчинку, проте більше не збирався бути ра-

бом і радів новознайденій свободі, зовсім не усвідомлюючи, що насправді найбільший тиран світу підпорядкував його собі на все життя.

До великого задоволення батька, успішного торговця, Том залишив медицину й готувався тепер допомагати старому джентльменові вести справи на його фірмі, а той був готовий всіляко підтримувати сина й прихильно дивився на його майбутній шлюб із дочкою заможного пана Веста. Єдине, що затьмарювало щастя Тома, — це спокійний інтерес Нен до його справ і явне полегшення, яке принесла їй його невірність.

Він не хотів, щоб вона страждала, але певна засмученість через втрату такого відданого шанувальника, цілком задовольнила б його. Легка меланхолія, хоч одне слово докору, погляд заздрості, коли він проходив повз під руку із закоханою Дорою, здавалися лише належною даниною подяки за довгі роки вірного служіння й щирої прихильності.

Однак Нен дивилася на нього майже по-материнськи поблажливо. Не було ані знаку, що вказував би на те, що її самолюбство заділи. Вона гладила кучеряву голівку Дори з виглядом навченої життєвим досвідом Джулії Міллз, зів'ялої старої діви з роману «Девід Копперфілд».

Знадобилося кілька днів, щоб примирити старі й нові почуття, але в цьому Тому допомогла Джо, а Лорі дав кілька мудрих порад, що стосувалися разючих гімнастичних трюків, на які здатне людське серце і які йдуть йому лише на користь, якщо тільки воно міцно тримається за жердину правди й здорового глузду. Нарешті Томмі знайшов свій напрямок у житті, і з осені його майже не бачили в Пламфілді.

Його чарівний «дороговказ» жив у місті, а в торговій фірмі доводилося багато працювати. Нова робота дала змогу розправити крила, й незабаром він, до великого задоволення

батька, добився успіху, бо життєрадісність молодої людини була для тихої контори чимось на зразок пориву свіжого вітру, а спілкування із керівниками і укладання угод здавалися набагато більш природним заняттям для живого юного розуму, ніж вивчення хвороб або не зовсім пристойні пустощі зі скелетами.

Тут ми залишимо юного бізнесмена на час, щоб поцікавитися значно серйознішими подіями в житті його товаришів. Скажемо тільки наостанок, що ці заручини, хоч і були наслідком веселих подій, стали якорем, який утримував нашого непостійного Тома в гавані щастя, зробивши його чоловіком.

X

Демі ухвалює рішення

— Мамо, можна поговорити з тобою? — запитав Демі, дочекавшись поки вони залишилися наодинці біля каміна, в якому вперше від настання осені палав вогонь. Дейзі писала листи у своїй кімнаті нагорі, а Джозі робила уроки в невеликій бібліотеці, суміжній з вітальнею.

— Звичайно, любий. Поганих новин, сподіваюсь, немає? — запитливо глянула на нього пані Мег, відірвавшись від шиття. Вона дуже любила розмовляти з сином: молодий газетяр завжди мав напохваті кілька цікавих історій.

— Гадаю, на таку інформацію ти очікувала давно, — промовив Демі з усмішкою й відклавши газету, яку читав, присів поруч з матір'ю на маленькій канапці.

— Тоді скажи мені її відразу.

— Тобі не подобається моя репортерська робота, тож новина в тому, що я вирішив з нею розлучився.

— Ти справді потішив мене цим повідомленням! Надто вже ненадійне те, що пов'язане з випуском газет. Та й перспектив на підвищення в найближчому майбутньому для тебе немає. Я хочу, щоб ти знайшов справу всього свого життя, влаштувався на пристойне місце, а, можливо, з часом мав би хороші статки. Шкода, що в тебе немає схильності до

якоїсь певної професії, але, якщо вже так сталося, підійде робота в будь-якій порядній, солідній фірмі.

— Що ти скажеш про залізницю?

— Ні, мені не подобається. Шум, постійний поспіх і всякі грубіяни навколо. Сподіваюся, ти вибрав не це, любий?

— Я міг би отримати місце на залізниці, якби захотів. А посада бухгалтера на гуртовому складі здається тобі привабливішою?

— Ні, тільки згорбишся за конторкою. Адже недаремно кажуть: бухгалтером станеш, бухгалтером і залишишся.

— А як ти дивишся на працю комівояжера?

— Зовсім погано. З цими постійними роз'їздами й нещасними випадками в дорозі, перебуванням під дощем і сонцем, нерегулярним харчуванням ти, напевно, або знайдеш свою погибель, або втратиш здоров'я.

— У мене є можливість стати особистим секретарем одного літературного діяча, але платня там мала, та й від моїх послуг у будь-який момент можуть відмовитися.

— Це краще. Понад те, навіть більше, чого я хотіла б для тебе… Не те щоб я заперечувала проти чесної роботи на будь-якій посаді, в будь-якому місці, але мені не хочеться, щоб мій син провів свої кращі роки в якій-небудь темній, тісній конторі, щоб він коптів над паперами за мізерну платню, або отримував жорстокі удари, беручи участь у боротьбі без правил, яку ведуть охочі до швидкого збагачення. Я хочу бачити тебе в будь-якій комерційній фірмі, де ти зможеш розвивати свої таланти, знаходити їм застосування, де в тебе буде шанс постійно підійматися службовими сходами, а згодом стати повноправним партнером. Так роки учнівства не змарнуються, а підготують тебе до того, щоб ти посів своє місце серед поважних людей, чиї життя й праця приносять користь і заслуговують на повагу. Я обговорювала все це з твоїм дорогим батьком, коли ти був дитиною, і якби він

прожив довше, то показав би на власному прикладі, що я маю на увазі, й допоміг би тобі стати таким, яким був він.

Пані Мег втерла сльозу. Вона завжди з ніжністю згадувала чоловіка, а виховання дітей вважала священним завданням, якому віддавала всю душу. Донині їй вдавалося домагатися добрих результатів: турботливий син, люблячі дочки. Демі обійняв її та сказав голосом, в якому на диво вгадувалися батькові інтонації:

— Люба мамо, гадаю, що знайшов саме таке місце роботи, якого ти хочеш для мене. А якщо не стану таким чоловіком, яким ти сподіваєшся побачити мене, то аж ніяк не з моєї власної вини. Дозволь мені все розповісти. Я не говорив з тобою на цю тему, поки не було остаточного рішення, бо не хотів хвилювати даремно.

Ми з тіткою Джо кілька місяців шукали підхожу роботу для мене. Нарешті вона знайшлася. Ти знаєш, що пан Тайбер, який видає книжки твоєї сестри, — один з найуспішніших підприємців, що займаються видавничою справою. До того ж він щедрий, добрий і кристально чесний. А я давно мріяв працювати у видавництві. Ти знаєш, як я люблю книжки, тож якщо вже не можу сам писати, хотів би їх хоча б видавати.

Для такої роботи потрібні літературний смак і вміння критично оцінити твір. Вона зводить видавця з прекрасними людьми та й сама по собі є освітою. Щораз, коли я входжу до великого красивого кабінету пана Тайбера з дорученням від тітки Джо, в мене виникає бажання залишитися там: шафи з книжками вздовж стін, скрізь висять картини, знамениті чоловіки й жінки приходять і йдуть, а пан Тайбер сидить за своїм столом, немов король, який приймає підданих. Найвідоміші автори смиренно наближаються до нього та з тривогою чекають на його «так» або «ні».

Звичайно, я не маю ніякого відношення до прийняття рішень і, можливо, ніколи не матиму, але мені подобається

спостерігати за всім, що відбувається у видавництві. Та й атмосфера цього місця так відрізняється від суєти, що панує в темних, тісних конторах безлічі інших комерційних підприємств, де не говорять ні про що, крім грошей, що, здається, ніби це зовсім інший світ, і я відчуваю себе в ньому, як удома. Так, я радше вибиватиму килими й розводитиму вогонь у видавництві, ніж працювати на посаді головного клерка величезного складу за велику платню! — тут Демі призупинив свій монолог, щоб перевести подих, а пані Мег, скориставшись цим, гаряче вигукнула:

— Це саме те, чого мені хочеться! Ти вже отримав це місце? О, мій дорогий хлопчику! Твоє майбутнє забезпечене, якщо ти влаштуєшся в це солідне успішне видавництво, а поруч із тобою будуть хороші люди, здатні допомогти молодому працівникові!

— Так, це місце за мною, але поки ми не повинні занадто радіти. Я можу не підійти. Мене взяли на випробувальний термін, тож маю почати з азів, щоб заробити подальше просування на посаді. Пан Тайбер проявив велику доброту й обіцяв мені підвищення так скоро, як тільки це буде чесно щодо інших працівників, і не раніше, ніж я доведу, що заслуговую на це. Мені належить почати роботу першого числа наступного місяця на книжковому складі. Працюватиму з клієнтами, отримуватиму замовлення й виконуватиму інші подібні доручення. Мені це заняття подобається. Я готовий робити що завгодно, тільки б це було пов'язано з книжками, хай навіть всього лише стирати з них пил, — засміявся Демі, дуже задоволений перспективами, що відкривалися перед ним.

— Ти успадкував любов до книжок від дідуся. Це мене тішить. Смаки такого роду свідчать про витонченість натури. Вони розрада й підтримка в житті людини. Я вдячна Богу, Джон, що ти нарешті визначився і знайшов таке в усьому

підхоже для себе місце. Більшість юнаків починають кар'єру набагато раніше, але я проти того, щоб відправляти синів у суворий світ у ранньому віці, саме тоді, коли вони найбільше потребують турботи домашніх про їхнє фізичне та духовне здоров'я. Тепер ти дорослий чоловік і повинен почати самостійно будувати своє життя. Намагайся бути чесним, корисним і щасливим, як твій батько. Тоді я не засмучуватимуся, навіть якщо ти й не набудеш статків.

— Я намагатимуся, мамо. Місця краще, ніж у видавництві пана Тайбера, бути не може. Там з усіма співробітниками поводяться шанобливо, щедро платять за сумлінну працю, а всі питання вирішують по-діловому, що мене цілком влаштовує. Терпіти не можу порожніх обіцянок, інертності або деспотизму. Пан Тайбер сказав: «Робота на складі потрібна тільки для того, щоб навчити вас, Брук, основам нашої справи. Згодом у мене знайдеться для вас інша робота». Тітка сказала йому, що я писав рецензії на книжки й дуже люблю літературу, тож хоч і не можу писати «на рівні Шекспіра», як вона висловилася, з часом, можливо, дійду й до того, що сам почну трохи пробувати перо. Якщо ж ні, все одно, на мій погляд, це дуже почесне й благородне заняття — відбирати хороші книжки й знайомити з ними світ, і я задовольнятимуся скромною роллю помічника в цій роботі.

— Добре, що в тебе такі почуття. Любов до справи, якою людина займається, дуже допомагає бути щасливим. Мені раніше не подобалося вчителювати, але виховувати власних дітей і вести господарство завжди було до снаги, хоч це й набагато важче. Тітка Джо задоволена результатом? — запитала пані Мег, яка вже намалювала в уяві вивіску «Тайбер, Брук і К°» над дверима знаменитого видавництва.

— Ще й як! Мені з великими труднощами вдалося вмовити її не розкривати секрет завчасно. У попередні роки в мене було так багато безглуздих планів, і я так часто розчаровував

тебе, що цього разу вирішив не поспішати. Мені довелося підкупити Роба й Теда, щоб сьогодні вони якомога довше утримували тітоньку в будинку, поки я сам не розповім тобі новини. Вона страшенно хотіла поговорити з тобою про те, що на мене очікує. Повітряних замків, які Джо побудувала для мене, вистачило б, щоб заповнити цілий континент. Ми весело обговорювали всі її прогнози весь той час, поки чекали рішення моєї долі. Пан Тайбер нічого не робить поспіхом. Але вже ухвалене рішення ніколи не скасовує. Вважаю, він дав добрий старт моїй кар'єрі.

— Благослови тебе Господь, любий! Сподіваюся, так воно і є! Сьогодні щасливий для мене день. Я дуже боялася бути занадто поблажливою і не зупинити тебе тоді, коли ти мав свої таланти й чесноти витрачати на аж ніяк не плідні заняття. Тепер я за тебе спокійна. Коли Дейзі знайде своє щастя, а Джозі охолоне до акторства, в мене не буде невиконаних бажань.

Демі ще кілька хвилин не відривав матір від щасливих думок — він сам усміхався власній маленькій мрії, поділитися якою з найріднішою людиною поки ще не наважувався. Відтак сказав, наслідуючи батькові інтонації, які мимоволі проскакували, коли йшлося про сестер:

— Я подбаю про дівчаток. Але, гадаю, дідусь має рацію, коли говорить, що кожен з нас повинен займатися тим, для чого його призначили Бог і природа. Ми мало що можемо змінити щодо цього. Нам залишається тільки намагатися розвивати хороше та позбуватися поганого, що в нас є. Сподіваюся, після багатьох спроб і помилок я остаточно визначився з найкращим шляхом у житті. Нехай Дейзі буде щаслива по-своєму: заміжжя — це хороший жіночий спосіб знайти своє щастя. Якщо Нет повернеться додому й усе буде добре, я на твоєму місці сказав би: «Благослови вас Бог, діти мої» — і дозволив би їм звити власне гніздечко. А потім ми з тобою допомогли б маленькій Джозі зрозуміти, яке її

покликання: «Весь світ — одна сцена» чи «О милий, милий рідний дім».

— Гадаю, ми повинні вчинити саме так, Джоне. Проте я не можу перестати мріяти про щасливе майбутнє моїх дітей і сподіватися, що воно буде саме таким. Я бачу, що Дейзі захоплена Нетом. Якщо він справдить наші очікування, я дозволю їм бути разом, як це дозволили мені мої батьки. Втім, передбачаю, що Джозі стане сущим покаранням для мене. Так, я дуже люблю театр і завжди любила, однак, не знаю, чи зможу дозволити моїй дівчинці стати актрисою, хоч, поза сумнівом, у неї великий талант.

— Хто ж у цьому винен? — запитав Демі з усмішкою. Він добре пам'ятав старі театральні тріумфи матері, та й нині всім впадало в око її неослабний інтерес до всіх вистав, які ставила молодь у Пламфілді.

— Моя, знаю. Чи могло бути інакше, якщо я з тобою та Дейзі грала в «Дітях у лісі», перш ніж ви навчилися говорити, а потім учила Джозі декламувати віршики Матінки Гуски ще в колисці? О, пристрасті матері проявляються в її дітях, тож, вважаю, вона повинна спокутувати свою провину, дозволяючи їм діяти на власний розсуд, — Мег засміялася, хоч водночас і похитала головою, визнаючи незаперечний факт, що Марчі — театральне сімейство.

— Чому б нам не мати в родині велику актрису, поряд із письменницею, священником і видавцем? Ми не вибираємо свої таланти, але й не повинні тримати їх під сподом через те, що це не ті таланти, які нам хотілося б мати. Послухай, мамо, дозволь Джозі вчинити по-своєму й показати, на що вона здатна. Є я, щоб подбати про неї. Ти сама із задоволенням шиєш їй театральні костюми й милуєшся її неповторністю у світлі рампи — там, де тобі раніше хотілося бути. Тож краще спокійно й весело зустрічати неминуче, якщо твої вперті діти все одно підуть своїм шляхом.

— Не бачу іншого виходу, й «будь, що Бог дасть», як казала мама, коли їй доводилося ухвалювати рішення, не маючи можливості оцінити його наслідки. Я б одразу схвалила вибір моєї дівчинки, якби тільки була впевнена, що їй не доведеться страждати від душевного болю, а розчарування не спіткає її тоді, коли буде вже занадто пізно що-небудь міняти в житті. Адже немає нічого важчого, ніж відмовитися від бентежних переживань, які дарує професія актриси. Я знаю про це з власного досвіду: якби не твій дорогий батько, боюся, я стала б акторкою, попри думку тітки Марч і всіх наших поважних предків.

— Дозволь Джозі покрити ім'я нашої сім'ї новою славою й застосувати спадковий талант там, де він потрібен. Я гратиму в її присутності роль дракона, а ти — няні. Вірю, нічого поганого не трапиться з нашою маленькою Джульєттою, скільки б різних Ромео не тупцювало під її балконом. Погодься, мамо, заперечення проти кар'єри актриси зовсім непереконливі, коли звучать з вуст особи, яка збирається на Різдво роздирати серця тутешньої публіки монологами головної героїні в новій тітчиній п'єсі. Це найзворушливіша роль, яку я бачив у твоєму виконанні, і мені дуже шкода, мамо, що ти не стала актрисою. Втім, якби стала, то нас, напевно, не було б на світі…

Демі стояв спиною до каміна у величній позі, яку люблять набувати чоловіки, коли справи їх тішать, або вони хочуть безапеляційно висловити свою думку про щось.

Мег справді почервоніла, почувши щиру похвалу сина, й не посміла заперечити, що оплески для неї так само приємні, як і багато років тому, коли вона грала в «Проклятих чарівницях» і «Клятві мавританки».

— Нерозумно з мого боку брати участь у виставі, але я не змогла відмовитися, адже Джо й Лорі написали цю роль спеціально для мене. Та й ви з Джозі теж залучені. Щойно

вбравшись у сукню героїні, старої матері, я не згадувала про роки, а почувши дзвінок, що оголошує початок акту, відчула той самий трепет, як тоді, коли ми ставили наші п'єси на горищі. Якби ще й Дейзі погодилася виконати роль старшої дочки, мені взагалі грати не довелося, все так реально.

— Особливо сцена в госпіталі, де ти знаходиш пораненого сина. Знаєш, коли на останній репетиції ти оплакувала його, моє обличчя було мокре від твоїх справжніх сліз. Сцена викличе шалені оплески. Тільки не забувай вчасно витирати очі, а то я почну чхати, — пожартував наостанок Демі.

— Не забуду, але в мене серце розривається, коли я бачу тебе таким блідим і нещасним. Сподіваюся, що нової війни не станеться на моєму віку, інакше мені довелося б відпустити тебе в армію, а я зовсім не хочу ще раз проходити такі жахливі випробування, коли тато був на фронті.

— Ти впевнена, що Дейзі зіграла б роль старшої дочки краще, ніж Еліс? У Дейзі немає нічого від актриси, а Еліс вкладає справжні почуття навіть у найнудніші слова. Гадаю, що й у маленькому водевілі, де ми з нею залучені, її Маркіза просто чудова, — додав Демі, походжаючи кімнатою. Здавалося, жар вогню несподівано викликав рум'янець на його обличчі.

— Я теж так гадаю. Вона мила дівчинка, я люблю її. Де вона сьогодні?

— Очевидно, вчить свою грецьку, бо вечорами зазвичай вдома… Така жалість! — додав Демі ледь чутно, дивлячись пильно на книжкову шафу, хоч з такої відстані навряд чи бачив написи на корінцях.

— Ось ця дівчинка мені до серця. Красива, вихована, освічена, та до всього ще й хазяйновита. Чудова супутниця життя й помічниця для якого-небудь розумного чоловіка. Сподіваюся, вона знайде такого.

— Я теж сподіваюся, — пробурмотів Демі.

Мег знову взялася за шиття, зосередившись на петлях з таким інтересом, що не помітила виразу обличчя сина. Він широко усміхався довгим рядам поетів, немов навіть у своїй скляній тюрмі вони могли розуміти його й радіти разом з ним першому безхмарного світанку великого почуття, так добре їм знайомого. Але Демі був розсудливим хлопцем і ніколи не вчиняв необдумано.

Досі він сам напевне не знав, чого хоче, тож ладен був чекати, поки почуття вислизне зі свого кокона, щоб високо злетіти в променях сонячного світла, добиваючись чарівної подруги. Словом він не видав себе, але його темні очі були красномовніші за слова, коли вони з Еліс Хіт розігрували маленькі п'єси.

Сцена — єдине захоплення, якому дівчина дозволяла відвертати увагу від навчання — вона мала намір закінчити коледж з відзнакою. Натомість Демі хотів домогтися такого самого успіху в тому величезному коледжі, який відкритий для всіх і в якому кожна людина може завоювати почесний приз або втратити його. Він не міг запропонувати своєму ідеалу нічого, крім себе самого, а оскільки вирізнявся надмірною скромність, вважав це поганим подарунком, поки не доведе, що здатний заробити на життя й подбати про щастя жінки.

Про те, що він уже підхопив лихоманку, не здогадувався ніхто, крім спостережної Джозі. Проте дівчинка, побоюючись брата, який не любив, коли вона заходила надто далеко, поки що мовчки спостерігала за ним і чекала слушної нагоди, щоб за перших ознак слабкості, стрибнути на жертву, як хижа кішка. Її багата уява придумала образи, начебто нанесені їй Демі, який завжди був на боці Дейзі, коли та намагалася приборкати свавільний дух молодшої сестри.

Останнім часом Демі обрав своєю довіреною особою флейту, призвичаївшись грати перед сном у себе в кімнаті,

вкладаючи в музику всі ніжні надії й побоювання, що наповнювали його серце.

Мег поглинали домашні справи, Дейзі не зачіпала будь-яка музика, крім скрипки Нета, тож вони не звертали уваги на ці камерні концерти. А от у Джозі вже перші звуки викликали бешкетний смішок, за яким завжди слідувало бурмотіння: «Дік Свівеллер думає про свою Софі Веклс».

Цього вечора трапилася нагода полоскотати нерви брату, й розбишака скористалася нею сповна. Пані Мег якраз закінчувала обробляти петлю, а Демі все ще неспокійно бродив кімнатою, коли з бібліотеки долинув звук закритої книжки, за ним почулося гучне позіхання й до вітальні зайшла юна учениця. Вигляд у неї був такий, що одразу не можна було вирішити: вона хоче спати чи щось утнути.

— Я почула своє ім'я. Ви говорили про мене погано? — запитала вона, сідаючи на бильце крісла.

Мати розповіла про приємну новину. Джозі радісно заплескала в долоні, втім, Демі прийняв її привітання з поблажливим виглядом. Саме це спонукало нерозважливе дівчисько додати до занадто великої бочки радості брата краплю свого дьогтю.

— Ви ще щось говорили про нашу п'єсу, тож знайте: я хочу доповнити текст моєї ролі піснею. Ось ця підійде? — присівши до фортепіано, вона заспівала такі слова на мелодію популярної пісні:

Мій янгол, ти для мене єдина,
Любов до тебе мій світ перетворила.
Я хочу служити тобі одній,
Поселися навічно ж у душі моїй…

Демі, почервонівши від гніву, не дав їй закінчити, намагаючись схопити за руку, але дуже моторна молода особа, здавалося, тільки того й чекала, бо спритно ухилилася ті-

каючи від майбутнього партнера фірми «Тайбер і К°», який азартно її переслідував.

— Ах ти ж, мавпо, як ти посміла ритися в моїх паперах? — кричав розгніваний поет, безрезультатно намагаючись схопити зухвалу дівчину, яка підстрибувала, розмахуючи аркушем паперу.

— Я не рилася! Я знайшла це у великому словнику! Так тобі й треба за те, що повсюдно залишаєш свої нісенітниці. Хіба тобі не сподобалася моя пісенька? Така мила!

— Я навчу тебе такій пісні, яка тобі не сподобається, якщо не повернеш цей аркуш!

— Візьми його, якщо зможеш, — і Джозі зникла в бібліотеці, щоб закінчити цю справу сам на сам, бо матір вже вигукувала:

— Діти, діти, ану не сваріться!

Коли туди влетів Демі, яблуко розбрату вже було охоплене вогнем, який палав у каміні. Тож хлопець одразу заспокоївся.

— Добре, що він згорів. Це спроба покласти невдалі вірші на музику для однієї дівчини. Проте надалі я прошу тебе не торкатися моїх паперів. Інакше візьму назад всі слова, які сказав сьогодні мамі, коли вмовляв її дозволити тобі грати на сцені так часто, як тобі хочеться.

Почувши цю страшну загрозу, Джозі одразу набралася серйозності й украдливим тоном почала благати брата розповісти їй докладніше про що йшлося. Обравши вишукану помсту — відповісти добром за зло, він описав свою дипломатичну місію й одразу здобув собі союзника.

— Який ти милий! Я більше ніколи не дражнитимусь, навіть якщо ти хандритимеш і мріятимеш день і ніч. Якщо підтримаєш мене, я підтримаю тебе! Ось, дивись! У мене записка для тебе від Еліс. Хіба це не стане спокутою й не заспокоїть твої маленькі ніжні почуття?

Очі Демі блиснули, коли Джозі подала йому згорнуту трикутником записку, але він знав, про що в ній йдеться, тому дещо збентежив Джозі, відповівши недбало:

— Дурниці. Еліс просто повинна була написати, чи піде з нами на концерт завтра ввечері. Можеш прочитати, якщо хочеш.

З властивою всім дівчатам непослідовністю, після цих слів Джозі втратила інтерес до записки та з лагідним виглядом вручила її братові. Однак не зводила з нього очей доти, поки той спокійно не прочитав два рядки, вміщені в ній, і не кинув папірець у вогонь.

— А я думала для тебе будь-який клаптик паперу, якого торкнулася «чарівна діва», — справжній скарб. Хіба вона тобі не подобається?

— Дуже подобається. Вона всім нам подобається, але «хандрити й мріяти», як ти вишукано висловилася, не для мене. Моя дорога дівчинко, ти стала занадто романтичною після всіх цих п'єс. Так, ми з Еліс іноді виступаємо в ролі закоханих, тож ти вбила у свою дурну голову, ніби це насправді відбувається з нами. Не гай часу на пошуки того, чого не існує! Займися краще своїми власними справами, а мені дай спокій. Я прощаю тебе, але більше цього не роби. Це був моветон, до того ж королеви трагедії не скачуть між стільцями.

Останній випад остаточно приголомшив Джозі. Вона смиренно попросила вибачення й пішла спати. Демі незабаром теж піднявся до себе в кімнату, тішачись втихомиренням занадто допитливої молодшої сестри. Але ж він не бачив її обличчя, коли вона прислухалася до ніжних стогонів флейти, і не чув слів, вимовлених з презирливим фирканням:

— П-ф-ф, мене не обдуриш! Я знаю: Дік співає серенади для Софі Веклс.

XI
День подяки Еміля

«Бренда» йшла на всіх вітрилах з дедалі сильнішим попутним вітром, і всі на борту раділи: довге плавання добігало кінця.

— Ще чотири тижні, пані Харді, й ви пригощатиметесь чаєм, який вам ще не доводилося смакувати, — сказав другий помічник Хоффман, зупиняючись біля двох дам, що сиділи під дашком у кутку палуби.

— Це найкраща пропозиція, проте я зрадію ще більше, коли стану нарешті на твердий ґрунт, — відповідала старша з жінок, усміхаючись. Еміль був її улюбленцем, що й не дивно, адже він присвячував весь свій вільний час дружині й дочці капітана, які були єдиними пасажирами на борту.

— Я теж, навіть якщо мені доведеться носити там туфлі, схожі на китайські джонки. Прогулянки палубою, здається, обійшлися мені втратою всіх запасів взуття, тож скоро ходитиму босоніж, — засміялася Мері, дочка капітана, піднявши очі на того, хто зумів зробити таке вимушене дозвілля напрочуд приємним.

— Не певен, що в Китаї знайдеться такий маленький розмір, — промовив Еміль з галантністю моряка, й одразу

вирішив, що в першому ж порту купить найкрасивіші черевички, які тільки вдасться відшукати.

— Гадаю, ти дуже мало рухалася б, дорога, якби пан Хоффман не змушував тебе щодня прогулюватися. Лінощі шкідливі для молоді, хоч цілком підходять літнім людям, таким, як я, особливо в спокійну погоду. Схоже, насувається шторм, чи не так? — додала пані Харді, кинувши тривожний погляд на захід, де розгорялося червоне сонце.

— Невеликий вітерець, мем, щоб судну біглося веселіше, — проказав Еміль, окинувши поглядом обрій.

— Будь ласка, заспівайте, пане Хоффман, так приємно послухати пісню у вашому виконанні. Нам її дуже не вистачатиме на березі, — сказала Мері таким безапеляційним тоном, який змусив би навіть акулу заспівати, якби таке було можливо.

Останнім часом Еміль часто дякував долі за те, що нагородила його цим даром, який допомагав урізноманітнювати довгі дні, та й години сутінків при помірному вітрі та ясній погоді ставали найщасливішими для нього. Тож, спершись на лаг вертушки біля шезлонгів пасажирок, і дивлячись на темні кучері дівчини, які роздувалися вітром, він заспівав її улюблену:

Хотів би я мати вітрила, ніби у корабля,
Як груди, наповнені вітром,
Миліше за море мені лиш земля,
Поля, наповнені світлом.
Чи є хтось хоробріше за моряка?
Який не боїться смерті,
Шукаючи в бурі знак маяка
І гинучи в круговерті…

Саме в той момент, коли відлунали останні звуки його чистого сильного голосу, пані Харді несподівано вигукнула:

— Що це?

Еміль кинув швидкий погляд на палубний люк і побачив маленьку хмарку диму над ним. В його мозку промайнуло жахливе слово «пожежа», від якого на мить зупинилося серце. Однак зовні хлопець залишився незворушним, а дамам сказав спокійно:

— Курити там забороняється. Піду й припиню це неподобство.

Та тільки-но він відійшов, його обличчя змінилося. Стрибаючи в люк, хлопець подумав з дивною усмішкою на вустах: «Якщо ми справді горимо, кораловий риф стане моєю могилою!» Ледь не задихнувшись від диму, за кілька хвилин Еміль знову з'явився на палубі — блідий, як тільки може бути блідим дуже засмаглий чоловік, проте спокійний і холоднокровний. Капітану доповідав коротко:

— Вогонь у трюмі, сер.

— Не треба лякати жінок, — пролунав перший наказ пана Харді. Потім обидва доклали всіх зусиль до того, щоб з'ясувати, наскільки сильний підступний ворог і як його перемогти, якщо це можливо.

Вантаж «Бренди» був украй пожежонебезпечним, тож попри потоки води, що виливалася в трюм, скоро команда зрозуміла: корабель приречений. Дим повсюдно виходив між дошками палуби, а вітер, що дедалі сильнішав, роздував жаристі іскри, які вже проривалися назовні, попри намагання матросів задраїти кожну лазівку для полум'я.

Незабаром бідна «Бренда» перетворилася на плавучу піч, і пролунав наказ: «У шлюпки!» Пані Харді та Мері поводилися стійко, не подаючи й натяку на паніку. Їх евакуювали першими, проте саме цей човен не відходив від корабля, очікуючи на капітана. Еміль не залишав свого командира й на хвилину, допоки не отримав наказ перейти в шлюпку до жінок. Це, можливо, врятував їх обох:

у момент, коли хлопець дістався її, з тріском впала щогла, збивши капітана Харді за борт. Еміль, кинувшись у воду, врятував пораненого, що був без свідомості. Зважаючи на це хлопець взяв на себе командування й одразу наказав матросам якомога далі відійти від «Бренди», яка в будь-який момент могла вибухнути.

Інші шлюпки були поза небезпекою, і на хвилину в них перестали веслувати, щоб подивитися на жахливе видовище: судно у вогні, одне в безкрайньому океані, забарвлює ніч червоним кольором і кидає зловісний відблиск на поверхню води, де погойдуються вутлі човники, переповнені людьми. Бліді обличчя моряків були звернені до приреченої «Бренди», що повільно занурювалася у водну могилу. Ніхто, однак, не бачив кінця працьовитого торгового корабля: шторм скоро відніс глядачів далеко не тільки від судна, а й один від одного. Деяких розлучив назавжди.

Коли настав світанок, шлюпка, за долею якої ми повинні простежити, самотньо гойдалася серед безкрайніх вод. У ній було трохи їжі й води, а також деякі речі, проте всі розуміли, що цих запасів вистачить ненадовго. Єдина надія на порятунок — зустріти якесь судно, хоч шторм, бушуючи всю ніч, відніс їх далеко від курсу, яким ті зазвичай ходили. Проте за неї з однаковою впертістю чіплялися і жінки, і семеро матросів, коротаючи виснажливі години спостереженням за горизонтом та підбадьорюючи одне одного оптимістичними прогнозами. Тільки капітан, перебуваючи поза реаліями, не поділяв їхніх прагнень.

Другий помічник Хоффман виявив хоробрість і дбайливість, хоч відповідальність лежала на його плечах важким тягарем. Капітан здавався безнадійним, горе його нещасної дружини мучило серце юнака, а сліпа віра дівчини в його здатність врятувати їх не допускала й натяку на страх, який міг би зменшити цю віру. Матроси виконува-

ли всі його команди, втім, Еміль знав, що голод і відчай можуть перетворити їх на звірів. Тож тримав себе в руках, зберігав мужній вигляд і так бадьоро говорив про хороші шанси на порятунок, що всі інстинктивно прислухалися до нього.

Перші дві доби пройшли порівняно непогано, але на третій день надія почала згасати. Поранений марив, дружина змарніла від тривоги й невизначеності, дівчина слабшала від нестачі їжі, бо відклала половину своїх сухарів для матері й поступилася часткою води, щоб змочувати запечені губи батька. Моряки перестали веслувати: одні просто сиділи в похмурому очікуванні, відкрито дорікаючи своєму командирові за те, що той не слухає їхніх порад, інші вимагали дати їм більше їжі й ставали дедалі агресивнішими.

Еміль робив все, що міг, але смертний тут був безсилий, тож йому залишалося лише звертати своє змарніле обличчя то до безжалісного неба, яке не посилало дощу, щоб втамувати їхню спрагу, то до нескінченного водного простору, де не з'являлося жодного вітрила, щоб порадувати їхні сумні очі. Весь день він намагався підбадьорювати й утішати своїх супутників, поки його, як усіх інших, млоїли голод і спрага, а страх свинцем лежав на серці. Він розповідав історії про корабельні аварії чоловікам, благав їх триматися мужньо заради безпорадних жінок, обіцяв нагороду, якщо вони веслуватимуть, поки вистачить сил, щоб якомога ближче підійти до звичного курсу вантажних судів, який він визначив за сонцем, і тим збільшити їхні шанси на порятунок.

Еміль встановив навіс з парусини над пораненим і доглядав за ним, як син, втішав нещасну дружину й намагався змусити бідну дівчину хоч частково позбутися сумних думок, наспівуючи всі пісні, які тільки знав, чи розповіда-

ючи про свої пригоди, поки вона не починала всміхатися, бо в кожної з його історій був хороший кінець.

Настав четвертий день. Запаси їжі й води майже скінчилися. Еміль запропонував залишити все для пораненого й жінок, але двоє матросів збунтувалися й зажадали свою частку. Тоді Еміль віддав те, що належало йому, й кілька славних моряків зробили те саме зі спокійним героїзмом, який так часто проявляється в грубих, але мужніх натурах. Так вдалося присоромити інших, і ще один день зловісний спокій панував у цьому маленькому світі страждання й невідомості.

Втім уночі, коли Еміль, виснажений втомою, задрімав, ті двоє дісталися до припасів і вкрали весь хліб, воду й пляшку бренді, яку малися використати лише для підтримки сил в разі гострої потреби та щоб зробити солону морську воду придатною для пиття. Напівбожевільні від спраги, вони пили з жадібністю, й до ранку один впав у кому та більше не отямився, другий збожеволів від спиртного, тож коли Еміль спробував заспокоїти його, стрибнув за борт і загинув. Ця сцена вразила інших матросів, які відтоді підкорялися всім наказам, і шлюпка попрямувала далі зі своїм сумним вантажем стражденних тіл і душ.

Ще одне випробування випало на їхню долю, після якого всі занурилися в глибокий відчай. На горизонті з'явилося вітрило, й шалена радість охопила всіх. Однак лише для того, щоб перетворитися на найгіркіше розчарування, коли корабель пройшов повз — занадто далеко, щоб помітити сигнали й почути відчайдушні крики про допомогу. Тоді й Еміль занепав духом: капітан, здавалося, помирав, а жінки вже не могли й слова сказати. Хлопець кріпився до настання ночі, відтак у темряві, яку розривали тільки безперервний гуркіт хвиль, слабке мимрення пораненого та шепотіння молитов його бідної дружини, закрив обличчя руками й провів го-

дину в мовчанні, яка постарила його більше, ніж могли б постарити довгі роки щасливого життя.

Еміля не лякали фізичні страждання, хоч голод, спрага й слабкість украй дошкуляли. Його душу роздирало безсилля. Про чоловіків він турбувався мало — небезпеки були частиною життя, яке вони собі обрали. А жінки ніяк не заслуговували на таку страшну смерть. За можливість врятувати їх він охоче віддав би власне життя.

Однак перше в його ще такому юному житті велике випробування ще не добігло кінця. Над головою було беззоряне небо, під ногами — неспокійні води, навколо — страждання. Та несподівано ніжний звук порушив грізне довкілля. Це Мері співала матері, яка лежала, ридаючи, в її обіймах, втративши всі сил після довгих фізичних і душевних страждань. Слабким і тремтячим був цей голос. Губи бідної дівчини спеклися від спраги, але любляче серце звернулося інстинктивно в цю годину відчаю до великого Джерела Допомоги. Це був старий церковний гімн, який часто співали в Пламфілді. Поки Еміль слухав, щасливе минуле повернулося до нього з такими подробицям, що він забув суворе сьогодення й знову був удома. Його розмова на даху з тіткою Джо, здавалося, була тільки вчора, й, відчувши докори сумління за свою забудькуватість, хлопець подумав:

«Червона нитка! Я повинен пам'ятати про неї й виконати свій обов'язок до кінця. Тримай за курсом, старий, а якщо не доберешся в порт, мужньо йди на дно з усіма вітрилами».

Потім, коли ніжний голос заколисав втомлену жінку, Еміль так само ненадовго занурився в сон. І знову опинився в Пламфілді. Він бачив усіх домашніх, чув рідні голоси, відчував потиск дружніх рук і, здавалося, говорив собі: «Що ж, їм не буде соромно за мене, якщо більше не доведеться побачитися».

Несподіваний крик збудив його від цього короткого відпочинку, й крапля живильної вологи, послана з неба, сказала йому, що благословенний дощ нарешті пішов, несучи з собою порятунок, бо спрагу важче винести, ніж голод, спеку чи холод. Усі підняли обличчя й хапали дощ спраглими губами, підставляли йому руки й скуті тіла.

Дощ лив усю ніч. Потерпілі розкошували під рятівною зливою, живилися небесною росою. Хмари пішли на світанку. Еміль проводжав їх очима, неабияк підбадьорений цією відповіддю на їхній крик про допомогу. Однак дива тривали. Коли його погляд блукав горизонтом, на тлі рожевого неба чітко проявилися білі вітрила. Та так близько, що можна було бачити вимпел на щоглі й чорні фігури, що рухалися палубою.

Єдиний крик вирвався з усіх вуст і понісся над морем. Кожен махав капелюхом або хусткою, жінки простягали руки з благанням до цього великого білого янгола порятунку, що йшов до них, і здавалося, свіжий вітер наповнював кожен парус, щоб допомогти кораблю наблизитися швидше.

Ніякого розчарування цього разу: відповідні сигнали запевнили їх, що допомога близько. У захваті щасливі жінки обіймали Еміля, а їхня подяка була для нього найкращою нагородою. Він завжди говорив, що це був момент найбільшої гордості в його житті. Він стояв у шлюпці, тримаючи Мері в обіймах — стійка дівчина втратила самовладання й припала до нього майже знепритомнівши, а її мати схилилася над хворим, який, здавалося, теж відчував загальне радісне хвилювання й спробував віддати якийсь наказ, немов знову стояв на палубі свого загиблого корабля.

Скоро всі потерпілі опинилися на борту «Уранії». Еміль розповів рятівникам історію загибелі їхнього корабля, перш ніж встиг подумати про себе і про свій стан. Аромат бульйону, який несли в каюту дамам, нагадав йому, що він майже

вмирає від голоду, й, раптово хитнувшись, видав цим свою слабкість. Його одразу підхопили міцні руки і перемістили в зручну каюту. Коли корабельний лікар закінчив огляд, Еміль запитав у нього тремтячим голосом:

— Який сьогодні день? У мене в голові все сплуталось, я збився з рахунку.

— День Подяки, друже! І ми почастуємо вас справжнім обідом з Нової Англії, якщо ви зможете його з'їсти, — сердечно повідомив той.

Втім, Еміль був занадто змучений, щоб святкувати. Він лежав нерухомо й дякував Богові — гарячіше й відвертіше, ніж будь-коли раніше, за благословенний дар життя, який робив ще приємнішим відчуття чесно виконаного обов'язку.

XII

Різдво Дена

А де ж був Ден? У тюрмі.

На жаль, бідна пані Джо! Як боліла б у неї душа, якби вона знала, що в той час, як старий Пламфілд сяє різдвяними вогнями, її хлопчик сидить один у тісній камері, намагаючись читати маленьку книжечку, подаровану нею при розставанні. Його очі затуманюють гарячі сльози, які ніколи не могли вирвати в нього фізичні страждання, а серця прагне всього, чого він позбувся.

Так, Ден був у в'язниці, але ніякого крику про допомогу від нього ніхто не почув: він зустрів жахливу зміну у своєму становищі з німим відчаєм індіанця, якого прив'язали до стовпа, щоб спалити живцем. Власні гріхи привели його в це жахливе місце, тож тюремне ув'язнення мало стати гірким уроком, щоб надалі вгамувати бунтівний дух.

Історію його падіння можна розповісти в кількох словах. Воно відбулося, як це часто трапляється, саме тоді, коли хлопець відчував незвичайний душевний підйом, був сповнений надій, добрих намірів і мріяв про краще життя. У поїзді йому зустрівся якийсь Блер, приємний молодик, який їхав до старших братів на ферму в Канзасі. Вагон для курців перетворився на гральний заклад, і юнак, йому було трохи за двадцять, повний енергії і трохи п'яний свободою

Заходу, коротав нудний час у дорозі за грою в карти з незнайомцями.

Ден, вірний своїй обіцянці, не долучився до них, але стежив за грою з напруженим інтересом. Скоро він зрозумів, що двоє з чоловіків були шулерами, які хотіли обібрати хлопчика, бо той мав необережність продемонструвати повний гаманець. Ден завжди з теплотою ставився до кожного, хто був молодшим чи слабшим. Щось у хлопчині нагадало йому Тедді, тож він застеріг юнака проти його нових друзів.

Марно, звичайно, бо коли поїзд зупинився на ніч в одному з великих міст, Ден побачив, що Блер виходить з готелю, куди він взяв його з собою, сподіваючись захистити від неприємностей. Дізнавшись, хто приходив за його юним другом, Ден пішов шукати його, називаючи себе дурнем за те, що приймає на свої плечі зайву відповідальність, проте не міг залишити довірливого юнака наодинці з небезпеками.

Він знайшов Блера в одному з притонів з тими ж чоловіками, які не полишали надії в будь-який спосіб заволодіти дармовими грошима. Ден без слів зрозумів, що справи в хлопця кепські, коли той, побачивши його, полегшено зітхнув.

— Я поки не можу піти… бо програв. Занадто пізно помітив небезпеку… Це не мої гроші, я повинен їх віддати, а інакше в мене не вистачить духу поглянути в обличчя братам, — прошепотів бідний хлопчина, коли Ден почав умовляти його піти, щоб не програти ще більше. Сором і страх змушували юнака ризикувати, сподіваючись на реванш.

Шулери, помітивши рішуче обличчя Дена, його уважний погляд і вигляд досвідченої людини, стали обережнішими й дозволили юнакові трохи виграти, хоч і не збиралися випускати жертву з рук. Однак Ден стояв на сторожі

за спиною юнака, й картярі обмінялися зловісними поглядами, що означали: «Треба прибрати цього хлопця, щоб не заважав».

Ден помітив це й тримався сторожко. Він і Блер були чужими в цьому місці, а найстрашніші злочини зчиняються саме в таких кублах, і ніхто потім ні про що не розказує. Та попри все не хотів полишити хлопчика в біді, тож стежив за кожною картою, а помітивши пересмикування одразу заявив про це.

Розмова на підвищених тонах не забарилася, а коли шахрай, вихопивши револьвер, в образливих словах відмовився повернути гроші, гаряча вдача Дена далася взнаки. Він одним ударом збив з ніг чоловіка, й той, вдарившись головою об піч, знепритомнів, заливаючи кров'ю підлогу. Ден обернувся до юнака зі словами: «Біжи й тримай язик за зубами. Не думай про мене».

Смертельно наляканий Блер одразу виїхав з міста, а Ден провів ніч у поліційному відділку, а за кілька днів постав перед судом за звинуваченням у вбивстві: чоловік, якому він завдав удару, помер. Ден не мав друзів у місті, які могли б йому допомогти і водночас не бажав, щоб звістка про скоєне дісталася Пламфілду. Тож тільки один раз коротко повідомив, що трапилося й надалі зберігав мовчання. Навіть приховав своє ім'я, назвавшись Девідом Кентом, що робив уже кілька разів у надзвичайних випадках. Дена засудили до одного року в'язниці з каторжними роботами, оскільки суд врахував пом'якшувальні обставини.

Приголомшений стрімкістю, з якою сталася в його житті ця жахлива зміна, Ден не до кінця усвідомлював її, поки залізні двері не брязнули за його спиною, і весь світ умістився в камері, вузькій і холодній, як могила. Він знав, що одне його слово змусить пана Лорі прибути на допомогу, проте навіть не уявляв, як заговорити про свою ганьбу, ба більше:

побачити засмучених і присоромлених за нього добрих друзів, що покладали на нього такі великі надії.

— Ні, — сказав він, стискаючи кулак, — нехай вже краще думають, що я помер… А це станеться, якщо мене протримають тут довго.

Він схопився з місця й почав ходити кам'яною підлогою, як замкнений у клітку лев. У його душі бушував гнів, відчай, докори сумління. За якусь мить відчув, що ось-ось збожеволіє й почне битися об стіни, які позбавили його волі, власне, суті життя. Кілька днів він жахливо страждав, відтак втомився та впав у похмуру меланхолію, яка була ще важчою, ніж його колишнє збудження.

Тюремний наглядач був людиною грубою, про його вороже ставлення до всіх ув'язнених ходили легенди, натомість священник виконував свій важкий обов'язок віддано й дбайливо. Він намагався розговорити Дена, але його слова поки не знаходили відгуку в серці молодого в'язня, тож залишалося тільки чекати, коли праця заспокоїть його оголені нерви, а полон приборкає гордий дух.

Дена відправили на роботу в майстерню з виготовлення щіток та пензлів, і, відчуваючи, що саме тут — його єдиний порятунок, він працював із лютою енергією. Начальство хвалило його, зате менш умілі ув'язнені заздрили. День за днем сидів він на своєму місці, під наглядом озброєного охоронця, без права сказати що-небудь, крім найнеобхідніших слів, без спілкування з чоловіками, які працювали поруч, — тільки камера, майстерня та так звані прогулянки, якщо ними вважати нудні ходіння по колу нога в ногу, поклавши руку на плече один одному. Мовчазний і похмурий, Ден виконував щоденну норму, їв свій гіркий хліб і підкорявся наказам з таким бунтівним блиском в очах, що наглядач якось завважив:

— Небезпечна людина. Слідкуйте за ним. Коли-небудь він зважиться на втечу.

Були в тюрмі й інші ув'язнені, небезпечніші за нього. Вони давно ступили на злочинний шлях, тому щоразу шукали пригод на свою голову, щоб порушити одноманітність тривалих термінів ув'язнення. Ці чоловіки скоро здогадалися про настрої Дена. Не минуло й місяця, як таємничим способом, винайденим засудженими, вони зуміли передати йому, що планують збунтуватися за першої нагоди.

Наближався День Подяки, а з ним і традиційна святкова прогулянка в тюремному дворі без наглядачів. Отже, ув'язнені мали змогу поговорити один з одним, щоб остаточно узгодити всі деталі майбутньої афери, яка, ймовірно, мала закінчитися кровопролиттям і свободою для небагатьох. Ден на той час і сам обмірковував плани втечі й від того ставав дедалі похмурішим й озлобленим. Втрата свободи вимотувала душу й тіло, різкий перехід від вільного, здорового, повного руху життя до нещасного існування в тісноті тюремних приміщень, не міг не справити жахливого впливу на людину такого складу і такого віку, як Ден.

Він з тугою думав про своє загублене життя, поховав усі щасливі надії й плани, бо відчував, що ніколи не зможе повернутися до дорогого його серцю старого Пламфілду й потиснути дружні руки, бо на його власних — плями крові. Ден не шкодував вбитого злочинця, вважаючи, що таке негідне життя краще було закінчити якомога раніше. Проте усвідомлював з особливою гостротою, що легко лише відростити поголене волосся й сіру робу змінити на звичайний костюм, а ганьба в'язниці ніколи не зітреться з пам'яті.

— Для мене все скінчено. Я зіпсував собі життя. Нехай буде так. Якщо вийду звідси, то лише отримуватиму задоволення, які вдасться, де вдасться. Нехай у Пламфілді ду-

мають, що я мертвий, люблять мене, як і раніше, і ніколи не дізнаються, ким я став. Бідна мама Баер! Вона так намагалася допомогти мені, але все намарне: врятувати «баламута» неможливо.

І, обхопивши схилену голову руками, він сидів на своєму вузькому ліжку в розпачі, але без сліз, страждаючи через все, що втратив, поки не приходив милосердний сон і не повертав його в щасливі дні хлоп'ячих ігор.

У майстерні разом з Деном працював один бідний хлопець, до якого доля була ще суворішою. Його ув'язнення закінчувалося навесні, але надій дожити до того часу, було мало. Навіть найбайдужіші співчував бідному Мейсону, коли той сидів, відчайдушно кашляючи, в тісному, задушливому приміщенні й рахував дні, які ще належить провести тут, перш ніж він знову побачить дружину й маленьку дитину. Залишалася невелика надія на дострокове звільнення, але він не мав друзів, які б поклопотали за нього, тож було очевидно, що наказ Великого Судді про звільнення скоро назавжди покладе край його терплячому стражданню.

Жалість Дена до нещасного в'язня була глибшою, ніж він наважувався показати. Це єдине ніжне почуття, що заповнило його душу в той похмурий період. Воно нагадувало красиву стару історію про маленьку квітку, яка пробилася до світла між каменів тюремного двору й урятувала від відчаю бранця. Ден допомагав Мейсону впоратися з денною нормою, якщо той почувався дуже зле, і спогад про вдячний погляд хворого був променем сонця, який висвітлював камеру Дена, коли він залишався на самоті.

Мейсон заздрив здоров'ю свого сусіда й засмучувався, спостерігаючи, як Ден губить його у в'язниці. Він був спокійним, доброзичливим чоловіком і намагався, за можливості словом чи застережливим поглядом зупинити Дена,

не дати йому приєднатися до «пропащих», як називали любителів бунтів. Але, відвернувшись від усього світлого в житті, Ден вважав, що котитися під гору легко, і з похмурим задоволенням думав про майбутній заколот, під час якого зміг би помститися тирану-наглядачеві й спробувати здобути свободу.

Він передчував, що в годину повстання зможе нарешті дати вихід пригніченим пристрастям, які змучили його. Навчившись приборкувати диких тварин, йому водночас так і не вдалося впоратися з власним непокірним духом.

У неділю, напередодні Дня Подяки, в'язні були в церкві, і Ден з тривогою зупиняв погляд на гостях — кількох жінках і джентльменах, оскільки смертельно боявся побачити серед них знайомі обличчя. Ні, самі незнайомці, тож він заспокоївся та зосередився на підбадьорливих словах священника і сумному співі тих, у кого було важко на серці.

Гості часто виступали в церкві перед ув'язненими, тож ніхто не здивувався, коли одна з дам встала і сказала, що в неї є для них невелика історія. То була жінка середнього віку, в чорній сукні, з привітним обличчям, повними співчуття очима й голосом, який зігрівав душу своїми по-материнськи ласкавими інтонаціями. Вона нагадала Дену пані Джо.

Він напружено вслухався в кожне слово, наче всі вони промовлялися саме до нього. Завдяки щасливому випадку, відбулося те, чого найбільше потребувала його душа: щоб спогад про минуле допоміг розбити лід відчаю, який сковував і губив всі хороші пориви його натури.

Історія була простою, але відразу захопила чоловіків. Жінка розповідала про двох солдатів, які потрапили в госпіталь під час минулої війни. Обидва отримали важке поранення в праву руку, й обидва прагнули зберегти її, щоб уникнути каліцтва і, повернувшись додому, мати змогу заробити на хліб. Один був терплячий, слухняно виконував всі

призначення лікаря, без зайвих суперечок погодився навіть ампутувати кінцівку. Після довгих післяопераційних страждань він видужав, радіючи, що залишився живим, хоч вже не міг ні воювати, ні повноцінно працювати. Другий не бажав змиритися з каліцтвом, не слухав порад, раз за разом відкладав операцію й помер мученицькою смертю, гірко шкодуючи про власну дурість.

— Так ось, кожна історія має мораль. Дозвольте мені сказати про ту, яку побачила я, — додала пані, дивлячись передовсім на молодих людей і засмучено думаючи про те, що могло привести їх у в'язницю. — Місце ув'язнення — госпіталь для солдатів, поранених у битві життя. Тут є хворі душі, слабкі характери, божевільні пристрасті, совість, що на час заснула, — всі пороки, до яких веде порушення законів і які тягнуть за собою страждання й покарання.

Надію й допомогу може знайти кожен, бо нескінченним є Боже милосердя й велике людське співчуття, але, перш ніж це лікування стане можливим, повинні з'явитися каяття й смирення. Платіть за гріхи мужньо, бо накладене покарання справедливе, але постарайтеся витягти зі свого страждання й ганьби нові сили для того, щоб почати добродійне життя. Шрам залишиться, але краще для людини втратити обидві руки, ніж душу, а проведені тут важкі роки можуть виявитися не втраченими, а найважливішими у вашому житті, якщо вони навчать вас управляти собою.

Друзі, спробуйте пережити гірке минуле, щоб змити з себе гріх і почати життя з чистого аркуша. Якщо не заради себе самих, то заради матерів, дружин і дітей, які так терпляче чекають і сподіваються на ваше повернення. Пам'ятайте про них, і нехай їхня любов і бажання знову побачити вас не буде марними. А якщо тут є такі самотні люди, що в них навіть немає друзів, нехай вони ніколи не забувають Отця, чиї обійми завжди розкриті, щоб прийня-

ти, пробачити й утішити його блудних синів, навіть в їхню останню хвилину.

На цьому маленька проповідь скінчилася, але сама проповідниця відчувала, що її сердечні слова були вимовлені недаремно: один з юнаків опустив голову, а на кількох обличчях з'явився умиротворений вираз, що свідчило: розповідь викликала незабутні спогади. Дену довелося щільно стиснути губи, щоб вони не тремтіли, й опустити очі, щоб приховати вологу, яка несподівано затуманила їх в ту хвилину, коли йшлося про друзів, які чекають і сподіваються.

Він полегшено зітхнув, коли знову залишився на самоті у своїй камері, й сидів, глибоко замислившись, замість того, щоб намагатися забутися сном. Здавалося, в церкві прозвучали саме ті слова, яких він потребував, щоб зрозуміти, на порозі чого він стоїть і якими доленосними можуть стати для нього наступні кілька днів.

Чи слід йому приєднатися до «пропащих» і, можливо, додати ще один злочин до вже здійсненого, зробити ще довшим свій жахливий тюремний термін, навмисно не помітити всього, що є добрим, і зіпсувати собі майбутнє, яке ще можна врятувати? Чи слід, як той розумний чоловік в історії, підкоритися, винести справедливе покарання, постаратися завдяки йому стати кращим і зробити шрам, який залишиться на все життя, нагадуванням про битву, що програна не до кінця, бо вдасться врятувати душу, нехай навіть незаплямованої совісті вже не повернути? Тоді він наважиться повернутися до Пламфілду й, можливо, зізнається в усьому й знайде нові сили в співчутті тих, які ніколи не зрікалися його.

Добро і зло боролися за Дені в ту ніч, як боролися янгол і диявол за Синтрама, і було важко сказати, що переможе — бунтівна натура чи любляче серце. Докори сумління й обурення, сором і горе, гордість і пристрасть зробили тіс-

ну камеру полем битви, й бідному Дену здавалося, що йому доводиться боротися з ворогами, лютішими, за всіх, яких він зустрічав за час поневірянь світом. Щось зовсім незначне лягло на одну чашу терезів, і вона переважила, як це часто трапляється з нашими незбагненними серцями: слово співчуття допомогло Дену у виборі шляху.

О першій годині перед світанком, коли він лежав у темряві без сну, засувка тихо повернулася, й увійшов чоловік. Це був добрий священник. Його вів той самий інстинкт, який приводить матір до ліжка хворої дитини. Довгий досвід цілителя душ навчив його помічати ознаки надії на суворих обличчях ув'язнених і розуміти, коли прийшов час вимовити слово підтримки й сердечну щиру молитву, яка приносить утіху та зцілює повні тривоги серця.

Він і раніше несподівано з'являвся в камері Дена о будь-якій порі, але завжди наштовхувався на його похмурість, байдужість чи озлобленість, тож не промовивши й слова зачиняв за собою двері. Тепер вираз полегшення з'явився на обличчі ув'язненого, коли на нього впало світло. Звук людського голосу приніс заспокоєння після довгих годин, коли Ден слухав шепіт пристрастей, сумнівів і страхів, який заповнював камеру, шепіт, який жахав його своєю силою й показував йому, як потребує він, не маючи власних обладунків, допомоги, щоб перемогти в цій битві.

— Кент, бідний Мейсон помер. Він залишив передсмертне послання для тебе. Чомусь упевнений, що ти повинен прочитати його невідкладно. Тобі потрібна допомога. Мейсон розумів це й вирішив надати її в останню годину перед смертю, — сказав священник, присівши на єдиний стілець у камері й зупинивши погляд спокійних, добрих очей на застиглій фігурі на ліжку.

— Дякую, сер, охоче вислухаю вас, — ось і все, що сказав Ден у відповідь. Але він забув про себе, відчуваючи глибоку

жалість до бідного товариша, який помер у в'язниці, не попрощавшись ні з дружиною, ні з дитиною.

— Він помер несподівано, але до останньої хвилини пам'ятав про тебе й благав мене передати його слова: «Скажіть йому, хай він не робить того, що збирався, натомість тримається з усіх сил, а коли його термін закінчиться — їде до моєї Мері. Вона надасть йому гостинність, заради мене. У нього немає друзів у цих краях, йому буде самотньо, але жінка завжди допоможе й розрадить людину, коли тій не пощастило в житті. Передайте йому мій прощальний привіт. Він був добрий до мене, і Бог благословить його за це». Потім він спокійно помер і завтра поїде додому з Божим прощенням, бо людське запізнилося.

Ден не сказав нічого, але закрив обличчя ліктем і лежав зовсім нерухомо. Побачивши, що зворушливе передсмертне послання зробило свою справу навіть краще, ніж він сподівався, священник вів далі, не знаючи, якою розрадою став його батьківський голос для бідного в'язня, що так палко бажав «поїхати додому», але відчував, ніби втратив право на це.

— Сподіваюся, ти не розчаруєш смиренного друга, чия остання думка була про тебе. Я знаю: щось готується, й боюся, що ти можеш піддатися спокусі виступити з людьми, які підуть проти закону. Не роби цього. Змова закінчиться невдачею — вони завжди закінчуються так, тож буде шкода, якщо ти зіпсуєш свою особисту справу, в якій за час твого перебування тут не з'явилося записів про жодні проступки. Зберігай мужність, сину мій, і вийди з цих стін в кінці року людиною, яка стала кращою, а не гіршою, після важкого випробування. Пам'ятай, що вдячна жінка чекає на тебе, хоче надати тобі гостинність і втішити тебе, якщо ти самотній і в тебе немає інших друзів. Якщо ж є, постарайся заради

них. Попросимо Бога допомогти тобі, як може допомогти тільки він.

Відтак не чекаючи відповіді, добра людина помолилася від душі, й Ден слухав так, як не слухав ніколи раніше: досвітній час, передсмертне послання й несподіване пробудження його кращого «Я» зробили прихід священника чимось на зразок відвідування камери добрим янголом, що з'явився, щоб врятувати й утішити в'язня.

Після тієї ночі Ден змінився, хоч ніхто не знав про це, крім священника. Для всіх інших він залишався тим самим мовчазним, суворим, нетовариським хлопцем, що й колись, який однаково повертається спиною до поганих і добрих, знаходячи задоволення тільки в читанні книжок, які приносив йому його новий друг.

Повільно, як крапля точить камінь, терпіння й доброта, притаманні цій людині, завойовували довіру Дена. З цим провідником він почав вибиратися з Долини Приниження, щоб дістатися гори, звідки крізь хмари можна мигцем побачити Небесне Місто, до якого всі вірні пілігрими рано чи пізно звертають сумні погляди й куди прямують своїми змученими ногами.

Не раз послизався він на цьому шляху, не раз бився з Гігантом Відчаю і лютим Аполліоном, не раз пережив чимало важких годин, коли здавалося, що жити не варто, а єдина надія на краще — піти за Мейсоном. Однак у всіх цих випробуваннях потиск дружньої руки, звук братнього голосу, незгасиме бажання спокутувати минуле кращим майбутнім і завоювати право знову побачити тих, що стали йому рідними, змушували бідного Дена наполегливо йти до мети, поки старий рік добігав кінця, а новий очікував заступити його, щоб перегорнути сторінку в підручнику життя, найважчий урок в якому він тепер вчив.

На Різдво він так сумував за Пламфілдом, що придумав спосіб надіслати вітання, щоб підбадьорити тамтешні сповнені тривоги серця й принести полегшення власному. Він написав Мері Мейсон, яка жила в іншому штаті, й попросив її відправити вкладений лист. У ньому він повідомляв, що здоровий і дуже зайнятий, що в нього все гаразд, що відмовився від наміру купити ферму, бо є інші плани, що буде вдома, ймовірно, не раніше осені, що писати часто не обіцяє і просив передати всім привіт і веселого Різдва.

Його самотнє, сумне життя в ув'язненні потекло далі без необачних пригод, бо він намагався мужньо й чесно заплатити за свої гріхи.

XIII

Новий рік Нета

— Від Еміля я поки що не чекаю листів, Нет пише регулярно, а де ж Ден? Тільки дві чи три листівки, відтоді, як він поїхав. Такий енергійний молодий чоловік міг би до цього часу вже скупити всі ферми в Канзасі, — сказала Джо одного ранку, коли принесли пошту й у ній знову не було ні листівки, ні конверта, надписаних квапливим почерком Дена.

— Ти ж знаєш, ден пише зрідка. Спочатку доводить справу до кінця, а потім приїжджає додому. Місяці й роки, здається, мало значать для нього. Він, ймовірно, веде розвідку де-небудь в глушині, забувши про час, — відповів професор Баер, уважно читаючи одне з довгих послань Нета, яке прийшло з Лейпцига.

— А ще Ден обіцяв, що повідомлятиме, як у нього справи. Слово він тримає, якщо тільки може. Боюся, з ним щось сталося, — Джо спробувала підбадьоритися, погладивши по голові Дона, коли той, почувши ім'я господаря, підійшов до неї й подивився їй в обличчя сумними, розумними, майже людськими очима.

— Не турбуйся, мамо, дорога, з нашим Деном нічого не трапиться. Він неодмінно з'явиться й увійде одного разу до будинку, дуже гордо, з золотою жилою в одній кишені й документами на землю — в другому, веселий і життєра-

дісний, — сказав Тед, який зовсім не поспішав так швидко повертати Окту її законному господареві.

— Може, він поїхав в Монтану й відмовився від плану з фермою. Йому, здається, більше подобалися індіанці, — Роб підійшов до матері з наміром допомогти їй розібрати стос листів.

— Сподіваюся, що так. Це заняття підійшло б йому найбільше. Але я впевнена, що він поділився б новими плани й послав би за грошима, щоб мати змогу допомагати своїм індіанським друзям. Ні, я всім своїм єством відчуваю: щось не так, — наполягала Джо, урочисто й серйозно хитаючи головою в ранковому чепчику, немов сам фатум.

— Якщо так, ми про це почуємо: погані звістки завжди одного разу доходять. Не турбуйся передчасно, моя Джо. Послухай краще, як чудово йдуть справи в Нета. Я й гадки не мав, що хлопчика зацікавить ще щось крім музики. Мій добрий друг Баумгартен допоміг йому вже на початках почуватися в Німеччині, як вдома, тож нові враження принесуть йому користь, якщо він не втратить голову. Хороший хлопчина, але мало знає про життя, а Лейпциг сповнений пасток для тих, хто їх не остерігається. Бережи його Боже!

Професор прочитав вголос захоплений звіт Нета про відвідини різних літературних і музичних вечорів, про пишноту опери, про доброту його нових друзів, про те, яка це радість — вчитися під керівництвом такого майстра, як Бергман, про свої надії швидко домогтися успіху й про величезну подяку тим, хто відкрив для нього цей чарівний світ.

— Ось такий лист додає оптимізму й заспокоює. Я відчувала, що Нет до від'їзду в Європу сам не підозрював про дрімотні в ньому сили, хоч завжди тримався мужньо й будував блискучі плани, — сказала Джо із задоволенням.

— Подивимося. Він, поза сумнівом, отримає хороший урок, який піде йому на користь. Так відбувається з усіма

нами в юності. Сподіваюся, це випробування не буде занадто важким для нашого славного *Jüngling*, — проказав професор усміхаючись, бо згадав власне студентське життя в Німеччині.

Пан Баер мав рацію. Нет засвоював «хороший урок» з такою швидкістю, що вона приголомшила б його старих друзів, якби тільки їм були відомі подробиці. Чоловічі риси його характеру, прояву яких раділа Джо, розвивалися в зовсім несподіваних напрямках. Слід зазначити, що тихий Нет кинувся у вир відносно нешкідливих розваг веселого міста з усім запалом недосвідченого юнака, який вперше скуштував таких задоволень.

Його надихали повна свобода й почуття незалежності. Велика кількість благодіянь, наданих йому, починала обтяжувати хлопця, тож він всією душею прагнув стояти на власних ногах і йти своїм шляхом. Тим часом на новому місці ніхто не знав про його минуле, і, зі своїм великим гардеробом, неабиякою сумою на банківському рахунку й найкращим викладачем у Лейпцигу, Нет вступив у світське життя як музично обдарований юний джентльмен. Рекомендації вельмишановного професора Баера і багатого пана Лоуренса відчиняли перед їхнім протеже двері до багатьох будинків. Завдяки цим рекомендаціям, своїй добрій німецькій, скромним манерам і незаперечному таланту, молодий незнайомець був сердечно прийнятий і відразу залучений до світського життя, в яке марно намагалися проникнути багато честолюбних молодих людей.

Ніде правди діти — певною мірою все це паморочило Нету голову. Інколи, чи то перебуваючи в красивій будівлі опери, чи розмовляючи з дамами за чашкою кави на вечірці для обраних, чи танцюючи з чарівною дочкою якогось видатного науковця, він запитував себе, невже цей веселий світський юнак колись був маленьким безпритульним ву-

личним музикантом і стояв під дощем біля воріт Пламфілду, з тривогою чекаючи, коли йому відкриють.

Серцем Нет був вірний друзям, його пориви — благородними, а прагнення — високими. Проте в цій ситуації на перший план вийшла слабка сторона натури, марнославство збило на манівці, задоволення сп'янило, тож на певний час хлопець забув про все, крім спокус нового життя. Він не мав наміру будь-кого обманювати, однак своєю поведінкою давав підстави думати, ніби належить до хорошого роду, з перспективами на спадщину.

Нет справді трохи хвалився багатством і впливом пана Лорі, високим становищем професора Баера і їхнім успішним коледжем, в якому здобув освіту. Про пані Джо було розказано сентиментальним *Frauleins*, які читали її книжки, а про чесноти його власної дорогої *Mädchen* — їхнім співчутливим матусям. Вся ця хлоп'яча похвальба й невинне марнославство, як це завжди буває, перетворювалися на світські плітки і, як наслідок, його вага в товаристві значно зросла.

Незабаром все це принесло плоди, які насправді виявилися гіркими. Адже, зрозумівши, що його вважають приналежним до вищого класу, Нет дуже скоро визнав неприйнятним для себе жити в скромній квартирі, яка підходила тільки для ведення тихого, заповненого навчанням життя. Переважило бажання й надалі спілкуватися з веселими заможними студентами, молодими офіцерами, які радо приймали його в себе вдома, тож доводилося запрошувати їх навзаєм. Він винайняв дорогу квартиру на модній вулиці, залишивши добру фрау Тецель шкодувати про втрату приємного квартиранта, а сусідку-художницю панну Фогелінтейн, засмучено трясти сивими кучерями від передчуття, що прийде коза до воза.

Коштів, наданих у розпорядження молодому музиканту, було цілком достатньо, щоб покрити всі витрати

на проживання й забезпечити скромні задоволення поза навчанням. Однак ця сума здавалася Нету неймовірним багатством, хоч була меншою, ніж спочатку виділив йому щедрий пан Лорі. Втрутився професор Баер, розсудливо порадивши другові проявити обачність, оскільки Нет не звик розпоряджатися грошима. Як у воду дивився, хоч на початках грошей Нету цілком вистачало, тож він міг сибаритствувати в своїй новій зручній квартирці й дозволяв багатьом незвичним предметам розкоші поволі проникати в його побут.

Він любив музику й ніколи не пропускав жодного уроку, але час, відведений на ретельне виконання домашніх завдань, часто розтрачувався на відвідування театрів, балів, «пивних садів» або клубів. Щоправда, такі заняття ніякої іншої шкоди, крім втрати дорогоцінного часу й чужих грошей, не завдавали: в нього не було вад, і ставився він до цих розваг як джентльмен — поки.

Тільки згодом почали проявлятися певні зміни на гірше — перші кроки дорогою серед троянд вели вниз, а не вгору. Незабаром, коли він зрідка залишався наодинці з самим собою, Нета почало переслідувати дивне відчуття, ніби він когось зраджує, ніби щось пішло не так.

— Ще один місяць, і тоді я заспокоюся й візьмуся за справу серйозно, — не раз говорив він собі, намагаючись виправдати відстрочку тим, що все навколо було новим для нього, що його старі друзі хотіли, щоб він був щасливий, і що світське товариство шліфує його манери. Проте минали місяці й відмовитися від розваг ставало дедалі важче. Він не міг не приймати численних запрошень від знайомих, та й загалом плисти за течією було напрочуд легко.

На зміну зимовим святам прийшли здоровіші літні розваги, хоч для Нета вони стали ще витратнішими. Гостинні господині садиб, які навперебій запрошували його в гості,

також очікували на відповідні знаки уваги. Екіпажі, букети, театральні квитки, інші дрібні витрати, яких не уникнути в таких випадках, неабияк позначалися на гаманці, який спочатку здавався бездонним.

Взявши за зразок пана Лорі, Нет перетворився на галантного кавалера й подобався всім, бо набуті великосвітські замашки не могли приховати справжню чесність і відкритість його натури. Серед його знайомих була приємна літня дама благородного походження, але майже без статків. Тож її мрією було видати єдину дочку, яка дуже любила музику, за якогось багатого чоловіка.

Вигадки Нета про своє майбутнє і його дружба з багатіями зачарували цю фрау так само, як його музика і шанобливі манери сентиментальну Мінну. До того ж їхня тиха вітальня, в якій можна було відпочити від гучних розваг, нагадувала Нету Пламфілд. Не менше значила для хлопця материнська дбайливість старшої дами, радісні вітання красивої дівчини, коли він приходив, ніжний смуток у її блакитних очах, коли він йшов, і захоплення, коли він грав для неї.

Хлопець не хотів нікому нашкодити, тож одразу зізнався поважній фрау, що заручений. Гадаючи, що цим розставив усі крапки над «і», він не обмежував себе у візитах, не підозрюючи ні про честолюбні надії літньої пані, ні про небезпеку, якій піддавав себе, прихильно приймаючи прояви обожнювання з боку романтичної німецької дівчини. Поки не прогримів запізнілий грім.

Зрозуміло, натяки на ці нові й приємні переживання закралися в об'ємні листи, писати які щотижня йому не могли перешкодити ні веселощі, ні зайнятість, ні втома. Реакція на них була різною: Дейзі раділа його щастю й успіхам, хлопчики підсміювалися з того, що «наш Птах перетворюється на світського Павича», однак у старших друзів вони викликали дедалі більшу стурбованість.

— Він стає занадто легковажним. Треба його застерегти, інакше почнуться неприємності, — говорили вони між собою.

Проте Лорі заперечував:

— Нехай оддасть данину захопленням молодості. Він занадто довго був залежним і пригніченим. З тими грошима, які в нього є, далеко не заїдеш, а в борги цей хлопець не залізе. Він занадто боязкий і занадто чесний, щоб чинити безвідповідально. Для нього це перший ковток свободи. Хай насолоджується. Згодом він стане займатися старанніше, я знаю… і я впевнений, що маю рацію.

Тож застереження в листах-відповідях звучали дуже м'яко. Щоправда, добрі люди мали бажання почути більше про старанне навчання і менше про те, як він «чудово проводить час». Дейзі іноді думала з болем у вірному серці, чи не вихопить у неї любов Нета якась чарівна Мінна, Хільдегард або Лотхен, що згадуються в його листах, але ніколи не ставила жодних запитань, завжди відповідала спокійно й весело й марно шукала в листах, затертих після багаторазового перечитування, натяку на зміну в його почуттях до неї.

Непомітно минали місяць за місяцем, поки не прийшли різдвяні канікули, з подарунками та добрими побажаннями. Нет очікував, що отримає від свята велике задоволення. Спочатку так і було, оскільки німецьке Різдво — видовище, яке варто побачити. Але він дорого заплатив за безпечність, з якою занурився у веселощі того пам'ятного тижня — перший день нового року став для нього днем розплати. Здавалося, якась зла фея приготувала для нього численні сюрпризи саме у святкові дні. Хоч насправді він сам їх собі підготував своєю нерозсудливістю. Втім, зміни були такими разючими, що раптово перетворили його щасливий світ на місце зневіри й відчаю.

Усе почалося вранці, коли, належним чином озброївшись дорогими букетами й цукерками, він пішов дякувати Мінні та

її матері за подарунки, які знайшов на своєму столі в той день. Дівчина власноруч вишила незабудки на підтяжках, а вмілі руки старої дами сплели для нього шовкові шкарпетки.

Поважна фрау прийняла його люб'язно, але, коли він запитав про здоров'я дочки, прямо поцікавилася його намірами, додавши, що до її вух дійшли якісь плітки, тому він повинен або зробити пропозицію, або більше не приходити, щоб не ставити під загрозу душевний спокій Мінни.

Неможливо уявити, з яким жахом сприйняв юнак цей ультиматум. Нет нарешті прозрів, але занадто пізно зрозумів, що його американська галантність ввела в оману простодушну дівчину, а її спритна мама, якби конче хотіла, могла використати цю ситуацію. Ніщо, окрім правди, не могло врятувати його. Дякувати Богу, в нього вистачило гідності й чесності пояснити все відверто.

Нет зізнався, що його багатство уявне, він всього лиш бідний студент. Щирість і смиренність, з якими хлопець просив вибачення за свою бездумність, змусили фрау Шомбург повірити йому. Хоч вона не стримувала себе ні в словах, якими відбатькувала його, ні в презирливих поглядах, якими пронизувала.

Каяття Нета трохи пом'якшило її, тож вона дозволила йому попрощатися з Мінною, яка слухала цей бурхливий діалог через замкову щілину. Дівчина вийшла вся в сльозах і, впавши йому на груди, проридала:

— О, мій любий, моє серце розбите, але я ніколи тебе не забуду!

Це було гірше, ніж суворі слова її матері. Стара фрау теж плакала. Тільки після тривалих, чисто німецьких, виявів почуттів і численних нудних банальностей він зміг втекти, відчуваючи себе новим Вертером. Своєю чергою, покинута Лотта втішалася цукерками, а її мати — значно ціннішими подарунками.

Другий сюрприз він отримав, коли обідав у професора Баумгартена. Ранкова сцена вже позбавила його апетиту, але за столом його душевному спокою було завдано нового удару. Приятель, теж студент, весело повідомив, що збирається в Америку й вважатиме приємним обов'язком заїхати до lieber Herr Professor Bhaer, щоб розповісти йому, як чудово його протеже розважається.

Серце в Нета впало, щойно він уявив, яке враження ці яскраві розповіді справлять у Пламфілді. Не те щоб він свідомо обманював своїх друзів, але в його листах залишалося багато недомовок. А коли Карлсен додав, дружньо підморгнувши, що лише натякне на його майбутні заручини з чарівною Мінною, Нет несподівано для себе подумки побажав йому піти на дно, ніж дістатися Пламфілду й зруйнувати його, Нета, майбутнє розповідями про минулу зиму.

Зібравшись з думками, він з воістину — як йому здавалося — мефістофельською спритністю застеріг Карлсена від будь-яких оповідок і дав йому такі заплутані вказівки щодо розташування Пламфілду, що було б справжнім дивом, якби його співрозмовник коли-небудь знайшов професора Баера. Проте обід вже було зіпсовано. Нет пішов раніше й довго блукав вулицями в зневірі, не відчуваючи ніякого бажання йти в театр, а після вистави повечеряти, як збирався, в компанії веселих товаришів. Він трохи втішився тим, що подав милостиню кільком бідним, ощасливив двох дітей великими імбирними пряниками й випив на самоті склянку пива за здоров'я Дейзі, а собі побажавши краще почуватися в прийдешньому році, ніж у минулому.

Нарешті вдома на нього чекав третій сюрприз у вигляді безлічі рахунків, які звалилися як сніг на голову й поховали його під лавиною докорів сумління, відчаю й відрази до самого себе. Ще більше його перелякали суми, зазначені в них. Що й казати, як і припускав мудрий пан Баер, хлопець по-

гано розумівся на фінансових питаннях. Щоб розплатитися одразу, треба було спустошити весь рахунок в банку й залишитися ні з чим на наступні шість місяців, якщо тільки він не напише додому й не попросить про допомогу.

Однак Нет вважав за краще голодувати, ніж зробити це. Першою його думкою було пошукати вихід за гральним столом, куди його часто намагалися заманити нові друзі. Але перед від'їздом він обіцяв пану Баеру не піддатися спокусі, яку тоді вважав нереальною, і тепер не міг додати ще один гріх до вже й без того довгого списку.

Що ж робити? Адже ці жахливі рахунки потрібно неодмінно сплатити, а уроки повинні тривати, або його подорож до Європи виявиться ганебним провалом. Однак потрібно на щось жити! А як? Замучений докорами сумління, Нет бачив тепер, куди заплив за течією, й годинами ходив своїми красивими кімнатами, відчуваючи, що грузне в болоті зневіри. Він не бачив руки, що могла б допомогти йому вибратися… Доти, поки не принесли пошту. У ній серед нових рахунків був сильно пошарпаний конверт з американською маркою.

О, як зрадів він цьому листу! Як жадібно читав він довгі сторінки, повні добрих побажань від усіх домашніх! Кожен приписав хоч рядок, кожне знайоме ім'я з'явилося перед його очима. Дійшовши до останніх слів: «Боже, благослови мого хлопчика! Мама Баер», він втратив самовладання і, опустивши голову на руки, окропив папір дощем зі сліз, які стримали душевний біль і змили хлоп'ячі гріхи, які важким тягарем лежали на його совісті.

— Любі мої! Як вони люблять мене, як довіряють! І як гірко вони розчаруються, якщо дізнаються, яким я був дурнем! Краще я знову зароблятиму на вулицях, граючи на скрипці, ніж попрошу їх про допомогу! — вигукнув Нет, змахнувши сльози.

Тепер він ясніше бачив, що робити, бо рука допомоги потяглася до нього з-за океану й Любов, дорогий Євангеліст, підняла його з болота та вказала на вузькі ворота, за якими був порятунок. Перечитавши листа і з жаром поцілувавши той його куточок, де була намальована маргаритка, Нет відчув достатньо сил, щоб винести найгірше й перемогти.

Кожен рахунок має бути сплачений, кожна річ, яку можна продати, продана. Він відмовиться від цієї дорогої квартири й знову оселиться у фрау Тецель. Він знайде якусь роботу, щоб забезпечити своє існування, як роблять багато інших студентів. Він не відвідуватиме нових друзів, не вестиме бездумне життя, перестане легковажити, натомість посяде своє місце серед старанних учнів.

Вчинити так означало лише вчинити чесно, але бідному юнаку було нелегко придушити дрібне марнославство, відкинути радості, такі дорогі серцю молодих людей, визнати власну дурість, і… спуститися з п'єдесталу, дозволивши іншим пожаліти його, посміятися над ним і… врешті забути.

Нету потрібна була вся його сміливість, щоб зробити це. Він володів чутливою натурою, повага інших була для нього дорогоцінною, невдача — дуже гіркою, і лише вроджене презирство до підлості й обману утримало його від звернення по допомогу та спроб приховати свою нужду будь-яким нечесним способом. Коли він сидів один в ту ніч, слова пана Баера пригадалися йому на диво ясно, і він знову побачив себе хлопчиком, який карає свого вчителя і тим самим дає самому собі урок, після того, як боязкість змусила його збрехати.

— Йому не доведеться знову страждати через мене. Хоч я й дурень, але негідником бути не хочу! Піду до професора Баумгартена, розповім йому все і попрошу поради. Хоч, здається, я охочіше встав би перед зарядженою гарматою. Відтак усе розпродаю, заплачу борги й повернуся туди, де

для мене найкраще місце. Краще бути чесним бідняком, ніж вороною в пір'ї павича, — Нет навіть усміхнувся, коли оглянув дорогі витончені дрібниці, які оточували його, і згадав, звідки прийшов.

Він мужньо тримав слово, а набагато краще почувався відтоді, коли дізнався, що історія, яка сталася з ним, не така вже й рідкісна. Професор схвалив його план, вважаючи, що дисципліна буде для нього корисною, й проявив велику доброту, запропонувавши допомогу й пообіцявши зберегти все в таємниці від пана Баера, поки Нет не виправить своє становище.

Перший тиждень нового року хлопець провів, здійснюючи задумане, й у свій день народження вже сидів на самоті в маленькій кімнатці на горішньому поверсі пансіону фрау Тецель, оточений безліччю непридатних до продажу сувенірів, подарованих пухкенькими німецькими дівчатами.

Нові друзі висміяли його, пошкодували про втрату веселого компаньйона та й перестали згадувати. Винятком стали тільки двоє товаришів, які запропонували свої гаманці й пообіцяли підтримку. Самотній і сумний сидів Нет біля маленького каміна, згадуючи останній Новий рік у Пламфілді. Саме о цій порі він танцював зі своєю Дейзі.

Стук у двері пробудив його від задуми, й, недбало промовивши: Herein, він обернувся, щоб побачити того, хто заліз так високо заради нього. Це була добра фрау Тецель. Вона гордо несла тацю, на якій стояла пляшка вина й лежав дивовижний пиріг, прикрашений зацукрованими сливами всіх відтінків і увінчаний свічками. За нею слідувала панна Фогельштейн, обіймаючи горщик з квітучим рожевим деревцем, над яким погойдувалися її сиві кучері. Побачивши Нета, вона засяяла усмішкою й вигукнула:

— Дорогий герр Блейк, ми принесли вам вітання й маленькі подарунки з нагоди цього незабутнього дня. Бажаємо

всього найкращого! І нехай ваше життя розцвіте в новому році так красиво, як ми, ваші сердечні друзі, вам бажаємо.

— Так, так, від щирого серця, дорогий пане Блейк, — додала пані Тецель. — Скуштуйте цей з любов'ю випечений для вас *Kuchen* і випийте за здоров'я ваших далеких друзів доброго вина.

Зворушений турботою й увагою славних жінок, Нет подякував і попросив їх залишитися, щоб розділити з ним скромний бенкет. Вони відгукнулися на його прохання з радістю, бо співчували милому юнакові та водночас хотіли допомогти.

Фрау Тецель згадала про свого знайомого, який через хворобу був змушений залишити місце в оркестрі другорозрядного театру й охоче порекомендує Нета замість себе, якщо той готовий погодитися на таку скромну посаду. Червоніючи й перебираючи пальцями троянди, немов боязка дівчина, добра стара панна Фогельштейн поцікавилася, чи не зможе він у вільний час давати уроки англійської в школі для дівчат, де вона викладає малювання, додавши, що платня маленька, але виплачується регулярно.

Вдячний Нет прийняв обидві пропозиції, знайшовши, що менш принизливо отримувати допомогу від жінок, ніж від друзів його власної статі. Обійнявши ці посади, а також даючи уроки музики для початківців — професор уже обіцяв йому знайти учнів, можна було забезпечити собі скромне існування.

Дивно, але яким світлішим видався йому після цього візиту світ. Надія підкріплювала сили краще, ніж вино, а хороші починання розцвітали так само яскраво, як маленьке рожеве деревце, яке наповнювало своїм ароматом кімнату. Нет взяв до рук скрипку, й добрі старі мелодії, як і раніше, подарували йому внутрішній спокій.

XIV

Вистава у Пламфілді

Для скромного історика сімейства Марч так само неможливо обійтися без розповіді про театральні вистави, як для нашої дорогої панни Йонг — без дванадцяти або чотирнадцяти дітей в її цікавих повістях. Тож приймемо це як даність і підбадьоримо себе, перейшовши від останніх сумних подій до різдвяної вистави в Пламфілді, бо вона вплинула на долю кількох наших персонажів.

Коли головну будівлю коледжу було зведено, пан Лорі пожертвував гроші на прибудову — чарівний маленький театр, призначений не тільки для вистав, а й для урочистих зборів, лекцій і концертів. На завісі театру, яка ефектно опускалася, був зображений Аполлон в оточенні муз. Бажаючи зробити комплімент щедрому жертводавцю, художник надав грецькому богу явну схожість з нашим другом. Це вважалося чудовим жартом. Серед домашніх талантів не бракувало, й це дало змогу забезпечити театр постійною трупою, оркестром і художником-декоратором. Зрозуміло, що на красивій маленькій сцені давалися найдивовижніші вистави.

У моді тоді були перероблені французькі п'єси — суміш чудових туалетів, помилкових почуттів і сумнівної дотепності, що позбавлена найменшої життєвої правди, яка допомогла б спокутувати недоліки. Але Джо давно хотілося по-

ставити більш значущий спектакль. Проте вимагати п'єси, наповнені проникливими промовами і зворушливими ситуаціями значно легше, ніж писати їх. Тож авторка обмежилася кількома сценами скромного сільського життя, в яких поєдналося кумедне й зворушливе.

Письменниця створювала ролі спеціально для акторів, а загалом ця маленька вистава, на її думку, мала довести, що природність і простота ще не втратили своєї чарівності. Драматургові в усьому допомагав пан Лорі. Вони називали себе «Бомонт і Флетчер», отримуючи велике задоволення від спільної творчості. Знання Бомонтом теорії драматичного мистецтва допомагало стримувати занадто жваве перо Флетчера, водночас обидвоє лестили себе надією, що створили цілісний та завершений витвір мистецтва.

І ось тепер все було готово. Різдвяний день видався надзвичайно напруженим: останні репетиції, напади паніки у боязких акторів, пошуки забутого реквізиту, прикрашання театральної зали. Ялинові лапи й гілки падуба з лісу, квіти з оранжереї Парнасу й прапори багатьох країн зробили його в той вечір напрочуд яскравим. Усе це на честь гостей, головною серед яких була панна Камерон.

Оркестранти ретельно налаштовували інструменти, робітники сцени розставляли декорації, суфлер героїчно зайняв місце в задушливій будці, актори одягалися, раз у раз гублячи шпильки. Бомонт і Флетчер носилися всюди, відчуваючи, що на кону їхня літературна репутація: запрошення на виставу одержали різні дружні критики, а репортери, яких, ніби комарів неможливо позбутися, прийшли самі.

— Вона приїхала? — це запитання найчастіше лунало за лаштунками, тож, коли загримований Том, який грав у п'єсі роль старого хірурга, ризикуючи переламати свої поважні ноги, пробрався ближче до рампи, щоб визирнути в залу, й нарешті кивнув головою, всю трупу охопив трепет. Осо-

бливо занепокоїлася Джозі, оголосивши, що в неї, напевно, буде напад страху перед публікою — вперше в житті.

— Я тепер боюся, що щось піде не так, — заявила Джо, яка була така скуйовджена, що могла б зійти за божевільну Мадж Вайлдфайр навіть без лахміття.

— У вас буде час зібратися з духом, поки інші почнуть. Ми, старі актори, незворушні, як годинник, — проказав Демі, кивнувши в бік Еліс, яка, в розкішній сукні та віялом у руці, з нетерпінням чекала виходу на сцену.

Але цей «годинник» йшов, мабуть, швидше звичайного, про що свідчили рум'янець, блискучі очі та явне тріпотіння сердець під мереживом і оксамитом. Джону й Еліс потрібно було розпочати вечір веселим маленьким водевілем, в якому вони неодноразово грали з великим успіхом. Еліс була високою дівчиною, темноволосою та темноокою, з обличчям, якому розум, здоров'я й добре серце надавали особливої краси.

У цю хвилину вона була особливо гарна: парча й прикраси Маркізи чудово поєднувалися з її величною постаттю, а Демі, зі шпагою, в придворному костюмі, трикутному капелюсі й білій перуці, був найгалантнішим Бароном, якого тільки можна побачити на сцені. Джозі грала служницю Маркізи й виглядала в цій ролі справжньою французькою субреткою — гарненька, зухвала, розумна. Склад дійових осіб обмежувався цими трьома персонажами, й успіх п'єси залежав від жвавості й майстерності, з якими передавалася швидка зміна настроїв закоханих у сварці, вимовлялися дотепні промови й зображувалися вишукані придворні манери минулого століття.

Мало хто зміг би впізнати серйозного Джона в джентльмені, який любив похизуватися, й старанну Еліс у кокетливій молодій леді, яка своїми примхами викликала сміх у глядачів. Джозі теж була помітною фігурою: вона підслуховувала біля замкових щілин, заглядала в записки, з'являлася

й ховалася в найнесподіваніші моменти, ходила, задерши носа, а цікавість пронизувала всю її фігурку — від бантика на маківці витонченого чепчика до червоних підборів маленьких туфельок.

Все йшло гладко. Примхлива Маркіза, після того як досхочу помучила відданого Барона, визнала себе переможеною в боротьбі умів і подавала йому руку, аж раптом несподіваний звук змусив обох здригнутися: важка бічна декорація нахилилася вперед, погрожуючи впасти на Еліс. Демі, не гаючи часу, підскочив до неї, й, розкинувши руки, завмер, утримуючи стіну будинку на спині. Він уже збирався в цій позі виголосити заключний монолог, однак не встиг, бо схвильований молодий робітник уже злітав драбиною з заднього боку декорації, щоб усунути загрозу. В якийсь момент молоток вислизнув у нього з кишені та впав прямо на підняте вгору обличчя Барона, буквально вибивши в нього з голови текст ролі.

Завісу стрімко опустили, позбавивши публіку можливості побачити непередбачену програмою чарівну сценку, коли Маркіза кинулася до Барона, щоб зупинити кров, з тривогою вигукуючи: «О, Джоне, ти поранений! Обіпрись на мене». Джон, хоч і відчував невелике запаморочення, однак був цілком у змозі відчути й ніжний дотик рук, і тривогу на обличчі, яке опинилося так близько до його власного, що говорило про її почуття до нього. Заради такого відкриття він охоче виніс би цілий дощ молотків і падіння коледжу цілком йому на голову.

У наступну хвилину на місці події з'явилася Нен з коробочкою, яку завжди носила в кишені, й рана була акуратно заклеєна пластиром на той час, коли наспіла пані Джо, трагічно запитуючи:

— Через рани він не зможе знову вийти на сцену? Якщо так, моя п'єса загинула!

— З цією раною я не потребую гриму й ще більше підходжу для ролі. Не турбуйтеся, тітонько, я з'являюся перед публікою, — і, підхопивши свою перуку, Демі пішов, кинувши повний подяки погляд на Маркізу, яка зіпсувала заради нього свої рукавички, але, здавалося, нітрохи не засмутилася, хоча вони були до ліктя й дуже дорогі.

— Як твої нерви, Флетчере? — запитав Лорі, коли вони стояли за лаштунками пліч-о-пліч, чекаючи на останній дзвінок.

— Майже в такому самому порядку, як і твої, Бомонте, — відповіла Джо, відчайдушними жестами закликаючи Мег поправити чепчик, який з'їхав на вухо.

— Тримайся, мій співавторе! Я підтримаю тебе, що б не трапилося!

— Я передчуваю успіх! Так, це тільки драматургічна дрібничка, але в неї вкладено чимало праці й щирих почуттів. Подивися, хіба Мег не вилита сільська жінка, добра й немолода?

Мег виглядала саме так, сидячи біля яскравого вогню в селянській кухні, хитаючи ногою люльку, наспівуючи колискову й штопаючи панчоху. Здавалося, крім цього, вона не робила нічого іншого. Сиве волосся, вміло зображені зморшки на лобі, проста сукенка, чепчик, невелика шаль і картатий фартух перетворили її на добру стареньку матір, що викликала до себе симпатію з першої хвилини.

П'єса почалася з її короткого монологу, в якому йшлося про її сина Сема, який хоче піти в армію, про дочку Доллі, яка мріє про міські задоволення, й бідну Елізу, що невдало вийшла заміж і тепер повернулася додому вмирати, доручивши своє немовля матері, щоб порочний батько не забрав його собі.

Сцену робило ефектною кипіння підвішеного над вогнем чайника, цокання високого підлогового годинника й погой-

дування пари синіх вовняних пінеток над колискою під ніжне дитяче кувікання. Ці маленькі капчики викликали перші оплески, й Лорі, від радості забувши про свою аристократичність, прошепотів на вухо співавторці:

— Я знав, що на немовля вони клюнуть!

— Якщо дорога крихта не здумає волати в найвідповідальніший момент, ми врятовані. Але це все-таки ризик. Готуйся забрати його, якщо забавки Мег не допоможуть, — відказала Джо й додала, схопивши Лорі за лікоть, коли на сцені з'явилося змарніле обличчя: — Ось і Демі! Сподіваюся, ніхто не впізнає його потім, коли він вийде ще й у ролі сина. Інакше не втомлюся дорікати тобі за те, що не погодився зіграти лиходія.

— Я не можу режисерувати й грати одночасно. А він чудово загримований і любить мелодраматичні ефекти.

— Ця сцена мала бути пізніше, але мені хотілося вже на початках показати глядачеві, що мати — справжня героїня. Мені набридли конаючі від любові дівчата й дружини, які втекли від чоловіків. Ми доведемо, що зі старшими жінками пов'язано чимало романтичного. Ось він входить!

На сцену незграбно вийшов обірваний, неголений, виснажений чоловік зі злим поглядом. Намагаючись набути владного вигляду, він грубо зажадав від жінки віддати його дитину. Під час цієї яскравої сцени Мег здивувала навіть тих, хто знав її акторські здібності. Вона зі скромною гідністю зустріла чоловіка, якого боялася. Потім, коли він, лаючись, взявся наполягати на своєму, благала тремтячим голосом залишити їй крихту, захищати яку обіцяла матері дитини.

Коли ж він спробував забрати немовля силою, публіку охопив трепет: стара жінка кинулася до колиски, схопила дитину і, міцно притиснувши до грудей, ім'ям Бога кинула лиходієві виклик — нехай він тільки спробує вирвати дитя з цього священного притулку! Сцена справді була зіграна

добре: обурена стара жінка, сонна дитина, яка, позіхаючи, вчепилася за її шию, і збентежений чоловік, який так і не наважився застосувати силу, отримавши відсіч від рішучої захисниці безпорадної невинності. Бурхливі оплески переконали схвильованих акторів, що перша сцена мала неабиякий успіх.

Наступна була так само динамічною: Джозі, яка зображала кістляву сільську дівчину, ставила на стіл вечерю, роздратовано жбурляючи тарілки та недбало краючи буханку чорного хліба на великі скибки. Вона розповідала про свої дівочі прикрощі й марні надії. Зіграно було чудово. Джо не зводила очей з панни Камерон і бачила, як та схвально кивнула кілька разів, відзначаючи природну інтонацію або жест, цікавий німий епізод або вираз юного обличчя, яке мінилося, як квітнева погода. Її боротьба з виделкою для тостів викликала чимало веселощів серед глядачів, так само як і презирство до рафінованого цукру, яким вона підсолоджувала свої виснажливі обов'язки, відправляючи в рот шматок за шматком. Коли ж на завершення сцени, юна акторка, як Попелюшка, сіла біля вогнища, сльозливо спостерігаючи за відблисками полум'я, що танцювали на стінах скромної кімнати, в залі почувся голос якоїсь схвильованої юної глядачки:

— Бідолаха! Їй би треба хоч трошки розважитись!

Увійшла літня жінка й настав час діалогу: дочка просила, погрожувала, лестилася, плакала, поки не домоглася від матері згоди відпустити її в місто до багатого родича. Доллі, щойно її бажання було задоволено, з маленької грозової хмари перетворилася на чарівну веселу й добру дівчинку. Бідна жінка ледь заспокоїлася після цього випробування, як увійшов син у синій армійській формі й сказав, що записався в армію й прийшов попрощатися, бо вирушає на війну.

Це був важкий удар, але патріотична мати винесла його мужньо. Тільки після того, як безтурботні молоді люди поквапом вийшли, поспішаючи до друзів, вона втратила самовладання. Обхопивши руками сиву голову, впала на коліна біля колиски, плакала й молилася. Тільки немовля, як і раніше, було з нею, щоб втішати її любляче вірне серце.

Усю останню частину сцени в залі чулися схлипування, а коли завіса опустилася, публіка була зайнята тим, що витирала сльози, котрі наверталися на очі, тож у перший момент навіть забула про аплодисменти. Ці миті тиші були найдорожчими для актриси, ніж найгучніші оплески, тож Джо, стерши справжні сльози з обличчя сестри, заявила урочисто:

— Мег, ти забезпечила успіх моїй п'єсі! О, чому ти не справжня актриса, а я — не справжній драматург?

— Відклади сентиментальні пориви, моя дорога. Краще допоможи мені одягнути Джозі. Вона вся тремтить від збудження, мені з нею не впоратися, а попереду краща її сцена, ти ж знаєш.

Так воно й було, оскільки тітка написала її спеціально для небоги. Тож Джозі вбрали в чудову сукня зі шлейфом, довжина якого виправдала її найсміливіші надії. Дівчинка впливла до святково прикрашеної вітальні багатого родича, озираючись на свої оборки, що стелилися на підлозі, в такому щирому захваті, що ні в кого не вистачило духу посміятися над гарненькою вороною в пір'ї павича.

Вона довірливо поспілкувалася сама з собою перед дзеркалом, повідомивши про недавно зроблене нею відкриття: не все те золото, що блищить. З її слів стало зрозумілим, що вона зіткнулася з більшою спокусою, ніж ті, перед якими ставила її донині дівоча любов до задоволень, розкошів і лестощів. До неї залицявся багатий молодий чоловік, але чесним серцем вона відкидала все, чим її намагалися спо-

кусити, і, не знаючи, як розібратися в плутанині власних невинних бажань, гірко шкодувала, що поруч немає «мами».

Веселий маленький танець, в якому брали участь Дора, Нен, Бесс і кілька хлопчиків, став тлом для скромної фігури старої жінки під вдовиним очіпком, у полинялій шалі, з великою парасолькою та кошиком. Наївне здивування, з яким вона спостерігала за танцюристами, мацаючи, коли ніхто не дивився, дорогі завіси й розгладжуючи свої старі рукавички, було зображено дуже переконливо. Як і переляк Джозі, яка, побачивши її, вигукнула «мамо!» так природно, що навряд чи потрібно було ще й чіплятися за власний шлейф, кидаючись в обійми до тієї, яка була тепер найнадійнішим притулком.

З'явився багатий шанувальник, і зала зустрічала гуркотом сміху прямі запитання й нищівні відповіді літньої жінки, яка показала дівчині, яке крихке його почуття і як близька вона була до того, щоб, подібно до бідної Елізи, погубити своє життя. Вона щиро говорила про це парубкові, а потім, залишившись із матір'ю наодинці, перевела погляд зі свого яскравого вбрання на її пошарпану сукню, загрубілі від роботи руки, ласкаве обличчя, і в каятті, схлипуючи й цілуючи її, вигукувала: «Забери мене додому, мамо, тільки з тобою я в безпеці. Я так втомилася від міського життя!».

— Ця вистава принесе тобі користь, Мерайє, — звертаючись до дочки. завважила одна з глядачок, коли завіса опустилася. Дівчина, розстилаючи на колінах мереживний носовичок, щоб його просушити, відповіла:

— Навіть не знаю, чому це так бере за душу, але бере.

У наступній сцені блискуче виступили Том і Нен. Місцем дії була палата армійського госпіталю. Літній хірург з молодою медсестрою ходили від ліжка до ліжка, мацали в поранених пульс, призначали лікування, вислуховували скарги з таким ентузіазмом та серйозністю, що в публіки

ставалися напади сміху. Елемент трагедії, завжди йде рука об руку з комедією в таких місцях, тож поки медсестра накладала пов'язку одному з солдатів, лікар розповідав про стару жінку, що бродить шпиталем у пошуках сина.

Багато днів і ночей вона шукала його на полях битв і серед поранених, стаючи свідком таких жахливих сцен, що їх не винесла б більшість жінок. «Вона скоро буде в цій палаті, і я боюся її приходу. Схоже, той нещасний хлопчик, який щойно помер, — її син. Гадаю, мені легше було б стояти під вогнем ворожої артилерії, ніж перед однією з цих самовідданих жінок з їхніми надією, мужністю і великим горем», — сказав хірург. «О, в мене серце розривається, коли я дивлюся на цих бідних матерів!», — додала медсестра, витираючи очі куточком свого великого фартуха. В цю хвилину до палати увійшла пані Мег.

Та сама сукня, кошик, парасолька, сільська мова й прості манери, але жахливі випробування перетворили спокійну стару жінку на виснажену істоту з запиленими ногами, тремтячими руками й неспокоєм в очах. Страждання, сумна рішучість і відчай, написані на її обличчі, додали непоказній фігурі трагічної гідності й сили, торкнувшись усіх сердець. У кількох уривчастих фразах була розказана вся історія її марних пошуків, відтак сумний обхід відновився.

Глядачі затамували подих, коли слідом за медсестрою вона йшла від ліжка до ліжка й біля кожного на її обличчі по черзі з'являлися надія, страх і гірке розчарування. На одному лежала довга фігура, покрита простирадлом. Тут жінка затрималася, поклавши одну руку на серце, а іншою прикривши очі, немов збирала всю свою мужність, щоб поглянути на безіменного мерця. Потім відкинула простирадло і з довгим переривчастим подихом полегшення сказала м'яко: «Не мій син, слава Богу! Але син іншої матері», — і, схилившись, ніжно поцілувала холодний лоб.

У залі хтось голосно схлипнув, а панна Камерон змахнула сльозу з очей, намагаючись не втратити жодного погляду, жодного жесту, з якими бідна жінка, виснажена напруженими пошуками, прямувала уздовж довгого ряду госпітальних ліжок.

Її пошуки увінчалися щасливою зустріччю з тим, кого вона шукала: немов пробуджений її голосом від гарячкового сну, змарнілий син сів на ліжку і, простягнувши до неї руки, вигукнув так, що голос його відгукнувся луною в усіх кінцях зали: «Мамо, мамо! Я знав, ти прийдеш до мене!». Вона підбігла до нього, вигукуючи слова любові й радості, від яких затріпотіло серце кожного глядача, і схопила в обійми зі сльозами, молитвами і благословенням, на які здатна тільки любляча стара мати.

Остання сцена, радісна й світла, була повною протилежністю попередній. У кухні сільського будинку панувало різдвяне пожвавлення: поранений герой сидів біля вогнища в старому кріслі, знайоме поскрипування якого тішило його слух. Поблизу метушилася усміхнена Доллі, прикрашаючи комод, лаву, високу піч і старомодну колиску гілками омели й падуба. Їхня мати відпочивала біля сина з немовлям на колінах.

Оновлений сном і харчуванням, цей юний актор підкорив публіку своїми радісними стрибками, незв'язними репліками й наполегливими, але марними спробами дістатися до вогнів рампи — цих блискучих іграшок, які він дуже схвально розглядав крізь пухнасті вії. Було приємно спостерігати, як пані Мег гладить його по спинці, обіймає пухкі ніжки, а коли вона нагородила його шматочком цукру, якого він довго прагнув, малятко припало до неї з подякою, яка забезпечила йому персонально справжню овацію.

Спів за вікнами порушив тихий відпочинок щасливої родини, й після різдвяного славня, виконаного в місячному

світлі на засніженому дворі, в будинок ввалилася галаслива юрба сусідів з подарунками та привітаннями. Безліч цікавих маленьких епізодів зробили цю сцену особливо виразною: кохана Сема з ніжністю клопотала навколо нього, а Доллі чарівно виглядала під гілкою омели зі своїм сільським обожнювачем у грубому жакеті, перуці та з темною бородою, в якому ніхто не впізнав би Теда, якби не довгі ноги, візуально вкоротити які не могли ніякі високі черевики з волової шкіри.

Свято завершилося скромним частуванням. Коли всі розташувалися за столом, Сем піднявся, спершись на милиці, щоб запропонувати перший тост. Піднявши кухоль сидру й віддавши честь, він сказав тремтячим від хвилювання голосом: «За маму, нехай благословить її Господь!». Всі гості встали й пили стоячи. Доллі обіймала стару жінку за шию, і та ховала сльози щастя на грудях доньки. Невтомне малятко в захваті стукало по столу ложкою і щось белькотало, поки опускалася завіса.

Через хвилину її підняли знову, щоб всі глянули ще раз на акторів, а тим часом публіка закидала букетами головну героїню — до великого захоплення малюка. Він радів доти, поки великий рожевий бутон не влучив у нього й одразу почулося виття, якого так боялися постановники і яке, на щастя, тільки посилило загальні веселощі.

— Для початку зійде, — сказав Бомонт з полегшенням, коли завіса опустилася востаннє й актори пішли перевдягатися для завершальної п'єси.

— Якщо вважати це експериментом, то він вдався. Тепер ми зможемо закласти основи великої американської драматургії! — розширила думку співавтора Джо. Вона вже була сповнена нових задумів, хоч, на жаль, наступного року їй так і не вдалося реалізувати їх, через дуже драматичні події у власній родині.

«Мармурові статуї професора Оулздарка» завершували театральне дійство. Ця нова форма вистави потішила надзвичайно поблажливу публіку. Пантеон грецьких богів і богинь у повному складі був присутній на Парнасі. Завдяки вмінню Емі красиво драпірувати тканини, одяг небожителів був витончений і відповідав класичним зразкам. Щоправда, певні сучасні додавання дещо псували враження, зате допомагали зрозуміти «сіль» вчених пояснень «професора».

Оулздарком був Лорі, вдягнений, як і годиться, в чорну шапочку й мантію. Після пишномовного вступу він приступив до демонстрації своїх мармурових статуй. Першою до публіки вийшла велична Афіна, але, придивившись до неї уважно, не можна було не розсміятися, бо напис «За права жінок» прикрашав її щит, з дзьоба сови, яка сиділа на її списі, спускався сувій з девізом «Голосуй рано і часто», а її шолом прикрашали крихітний товкач і ступка. Професор звернув увагу публіки на суворі обриси її рота, колючі очі й високе чоло — свідоцтво могутнього розуму цієї жінки давнини.

Афіну змінив Меркурій. Його граціозна поза викликала в публіки захват, хоч довгі ноги в сандалях з крильцями злегка тремтіли, немов їм було нелегко утримати діяльного бога на одному місці. Ця неспокійна натура піддалася докладному аналізу. Професор згадав його зухвалі витівки й загалом негативно схарактеризував безсмертного посланника богів, чим викликав захват серед глядачів та численних приятелів Меркурія в залі. Щораз, коли вони знущальними оплесками вітали яке-небудь особливо вдале саркастичне зауваження, жертва глузувань професора презирливо морщила свій мармуровий ніс.

Наступною виявилася чарівна маленька Геба. Вона діловито наливала нектар зі срібного чайника в блакитну чашку і, як зазначив професор, повчала глядачів самим своїм виглядом. Лектор пояснив, що нектар давніх дарував бадьорість,

але не притупляв почуття. На жаль, надмірне поклоніння американських жінок цьому класичному напою виявилося дуже шкідливим для них, особливо через значний розвиток головного мозку, який їм забезпечила їхня висока культура. Побіжне порівняння сучасних слуг з цієї вмілою служницею богів змусило щоки статуї запалати під товстим шаром крейди, а публіка шалено зааплодувала, впізнавши в ній Доллі та спритну субретку з водевілю.

За нею з'явився Зевс у всій своїй величі. Він і його дружина посіли центральні п'єдестали в півколі безсмертних. Верховний бог був із зачесаним назад волоссям, прекрасним високим чолом, чудовою бородою, срібними блискавками в одній руці та стертою лінійкою — в другій. Велике опудало орла, позичене в музеї коледжу, стояло біля його ніг, а ласкавий вираз божественного обличчя свідчив, що Зевс в чудовому настрої. Це й не дивно, оскільки йому зробили чимало компліментів з приводу його мудрого правління. Ці слова викликали захоплені вигуки публіки, змусивши громовержця вклонитися на знак подяки, оскільки, як усім відомо, навіть Зевс не позбавлений слабостей, а лестощі завойовують серця богів і людей.

Гера, з її павичами, штопальною голкою, пером і ополоником, отримала особливо багато характеристик від професора, які викликали загальні веселощі. Пан Оулздарк звинувачував, критикував і навіть ображав дружину Зевса. Він натякнув на її господарські невдачі, її настирливість, гострий язик, запальний характер, проте визнав вміння заліковувати рани й залагоджувати сварки войовничих героїв, а також її любов до молоді на Олімпі й на землі.

Вибухи реготу вітали ці випади, які перемежовувалися іноді зі свистом деяких обурених хлопчиків: вони не могли винести, навіть жартома, ніякої неповаги до мами Баер. Натомість богині все це приносило неймовірне задоволення.

Їй раз у раз доводилося складати губи трубочкою, щоб не розсміятися.

Веселий Вакх, сівши верхи на бочку, змінив Геру і, здавалося, почувався чудово, тримаючи пивний кухоль в одній руці, пляшку шампанського — в другій і гроно винограду на кучерявій голові. Він послужив професору наочним прикладом для короткої лекції про тверезість, адресованої безпосередньо чепурним молодим джентльменам, які сиділи вздовж стін зали. Хтось бачив, що Джордж Коул навіть сховався в якийсь момент за колоною, а слідом за тим Доллі штовхнув ліктем сусіда. В залі лунав сміх, поки професор, суворо дивлячись на грішників через великі окуляри, виводив їх на чисту воду з усіма їхніми вакханаліями, щоб кожен присутній міг висловити їм свою зневагу.

Відзначивши позитивні результати виробленої екзекуції, вчений чоловік перейшов до чарівної Артеміди, в сандалях, з луком і місяцем, такою само білою і нерухомою, як алебастровий олень поруч з нею — досконала і, мабуть, найкрасивіша статуя в цьому спектаклі. По-батьківськи налаштований критик обійшовся з нею дуже ласкаво, просто натякнувши на її закоренілу байдужість до чоловічої статі, любов до атлетичних видів спорту і дар оракула, відтак дав коротке визначення того, чи є справжнє мистецтво, й перейшов до останньої статуї.

Це був Аполлон у повному обладунку, з кучерями, майстерно укладеними так, щоб приховати білий пластир біля ока, зі злегка розставленими для стійкості стрункими ногами. Його вправні пальці були готові витягти божественну музику з посрібленого інструмента, що служив йому лірою. Професор описав його божественні атрибути разом з усіма маленькими божевіллями й недоліками. Серед них, зокрема, були пристрасть до фотографії та грі на флейті, спроби заснувати власну газету й любов до компанії юних муз.

Останній натяк викликав хихотіння серед студенток і розвеселив зачарованих різними «музами» юнаків, які почали жартувати один над одним.

Відтак професор сказав завершальне слово, що викликало неабиякий напад сміху в залі, і вдячно вклонився. Після його кількох повторних виходів на уклін завіса опустилася, хоч не так швидко, аби приховати від глядачів Меркурія, який відчайдушно дриґав звільненими ногами, Гебу, яка впустила чайник, Вакха, котрий катався на бочці по сцені, й Геру, яка плескала зухвалого професора Оулздарка по потилиці лінійкою Зевса.

Поки публіка повільно покидала театр, щоб пройти в інший зал, де була накрита вечеря, на сцені панував неймовірний безлад: боги й богині, фермери й барони, покоївки й теслі вітали одне одного з успішним виступом. А згодом, перевдягнувшись, актори приєдналися до гостей, щоб посмакувати щедрі похвали разом із ковтками кави й остудити рум'янець збентеження морозивом.

Мег щасливо усміхалася, коли панна Камерон сказала їй так сердечно, що було неможливо засумніватися в щирості цих слів:

— Пані Брук, я вже не питаю себе, звідки у ваших дітей такий талант. Ви повинні дозволити мені взяти маленьку Доллі в учениці наступного літа, коли ми відпочиватимемо на морі.

Добрі слова люб'язного критика прозвучали й на адресу Бомонта і Флетчера, які, втім, скромно визнали, що ця «дрібничка» була лише спробою змусити життя й мистецтво йти поруч, не вдаючись до допомоги вишуканих діалогів або дорогих декорацій. Всі перебували в найщасливішому настрої, особливо «маленька Доллі», яка танцювала зі швидконогим Меркурієм, і Аполлон, що прогулювався під руку з Маркізою, яка, здавалося, залишила все своє кокетство в гримерці разом з рум'янами.

Коли все було скінчено, Гера, яка спиралася на руку Зевса, йдучи додому засніженими доріжками, сказала:

— Фрице, дорогий, Різдво — хороший час для прийняття нових рішень. Тож я заприсягаюся ніколи більше не проявляти нетерпіння або дратівливості. Я знаю про цей мій недолік, хоч ти не хочеш його визнати. У жартах Лорі була частка істини. Я відчула, що удар влучив у ціль. Відтепер я зразкова дружина, а інакше не гідна мого найдорожчого, найкращого чоловіка на світі, — і, все ще схвильована після вистави, Гера ніжно обійняла свого чудового Зевса під оплески тих, хто брів слідом за ними.

Тож усі три п'єси можна було вважати грандіозним успіхом, а цей веселий різдвяний вечір — пам'ятною подією в сімействі Марч. Адже Демі отримав відповідь на своє мовчазне запитання, виповнилося найзаповітніше бажання Джозі, а завдяки жарту професора Оулздарка, Джо, стримавши свою обіцянку, зробила повне праці життя професора Баера райським існуванням. Кілька днів потому вона отримала нагороду за цей напад доброчинності у вигляді листа від Дена, який порадував її і змусив забути всі страхи, хоч вона не могла сказати йому про це, оскільки зворотної адреси не було.

XV

Очікування

— Моя люба Джо, в мене для тебе погані новини, — сказав професор Баер, входячи в кімнату дружини в один з перших днів січня.

— Будь ласка, скажи одразу. Я не виношу очікування, Фрице, — вигукнула Джо, впустивши шиття та встаючи, немов збиралася сміливо зустріти постріл.

— Але ми повинні чекати й сподіватися, душа моя. Нестимемо цей тягар разом. Судно Еміля пропало, і поки немає звісток про нього.

Пан Баер поспішно обняв дружину своїми сильними руками, бо вигляд у неї був такий, ніби вона ось-ось впаде. Проте за мить вона оговталася і незабаром вже сиділа біля свого доброго чоловіка, уважно слухаючи подробиці, які він міг повідомити їй. Звістку про загибель «Бренди» було послано судновласникам у Гамбург з тими кількома матросами, що вижили, і Франц одразу телеграфував дядькові. Оскільки екіпаж однієї шлюпки врятувався, була надія, що інші моряки теж живі, попри те, що дві шлюпки знайшли перевернутими.

Ці уривчасті звістки прийшли зі швидкохідним судном, але добрий Франц не додав до цього, що, за повідомленнями моряків, шлюпку капітана, швидше за все, розбила при па-

дінні щогла. За димом вони не бачили, як вона відійшла від судна, а незабаром після цього шторм розкидав всіх. Однак з часом це сумна звістка також дісталася Пламфілду.

Усі глибоко сумували за веселим Комодором, який більше ніколи не повернеться додому з піснями, але Джо відмовлялася вірити в трагічний кінець, рішуче наполягаючи, що Еміль переможе будь-яку корабельну трощу й повернеться до них, веселий і неушкоджений. Добре, що вона так затято дотримувалася цього оптимістичного погляду: бідному панові Баеру, глибоко пригніченому втратою свого хлопчика, була дуже потрібна підтримка.

Сини його сестри жили з ним так довго, що він любив їх, як власних. Джо випала нагода довести, що вона тримає слово. І вона зробила це, згадуючи про Еміля весело й бадьоро навіть тоді, коли надія слабшала, а на серці було важко. Якщо щось і могло втішити Баерів у втраті одного хлопчика, так це любов і скорбота всіх інших. Франц постійно слав каблограми, від Нета з Лейпцига, приходили зворушливі листи, а Том набридав всім судовим агентам, вимагаючи новин.

Навіть зайнятий Джек написав їм з незвичайною теплотою. Доллі й Джордж часто заходили, приносячи чарівний букет і смачні цукерки, щоб підбадьорити пані Баер і втішити Джозі. А добросердий Нед виконав далеку дорогу від Чикаго до Пламфілду, щоб потиснути їм руки і сказати зі сльозами на очах: «Мені так хотілося почути все про нашого дорогого Комодора, що я не міг залишатися далеко від вас».

— Це дуже втішає й доводить, що братська любов, прищеплена їм тут, спонукатиме їх підтримувати одне одного все життя, — сказала Джо, коли він поїхав.

Роб відповідав на стоси співчутливих листів, які свідчили про те, як багато було в них друзів, а похвали загиблому, котрі містилися в цих листах, свідчили про те, що Еміль — герой і праведник. Старші трималися спокійно, пройшовши

сувору школу життя, але молодші не могли змиритися: одні сподівалися на краще всупереч, здавалося б, убивчій реальності і трималися мужньо, інші відразу впали в розпач.

Маленька Джозі, улюблена кузина й подружка Еміля, була такою нещасною, що не могла втішитися нічим. Даремно Нен прописувала їй заспокійливі, слова підбадьорення від Дейзі, проходили повз її вуха, а всі спроби Бесс розважити зазнали цілковитої невдачі. Їй хотілося лише плакати в обіймах матері й говорити про корабельну аварію, яку вона бачила навіть уві сні. Пані Мег дедалі більше турбувалася станом молодшої дочки. Все змінилося, коли від пані Камерон прийшла ласкава записка.

У ній Джозі давалася порада мужньо зустріти цю першу в її житті реальну трагедію й наслідувати приклад повних самопожертви героїнь, яких вона так любила втілювати на сцені. Записка принесла користь, і Джозі зробила над собою зусилля, в чому їй дуже допомогли Тедді й Окту. На Теда справило глибоке враження те, що так несподівано згаснув їхній веселий світлячок. Він намагався щодня виманювати її з дому для далеких поїздок на санях, запряжених темною конячкою.

Окту трусила своїми сріблястими дзвіночками, і видзвонювала таку веселу музику, що Джозі не могла не слухати її. Сани мчали засніженими дорогами з такою швидкістю, що кров починала швидше бігти в жилах, і дівчинка поверталася додому, відчуваючи себе сильнішою й спокійнішою завдяки сонячному світлу, свіжому повітрю й дружній компанії — трьом друзям, на яких юні страждальці рідко можуть опиратися.

Оскільки саме в цей час Еміль, цілий і неушкоджений, вже допомагав доглядати за капітаном Харді на борту «Уранії», всі душевні муки домашніх могли б здатися марними, але це було не так. Спільне горе ще тісніше поєднало безліч сердець, навчило одних терпінню, інших — співчуттю, тре-

тіх — жалю про проступки, що лежали тяжким вантажем на совісті, коли той, проти якого згрішили, пішов назавжди. Всі вони отримали серйозний урок: треба бути готовим, коли б не прозвучало владне Повеління.

На довгі тижні Пламфілд занурився в тишу, й на обличчях студентів коледжу була та сама печаль, що й на обличчях усіх членів родини. Духовна музика лунала з Парнасу, щоб потішити всіх, хто чув її. Голуб'ятня була завалена подарунками для маленької плакальниці. Прапор Еміля висів, приспущений, на даху, де він в останній раз сидів із пані Джо.

Так сумно проходили тижні, поки зовсім несподівано, немов з небес, прийшла радісна звістка: «Всіх врятовано, листи відправлені». Тоді злетів до неба прапор, задзвеніли дзвони коледжу, пролунали постріли гармат Тедді, які давно мовчали, і хор радісних голосів кричав: «Слава Богу!» — а щасливі люди бродили навколо, сміючись, плачучи та обіймаючи одне одного.

Через деякий час прийшли довгоочікувані листи, в яких була розказана вся історія корабельної аварії: коротко Емілем, докладно й виразно — пані Харді, з вдячністю — капітаном, а Мері додала кілька ніжних слів, які проникли прямо в серце кожного й були найприємнішими з усіх. Такого ще не було, щоб листи передавали з рук в руки, ними захоплювалися, над ними плакали.

Джо носила їх у кишені тоді, коли пан Баер виймав їх зі свого піджака. Подружжя дивилося на них, читаючи молитву перед сном. Знову можна було чути, як професор наспівує, точно великий джміль, коли йде на лекції, а з чола мами Баер зникли всі зморшки, поки вона багато разів розповідала цю невигадану історію в листах стривоженим друзям, відклавши на час власні романи.

Тепер до Пламфілду йшов потік вітальних послань, і всюди були сяючі обличчя. Роб здивував батьків, написавши на

диво непоганий для юнака його віку вірш, а Демі поклав його на музику, щоб можна було заспівати вітальну пісню, коли молодий моряк повернеться додому.

Тедді буквально стояв на голові й гасав околицями на Окту, як другий Пол Ривир, але тільки ніс він добрі вісті. Найприємніше було те, що маленька Джозі підняла голівку, немов пролісок, і знову почала рости й цвісти, поступово заспокоюючись. Тінь пережитого горя пом'якшила її колишню буйну жвавість і свідчила, що Джозі вивчила важкий урок, намагаючись зіграти якомога краще свою роль на сцені реального життя, де на кожного припадає його епізод великої всесвітньої драми.

Тепер почалося зовсім інше, приємне й радісне очікування, оскільки мандрівники, перш ніж повернутися додому, в Америку, попрямували в Гамбург, де збиралися погостювати. Дядько Герман був власником «Бренди», й капітан повинен був дати йому докладний звіт про причини загибелі судна. Емілю належало затриматися, щоб відвідати весілля Франца, яке відклали через жалобу. Ці плани були вдвічі приємнішими після довгих тижнів тривоги, й жодна весна не здавалася такою гарною, як ця, або, як висловився Тедді:

І зиму тяжку наших тривог
У весну змінили Баерів сини!

Справжні «Баерів сини» завжди вважали Франца й Еміля своїми старшими братами.

Усі три матері сімейств приступили до великого весняного прибирання, впорядковуючи свої будинки не тільки з нагоди весни й майбутніх випускних урочистостей в коледжі, а й для того, щоб прийняти молодят, які збиралися провести в Пламфілді медовий місяць. Будувалися грандіозні плани, готувалися подарунки — всі відчували величезну радість від того, що знову побачать Франца, хоч Еміль, який мав супро-

воджувати молоде подружжя, був головним героєм. Добрі господині й не здогадувалися про сюрприз, що на них чекав, коли обмірковували, як прийматимуть гостей, і сподівалися, що всі хлопчики зможуть приїхати в Пламфілд, щоб вітати повернення старшого з них і їхнього героя-моряка.

Поки вони радісно чекають і працюють, подивімося, як поживають інші хлопчики, які теж чекають і сподіваються на краще майбутнє.

Нет наполегливо працював, не звертаючи зі шляху, який розсудливо обрав для себе, хоч він і не був усипаний квітами. Навпаки, виявився надзвичайно тернистим, і долати його було особливо важко після місяців безпечності та задоволень. Але його «гріхи молодості» були не такими вже непрощенними, і хлопець мужньо пожинав плоди своїх помилок, знаходячи навіть деякі хороші зерна серед полови.

Він давав уроки музики, грав щовечора в зубожілому маленькому театрі та вчився так старанно, що викладач вирішив рекомендувати його на грошовите місце, якщо з'явиться така можливість. Веселі юні друзі забули свого колишнього партнера в розвагах, але старші залишалися поруч і підбадьорювали, коли туга за батьківщиною й утома не давали заснути.

З настанням весни справи пішли краще: витрат поменшало, робота стала приємнішою, а життя — легшим, ніж в ті місяці, коли зимові вітри продували його тонке пальто, а мороз щипав пальці в зношених черевиках. Він вже не був обтяжений ніякими боргами. Перший рік перебування в Німеччині добігав кінця, а надалі гер Бергман міг запропонувати йому непогану практику, яка забезпечила б йому матеріальну незалежність — у всякому разі, на час.

Тож у Нета веселішало на душі, коли він прогулювався під дедалі зеленішими липами, а в травневі вечори ходив

містом з маленьким оркестром студентів-музикантів, граючи на вулицях перед будинками, в яких раніше його приймали як гостя. Ніхто не впізнавав хлопця в темряві, хоч колишні друзі часто слухали цей оркестр з вікон, а одного разу Мінна кинула йому гроші, які він смиренно прийняв, як частину покарання за свої гріхи.

Свою нагороду за виправлення він отримав раніше, ніж очікував. Була вона, на його погляд, незаслужено великою. Нет не стямився від радості, коли побачив своє прізвище серед тих, кого викладач відібрав для поїздки в складі оркестру Гамбурзького філармонічного товариства на великий фестиваль у Лондоні. Це була не тільки велика честь, як для скрипаля, але й велика радість, бо він ставав ближче до мети, отримуючи шанс надалі стати солістом і поліпшити своє матеріальне становище.

— Ти повинен сподобатися Бахмейстеру там, у Лондоні. Якщо все піде добре, він охоче візьме тебе в Америку, куди збирається на зимові концерти. Твої успіхи в останні місяці помітні, тож я покладаю на тебе великі надії.

Великий Бергман рідко хвалив своїх учнів, і ці його слова наповнили душу Нета гордістю й радістю. Він працював ще старанніше, щоб втілити запропоноване в життя. Хлопчина гадав, що більшого щастя, ніж поїздка до Англії, бути не може, але зрадів ще більше, коли на початку червня в Лейпциг заїхали Франц з Емілем та привезли всілякі радісні звістки, добрі побажання й подарунки для самотнього юнака.

Нет, побачивши старих товаришів, був готовий кинутися їм на шию й заплакати, немов дівчинка. Як тішився він, що його знайшли в маленькій кімнатці, зайнятого роботою, а не в марнотратстві життя на взяті в борг гроші! З якою гордістю розповів він їм про свої плани й запевнив, що в нього немає боргів, а потім слухав, як вони хвалили його за успіхи в музиці, з повагою відгукувалися про його економність і завзятість,

з яким він вів нове, добродійне життя! Яке полегшення відчув, коли, дізнавшись про його проступки, вони тільки посміялися й зізналися, що в їхньому житті було щось подібне, але вони теж стали розумнішими завдяки набутому досвіду!

Наприкінці червня Нет збирався на весілля Франца в Гамбург, а пізніше мав приєднатися до оркестру в Лондоні. Франц наполіг на тому, щоб замовити для нього новий костюм, і він не зміг відмовитися, бо розумів, що зобов'язаний виглядати добре. А несподівано отримавши чек з дому, відчув себе мільйонером. До того ж неймовірно щасливим: фінансовий документ супроводжувався добрими листами, в яких всі раділи його успіхами. Він уже не сумнівався, що чесно заробив ці гроші та чекав веселого свята з нетерпінням малого хлопця.

Тим часом Ден теж рахував дні й тижні до серпня, коли мав звільнитися. Його не чекали ні весільні дзвони, ні святкова музика, ні привітання друзів. Не було в нього жодних веселих перспектив, як і щасливого повернення додому. Однак його успіхи були набагато значущими, ніж успіхи Нета, хоч тільки Бог і один добрий чоловік бачили це. Він з величезними зусиллями переміг у жахливій битві. Втім, стало зрозуміло: навіть у разі атаки внутрішніх і зовнішніх ворогів, йому буде легше здолати їх. Адже він вже знайшов маленький путівник, який ніс на грудях кожний християнин, а Любов, Каяття і Молитва, три дорогі сестри, дали йому надійні обладунки. Він ще не навчився носити ці обладунки і скаржився на їх тяжкість, проте починав цінувати їх, завдяки вірному другові, який підтримував його впродовж усього болісного року.

Скоро хлопець мав знову стати вільним, нехай втомленим і пораненим в битві, але серед інших людей, під благословенним яскравим сонцем, на благословенному свіжому повітрі. Коли Ден думав про це, йому здавалося, що його

сили вичерпалися, тож треба негайно вирватися з цієї тісної камери й полетіти, як травневі мухи, за якими колись він спостерігав біля струмка. Вони залишали свої кам'яні труни, щоб залізти на папороть і злетіти в небо.

Щоночі він заколисував себе тим, що будував плани: як і коли виконає свою обіцянку й зустрінеться з Мері Мейсон, як попрямує до своїх старих друзів-індіанців, і в преріях приховає свою ганьбу й залікує рани. Праця заради порятунку багатьох спокутує гріх вбивства одного, думав він, а вільне життя серед природи захистить від спокус, які оточували його у великих містах.

— З часом, коли все в мене налагодиться, і я зроблю таке, про що мені не буде соромно розповісти, тоді поїду додому, — сказав він собі, відчуваючи, як швидко забилося при цих словах його бунтівне серце, яке так палко прагнуло опинитися в Пламфілді, що упокорити його Дену було не легше, ніж найвпертішого з диких коней, яких він об'їжджав у преріях. — Але спочатку я повинен оговтатися. Вони побачать і відчують відбиток, накладений на мене в'язницею, якщо я приїду зараз. Мені не вдасться приховати правду, коли дивитимусь їм в очі. Я не можу втратити любов Теда, довіру мами Баер, повагу дівчат — адже вони справді поважали мене, в усякому разі, за силу, а тепер їм було б гидко до мене доторкнутися, — і бідний Ден з жахом глянув на свою смагляву руку, яку мимоволі стиснув у кулак, коли згадав, що зробила вона відтоді, як в ній довірливо лежала одна маленька біла ручка. — Я ще змушу їх пишатися мною. Ніхто ніколи не дізнається, як я провів цей жахливий рік. Я можу змити свою ганьбу, і, бачить Бог, я її змию! — і стиснута в кулак рука піднялася, немов він присягався, що надолужить втрачений рік, якщо тільки рішучість і каяття здатні творити дива.

XVI

На тенісному корті

Заняття спортом завжди заохочувалися в Пламфілді. Тож тепер на річці, яка раніше бачила тільки стару плоскодонку з маленькими хлопчиками на борту, а на березі маленьких дівчаток, які намагалися дотягнутися до латаття й при цьому вищали від страху опинитися у воді, тепер було повно різних човнів: і витончені ялики, й ошатні шлюпки для прогулянок із різнокольоровими подушками, тентами й вимпелами, які тріпотіли на вітрі. Всі займалися веслуванням, і дівчата, поряд з юнаками, влаштовували свої перегони, розвиваючи м'язи за науковим методикам.

Велика рівна лука біля старої верби була тепер ігровим майданчиком коледжу, і там вирували бейсбольні битви, чергуючись із футбольними матчами, змаганнями зі стрибків та іншими спортивними випробуваннями, які закінчувалися для занадто честолюбних учасників вивихами пальців, переломи ребер і розтягнення зв'язок.

Спокійніші розваги дівчат проходили на безпечній відстані від цього «Марсового поля»: стук крокетних молотків лунав під в'язами, що оточували ігровий майданчик, ракетки енергійно злітали й опускалися на кількох тенісних кортах, а на воротах різної висоти, розставлених поблизу, було дуже зручно практикуватися у стрибках. Та-

ким стрибком кожна дівчина розраховувала одного разу врятувати собі життя, коли скажений бик — про нього завжди пам'ятали, але ніколи його не бачили — буде з ревом наздоганяти її.

Один із тенісних майданчиків мав назву «Корт Джозі», й там ця маленька леді правила майже, як королева. Вона любила теніс і була сповнена рішучості всебічно розвиватися до найвищого ступеня досконалості, а тому кожну вільну хвилину проводила, азартно б'ючись з якою-небудь черговою жертвою. В один погожий суботній день вона грала з Бесс і перемогла її, бо Принцеса, хоч й більш граціозна, була менш енергійною та розвивала свої таланти не такими бурхливими темпами.

— О, ну ось! Ти втомилася, а хлопчики всі до одного грають в цей безглуздий бейсбол. Що ж мені робити? — зітхнула Джозі, зсунувши на потилицю великий червоний капелюх і роззираючись довкруж сумним поглядом.

— Я ще пограю, тільки трохи віддихаюсь. Але це нудне заняття для мене, адже я ніколи не виграю, — відповідала Бесс, обмахуючись великим листком, немов віялом.

Джозі вже збиралася сісти поруч із нею на лаву й почекати, та раптом помітила вдалині дві чоловічі фігури в білих костюмах. Ноги в синіх гетрах, здавалося, несли їх до поля бейсбольної битви, але вони так і не взяли участі в ній: Джозі з радісним вигуком помчала навперейми, вирішивши забрати собі це послане небесами поповнення.

Обидва пригальмували, коли вона підлетіла до них, і зняли капелюхи, але яка ж разюча різниця була в їхньому привітанні! Гладкий молодик зробив це ліниво й одразу надів, немов радіючи, що обов'язок виконано. Зате другий, стрункіший, з темно-червоною краваткою, підняв свій головний убір вишуканим жестом і тримав у повітрі, тим самим дозволяючи розчервонілій і захеканій дівчині бачити акурат-

ний проділ на синяво-чорному волоссі й один маленький завиток на лобі.

Доллі пишався своїм поклоном і практикував його перед дзеркалом, але не нагороджував ним усіх підряд, вважаючи цей жест витвором мистецтва, гідним тільки прекрасних і привілейованих прихильниць. Він був красивим юнаком і уявляв себе Адонісом.

Розпалена Джозі явно не оцінила надану їй честь. Вона лише кивнула у відповідь і одразу почала благати обох «пограти краще в теніс, ніж бігати по спеці й бруднитися з хлопцями». Два слова — «спека» й «бруднитися» допомогли їй здобути перемогу, бо з Качана вже піт котився градом, а Доллі хотів, щоб його новий костюм, який дуже йому личив, якнайдовше залишався бездоганно чистим.

— Радий зробити послугу, — повідомив поважний кавалер з новим поклоном.

— Ви пограйте, а я відпочину, — одразу вирішив Качан, якому дуже хотілося спокійно поговорити з Принцесою в холодку.

— Так, ти можеш піти й утішити Бесс. Я розбила її вщент, і тепер її потрібно розвеселити. У тебе, Джордже, напевно, є що-небудь смачненьке в кишені. Поділися з нею, а Дольфес зможе взяти її ракетку. Ну, пішли — і, штовхаючи перед собою добровільного бранця, Джозі із задоволенням повернулася на корт.

Важко опустившись на лаву, яка заскрипіла під його вагою, Качан — як ми й надалі називатимемо хлопця, хоч ніхто більше не наважувався вимовляти його старе прізвисько — швидко витягнув з кишені бляшану коробочку із зацукрованими фіалками та іншими делікатесами й узявся люб'язно пригощати Бесс поки Доллі гасав на корті, щоб не поступитися своїй дуже майстерній супротивниці. Він переміг би її, якби не впав і не забруднив нові білі шорти, що засмутило

його і зробило неуважним. Окрилена перемогою, Джозі дозволила йому відпочити, з іронією «втішаючи» в нещасті, яке явно гнітило його.

— Та ну, не поводься, як метушлива дівчинка! Відчиститься ця пляма… Ти, напевно, був кішкою в колишньому житті — так хвилюєшся через бруд! Або кравцем… і жив заради одягу!

— Ну, не бий лежачого, — відповів Доллі з трав'яного газону, на якому хлопці прилягли, щоб звільнити лаву для обох дівчат. Один носовичок він розстелив під собою, на інший спирався ліктем, а очі його були з сумом спрямовані на зеленувато-коричневу пляму, яка призводила його в розпач. — Я люблю ходити чистим. Гадаю, недоречно й негідно розгулювати в старих черевиках і запраних сорочках в присутності дам. Наші гарвардські хлопці — джентльмени — й одягаються відповідно, — додав він, дещо вражений словом «кравець», бо сам добряче заборгував одному з представників цієї не дуже привабливої, на його погляд, професії.

— Наші студенти — теж джентльмени, але тут хороший одяг сам по собі не дає права вважатися джентльменом. Ми вимагаємо від джентльмена набагато більшого, — спалахнула Джозі, готова до боротьби на захист свого коледжу. — Про досягнення деяких з тих, що ходять в «старих черевиках і запраних сорочках», вам ще доведеться почути, поки самі ви, з вашими вишуканими манерами, байдикуватимете, животіючи в невідомості. Мені зручно в старих черевиках, тому я їх ношу, і мене дратують франти. Тебе ж теж, Бесс?

— Ні, коли вони добрі до мене й належать до нашої старої компанії, — промовила з усмішкою Бесс, вдячно кивнувши Доллі, який дбайливо знімав в цей момент гусеницю з її шкіряної туфельки.

— Мені подобаються дівчата, які завжди ввічливі й не накидаються на людину тільки тому, що в неї є своя думка,

а тобі, Джордже? — запитав Доллі, нагороджуючи Бесс своєю кращою усмішкою й караючи Джозі гарвардським пильним поглядом несхвалення.

Спокійне хропіння було єдиною відповіддю Качана, тож загальний сміх на мить повернув у компанію мир. Але Джозі любила докучати «вінцям творіння», які занадто наполягали на своїх правах, і лише відклала нову атаку, щоб гарантувати собі ще одну партію в теніс. Вона отримала бажане, бо Доллі був справжнім дамським угодником і відгукнувся на її заклик, залишивши Бесс малювати Джорджа, який лежав на спині, схрестивши масивні ноги й напівприкривши капелюхом кругле червоне обличчя. Цього разу Джозі зазнала поразки й повернулася на лаву досить сердита, тож одразу взялася будити Джорджа. Вона лоскотала йому ніс соломинкою, поки він не чхнув, а потім сів, з гнівом озираючись у пошуках «проклятої мухи».

— Ну, ну, не спи, трохи поговорімо. Ви «відчайдушні франти» повинні допомогти нам розвинути наші уми й удосконалити манери… адже ми всього лише бідні «сільські дівчата в немодних сукнях і капелюшках», — сказала «оса», підступно починаючи битву з цитати: Доллі одного разу невдало висловився таким чином про деяких працьовитих молодих осіб, які більше цікавилися книжками, ніж пишними нарядами.

— Я не мав на увазі вас! У вас прекрасні сукні та капелюхи за останньою модою! — почав бідний Дольфес, підписуючи собі вирок цими необережними вигуками.

— На цей раз ти попався! Я ж бо думала, ви всі справжні джентльмени, ввічливі й доброзичливі. А ти насміхаєшся над дівчатами, які погано одягнені, й це зовсім не по-джентльменськи. Так моя мама каже, — Джозі одразу відчула, що завдала влучного удару елегантному молодикові, який курив фіміам тільки тим богиням, які були вбрані по моді.

— Так, старий, ти попався. Ось я ніколи не говорю про одяг та інші нісенітниці, — сказав Качан, скрадаючи позіхання й нишпорячи в кишенях у пошуках ще однієї цукерки, щоб підкріпитися після сну.

— Ти говориш про їжу, а це ще гірше для чоловіка. Закінчиш тим, що одружишся з куховаркою та відкриєш свій ресторан, — засміялася Джозі, одразу переключившись на нього.

Зловісне пророцтво примусило Качана замовкнути на кілька хвилин, але Доллі, оговтавшись, розсудливо змінивши тему й переніс воєнні дії на територію супротивника.

— Маленькі дівчатка, які ще не виїжджають у світ, люблять говорити зухвалості й думають, ніби дуже дотепні, але запевняю тебе, це — моветон. Якщо хочеш поліпшити свої манери, то затям на майбутнє: молоді леді в товаристві не роблять особистих випадів і не повчають присутніх.

Джозі помовчала, щоб оговтатися від удару, нанесеного словами «маленькі дівчатка», коли всі почесті її чотирнадцятого дня народження були ще свіжі в пам'яті, а Бесс сказала поважним тоном, який був набагато нищівнішим, ніж зухвалість Джозі:

— Це правда, але ми живемо поруч із чудовими, розумними людьми, тож у нас не буває звичайних світських бесід, які ведуть ваші юні леді. Ми звикли говорити про все по суті й допомагати одне одному, обговорюючи наші недоліки, тож не можемо запропонувати вам ніякої легкої балаканини.

Коли Принцеса робила догану, хлопчики рідко обурювалися, тож Доллі промовчав, а Джозі, знайшовши аргумент кузини вдалим, випалила:

— Наші хлопчики люблять, коли ми розмовляємо з ними та схвально сприймають будь-які наші натяки. Вони не вважають, що у свої вісімнадцять знають усе на світі й у всьому бездоганні, як, за моїми спостереженнями, вважають студенти Гарварду, особливо дуже молоді.

Цей випад приніс Джозі величезне задоволення: про те, що удар влучив у ціль, свідчив ображений тон Доллі, яким він повів мову, презирливо дивлячись на галасливу юрбу на бейсбольному майданчику:

— Ті хлопці, що здобувають освіту тут, потребують шліфування манер і виховання смаку, тож тішуся, що ви можете їм це забезпечити. Але гарвардські студенти в основному з кращих сімей країни, тож дівчатам не потрібно нас чогось навчати.

— Шкода, що у вас мало таких «хлопців», як наші. Вони цінують і добре використовують все, що дає їм коледж, не те що деякі молоді люди, яким тільки б сяк-так переповзати з курсу на курс, розважаючись на повну і ухиляючись від серйозного навчання. О, я чула, що ви, «чоловіки», говорите про розваги й навчання! Але я чула також і те, що говорять ваші батьки. Їм не хотілося б, щоб час і гроші були витрачені даремно, тільки для того, щоб ви могли потім сказати: ми закінчили Гарвард. Щодо дівчат, вам буде набагато краще в усьому, коли вони теж навчатимуться в Гарварді, так, як це робимо ми тут, і змушувати вас, ледарів, завжди бути напоготові.

— Якщо в тебе така погана думка про нас, чому ти носиш наш колір? — запитав Доллі, з досадою усвідомлюючи, що не скористався всіма перевагами, які запропонувала йому його альма матер, але кинувшись захищати її.

— Я не ношу ваш колір. Капелюх у мене яскраво-червоний, а не темно-багряний. Ти взагалі, мабуть, не тямиш у кольорах, — фиркнула Джозі.

— Зате я розумію, що сердита корова жваво змусила б тебе пуститися навтьоки, якби ти махала цією червоною ганчіркою в неї під носом, — заперечив Доллі.

— Нехай приходить, я готова! А чи можуть ваші молоді леді з вишуканими манерами так стрибати? Та й ви самі мо-

жете? — Джозі схопилася з місця, щоб продемонструвати свої спортивні можливості. Підбігши до найближчих воріт, вона поклала руку на верхню перекладину й перестрибнула через неї, легко, як пташка.

Бесс похитала головою, Качан ліниво зааплодував, а Доллі презирливо поставився до виклику. Перестрибнувши ворітця з розбігу, він приземлився на ноги поруч із Джозі й спокійно запитав:

— А так можеш?

— Поки що ні, але з часом зможу.

Оскільки його супротивниця мала дещо збентежений вигляд, Доллі пом'якшав і люб'язно продемонстрував різноманітні атлетичні трюки, не підозрюючи, що потрапив у жахливу пастку: тьмяна червона фарба, якою були пофарбовані ворітця, не була розрахована на таку потужну хватку, тож залишила смужки на його плечах, коли він зробив оборот назад і встав, усміхаючись, щоб парувати прикрі зауваження:

— Якщо хочеш знати, що таке червоний колір, поглянь на свою спину. На ній величезні плями, і гадаю, їх не можна відіпрати.

— Невже? — вигукнув Доллі, безрезультатно намагаючись побачити свою спину, а потім із великим незадоволенням відмовившись від спроб зробити неможливе.

— Гадаю, нам пора йти, Дольфе, — сказав безтурботний Качан, відчуваючи, що буде розумніше відступити, перш ніж відбудеться нова сутичка.

— Не поспішайте, благаю! Сидіть і відпочивайте! Вам це, мабуть, дуже потрібно після важкої розумової роботи, яку ви виконали на минулому тижні. А нам пора зайнятися нашою грецькою. Ходімо, Бесс. На все добре, джентльмени, — з убивчою ввічливістю промовила Джозі й попрямувала до будинку, зухвало заломивши червоного капелюха й тримаю-

чи ракетку на плечі, немов прапор перемоги. Останнє слово залишилося за нею, і вона відчувала, що може піти з військовими почестями.

Доллі дещо холодно відважив Бесс свій найвишуканіший уклін, а Качан знову з насолодою розвалився на траві, дригнувши ногами в повітрі й сонно пробурмотів:

— Маленька Джозі сьогодні зла, як чорт. Я, мабуть, подрімаю ще трохи: занадто спекотно, щоб у щось грати.

— Це правда… Цікаво, невже Злючка сказала правду щодо цих плям? — і Доллі присів, намагаючись стерти фарбу носовичком. — Спиш? — запитав він так нічого й не відтерши та побоюючись, що його приятель, можливо, занадто добре почувається, коли сам він такий роздратований.

— Ні. Я подумав, що Джозі не так вже помиляється, коли говорить, що ми не хочемо добре вчитися. Це прикро. Нам слід було б сидіти за підручниками, як Мортон, Торрі та всі інші. Сам я ніколи не прагнув до університету, але батько наполіг. Та чи багато користі така освіта принесе кожному з нас! — сказав Качан зі стогоном. Він терпіти не міг навчання, а попереду були ще два довгих роки занять.

— Диплом дає людині престиж, ти ж розумієш. А сидіти над підручниками ні до чого. Я збираюся весело проводити час і бути «відчайдушним франтом», якщо мені захочеться. Втім, між нами кажучи, життя було б веселіше, якби ми вчилися разом з дівчатами. Зрозуміло, хай його лизень злиже це безглузде навчання! Але, якщо вже нам доводиться іноді займатися, було б непогано мати поблизу кілька милих личок, щоб допомогли. Хіба ні?

— Мені хотілося б трьох в цю хвилину: одну, щоб обмахувала мене віялом, другу, щоб мене поцілувала, а третю, щоб дала холодного лимонаду! — зітхнув Качан, кинувши тужливий погляд на будинок, звідки не передбачалося ніякої допомоги.

— Овочева шипучка не підійде? — пролунав у них за спиною голос, почувши який Доллі скочив на ноги, а Качан перекотився на живіт, як переляканий дельфін.

На перелазі однієї з найближчих огорож сиділа пані Джо з двома глечиками, що звисали в неї з плеча на ремені, кількома бляшаними кружками в одній руці та старомодним крислатим солом'яним капелюхом — у другій.

— Щоб мої хлопчики, розпалені бейсболом, не кинулися пити крижану воду й не застудилися на смерть, я прогулялася до них з моїм славним, здоровим напоєм. Випили вони чимало. Але зі мною був Сайлас, теж з кількома глечиками, тож у мене ще щось залишилося. Хочете?

— Так, спасибі, із задоволенням. Дозвольте ми наллємо самі, — Доллі схопив кухоль, а Качан радісно взявся його наповнювати. Обидва були дуже задоволені, але трохи побоювалися, чи не чула вона, про що вони говорили до того, як виявили бажання, яке вона так люб'язно задовольнила.

Пані Джо незабаром підтвердила їхні найгірші побоювання. Поки вони стояли й пили за її здоров'я, а вона сиділа на перелазі й виглядала при цьому, зі своїми глечиками і кружками, як середніх років маркітантка, несподівано прозвучало таке:

— Мені було приємно чути, що вам хотілося б, щоб у Гарварді з'явилися дівчата-студентки. Проте, сподіваюся, що ви навчитеся говорити про них з більшою повагою ще до того, як вони з'являться. Інакше це буде перший урок, який їм доведеться дати вам.

— Та ну, мем, я просто жартував, — почав Качан, квапливо ковтаючи шипучку.

— І я теж. Запевняю вас, я… я відданий їм, — заїкаючись, вимовив Доллі з переляку. Він відчув, що зараз його почнуть вичитувати.

— Відданий, але не так як слід. Легковажним дівчатам, може, подобається, коли їх називають «милі личка» тощо, але дівчата, які люблять навчання, хочуть, щоб із ними поводилися як з розумними істотами, а не, як з ляльками для флірту. Так, я збираюся сказати невелику проповідь. Це моя професія, тож наберіться сміливості та прийміть мої повчання, як чоловіки.

Пані Джо розсміялася, але говорила вона серйозно, бо спостерігала за хлопчиками минулої зими, тож різні дрібні факти й обставини дали змогу зрозуміти їй, що в Доллі й Джорджа починають формуватися неприйнятні для неї «погляди на життя». Обидва жили далеко від родини, мали достатньо грошей, щоб витрачати на свої забаганки, та були так само недосвідчені й довірливі, як більшість хлопчиків їхнього віку.

До того ж обидва не любили книжок, цих надійних друзів, які допомагають працьовитим юнакам уникнути неприємностей. Один був ледачий, схильний потурати власним бажанням і так звик до розкоші, яка зніжує тіло та душу, що завжди плив за течією. Другий, марнославний, як всі симпатичні хлопчики, і повний зарозумілості, так палко бажав завоювати прихильність товаришів, що був готовий на будь-які вчинки, які могли його забезпечити.

Ці риси характеру й слабкості робили обох особливо нестійкими перед спокусами, які беруть в облогу любителів задоволення й слабких духом молодих людей. Джо добре знала обох і не раз, відтоді як вони вступили до Гарварду, намагалася застерегти їх, але до останнього часу вони, здавалося, не розуміли її дружніх натяків. Тепер вона мала намір висловитися відверто.

Досвід, набутий за довгі роки виховання найрізноманітніших хлопчиків, навчив її, як потрібно діяти в разі загроз, про які зазвичай не говорять, поки не стає занадто пізно й залишається тільки шкодувати й докоряти.

— Я збираюся поговорити з вами, як мати, оскільки ваші матері зараз далеко, а є проблеми, які потребують допомоги матерів, якщо вони виконують свій обов'язок, — почала вона урочисто з глибин свого капелюха.

«Ого! На цей раз ми влипли!», — подумав Доллі з жахом, тимчасом як Качан сприйняв цей перший удар не так болісно, оскільки саме допивав ще один кухоль шипучки.

— Цей напій тобі не зашкодить, — звернулася до нього пані Джо. — Проте, я повинна застерегти тебе від інших, Джордже. Переїдання — стара історія, і ще кілька нападів розладу шлунку навчать тебе бути обачнішим. Однак пияцтво — значно серйозніший порок, який шкодить не тільки тілу. Я чую ваші розмови про вино. Ви говорите про нього так, немов знаєте й любите більше, ніж слід хлопчикам, і кілька разів я чула жарти, які віщують погане. Заради всього святого, не починайте цієї небезпечної гри, ні «для забави», як ви говорите, ні тому, що це модно і так роблять інші! Зупиніться відразу й запам'ятайте, що помірність у всьому — єдине надійне правило безпеки.

— Чесне слово, я приймаю вино тільки як ліки. Мама каже, що мені потрібні тонізувальні засоби, щоб відновлювати втрату клітин головного мозку, поки я вчуся, — заперечив Качан, ставлячи кухоль на перелаз, наче він палив йому пальці.

— Хороший біфштекс і вівсянка відновлять всі твої клітини набагато краще, ніж будь-який тонізувальний напій такого роду. Робота та проста їжа — ось все, що тобі потрібно, і мені шкода, що я не можу залишити тебе на кілька місяців тут, якомога далі від гріха. Я б полікувала тебе голодуванням, і ти дуже скоро позбувся б задишки і зміг би обходитися без чотирьох або п'яти приймань їжі на день. Що це за рука для чоловіка! Соромся! — Джо підняла пухку, з глибокими ямками біля кожної кісточки, кисть Качана,

яка тримала пряжку на ремені, що оперізував талію, занадто гладку для молодої людини його віку.

— Я нічого не можу з цим вдіяти… ми всі гладшаємо, це сімейне, — заперечив Качан, захищаючись.

— Тим більше в тебе підстав для помірності в усьому. Ти хочеш рано померти або бути інвалідом все життя?

— Ні, мем! — сказав Качан таким переляканим тоном, що Джо не змогла продовжити викриття його гріхів з колишньою суворістю. До того ж в його вадах була значною мірою винна його занадто поблажлива мати. Тож Джо пом'якшила тон і додала, злегка плеснувши по пухкій руці, як робила раніше, коли та потай тягала шматочки цукру з цукорниці:

— Тоді будь обережний. Людина сама пише свій характер на власному обличчі, а я знаю, що ти не хочеш, щоб обжерливість і зловживання спиртним були написані на твоєму.

— Звичайно, не хочу! Будь ласка, складіть для мене здорове меню, і я дотримуватимуся його, якщо зможу. Я гладшаю, а мені це не подобається, і печінка моя погано працює, і ще в мене бувають серцебиття й головні болі. Мама каже, що це від перевтоми, але, може, вся причина справді в переїданні, — Качан зітхнув, шкодуючи, що доведеться відмовитися від безлічі смачних страв, і водночас з полегшенням, бо тільки-но його рука звільнилася, він зміг остаточно розстебнути пряжку й послабити ремінь.

— Я складу тобі таке меню. Дотримуйся його, і через рік ти будеш чоловіком, а не мішком картоплі. Тепер щодо тебе, хлопче, — Джо обернулася до Доллі, який затремтів і вже пошкодував, що взагалі з'явився в Пламфілді. — Ти займаєшся французькою так само старанно, як минулої зими?

— Ні, мем, я її не люблю… — почав Доллі сміливо, бо поки що не здогадувався, до чого вона хилить, ставлячи таке дивне запитання. Але несподіваний спогад змусив його при-

пнути язика й поглянути з великим інтересом на свої туфлі. — Тобто я… я нині займаюся грецькою, мем…

— Ні, він не вчить французьку. Він тільки читає французькі романи й ходить у театр, коли там дають оперу-буф, — сказав Качан простодушно, підтверджуючи підозри Джо.

— Я так і знала! Саме про це й хочу поговорити. Тед теж виявив несподіване бажання вчити французьку в такий спосіб, почувши про це від тебе, Доллі. Тож я сходила в цей театр і переконалася, що пристойні хлопчики не повинні відвідувати такі вистави. Чоловіки виявили там себе в усій красі, але мені було приємно бачити, що деякі з молодих глядачів почувалися так само збентежено, як і я. Старші не відривали очей від вульгарного видовища, а коли ми виходили з театру, вони вже стояли біля воріт, щоб запросити цих фарбованих дівчат повечеряти з ними в ресторані. Ти коли-небудь ходив із ними?

— Один раз.

— Тобі там сподобалося?

— Ні, мем, я… я пішов рано, — невпевнено вимовив Доллі. Обличчя його було червоним, як і його чудова гарвардська краватка.

— Тішуся, що ти ще здатний червоніти, проте швидко втратиш цю здатність, якщо «навчатимешся» так, а надалі розучишся соромитися. Спілкування з подібними жінками зробить тебе непридатним для компанії хороших жінок і призведе до бід, гріха й ганьби. О, ну чому батьки не прикриють цей огидний заклад? Адже вони прекрасно знають, якої шкоди все це завдає! У мене серце кров'ю облилося, коли я побачила хлопчиків, яким слід бути в таку годину вдома, лежачи в ліжку, а вони йшли туди, щоб провести ніч розгулу й, можливо, вона погубила деяких з них назавжди.

Молоді люди були налякані таким енергійним осудом одного з модних задоволень і в покаянному мовчанні чекали,

що буде далі. Качан радів, що жодного разу після того не відвідав театр і ті веселі вечері, а Доллі відчував глибоке полегшення від того, що хоча б «пішов рано». Поклавши руку на плечі хлопців і з більш спокійним виразом обличчя, Джо повела далі по-материнськи проникливим тоном, бажаючи зробити для них те, чого не зробить жодна інша жінка, і зробити це з усією можливою добротою:

— Мої любі хлопчики, якби я не любила вас, то не говорила б про це. Я знаю, така розмова не може бути приємною, але моя совість не дозволяє мені мовчати, коли вчасно сказане слово може вберегти вас від двох великих гріхів, що стали прокляттям цього світу й прирекли на загибель багатьох молодих чоловіків. Вони ще тільки починають зводити вас до падіння, але потім буде важко повернутися. Зупиніться прямо зараз, благаю вас! Ви не тільки врятуєте самих себе, а й допоможете своїм прикладом іншим. Прийдіть до мене, якщо щось вас турбує. Не бійтеся й не соромтеся. Я чула багато сумних зізнань — значно сумніших, ніж ті, з якими кожен із вас може з'явитися до мене. І я змогла втішити багатьох бідних юнаків, які звернули на манівці лише тому, що не було кому застерегти їх. Дослухайтесь до моєї поради й ви зможете цілувати ваших матерів чистими губами, а згодом, полюбивши хорошу дівчину, отримаєте право попросити її про взаємність.

— Так, мем. Дякуємо. Ви маєте рацію, але досить важко триматися на висоті, коли світські дами пропонують вина, а джентльмени ведуть власних дочок на оперу-буф, — сказав Доллі, передбачаючи деякі труднощі на шляху до поставленої мети, хоч і сам розумів, що прийшов час «натягнути віжки».

— Так, це важко, але тим почесніше для молодих людей, у яких достатньо сміливості й розуму, щоб противитися громадській думці й не сприймати поганий приклад роз-

пущених або безтурботних чоловіків і жінок. Думайте про людей, яких ви найбільше поважаєте, й наслідуючи їх, ви забезпечите собі повагу тих, хто дивитиметься на вас. Нехай навіть сотня дурнів посміється над моїми хлопчиками або поставиться до них холодно, це все одно краще, ніж втратити те, що неможливо повернути — невинність і самоповагу. Я не дивуюся, що тобі важко «триматися на висоті», коли певного роду книжки, картини, бальні зали, театри й вулиці навперебій пропонують свої спокуси, однак ти зможеш чинити опір, якщо постараєшся.

Минулої зими пані Брук дуже турбувалася, що Джон, займаючись репортерською роботою, пізно приходить додому, але, коли вона заговорила про те, що він, мабуть, бачить і чує в опівнічну годину, йдучи з редакції газети додому, він відповів, як завжди, серйозно: «Я знаю, що ти маєш на увазі, мамо, але ніяка молода людина не зіб'ється на манівці, якщо сама цього не захоче».

— Як це схоже на Диякона! — вигукнув Качан, і його гладке обличчя розпливлося в схвальній усмішці.

— Добре, що я почув ці його слова. Ми поважаємо його саме тому, що він вміє протистояти спокусам, — додав Доллі, піднявши погляд з виразом, який запевнив його Ментора, що все-таки їй вдалося торкнутися потрібної струни й порушити дух змагання — ймовірно, навіть корисніший, ніж всі її слова. Побачивши це, пані Джо відчула, що задоволена. Готуючись покинути місце суду, перед яким злочинці постали і були визнані винними, але з клопотанням про помилування, вона додала:

— Тоді будьте для інших тим, ким Джон став для вас, — хорошим прикладом. Вибачте мені за те, що доставила вам кілька неприємних хвилин, мої дорогі хлопчики, та не забувайте мою маленьку проповідь. Сподіваюся, вона принесе вам користь, хоч я, можливо, ніколи не дізнаюся про це.

Випадково сказані, просто по доброті душевній, слова часто виявляються напрочуд корисними. Для того і є на світі старі люди — інакше від їхнього досвіду було б мало користі. Тепер підіть і пошукайте іншу молодь. Сподіваюся, мені ніколи не доведеться закрити перед вами двері Пламфілду, як мені довелося закрити їх перед деякими з ваших так званих «джентльменів». Я твердо маю намір уберегти моїх хлопчиків і дівчаток від небезпек, і Пламфілд — здорове в усьому місце, де навчають дотримуватися традиційних цінностей.

Доллі, на якого справила велике враження ця пряма загроза, з великою пошаною допоміг Джо спуститися з перелазу, а Качан звільнив її від порожніх глечиків й урочисто присягнувся утримуватися від всіх ферментних напоїв, крім овочевої шипучки, поки на це здатна його слабка плоть.

Зрозуміло, залишившись наодинці, вони не виказували захоплення «настановами мами Баер» — чого й слід було очікувати від «світських чоловіків», — але в глибині душі дякували їй за те, що своїми словами вона розбудила їхню совість, і не раз згодом мали нагоду згадати з вдячністю ті пів години на тенісному корті.

XVII

Серед домашніх дівчат

Хоч ця історія про хлопчиків мами Джо, не можна не розповісти про її дівчаток. Адже вони посідали гідне місце в маленькій республіці Пламфілду. Тут готували до того, щоб в майбутньому вони могли гідно зіграти свою роль у великій республіці, яка запропонує їм більше можливостей для докладання їхніх сил і виконання серйозніших обов'язків.

На значну частину дівчат найбільше впливала сама атмосфера Пламфілду, бо освіта не пов'язана тільки з підручниками, а найпрекрасніші з людей — це часто зовсім не випускники того чи того коледжу, а ті, що зробили досвід своїм учителем, а життя — книжкою. Для інших дівчат найголовнішим ставало набуття знань, і їм загрожувала небезпека перевантажити себе навчанням. Причиною тому було панівна в Новій Англії омана, ніби освіту треба отримати за будь-яку ціну. На жаль, прибічники цієї думки, очевидно, забули, що здоров'я та справжній здоровий глузд набагато важливіші.

Був і третій різновид честолюбних дівчат. Ці не знали, чого хочуть, але жадібно вбирали все, що тільки могло допомогти їм в майбутньому знайти своє місце у світі й заробити на життя. До цього їх спонукала матеріальна потреба, або відчуття якихось ще не до кінця розкритих здібностей, або

просто прагнення сильних молодих натур вирватися з тісних рамок існування, яке перестало їх задовольняти.

У Пламфілді всі вони знаходили що-небудь корисне для себе, оскільки цей молодий навчальний заклад ще не зробив свої правила такими непорушними, як «закони перські та мідійські», і вірив — так щиро — в рівне право представників усіх статей, рас, віросповідань і соціальних груп на освіту, що там було місце для кожного, хто постукає у двері. Гостинність була забезпечено бідним юнакам із сільської місцевості та енергійним дівчатам з Заходу, недавнім чорношкірим невільникам і невільницям, які прибували з Півдня та молодим юнакам і дівчатам зі старовинних родів, яким через бідність була закрита дорога у великі університети.

У високих колах до коледжу все ще ставилися з деяким упередженням, насмішкою або зневагою, звучали передбачення невдачі, які доводилося спростовувати, але викладачі — повні надій чоловіки й жінки, знали, що в минулому більш значні реформи починалися набагато скромніше і, витримавши чимало негараздів, нині приносили свої плоди, сприяючи процвітанню нації й роблячи їй честь. А тому вони наполегливо працювали й чекали свого часу, сповнені віри в успіх своїх зусиль. Віра ця міцніла щороку, їх число зростало, а всі плани успішно здійснювалися. Усвідомлення того, що вони, обравши для себе найважливішу з усіх професій, приносять велику користь, стало для них найкращою нагородою.

Серед різних традицій, які дуже природно виникали в коледжі, була одна, особливо корисна й цікава для «дівчаток» — молоді жінки любили, щоб їх так називали. Все почалося з давньої звички, якої дотримувалися всі три сестри, — години шиття. Їхні маленькі робочі шкатулки давно вже перетворилися на великі кошики, повні речей, які потребували штопання й лагодження. У кожної з них було

багато турбот і обов'язків, однак щосуботи вони неодмінно зустрічалися в одній з трьох кімнат для шиття, бо навіть на Парнасі, в цій оселі муз, був затишний куточок, де пані Емі часто сиділа разом зі своїми служницями, навчаючи їх шити й перешивати, тим самим прищеплюючи повагу до економії, якою не нехтувала їхня багата господиня, штопаючи свої панчохи та пришиваючи відірвані ґудзики.

У цих тихих домашніх куточках, у компанії дочок, вони читали, шили й розмовляли в приємному усамітненні. Його люблять всі господині й можуть зробити корисним, зі знанням справи поєднуючи кулінарні рецепти й розмови про хімію, столову білизну й питання теології, прозаїчні обов'язки й високу поезію.

Розширити їхній маленький гурток запропонувала Мег. Піклуючись про студенток, вона відвідувала час від часу їхні кімнати й виявила, що цій частині освіти не приділяється достатньо уваги. Немає ні звички до порядку, ні найнеобхідніших навичок, ні працьовитості. Дівчата з успіхом освоювали латину, грецьку, вищу математику та інші науки, але на робочих кошиках збирався пил, на протерті лікті не зверталася увага, потребували нагального штопання й панчохи.

Побоюючись, щоб «наші дівчатка» не стали предметом звичних на той час насмішок над вченими жінками, вона запросила трьох з найохайніших дівчат до себе в будинок і вони разом провели дуже корисну годину, розмовляючи не тільки про ведення домашнього господарства, а й на інші теми. Настанови пані Мег були дуже м'якими, й дівчата зрозуміли натяк, були вдячні за увагу й попросили дозволу прийти знову.

Згодом до них доєдналися інші, щоб стало легше виконувати обтяжливий щотижневий обов'язок упорядковувати свої речі. Незабаром участь у таких суботніх вечорах стала

таким бажаним привілеєм, що довелося обладнати старий музей швейними машинами, столами, кріслами-гойдалками й великим каміном, щоб у будь-яку погоду швачки могли працювати в затишній обстановці.

Тут пані Мег була у своїй стихії: стоячи в центрі залу, немов королева серед підданих, вона вправно орудувала великими ножицями, роблячи викройки, підганяла сукні по фігурі й давала вказівки Дейзі, своїй головній помічниці, щодо обробки капелюхів і використання мережив і стрічок, які робили привабливими найпростіші наряди. На таких заняттях бідні або дуже зайняті дівчата заощаджували чимало грошей і часу.

Пані Емі, маючи мистецький хист, допомагала розв'язувати непросту проблему вибору кольорів тканин з урахуванням фігури й кольору обличчя, бо кожна жінка хоче бути добре виглядати. Це бажання багатьом допомагає зробити звичайне обличчя привабливим, але настільки ж часто призводить до того, що через нестачу смаку або необхідних знань гарненькі дівчата роблять себе негарними.

Емі так само, як і її сестри, приносила книжки для читання, а оскільки вона найбільше цікавилася живописом і скульптурою, зазвичай зупиняла свій вибір на творах Раскіна, Хамертона і незістарюваної пані Джеймсон. Бесс долучалася до загальної справи, читаючи все це вголос, а Джозі, своєю чергою, знайомила присутніх з романами, віршами й п'єсами, які рекомендував їй дядько.

Пані Джо читала невеликі лекції на теми здоров'я, релігії, політики й висвітлювала різні питання, що представляли інтерес для всіх жінок, рясно прикрашаючи свої промови цитатами з таких книжок, як «Обов'язки жінок» панни Кобб, «Виховання американських дівчат» панни Бракетт, «За рівність в освіті» пані Даффі, «Реформа одягу» пані Вулсон і безлічі інших, які розумні жінки пишуть для своїх сестер

тепер, коли всі вони прокидаються й запитують: «Що робитимемо далі?».

Було цікаво спостерігати, як поступово руйнуються забобони: незнання перетворюється на знання, байдужість змінюється живим інтересом, сприйнятливі розуми отримують їжу для роздумів, а почуття гумору та жваві розмови додають гостроти дискусіям, які неминуче розгортаються після кожної лекції. Тож ніжки, які протирали акуратно заштопані панчохи, служили тепер мудрішим, ніж раніше, голівкам, під красивими сукнями билися серця, зігріті високими прагненнями, а руки, які залишали наперстки, щоб знову взятися за ручки, словники та глобуси, були краще підготовлені до роботи, незалежно від того, чи потрібно було гойдати колиски, доглядати за хворими чи допомагати у великій роботі на благо всього людства.

В один з таких вечорів спалахнула жвава дискусія про професійну роботу, на яку може розраховувати жінка. Спочатку Джо прочитала дещо на цю тему, а потім запитала зайнятих шиттям дівчат, що вони збираються робити після закінчення коледжу. Відповіді були звичайними: «Стану вчителькою, допомагатиму матері, продовжу вивчати медицину, мистецтво» тощо. Але майже всі закінчували словами: «Поки не вийду заміж».

— А якщо ви не вийдете заміж, що тоді? — поцікавилася Джо. Вона знову відчула себе юною дівчиною, поки слухала ці відповіді й стежила за веселими, задумливими або зацікавленими обличчями.

— Тоді будемо старими дівами. Жахливо, звичайно, але цього не уникнути, адже стільки «зайвих» жінок, на яких не вистачає чоловіків! — відповідала жвава дівчина, занадто гарненька, щоб побоюватися самотності, якщо тільки вона не стане її усвідомленим вибором.

— Варто добре обміркувати це питання заздалегідь і приготуватися до того, щоб за потреби стати корисними, а не

«зайвими» жінками. До речі, шукають собі заняття або джерело доходу й багато вдів, тож якщо старі діви змушені заробляти собі на життя, це зовсім не причина ставитися до них зневажливо.

— Це втішає! Втім, над старими дівами в наші дні вже сміються набагато менше, ніж раніше, адже деякі з них стали знамениті й довели, що жінка не чиясь «половина», а цілісна людська істота й здатна цілком впевнено стояти на власних ногах.

— Усе одно, мені не хочеться бути старою дівою! Не можемо ж ми всі бути як панна Найтінгейл, панна Фелпс та інші! Але що нам залишається, крім як сидіти осторонь і дивитися? — запитала негарна дівчина із незадоволеним виразом обличчя.

— Дивитися бадьоро й радісно, якщо вже на те пішло. Але є так багато різних «малих справ», що «сидіти осторонь і дивитися» не доведеться, якщо тільки ти сама не вибереш для себе таке заняття, — сказала пані Мег з усмішкою, надягаючи дівчині на голову новий капелюх, до якого щойно пришила оборку.

— Дуже вам вдячна. Так, пані Брук, я розумію. Це теж «мале діло», але завдяки йому я стаю ошатною й щасливою… і вдячною, — додала вона. Погляд її прояснився, коли вона прийняла подарунок.

— Одна з кращих і всіма улюблених жінок, яких я знаю, робить «малі справи» в ім'я Господа ось уже багато років і робитиме їх, поки її дбайливі руки не будуть складені в труні. Вона робить все, що може: збирає на вулицях безпритульних дітей і поміщає їх у хороші притулки або сім'ї, рятує занепалих дівчат, доглядає за бідними жінками та їхніми немовлятами, шиє, плете, збирає пожертви, працює заради бідних день у день, і вся її нагорода — вдячність тих, хто потребує допомоги, любов і повага багатьох людей, які

покладаються на цю жінку, другу святу Матильду, приймають її милостиню. Таке життя варто прожити, тож, гадаю, що ця скромна маленька жінка отримає почесніше місце на Небесах, ніж багато хто з тих знаменитостей, про які світ стільки чує з року в рік.

— Я знаю, трудитися заради інших — благородна справа, пані Баер, але молодим це заняття здається нудним. Ми хочемо трохи повеселитися, перш ніж впрягатися в такий віз, — сказала жвава дівчина з Заходу.

— Повеселися, моя люба, але, якщо тобі доведеться заробляти свій хліб, постарайся зробити його солодшим своєю бадьорістю, а не гіркішим від щоденного жалю, що це не пиріг. Я раніше вважала тяжкою свою долю, бо мені доводилося розважати досить дратівливу стару леді. Але книжки, які я прочитала на самоті в її бібліотеці донині приносять мені величезну користь. До того ж ця добра душа залишила мені Пламфілд на знак подяки за те, що я — як вона висловилася в заповіті — «радісно трудилася й любовно дбала» про неї. Я не заслужила цю нагороду, але справді намагалася бути веселою й доброзичливою і витягувати, за порадою моєї дорогої мами, як можна більше хорошого з необхідності виконувати свій обов'язок.

— Та що ви! Та якби в мене була змога заробити такий маєток, я цілими днями співала б від радості й була б сущим янголом! Але зазвичай доводиться робити ту роботу, яка підвернеться, а часом і взагалі нічого не отримувати за всі свої праці. Зі мною так часто трапляється… — зітхнула дівчина з Заходу, якій доводилося нелегко з її маленькими статками і великими бажаннями.

— Роби, що повинна, і роби не заради нагороди, проте не сумнівайся, що ти її отримаєш, хоч і не в тому вигляді, в якому очікуєш. Одну зиму я наполегливо працювала заради слави й грошей, але не отримала ні того, ні того й була дуже розча-

рована. Але рік потому виявилося, що я заробила цілих два призи: письменницьку майстерність і професора Баера!

Джо розсміялася, і її сміх відлунням відбився у веселому сміху інших дівчат, які любили, коли в таких розмовах використовують яскраві ілюстрації з життя.

— Вам завжди щастить… — невдоволено почала молода особа, яка вважала себе вище нових капелюхів, якими б ті не були бажаними, але не зовсім розуміла, до чого варто прагнути.

— Однак всі колись називали її «Невезуча Джо», і вона ніколи не отримувала того, чого хотіла, поки не залишала будь-яку надію отримати бажане, — завважила пані Мег.

— Тоді я прямо зараз відмовлюся від надій, тоді подивимося, чи здійсняться мої бажання. Я тільки хочу допомогти моїм рідним і отримати добру освіту.

— Візьми своїм девізом прислів'я «Тримай прядку напоготові, і Господь пошле тобі кужіль», — сказала Джо.

— Кожній з нас варто взяти собі такий девіз, якщо нам доведеться бути старими дівами, — завважила гарненька дівчина й весело додала: — Гадаю, мені це сподобалося б. Старі діви такі незалежні. Моя тітка Дженні може робити все, що їй подобається, ні в кого не питаючи дозволу, а матусі доводиться про все радитися з татком. Мабуть, я відмовлюся від мого шансу вийти заміж на твою користь, Саллі, і стану superfluum, як каже професор Плок.

— Ти однією з перших потрапиш в подружню кабалу. Ось побачиш! Але все одно надзвичайно тобі вдячна.

— Що ж, триматиму мою прядку напоготові й прийму будь-який кужіль, який мені дадуть Парки: одинарний або подвійний, як буде завгодно вищим силам.

— Ось це правильний підхід, Неллі. Дотримуйся свого рішення й побачиш, яким щасливим буде твоє життя, коли на серці легко, а руки готові до роботи, якої так багато.

— Гадаю, ніхто не заперечує проти того, щоб у жінок було багато роботи по дому або модних розваг, але тільки-но ми беремося за навчання, нас починають запевняти, що цього навантаження ми не винесемо, й умовляють бути обережнішими. Я пробувала й домашню роботу, й розваги, але так втомилася, що пішла в коледж, хоч вся моя рідня пророкувала мені нервове виснаження й ранню смерть. Як гадаєте, мені що-небудь загрожує? — запитала величного вигляду дівчина, кинувши тривожний погляд на зображення свого рум'яного обличчя в дзеркалі навпроти.

— А сама ти відчуваєш себе зараз сильнішою чи слабшою, ніж коли приїхала сюди два роки тому?

— Значно сильнішою, та й настрій у мене поліпшився. Гадаю, раніше я просто вмирала від нудьги, але лікарі називали це спадковою слабкістю організму. Ось чому моя мама так турбувалася. Власне, я теж не хотіла занадто швидко освоювати навчальну програму.

— Не турбуйся, моя дорога. Твій активний мозок зголоднів за інтелектуальною їжею, але тепер він отримує її в достатку, а просте, спокійне життя набагато більше відповідає твоїм фізичним потребам, ніж розкіш і розваги. Все це дурниці, ніби дівчата не здатні вчитися так само добре, як юнаки. Зубріння шкідливе всім, але за правильних підходів до навчання користь отримують і ті, й ті. Тож покладайся на свою інтуїцію та радій життю. Тоді ми разом доведемо, що добре організована розумова робота набагато краще допомагає при такого роду «слабкості організму», ніж різні тонізувальні засоби й читання романів на дивані, де занадто багато американських дівчат стають справжніми руїнами. Вони шалено «палять свічку з двох кінців», а коли вбивають здоров'я остаточно, звинувачують книжки, але не розваги.

— Наша «лікар Нен» розповідала мені про свою пацієнтку, яка була впевнена, що в неї хвороба серця, поки Нен не

змусила її зняти корсет, відмовитися від кави й розваг, за якими та проводила цілі ночі. Дівчина почала їсти, спати, гуляти й жити розміреним життям. Минуло зовсім небагато часу, й тепер у неї все добре. Здоровий глузд на противагу поганій звичці, як каже Нен.

— У мене не буває головного болю відтоді як я приїхала сюди, та й вивчити я можу за день вдвічі більше, ніж могла вдома. Це свіже повітря так добре діє на мене, до того ж дуже цікаво змагатися з хлопцями в навчанні, — завважила ще одна студентка, постукуючи наперстком по високому лобі, немов бажаючи сказати, що сприйнятливий мозок у цій голові в хорошому робочому стані й отримує задоволення від щоденної гімнастики, яку вона йому прописує.

— Перемагає якість, а не кількість, ти ж знаєш. Наш мозок, можливо, менше за розміром, але я не помічаю, щоб він не справлявся з тим, що від нього вимагається, і, якщо я не помиляюся, на нашому курсі молодик з найбільшою головою — найтупіший, — заявила Неллі з серйозним виглядом, чим викликала загальні веселощі. Всі знали, що згаданий нею юний Голіаф був, метафорично висловлюючись, убитий наповал цим кмітливим Давидом не на одному полі битви, до великого незадоволення його самого й деяких інших хлопців.

— Пані Брук, а розмітку складок я повинна робити з правого чи з лівого боку? — запитала найкраща учениця з грецької на своєму курсі, розгублено дивлячись на чорний шовковий фартух.

— З правого, панно Пірсон, і залиште відстань між складочками, так виглядає красивіше.

— Мені ніколи не пошити другий такий. Але й цей один поки допоможе вберегти мої сукні від чорнильних плям. Тішуся, що він у мене буде, — ерудована панна Пірсон, для якої це заняття було значно складнішим, ніж відшукування

найрідкісніших коренів грецьких слів, знову схилилася над шитвом.

— Ми, писаки, повинні знати, як захистити себе від чорнила, або ми загинули. Я дам тобі викройку фартуха, який носила тоді, коли ще писала сенсаційні історії… «холодила кров читача», як ми казали, — мовила пані Джо, намагаючись пригадати, що стало зі старим бляшаним ящиком, у якому вона раніше зберігала свої твори.

— Ось заговорили про письменників, і я згадала, що раніше моїм бажанням було стати другою Джордж Еліот і змусити тремтіти весь світ! Це, мабуть, чудово — знати, що володієш таким потужним талантом, і чути, як люди визнають, що в тебе «чоловічий інтелект»! Більшість романів, написаних жінками, мені не подобаються, але її твори, на мій погляд, чудові. Ви так не вважаєте, пані Баер? — запитала дівчина з високим чолом і відірваною тасьмою на спідниці.

— Згодна з твоєю оцінкою. Але все-таки її романи не викликають у мені того глибокого відгуку, як книжки юної Шарлотти Бронте. Розум у них присутній, але душа, схоже, не вкладена. Мене захоплює Джордж Еліот, але я її не люблю. До речі, історія її життя, гадаю, набагато сумніша, ніж у панни Бронте. Адже, попри талант, любов і славу, вона позбавлена світла, без якого жодна душа не буде по-справжньому великою або щасливою.

— Так, мем, я знаю, але все-таки її творчість така романтична, нова і незвична, що її можна назвати великою хоча б за це. Її нерви і розлад шлунку, мабуть, руйнують ілюзію, але я в захваті від всіх англійських знаменитостей і дуже сподіваюся коли-небудь опинюся в Лондоні, щоб побачити багатьох з них.

— Ти побачиш, що кращі з них зайняті саме тією роботою, яку я рекомендую тобі. А якщо ти хочеш побачити ве-

ликих жінок, то можу порадувати тебе: пані Лоуренс збирається сьогодні привести одну з них сюди. Леді Аберкромбі снідає на Парнасі, а після огляду нашого коледжу зайде до нас. Вона дуже хотіла побачити нашу школу шиття, бо цікавиться такого роду навчальними класами та організовує їх в Англії.

— Отакої! А я була впевнена, що лорди й леді ніколи нічим подібним не займаються, тільки роз'їжджають всюди в екіпажах, запряжених шестернею, відвідують бали і представляються до королівського двору у трикутних капелюхах або зі шлейфами і в пір'ї, — вигукнула простодушна молода особа з глибинки штату Мен, куди іноді випадково потрапляв номер ілюстрованої газети.

— Не всі. Лорд Аберкромбі приїхав сюди, щоб вивчити нашу американську пенітенціарну систему, а його дружина цікавиться навчальними закладами. Вони аристократи, але водночас найпростіші й найрозумніші люди з усіх, кого я зустрічала досі. Ні він, ні вона не молоді, не красиві, одягнені дуже просто, тож не очікуйте на пихатість. Пан Лоуренс розповів мені вчора ввечері про свого знайомого, який, зіткнувшись з лордом у вітальні Парнасу, через грубе пальто й червоне обличчя англійця прийняв його за кучера й сказав: «Ей, друже, що тобі тут потрібно?». Лорд Аберкромбі представився та сказав, що запрошений на обід. Американець був вельми збентежений і завважив потім: «Чому він не носить свої ордени та регалії? Тоді хоч можна було б здогадатися, що перед тобою лорд».

Дівчата знову засміялися, проте взялися чепуритися перед прибуттям титулованої гості. Навіть пані Джо поправила комірець, а пані Мег перевірила, чи не з'їхав на бік її очіпок. Бесс розпрямляла кучері, а Джозі відверто розглядала себе в дзеркалі — всі вони були жінками, попри філософію та філантропію.

— Ми маємо встати, коли вона увійде? — запитала одна дівчина, на яку справило велике враження повідомлення про те, що їй належить познайомитися з представницею британської аристократії.

— Це було б лише проявом ввічливості.

— Ми потиснемо їй руку?

— Ні, я представлю вас всіх разом, і ваших усмішок буде достатньо для першого знайомства.

— Шкода, що на мені не моя найкраща сукня. Пані Баер варто було б попередити нас, — прошепотіла Саллі.

— От моя рідня здивується, коли я розповім їм, що нас відвідувала справжня англійська леді! — сказала її сусідка.

— Можна подумати, Міллі, що ти ніколи раніше не бачила жодної справжньої леді. Не всі ми тут щойно з прерій, — додала велична дівчина, предки якої прибули в Америку на «Мейфлауері» і через це вона почувалася рівнею всім коронованим особам Європи.

— Т-с-с, вона йде! Боже, що за очіпок! — вигукнула весела дівчина й усі скромно опустили очі на свої зайняті шиттям руки, коли двері відчинилися, щоб впустити пані Лоуренс та її супутницю.

Те, що відчули дівчата, після того, як гостя була представлена їм, а вони — їй, можна назвати потрясінням. Виявилося, що знатна леді, в роду якої сотня англійських графів, — звичайна гладка дама в простій сукні та досить пошарпаному капелюсі, з сумкою, повною паперів, в одній руці та записником — у другій. Але на її обличчі був доброзичливий вираз, звучний голос здавався дуже ласкавим, м'які манери підкорювали, та й загалом у всій її особі відчувався дух високого походження, який не піддається опису. Завдяки цьому риси обличчя гості вже не мали значення, деталі її вбрання швидко забулися, але сам момент зустрічі став пам'ятним для гострооких дівчат, від яких ніщо не вислизне.

Спочатку вони трохи поговорили про виникнення, поширення та популярність занять шиттям, а потім пані Джо перевела розмову на діяльність англійської леді, бажаючи показати своїм ученицям, що високе становище звеличує працю, якою займається людина, і тільки благодійність приносить щастя тим, хто володіє багатством.

Дівчата з цікавістю дізналися про те, що в Англії вечірні школи для дівчат отримують щедру допомогу, в них викладають відомі й шановані жінки, почули про гарячий і переконливий виступ панни Кобб з вимогою прийняти закон для захисту жінок, що піддаються домашньому насильству, про пані Батлер, яка рятує занепалих людей, про пані Тейлор, яка відвела одну кімнату в своєму історичному будинку під бібліотеку для слуг, про лорда Шафтсбурі, що будує нові будинки для мешканців лондонських нетрів, про реформу тюремної системи, і про всю ту прекрасну діяльність, що здійснюється в ім'я Боже багатими і знатними особами заради бідних і незнатних.

Все це справило на дівчат більше враження, ніж могли б справити будь-які звичайні настанови. Розповідь поважної леді викликала в них палке бажання й собі допомагати стражденним. Адже добре відомо, що навіть в успішній Америці треба ще дуже багато зробити, перш ніж вона стане такою, якою повинна бути, — країною істинної справедливості, вільною і великою.

Вони також помітили, що леді Аберкромбі поводилася з усіма як з рівними, від величної пані Лоуренс до маленької Джозі, яку найбільше зацікавили англійські черевики на товстій підошві й вона одразу вирішила якомога швидше справити собі такі самі. Ніхто не здогадався б, що в леді Аберкромбі великий будинок у Лондоні, замок в Уельсі та великий маєток у Шотландії, коли вона захоплювалася Парнасом, називала Пламфілд «чарівним старим будинком»

і відгукувалася про коледж, як про навчальний заклад, який робить честь всім, хто причетний до його роботи. Тож у кімнаті запанувало неабияке пожвавлення, викликане цими словами. Дівчата трохи вище підняли голови, а коли міледі йшла, намагалися вкласти в прощальне рукостисканням всю свою сердечність. Слова, сказані шляхетною англійкою наостанок, запам'яталися їм надовго:

— Мені приємно бачити, що ця частина жіночої освіти, якій зазвичай приділяють мало уваги, так добре поставлена тут. Дякую моїй подрузі, пані Лоуренс, за одну з найчарівніших сцен, які я тільки бачила в Америці: Пенелопа серед її служниць.

Усміхнені дівчата шанобливими поглядами проводжали леді в пошарпаному капелюшку, яка віддалялася, постукуючи своїми черевиками на товстій підошві. Вони відчували більшу повагу до титулованої гості, ніж якби вона приїхала в кареті й усіх своїх діамантах.

— Тепер я значно вищої думки про «малі справи». Тільки хотіла б уміти робити їх так добре, як леді Аберкромбі, — зауважила одна з дівчат.

— Вдячна моїй щасливій зорі за те, що так вдало обмітала цього разу всі петлі. Вона глянула на мою роботу й сказала: «Справжня майстерність, чесне слово», — додала інша.

— У неї такі самі приємні й прості манери, як у пані Брук. Зовсім не було ні манірності, ні поблажливості, на які я очікувала. Тепер розумію, що ви мали на увазі, пані Баер, коли сказали одного разу: добре виховані люди однакові в усьому світі.

Пані Мег поклоном висловила подяку за комплімент, а пані Баер сказала:

— Я одразу вирізняю таких людей, щойно їх побачу, хоч самій мені ніколи не набути зразкових манер. Тішуся, що ви отримали задоволення від цього маленького візиту… Отже,

якщо ви, молоді люди, не хочете, щоб Англія обігнала нас, енергійно беріться за справу й не відставайте, бо наші сестри — ви це бачите — не втрачають часу на роздуми про те, де можна докласти сил, а працюють всюди, куди б не покликав їх обов'язок.

— Ми постараємося, мем, — відповідали дівчата від душі й вийшли натовпом зі своїми робочими кошиками, відчуваючи, що, хоч жодна з них, можливо, ніколи не буде новою Гаррієт Мартино, Елізабет Браунінг або Джордж Еліот, вони можуть стати благородними, корисними й незалежними жінками та заслужити кращий на землі титул, подарований вдячними устами знедолених, цінніший, ніж будь-який, котрий може мати королева.

XVIII
День випуску

Поза сумнівом, «Небесна канцелярія» бере до уваги потреби молоді, зокрема, посилає сонячну погоду для випускних урочистостей так часто, як тільки може. Чарівне сонячне світло залило Пламфілд, коли вчергове настав цей щасливий і водночас сумний день. Серед його атрибутів, як і належить, були троянди, білі сукні, чорні фраки. А які студентські урочистості обходилися без батьків, друзів дитинства й поважних осіб!

У коледжі Лоуренса юнаки та дівчата навчалися разом, тож присутність молодих випускниць надавала заходу особливої неповторності. Її не вистачає там, де краща половина людства з'являється тільки в ролі глядачів. Руки, які перегортали сторінки наукових робіт, володіли також умінням прикрасити зал квітами, очі, стомлені навчанням, зустрічали гостей теплими поглядами, під білим мусліном билися серця, в яких було не менше честолюбних прагнень і сміливих надій, ніж в тих, що билися під тонким сукном представників панівної статі.

Пагорб, де розташовувався коледж, а також Парнас і старий Пламфілд були залюднені вщерть: гості, студенти й професори поспішали на урочистості. Тут сердечно й шанобливо приймали всіх — і тих, хто дістався сюди в багатому

екіпажі, й тих, хто подолав далеку дорогу пішки, щоб порадіти за дорогу дитину, яка завдяки своїм здібностям і талантам отримує диплом.

Пан Лорі та його дружина очолювали комітет з організації урочистого приймання, тож їхній чудовий будинок був переповнений гостями. Пані Мег зі своїми помічницями Дейзі та Джозі стали незамінними для дівчат, чиї наряди прибули в останню хвилину. Вона також наглядала за тим, як накривають столи, й керувала роботами з прикрашання зали.

Пані Джо була надзвичайно зайнята і як дружина ректора, і як мати Теда, оскільки потрібні були всі сили й талант цієї енергійної жінки, щоб одягнути на сина його найкращий костюм. Не те щоб він не хотів бути ошатним, зовсім ні. Хлопчина обожнював красивий одяг і завдяки своєму високому зросту вже із задоволенням носив вечірній костюм, подарований йому другом-денді. Виглядав він у ньому досить кумедно, але мужньо зносив глузування товаришів. Лише не міг змиритися з тим, що сувора матір категорично заборонила носити циліндр. Він благав, запевняючи, що навіть десятирічні англійські хлопчики мають такі головні убори й виглядають «моторошно елегантно», але Джо тільки гладила його жовту гриву, примовляючи:

— Дитя моє, ти й так маєш безглуздий вигляд. Якщо я дозволю тобі нап'яти циліндр, нам з тобою доведеться рятуватися втечею з Пламфілду: тебе всі вважатимуть за клоуна. Втішайся тим, що ти й так схожий на привида офіціанта, й не вимагай найбезглуздішого головного убору, відомого людству.

Коли йому було остаточно відмовлено в цій благородній емблемі чоловічої гідності, він почав втішати свою поранену душу неймовірно високими й жорсткими комірцями й краватками, які дивували всіх жінок. Це дивацтво було чимось

на зразок помсти жорстокосердній матері, бо комірці доводили пралю до відчаю, а краватки вимагали такого мистецтва від того, хто намагався їх зав'язувати, що іноді трьом жінкам потрібно було працювати понад годину, перш ніж він недбало зазначав: «Гаразд, зійде!».

Тільки розважливий Роб міг вплинути на таку важку ситуацію, хоч його власний туалет вирізнявся простотою, акуратністю й не забирав багато часу. Тим часом Тед зазвичай робив з процедури одягання шоу. Крики, свист, накази й стогони долинали з «печери», в якій лютував Лев і терпляче працювало Ягня. Джо мовчала, поки «печерою» не починали літати черевики й щітки для волосся, після чого, побоюючись за життя старшого сина, поспішала на допомогу, доречно використовуючи жарти й авторитет, переконувала Теда, що він «найдивовижніший» серед найвишуканіших, якщо «не вічна радість».

Нарешті Тед велично виходив на публіку, затиснутий комірцями, які й порівнювати не варто з тими, які носив нещасний дікенсівський Байлер. Вечірній костюм був трохи завеликий у плечах, зате давав простір, щоб продемонструвати накрохмалений глянець сорочки, а в поєднанні з тонким носовичком, що недбало звисала з кишені під належним кутом, справляв воістину приголомшливе враження.

Черевики, які сліпуче сяяли, прикрасили один кінець «довгої чорної прищіпки для білизни» — так назвала кузена Джозі, — а юне, але дуже серйозне обличчя на другому її кінці, розташовувалося під таким кутом до осі, що, якби його й надалі задирали, то це призвело б до викривлення хребта. Світлі рукавички, тростина і — о, гірка крапля в чаші радості! — ганебний солом'яний капелюх, не кажучи вже про такі дрібниці, як вишукана квіточка в бутоньєрці та нависний ланцюжок кишенькового годинника, були останніми штрихами в костюмі цього юнака.

— Ну як, стильно? — запитав він, з'являючись перед матір'ю й кузинами, яких мав супроводжувати.

У відповідь прозвучав регіт. Відтак, здається, ніхто з присутніх не втримався, щоб не висловитися щодо однієї деталі продемонстрованого образу: Тед майстерно прилаштував під носом маленькі білі вусики, які часто носив на сцені. Вони дуже пасували йому, тож хлопчина вилив цей бальзам, щоб залікувати рану, нанесену забороною на носіння улюбленого циліндра.

— Зніми їх, зараз же зніми, зухвале хлопчисько! Що сказав би твій батько, якби побачив, як ти блазнюєш у такий чудовий день, коли ми всі повинні поводитися якнайкраще? — залементувала Джо, намагаючись насупитися, бо серце матері казало їй, що серед безлічі юнаків навколо, немає красивішого за її довготелесого сина.

— Дозвольте йому залишити вуса, тітонько, вони йому пасують! Ніхто ніколи не здогадається, що йому вісімнадцяти немає, — вигукнула Джозі: її радував будь-який маскарад.

— Батько їх не помітить: він приділятиме увагу важливими шишкам та випускникам. А якщо й помітить, нічого страшного. Він сприйме жарт і представить мене гостям як свого старшого сина. Роб безнадійно непоказний, а я при параді! — і Тед продефілював театральною ходою, наслідуючи Гамлета.

— Сину мій, послухай мене! — коли Джо говорила таким тоном, її слово було законом. Пізніше, однак, вуса з'явилися знову, й багато приїжджих були цілком впевнені, що молодих Баерів було не двоє, а троє. Так Тед зловив один промінь радості, щоб розсіяти морок печалі.

Гордістю наповнилася душа пана Баера, коли в призначений час він глянув зі сцени на юні обличчя в партері. Один із засновників цього закладу думав про маленькі грядки, на яких з надією і вірою посіяв добре насіння багато років тому,

а нині воно дало багатий урожай. Виразне старе обличчя пана Марча сяяло від задоволення. Мрія його життя, після довгих років терплячого очікування, здійснилася. Любов і повага на обличчях жвавих молодих чоловіків і жінок, що дивилися на нього із зали, свідчили, що нагорода, якої він так довго чекав, нарешті знайшла його.

У дні таких подій Лорі завжди тримався в тіні, бо кожен, хто виступав зі сцени промовляв слова вдячності на адресу дідуся й благородного виконавця його щедрого заповіту.

Лунала чудова музика, що й не дивно, коли диригентську паличку тримав у своїх руках сам Аполлон. Виступи, як зазвичай буває за таких подій, були різного ступеня досконалості. Однак юні оратори намагалися висловити старі істини новими словами й додати їм переконливості ентузіазмом гарячих сердець і виразністю дзвінких голосів. Було приємно спостерігати, з яким напруженим інтересом слухали дівчата блискучий виступ свого однокурсника й залюбки аплодували йому.

Ще цікавіше й приємніше було спостерігати за обличчями молодих чоловіків, коли на сцену виходила струнка дівчина. Попри хвилювання, ораторка не забувала, яку думку хотіла донести присутнім у залі. Тоді слова лилися прямо з гарячого жіночого серця — про надії, сумніви, прагнення. Цей чистий милий голос, здавалося, будив все, що було благородного в серцях молоді, й накладав особливу печать на роки дружби в стінах коледжу, роблячи їх назавжди священними й пам'ятними для кожного.

Виступ Еліс Хіт викликав загальне захоплення. Він не був квітчастим або сентиментальним, на відміну від промов деяких юних ораторів, але містив серйозні, глибокі думки й так надихав, що вона покинула сцену під грім оплесків. Заклик «крокувати пліч-о-пліч по життю» запалив її товаришів не менше, коли б вона замість цього заспівала Марсельєзу.

Один юнак аж підхопився з місця від збудження, щоб кинутися до неї зі словами вдячності. Обачна сестра, однак, втримала його на місці, і в наступну хвилину він уже зосередився на виступі ректора.

А його варто було послухати. Пан Баер говорив, як батько зі своїми дітьми, яких відправляв на битву життя. Його добрі, мудрі слова залишалися в їхніх серцях ще довго після того, як похвали випарувалися з пам'яті. Відтак розпочалися інші церемонії, відповідно до пламфілдських традицій, і, нарешті, урочисте завершення свята.

Чому дах не злетів з будівлі театру коледжу, коли потужні голоси схвильованих молодих чоловіків виконували гімн, назавжди залишиться таємницею. Сила їхніх почуттів змушувала вібрували гірлянди квітів, хвилі музики здіймалися й губилися вдалині.

Частування тривало не одну годину й дещо притишило гамір ранкових заходів: кожен шукав можливості трохи відпочити перед початком вечірніх святкувань. Мали відбутися приймання в ректора, танці на Парнасі, а також прогулянки, співи, а поміж цього щемливе спілкування молодих людей, які мали розлучитися назавжди.

Екіпажі під'їжджали й під'їжджали, а у веселих гуртах юнаків і дівчат на верандах, галявинах, лавах у цей час лунали припущення, ким можуть бути ці новоприбулі високопоставлені гості. Поява однієї, вкритої дорожнім пилом карети, навантаженої скринями, біля ґанку будинку пана Баера викликала особливе зацікавлення. Особливо, коли з неї вискочили два джентльмени, схожі на іноземців, які подали руки двом молодим леді, а всі Баери вискочили на веранду з криками радості. Одна з випускниць мала більше інформації й повідомила, що це, мабуть, племінники професора, один з яких збирався провести тут медовий місяць.

Франц справді привіз свою білявку-дружину, а ледь господарі встигли поцілувати та благословити її, як Еміль підвів до них красуню-англійку Мері й оголосив:

— Дядько Фриц і тітко Джо! У вас тепер є ще одна дочка! Чи знайдеться місце у ваших серцях і для моєї дружини?

Не буде перебільшенням сказати, що після цих слів Мері насилу вдалося вирватися живою з радісних обіймів її нових родичів.

— Але чому ти не попередив нас, щоб ми як слід приготуватися до зустрічі відразу двох молодих пар? — запитала Джо, яка, як і зазвичай, не встигла набути відповідного вигляду й зустрічала гостей у халаті та з папільйотками на голові.

— Я згадав, яким чудовим жартом ви всі вважали несподіване одруження дядька Лорі, й подумав, що буде непогано зробити вам ще один такий славний маленький сюрприз, — засміявся Еміль. — Наступний рейс за кілька місяців, тож часу в моєму розпорядженні достатньо, щоб скористатися попутним вітром і піти корабельним конвоєм за старшим братом. Ми сподівалися дістатися сюди вчора ввечері, але затрималися в дорозі. Проте щасливі, що встигли хоча б під кінець свята.

— О, сини мої, я не можу впоратися з хвилюванням, коли бачу вас обох такими щасливими в старому будинку. Мені бракує слів для подяки вам. Можу лише просити дорогого *Gott in Himmel* благословити й оберігати вас всіх, — вигукнув професор Баер, намагаючись обійняти всіх чотирьох відразу. Від щирого хвилювання він не відразу згадував англійські слова.

Сміх і сльози допомогли щасливій родині дати вихід почуттям, які переповнювали серця, потім, зрозуміло, всі заговорили: Франц і Людмила — німецькою з дядьком, Еміль і Мері — з тіточками, навколо яких незабаром зібралася мо-

лодь, вимагаючи докладної розповіді про корабельну аварію, порятунок і повернення додому. Повідана ним історія дуже відрізнялася від того, що було викладено в листах. До того ж Мері іноді додавала якусь подробицю, що засвідчувала його мужність, терпіння й самопожертву, про які він не згадував у своїх оповідках.

— Тепер, коли я чую стукіт дощових крапель, то хочу молитися. А перед усіма жінками шанобливо знімаю капелюха. У них більше мужності, ніж у чоловіків, яких мені доводилося бачити, — сказав Еміль з незвичайною серйозністю, яка так само личила йому, як і м'якість, що недавно з'явилася в його манерах.

— Деякі чоловіки так само дбайливі й готові на самопожертву, як і жінки. Я знаю одного такого. Він голодував, але вночі потайки поклав свою частку сухарів у кишеню дівчини й годинами заколисував в обіймах пораненого, щоб той зміг хоч ненадовго заснути. Ні, коханий, я розповім все, і ти повинен дозволити мені зробити це! — вигукнула Мері, тримаючи в обох руках долоню чоловіка, яку він поклав їй на вуста.

— Я всього лише виконував свій обов'язок. Якби шторм протримався ще багато днів і ночей, я, можливо, став би таким самим, як нещасні Баррі й боцман. Яка це була моторошна ніч! — Еміль здригнувся, згадуючи її.

— Не думай про це, дорогий. Розкажи краще про щасливі дні на «Уранії», коли тато почав одужувати, а ми всі були в безпеці й на шляху додому, — сказала Мері. Її довірливий погляд і ласкавий дотик, здавалося, відігнали морок і нагадали світлий бік жахливого випробування.

Еміль одразу всміхнувся і, обійнявши свою «дорогу дівчинку», по-матроськи весело виклав щасливий кінець історії.

— А як славно нас зустрів Гамбург! Дядько Герман намагався зробити для капітана все, що тільки можна було. Поки наша мама доглядала за ним, Мері дбала про мене. Мені й самому довелося встати в док на ремонт, бо очі постраждали спочатку від вогню, а потім, коли ми шукали вітрило на горизонті й до того ж майже не спали, їх застелив серпанок, гірше лондонського туману. Але Мері була лоцманом і, як бачите, відмінно провела мене прямо в порт. Тільки я не зміг з нею розлучитися після цього, тож вона стала в мене на борту першим помічником.

— Тихіше! Це нетактовно, любий, — прошепотіла сором'язлива, як всі англійки, Мері, намагаючись своєю чергою зупинити судженого. Але він взяв її ніжну ручку у свої великі руки й, гордо глянувши на перстень, який прикрашав її палець, повів далі з виглядом адмірала на флагманському судні:

— Капітан запропонував почекати трохи, але я сказав йому, що нам навряд чи доведеться побачити погоду гіршу за ту, в яку ми вистояли разом. Якщо ж ми все ще не знаємо одне одного все після такого випробування, то не дізнаємося ніколи. Я був упевнений, що не зароблю своєї платні, якщо ця ручка не ляже на мій штурвал, тож наполіг на своєму. Відтак моя хоробра маленька жінка пішла разом зі мною в наше довге плавання. Благослови її Господь!

— Ти справді попливеш з ним? — запитала Дейзі, захоплюючись хоробрістю Мері, але майже відсторонюючись від неї з жахом, немов кішка від води.

— Я не боюся, — відповідала вірна Мері з усмішкою. — Бо відчуваю мого капітана і в тиху погоду, і в бурю, тож, якщо він має коли-небудь знову зазнати краху, я воліла б опинитися в цей час поруч із ним, ніж чекати на березі.

— Справжня жінка й дружина моряка! Тобі пощастило, Емілю. Гадаю, ваше плавання буде щасливим, — ви-

гукнула Джо в повному захваті від солоного морського присмаку цій любовної історії. — Мій любий хлопчику, я відчувала, що ти повернешся. Коли всі інші були у відчаї, мене не полишала надія, що ти чіпляєшся за якусь щоглу посеред жахливого океану, — вона проілюструвала свою віру в Еміля, вхопившись за нього жестом, гідним пана Піллікодді.

— Звичайно, так воно й було! — промовив Еміль сердечно. — А моєю щоглою стали ваші слова напередодні мого відплиття. Спогад про них підтримував мене. Серед мільйона думок у ті довгі ночі, жодна не була яснішою, ніж думка про червону нитку… ви пам'ятаєте… англійський флот і все таке… Мені сподобалося порівняння, і я вирішив: якщо шматочок мого каната залишиться плавати в океані, червона смужка повинна бути в ньому.

— І вона була, мій дорогий! Капітан Харді засвідчив це, і ось твоя нагорода! — Джо поцілувала Мері з материнською ніжністю. Неважко було здогадатися, що англійська троянда подобається їй більше, ніж блакитноока німецька *Kornblume*, якою б милою та скромною та не була.

Еміль із задоволенням дивився на них, а потім, окинувши поглядом кімнату, яку не сподівався побачити знову, завважив:

— Дивно, чи не правда, коли напрочуд чітко згадуються людині якісь дрібниці у хвилини небезпеки? Коли ми дрейфували там, вмираючи від голоду й відчаю, мені чомусь здавалося, ніби я чую, як тут дзвонить дзвіночок, а Тед тупотить вниз по сходах, а ви, тітонько, кличете: «Хлопчики! Хлопчики! Час вставати!». Я навіть відчував запах кави, який ми зазвичай пили тут, а одного разу вночі мало не заплакав, коли прокинувся та зрозумів, що мені снилося імбирне печиво Дейзі. Запевняю вас, це було одне з найгіркіших розчарувань у моєму житті, коли відчув голод, а в моїх ніздрях все

ще стояв цей чудовий пряний запах. Якщо у вас є імбирне печиво, дайте мені хоч трохи!

Співчутливі вигуки вирвалися в усіх жінок, й Еміля одразу забрали, щоб пригостити печивом, якого завжди випікали вдосталь. Тим часом Джо та Мег приєдналися до іншої групи, коли почули, що Франц розповідає про Нета.

— Побачивши, який він худий і як обносився, я здогадався, що не все гаразд. Але Нет тільки відмахнувся, натомість так радів нашому приїзду й хорошим новинам, що я не став мучити його запитаннями. Проте пішов до професорів Баумгартена і Бергмана й від них дізнався, що він витратив більше грошей, ніж слід було, та намагався загладити свою провину наполегливою роботою й непотрібною самопожертвою. Баумгартен вважав, що це буде йому корисно, і зберігав все в секреті до мого приїзду. Це справді принесло Нету користь. Він виплатив борги й заробляв свій хліб в поті чола, як чесна людина.

— Мені подобається, що Нет знайшов сили так вчинити. Це, як я сказав, хороший урок, і Нет вчить його старанно, показуючи себе справжнім чоловіком. Він заслужив ту посаду в оркестрі, яку пропонує йому Бергман, — сказав пан Баер з вельми задоволеним виглядом, коли Франц додав до свого оповідання ще деякі подробиці про життя Нета.

— Я говорила тобі, Мег, що є переваги в його характері, а любов до Дейзі не дасть йому збитися зі шляху. Дорогий мій хлопчику, я хотіла б, щоб і він був з нами зараз! — вигукнула Джо, в захваті забуваючи про всі сумніви й тривоги, які мучили її всі останні місяці.

— Мене потішили добрі новини, тож вважаю, що знову поступлюся, як я це завжди роблю, особливо тепер, коли в нас лютує така епідемія. Франц та Еміль викликали бродіння умів, і не встигну я озирнутися, як навіть крихта Джозі

зажадає права завести коханого, — сказала Мег з тремтінням у голосі.

Проте Джо бачила, що сестру зачепили випробування, через які пройшов Нет, і поспішила сповістити її про інші тріумфи молодої людини, щоб закріпити перемогу: адже успіх завжди приваблює.

— Пропозиція, яку зробив Нету гер Бергман, дуже приваблива, правда? — уточнила вона, звертаючись до Франца, хоч Лорі встиг запевнити її в цьому ще тоді, коли першим дізнався про новину.

— Чудова пропозиція: Нет отримає прекрасну підготовку в Бахмейстера, побачить Лондон і якщо все в нього піде добре, приїде в Америку разом з оркестром. Це початок успішної кар'єри скрипаля. Поки це не таке вже видатне досягнення, проте йдеться про надійне становище, а це великий крок вперед. Я привітав його, а він засяяв від радості, повторюючи: «Розкажи Дейзі, обов'язково розкажи їй про все». Однак, вважаю, це маєте зробити ви, тітко Мег. Так само можете повідомити їй, що наш старий Нет носить тепер невелику світлу борідку. Вона йому дуже личить: приховує невиразний рот і додає благородства великим очам і чолу. У Людмили є його фотографія для вас.

Остання новина розвеселила їх, і всі із задоволенням вислухали багато інших цікавих подробиць про життя-буття Нета. Добрий Франц хотів щастя старому другові, хоч і міг не надати їм значення, переповнений власними радощами.

Він описував зворушливі перипетії життя Нета так жваво, що йому вдалося частково схилити пані Мег на бік юнака. Щоправда, якби вона дізналася про епізод з Мінною, і гру на скрипці в «пивних садах» та на вулицях, то, ймовірно, не пом'якшилася б так швидко. Проте мудра жінка відзначала й запам'ятовувала все, що чула, й передчувала чудову розмову з Дейзі, під час якої дозволить собі поступово роз-

танути і, можливо, замінити повне сумнівів «Подивимося» на сердечне «Він молодець, щасти тобі, люба».

Посеред цієї приємної розмови несподівано пролунав бій годинника і повернув Джо до суворої дійсності. Схопившись за свої папільйотки, вона вигукнула:

— Дорогі мої, ви всі повинні поїсти й відпочити, а мені потрібно одягнутися або доведеться приймати гостей в такому обурливому вигляді. Мег, ти проведеш Людмилу й Мері нагору, в кімнати для гостей, і подбаєш про них, добре? Франц знає, як пройти до їдальні. Фрице, ходімо зі мною. Тобі теж потрібно прибратися. Спека й хвилювання не додають нам привабливості.

XIX
Білі троянди

Поки мандрівники відпочивали й підкріплювалися, пані ректорка докладала неабияких зусиль, щоб влізти у свою найкращу сукню, а Джозі рушила до квітника, щоб скласти букети для своїх нових кузин. Їхнє несподіване прибуття сповнило захватом романтичну дівчину. В її голові поставали картини героїчного порятунку, ніжностей, різні драматичні ситуації, а також роїлися думки на кшталт: чи носитимуть тут чарівні юні дружини свої весільні вуалі.

Дівчинка стояла перед великим кущем білих троянд, зрізуючи найкрасивіші. Чиїсь кроки змусили її здригнутися. Піднявши очі, вона побачила брата, який повільно наближався до неї з виглядом людини, глибоко зануреної у свої думки.

— Софі Веклс, — пробурмотіла прониклива дівчинка з усмішкою переваги, посмоктуючи великий палець, який щойно вколола гострим шипом.

— Що ти тут робиш, пустунко? — запитав Демі, здригнувшись, радше відчувши, ніж побачивши, що хтось турбує його сон наяву.

— Збираю троянди для наших наречених. А тобі хіба не хочеться мати свою? — проказала зухвало Джозі, яку слово «пустунка» навело на думку про її улюблену розвагу.

— Троянду чи наречену? — запитав Демі спокійно, хоч дивився на прегарний кущ так, немов несподівано побачив у ньому щось надзвичайно цікаве для себе.

— І ту, й ту. Ти знайдеш собі наречену, а я дам тобі троянду.

— Якби я міг! — зітхнувши сказав Демі, зриваючи маленький бутон. Це зітхання проникло прямо в чуйне серце Джозі.

— Чому ж ти не зробиш цього? Приємно бачити людей такими щасливими. Зараз найзручніший час поговорити з нею, якщо ти взагалі маєш намір щось зробити. Вона скоро поїде назавжди.

— Хто? — Демі зірвав ще один бутон, несподівано почервонівши. Ця ознака збентеження ще більше розохотила Джозі.

— Не прикидайся. Ти знаєш, що я кажу про Еліс. Ну, Джоне, я тебе люблю й хочу допомогти. Це так цікаво — кохання, весілля і все таке. Нам теж слід взяти в цьому участь. Тож слухай мою пораду, будь чоловіком і заговори з Еліс, поки вона не поїхала.

Незвичайна серйозність молодшої сестри змусила Демі розсміятися, але порада йому сподобалася. Тож замість того, щоб осадити її, як робив зазвичай, тільки м'яко завважив:

— Ти дуже добра, дитинко. Ну, якщо вже ти така розумна, то може порадиш, як саме мені «заговорити»?

— О… є різні способи, ти ж знаєш. У п'єсах закохані опускаються на коліна, але це незручно, якщо в них довгі ноги. У Теда ніколи добре не виходить, хоч я його треную годинами… Ти міг би сказати: «Будь моєю, будь моєю!»… як той стариган, що кидав огірки за паркан пані Ніклбі — це, якщо хочеш бути веселим і легковажним… або написати якусь поетичну нісенітницю. Останнє ти вже, насмілюся сказати, пробував.

— Поговорімо серйозно, Джозі. Я справді люблю Еліс, і, гадаю, вона про це знає. Я справді хочу зробити їй пропозицію, проте втрачаю голову, коли намагаюся почати розмову, а виставляти себе дурнем не хочу. Може, в тебе є якісь думки з цього приводу. Ти читаєш так багато віршів і до того ж така романтична.

Демі намагався висловлюватися чітко та ясно, але від збентеження забув про свою звичну стриманість і бажання мати солідний і впевнений вигляд, тому щиро попросив молодшу сестру навчити його, як запитати так, щоб отримати відповідь єдиним словом. Приїзд щасливих кузенів порушив всі його плани. Він засумнівався в розумності раніше прийнятого мужнього рішення почекати ще трохи.

Різдвяна постановка дала йому надію, а виступ Еліс на випускних урочистостях наповнив серце ніжною гордістю. І тепер, відчуваючи, що йому вже несила терпіти вигляд щасливих молодят, Демі палко бажав закріпити свої права на дорогу Еліс, не відкладаючи пояснення ні на годину.

Дейзі залишалася його довіреною особою в усьому іншому, але братське співчуття заважало йому поділитися з нею своїми ніжними надіями, бо її власні були під забороною. Мати до певної міри ревнувала його до будь-якої дівчини, але, знаючи, що їй подобається Еліс, він мав намір, коли випаде зручний момент, розповісти про свої почуття.

Несподівана зустріч біля розкішного трояндового куща, здавалося, підказала, як можна швидко покласти край усім труднощам. Хлопець відчув, що має прийняти допомогу, як лев, що потратив у пастку, прийняв допомогу маленької мишки.

— Мабуть, я напишу… — почав він невпевнено після павзи.

— Придумала! Буде чарівно! Це буде якраз для неї… і тобі теж, адже ти поет! — вигукнула Джозі, підстрибнувши.

— Що ти придумала? Не смійся, будь ласка, тільки, — благав сором'язливий закоханий, з цікавістю і побоювання дивлячись на сестру.

— В одній з книжок панни Еджворт розповідається про чоловіка, який запропонував своїй коханій на вибір три троянди: одну — в бутоні, другу — напіврозкриту, і — всю розквітлу. Не пам'ятаю, яку вона вибрала, але розповідь дуже красива. Еліс знає її: вона була у швейному класі, коли ми про це читали. У саду є різні троянди. Ти вже зірвав два бутони — маленький і більший, тепер вибери третю квітку, найкрасивішу, яку тільки знайдеш, а я перев'яжу їх стрічкою й покладу в кімнаті Дейзі, куди Еліс прийде перед прийманням, щоб разом одягнутися.

Демі хвилину розмірковував, дивлячись на чудовий трояндовий кущ, відтак на його обличчі з'явилася усмішка, зовсім не схожа на всі попередні. Джозі була так зворушена, що відвернулася, ніби не мала права дивитися на зорю великої пристрасті, яка, поки вона триває, робить юнака невимовно щасливим.

— Так, зроби саме так, — ось все, що він сказав, зриваючи пишну троянду.

Зачарована тим, що бере участь у такій романтичній історії, Джозі зав'язала стрічку красивим бантом і не відривала ніжного погляду від квіткової композиції, поки Демі писав на картці:

Дорога Еліс, ти знаєш, що означають ці троянди. Чи згодна приколоти сьогодні ввечері до своєї сукні одну з них або, щоб зробити мене значно щасливішим, усі?

Завжди та повністю твій, Джон.

Передавши картку сестрі, він сказав тоном, який викликав у неї відчуття глибокої важливості власної місії:

— Я довіряю тобі, Джозі. Для мене це дуже важливо. Без жартів, люба, якщо ти мене любиш.

Відповіддю Джозі був багатообіцяльний сестринський поцілунок. А потім вона втекла, щоб здійснити своє «миле диво», наче Аріель, залишивши Демі, як Фердинанда, мріяти серед троянд.

Мері й Людмила були зачаровані отриманими букетами, а дарувальниці приніс величезне задоволення дозвіл вколоти кілька бутонів в їхнє темне і світле волосся, під час виконання нею ролі камеристки при «наших наречених». Це допомогло дівчинці пережити розчарування, викликане відсутністю вуалей.

Ніхто не допомагав одягатися Еліс, бо Дейзі була в сусідній кімнаті зі своєю матір'ю, тож навіть їхні люблячі очі не бачили ні радості, з якою був прийнятий маленький букет, ні сліз, ні усмішок, ні рум'янцю, які з'являлися і зникали, поки вона читала записку й обмірковувала свою відповідь. Дівчина без жодних сумнівів сказала б «так», але її стримувало почуття обов'язку: вдома залишилася прикута до ліжка матір і старий батько, які потребували її допомоги. Любов манила, і життя з Джоном у власному будиночку представлялося маленьким раєм на землі… але не зараз. Тож дівчина повільно відклала розквітлу троянду.

Чи буде прийнятним для Демі її прохання почекати, зв'язати його якоюсь обіцянкою? Ні, буде благородніше, якщо вона пожертвує тільки своїми почуттями, а його позбавить від страждання, викликаного відстрочкою. Він молодий, він забуде її, а вона, ймовірно, зможе краще виконати свій обов'язок, якщо нетерплячий закоханий не чекатиме її.

Сльози затуманили дівочі очі, рука зволікала, тримаючи стебло, яке Демі дбайливо позбавив від шипів. Відтак вона відклала напіврозкриту троянду слідом за першою, пишною

квіткою й знову запитала себе, чи може приколоти до своєї сукні хоча б маленький бутон? Поруч із двома іншими квітками він здавався зовсім непоказним і блідим, проте в тому настрої самопожертви, яке приносить справжнє кохання, Еліс відчувала, що навіть мала надія — це занадто багато, якщо за нею не буде чогось більшого.

Так вона сиділа, сумно дивлячись на символи кохання, що кожної миті ставали для неї дедалі дорожчими. Нарешті дівчина оговталася і вже розрізняла голоси, що долинали з сусідньої кімнати. Їх неможливо було не чути — відчинені вікна, нерухомі літні сутінки. Щоправда, Еліс почала прислухатися тільки тоді, коли Дейзі та пані Мег заговорили про Джона.

— Як люб'язно з боку Людмили привезти нам стільки флаконів справжнього німецького одеколону! Не забудь передати один Джону. Він дуже любить німецький одеколон.

— Добре, мамо. Ти бачила, як він підхопився, коли Еліс скінчила виступ? Ще й побіг би до неї, якби я його не втримала. Мене не дивує, що він був задоволений і гордий. Я й сама так плескала їй, що зіпсувала рукавички, а головне — зовсім забула про те, що не люблю, коли жінки виступають з промовами. Вона говорила так щиро, природно й мило з першої ж миті.

— Він сказав що-небудь тобі, люба?

— Ні, і я здогадуюся чому. Добрий хлопчик боїться, що його слова мене засмутять. Зовсім засмутять! Але я знаю його характер, тож ні про що не запитую й чекаю, коли він сам заговорить. Сподіваюся, що все в нього буде добре.

— Обов'язково буде. Жодна дівчина в здоровому глузді не відмовить нашому Джону, хоч він не багатий і ніколи багатим не буде. Дейзі, я дуже хочу, щоб ти знала цю історію. Він розповів мені її тільки вчора ввечері. Про те, що відправив бідного юнака Бартона в лікарню, де йому врятували зір.

Лікування було тривалим й обійшлося в чималу суму, але тепер хлопець зможе працювати та дбати про літніх батьків. Юнак був у розпачі, хворий і бідний, але занадто гордий, щоб просити про допомогу. Наш дорогий хлопчик, дізнавшись про це, одразу запропонував йому всі свої заощадження, нічого не сказавши навіть мені.

Еліс не чула, що відповіла Дейзі, бо надто захопилася власними почуттями — тепер уже щасливими. Усмішка сяяла на її вустах, коли вона рішучим жестом приколола маленький бутон на груди, немов кажучи: «Він заслуговує нагороди за свій благородний вчинок, і він її отримає».

Розмова в сусідній кімнаті не припинялася, й Еліс знову почула голос пані Мег:

— Мабуть, знайдуться люди, які скажуть, що Джон вчинив нерозумно, адже в нього самого не так багато грошей, але я вважаю, що це перше капіталовкладення і надійне, і корисне. Бо «хто милостивий до вбогого, той позичає Господу». Я так пишалася ним, що не захотіла зіпсувати хлопчику радість пропозицією взяти хоч цент з моїх грошей.

— Гадаю, він не говорить Еліс про свої почуття саме тому, що не може поки нічого запропонувати. Демі такий чесний, що не попросить її руки, поки не матиме достатньо коштів для одруження. Тільки забуває, що кохання — це все. Знаю, він багатий на любов, і кожна жінка була б рада отримати таку любов.

— Твоя правда, люба. Я теж у цьому впевнена й була готова працювати й чекати разом з моїм Джоном і заради нього.

— Еліс готова до такого випробування. Сподіваюся, вони порозуміються. Проте в неї таке високе почуття обов'язку, що, боюся, вона сама собі не дозволить бути щасливою. А ти схвалила б цей союз, мамо?

— Усією душею! Дівчини краще, благородніше, ніж вона, немає на світі. Я бачу в ній все, чого хотіла б для мого сина.

Дасть Бог, Джон не втратить її, таку милу й сміливу. В серці цієї дівчинки вистачить місця і для любові, і для обов'язку. Очікування буде радісним для обох, якщо вони чекатимуть разом… хоч чекати їм, зрозуміло, доведеться.

— Я така рада, що ти схвалюєш його вибір, мамо, і йому не загрожує найсумніше з усіх можливих розчарувань.

Тут голос Дейзі перервався, і раптовий шелест, за яким почувся ніжний шепіт, здавалося, говорив, що вона вже в обіймах матері, де шукає і знаходить розраду.

Еліс зачинила вікно, почуваючись винною, проте радість переповнювала її — це й не дивно: почути стільки добрих слів на свою адресу. Якось все раптово змінилося. Вона зрозуміла, що в її серці справді вистачає місця для кохання й обов'язку, знала тепер, що не тільки Джозі, а й мати Джона з радістю прийме її в сім'ю. Тим часом згадка про менш щасливу долю Дейзі, про випробування, яке проходив Нет, про довге відстрочення і, можливо, розлуку назавжди виринув так яскраво, що власна обачність видалася їй жорстокістю, самопожертва — сентиментальною дурістю, і все, крім правди про її почуття, — невірністю коханому. Вона приєднала напіврозквітлу троянду до бутона, відтак, після павзи, повільно поцілувала розкриту квітку й, додавши її до тих двох, яким ще належало розповісти про її рішення, сказала собі м'яко й урочисто, немов слова були присяганням:

— Я любитиму, працюватиму й чекатиму — з моїм Джоном і заради нього.

На щастя для неї, Демі ще не було в залі, коли вона непомітно спустилася сходами, щоб приєднатися до гостей, які почали прибувати в будинок нескінченним потоком. Пожвавлення на її зазвичай задумливому обличчі легко було пояснити реакцією на численні привітання щодо вдалого виступу, які лунали звідусіль, а легке збентеження, що стало помітним, коли до неї наблизилася компанія молодих

джентльменів, скоро пройшло, бо ніхто з них не звернув уваги на квіти, приколені до її сукні.

Демі тим часом супроводжував групу поважних гостей, які оглядали коледж, і допомагав дідусеві підтримувати бесіду про сократівський метод навчання, Піфагора, Песталоцці, Фребеля й інших. Однак його серце прагнуло бути в іншій компанії. Нарешті він щасливо довів «важливих, серйозних і поважних старців» у Пламфілд і представив подружжю Баерів, які зустрічали гостей. Чоловік — сповнений щирого захоплення всім людством і світом, жінка — з усмішкою мучениці на вустах, намагаючись не помічати, що професор Плок стоїть, розставивши ноги, на чудовому шлейфі її найкращої оксамитової сукні.

Демі роззирнувся довкруж в пошуках коханої дівчини. Більшості людей довелося б витратити кілька хвилин, щоб виявити одного янгола серед безлічі одягнених в біле дівчат у вітальнях, залі та кабінеті. Проте його погляд, немов магнітом, притягнуло до того куточка, де темна голівка з укладеною у вигляді корони косою, підіймалася, як голова королеви — так він думав, — над натовпом, який оточував її. О, до її сукні були приколоти квітки… одна… дві…

О, радість! Він побачив все це з іншого кінця кімнати й полегшено зітхнув так, що завивка на голові панни Перрі захиталася від несподіваного руху повітря. Йому ще не було видно повністю розкриту троянду — вона лежала в глибокій складці мережив, — і, можливо, це було на краще, що щастя прийшло не все одразу, інакше він міг би шокувати натовп присутніх, кинувшись до свого ідеалу, бо поруч не було Дейзі, щоб вчасно схопити його за поли фрака.

Гладка леді, що жадала подробиць про присутніх знаменитостей, перехопила його в цей бентежний момент, тож юнак слухняно називав кожного — з терпінням святого, яке

заслуговувало кращої нагороди, ніж та, що чекала його від слухачки. Деяка неуважність і незв'язність мови молодого гіда змусила невдячну немолоду пані, від якої він щойно вислизнув, шепнути першій стрічній знайомій:

— Я не бачу ніякого вина на столах, проте, гадаю, молодий Брук випив більше, ніж слід було. Джентльмен, він непоганий, та трохи п'яненький, моя дорога.

О, він і справді сп'янів! Проте від значно кращого напою, ніж будь-яке з тих, що коли-небудь іскрилися на прийманні на честь випускників, хоч багатьом студентам коледжу також знайомий його смак. Позбувшись літньої леді, він з радістю кинувся шукати молоду дівчину, твердо вирішивши отримати від неї те саме — єдине — слово. Вона стояла біля рояля, неуважно гортаючи ноти й розмовляючи з кількома літніми джентльменами.

Приховуючи своє нетерпіння під маскою наукового задуму, Демі тинявся поблизу, не перестаючи дивуватися, чому люди похилого віку займають бесідою молодь, замість того, щоб розсудливо сидіти по кутках зі своїми ровесниками. Літні джентльмени нарешті пішли, але їхнє місце відразу зайняли двоє його товаришів дитинства, які благали панну Хіт піти з ними на Парнас потанцювати. Демі жадав їхньої крові, але був умиротворений, почувши, що вони сказали після її відмови.

— Знаєш, Еліс, я став затятим прихильником спільного навчання й майже шкодую, що не залишився в Пламфілді. Навіть грецька здається приємнішою, коли бачиш, що її вивчають чарівні дівчата, — сказав Качан, який вважав навчання позбавленою смаку стравою, тож будь-який соус був бажаним. Нині в нього з'явилося відчуття, що нова приправа нарешті знайдена.

— Так, клянусь Юпітером! Нам, чоловікам, доведеться бути напоготові, а інакше вам дістануться всі почесті. Ти

була чудова сьогодні, й дивним чином прикувала нашу увагу, хоч я вже збирався знепритомніти від спеки, яка стояла в залі, — додав Доллі, намагаючись бути галантним.

— Кожен знайде в чому відзначитися, і, якщо ви побажаєте залишити нам навчання, ми охоче поступимося вам першістю в бейсболі, веслуванні, танцях і флірті, які, здається, входять до переліку бажаних вами галузей знання, — відповіла Еліс люб'язно.

— О, ти занадто сувора до нас! Ми не можемо постійно сидіти над підручниками, та й ви, молоді леді, здається, не проти зайнятися двома останніми зі згаданих тобою «галузей знання», — заперечив Доллі, кинувши на Джорджа погляд, який ясно говорив: «Тут я її спіймав».

— Деякі з нас справді займалися цим на перших курсах. Пізніше, як бачите, ми залишили дитячі забави. Ви, здається, збиралися на Парнас? — вона попрощалася з ними усмішкою й кивком.

— Тобі дісталося, Доллі. Краще не намагайся дискутувати з тутешніми розумними дівчатами. Напевно, розіб'ють тебе вщент, — сказав Качан, йдучи важкою ходою. Він був дещо розчарований кількістю накритих столів навколо.

— До чого вони саркастичні, тутешні дівчата! Не думаю, що вона набагато старша за нас. Просто жінки дорослішають швидше, тож нема чого їй напускати на себе поважний вигляд і говорити так, ніби вона нам у бабусі годиться, — пробурмотів Доллі.

— Ходімо з'їмо що-небудь. Я ослаб після стількох розмов. Старий Плок затиснув мене в кутку, і тільки це врятувало мене від падіння, бо голова пішла обертом від його Канта, Гегеля та інших.

— Я обіцяв Дорі Вест потанцювати з нею. Вона весела дівчина! Її не хвилюють важливі матерії, їй аби танцювати в такт.

І хлопчики пішли — пліч-о-пліч, залишивши Еліс читати ноти так старанно, немов товариство навколо справді її не приваблювало. Коли вона нахилилася, щоб перегорнути сторінку, палкий юнак, що стояв по інший бік рояля, побачив нарешті всі троянди й від захвату втратив дар мови. З хвилину він пильно дивився на неї, відтак швидко підійшов.

— Еліс, я не можу повірити… ти зрозуміла… як зможу я віддячити тобі? — пробурмотів Демі, схиляючись, ніби для того, щоб теж прочитати пісню, але насправді не бачив жодної ноти, жодного слова.

— Т-с-с! Не зараз. Я все зрозуміла … я не заслуговую такої честі… ми занадто молоді, ми повинні чекати, але… я дуже щаслива, Джоне!

Що сталося б після цих ніжних слів, я навіть не можу припустити, але в цю хвилину до них підбіг Томмі Бенгз з веселим вигуком:

— Музика? Те що треба! Натовп вже порідів, а нам усім треба трохи освіжитися. Я вже стомився від усіх цих «логій» та «ізмів», які тут сьогодні обговорювали… О, так, заспівай ось це, прекрасна річ! Всі шотландські пісні хороші!

Демі глянув на нього сердито, але хлопчисько навіть не помітив цього, а Еліс, відчуваючи, що музика буде найбезпечнішим способом дати вихід загостреним почуттям, одразу сіла за рояль і заспівала пісню, слова якої відповідали на головне запитання краще, ніж могли б дати її власні:

Очікування

Почекаємо трохи, ще зовсім недовго,
Мій любий, бо вдома батько та мати,
Наша любов народилась задовго
Та ще довго буде тривати.

Бідні, нещасні старі батьки –
В них більше нікого нема.
Старість їм, сивим, дається взнаки,
А з весною межує зима.

Почекаймо ще день, місяць чи рік,
Душа моя буде палати,
Коли переступиш ти мій поріг,
Тебе я буду вітати.
Сиві рідненькі — розмови сумні
Мені розривають душу.
Поки не в небі, а на землі
Я з ними бути мушу.

У кімнаті стало дуже тихо, перш ніж скінчився перший куплет, і Еліс пропустила наступний, побоюючись, що не зможе доспівати до кінця, бо Джон дивився на неї. Його погляд говорив, що він знає: вона співає для нього й хоче, щоб зворушлива маленька балада сказала йому, яка її відповідь. Він все зрозумів й усміхнувся так щасливо, що від надлишку почуттів у неї затремтів голос, вона раптово встала, сказавши щось про спеку.

— Так, ти втомилася, моя люба, ходімо на свіже повітря, — Демі рішуче взяв дівчину за руку і повів під зоряне небо, залишивши Тома лупати очима їм услід так, немов ракета феєрверка несподівано злетіла прямо в нього перед носом.

— Ого! У Диякона справді були серйозні наміри минулого літа, а мені він навіть нічого не сказав. Оце Дора посміється!

І Том поспішив розповісти про своє відкриття й разом з Дорою бурхливо йому порадіти.

Про що говорили в саду ті двоє, більше ніхто не дізнався. Проте родина Бруків того вечора допізна сиділа у ві-

тальні й усякий цікавий, хто зазирнув би у вікно, побачив, як уважно слухають мати й сестри розповідь Демі про його маленький роман. Джозі приписувала собі великі заслуги в цій справі, наполягаючи, що саме вона влаштувала заручини. Дейзі була сповнена радості за брата, а пані Мег відчувала себе такою щасливою, що, коли молодша дочка пішла дивитися сни про весільні вуалі, а син, піднявшись нагору, з блаженним виглядом виводив на флейті мелодію пісні «Очікування», вона заговорила з Дейзі про Нета. Розмова скінчилася тим, що вона обняла свою слухняну дочку й вимовила довгоочікувані слова:

— Нет повернеться додому, й тоді, моя дорога дівчинко, ти теж носитимеш білі троянди.

XX
Життя за життя

Погожі післясвяткові дні були присвячені відпочинку та розвагам. Поки Франц і Еміль виконували доручення дядька Германа й капітана Харді, Мері й Людмила знайомилися з новою ріднею, всюди заводячи друзів. Вони дуже відрізнялися одна від одної, але обидві справляли приємне враження.

Пані Мег та Дейзі своєю хазяйновитістю припала до душі німецька наречена. Тож вони чудово проводили час, готуючи нові страви або просто обговорюючи домашнє життя в усіх його проявах. Людмила не тільки розповідала про велике німецьке прибирання двічі на рік та інші тонкощі ведення дому, а й сама багато чого навчилася, тож додому поїхала з безліччю нових і корисних ідей.

Мері встигла побачити світ і була незвично товариською як для англійки. До того ж різноманітні вміння, знання та таланти робили її дуже приємною співрозмовницею. Здоровий глузд, яким вона володіла, допомагав їй завжди бути врівноваженою, а останні випробування великою небезпекою і великим щастям додавали їй чарівної серйозності, яка набувала вдалого контрасту з її природною веселістю.

Джо цілком схвалювала вибір Еміля й не сумнівалася, що цей вірний і ніжний лоцман щасливо приведе його в порт як за ясної, так і штормової погоди. Спочатку вона боялася, щоб Франц не перетворився на байдужого до всього, крім грошей, бюргера, але скоро побачила, що любов до музики спокійна, лагідна Людмила наповнюють його життя поезією та не дають скотитися до прозаїчності.

Тож вона остаточно повірила в щастя цих двох хлопчиків і приймала їх в гостях по-материнськи радіючи, а у вересні попрощалася з усіма з великим сумом і водночас радістю, бо вони відпливали, щоб почати самостійне сімейне життя.

Про заручини Демі повідомили тільки найближчим. Було сказано, що пара занадто молода, тож доведеться почекати. Після тижневого блаженства в ролі нареченої Еліс повернулась до старих батьків, а Джон — до роботи у видавничому домі.

Дейзі раділа за них і ніколи не втомлювалася слухати розповіді брата про плани на майбутнє. Втішні слова матері скоро допомогли їй стати такою, як раніше, — веселою, завжди зайнятою, готовою допомогти кожному усмішкою, добрим словом і ділом. Вона знову ходила будинком, наспівуючи, і Мег відчувала, що потрібні ліки проти колишньої печалі знайдено.

Проте сумніви й побоювання остаточно не полишили її, але вона розсудливо тримала їх при собі, готуючись випробувати Нета після повернення. Якийсь таємничий натяк все-таки поплив через океан, і радість Дейзі, здавалося, сприятливо відбилося на душевному стані Нета.

Пройшовши через період Вертера й побувши трохи Фаустом, він тепер відчував себе Вільгельмом Мейстером, який проходить період учнівства у великих майстрів життя. Дейзі була відома вся правда про його маленькі гріхи та щире

каяття. Тому вона лише всміхалася, читаючи суміш любові й філософії, яку він посилав їй у листах. Дівчина знала, що неможливо для молодої людини пожити в Німеччині й не заразитися цим німецьким духом.

— Серце в нього на місці, а в голові скоро проясниться, щойно він вийде з туману тютюнового диму, пивного запаху й метафізики, з усього, в чому зараз живе. Англія пробудить його здоровий глузд, а солоний морський вітер віднесе з собою все його маленькі божевілля, — сказала Джо, в повному захваті від блискучих перспектив, що відкриваються перед її скрипалем. Його повернення на батьківщину було відкладено до весни, про що він, як закоханий, шкодував, проте цей час мав сприяти його вдосконаленню як професійного музиканта.

Джозі провела місяць з панною Камерон біля моря, вбираючи, як губка, все, чого та навчала її, з такою готовністю, що своєю енергією, надією й терпінням заклала міцні основи дружби між учителькою й ученицею. Згодом вона стала особливо цінною для неї в бурхливі, блискучі роки, бо вроджені схильності вели маленьку Джозі в правильному напрямку, і цей драматичний талант в сімействі Марч повинен був із часом розквітнути та дати світові справжню Актрису.

Том і Дора без перешкод наближалися до вівтаря, оскільки Бенгз-старший дуже боявся, щоб син знову не передумав і не вирішив спробувати себе в якій-небудь третій професії. Тому охоче погодився на ранній шлюб, в надії, що той стане чимось на зразок якоря, який утримає на місці діяльного Томаса. Сам Томас не міг тепер поскаржитися, ніби ним нехтують: Дора була найвідданішою подругою й робила його життя таким приємним, що він, здавалося, назавжди втратив свій дар потрапляти в пригоди і був, з його безсумнів-

ними здібностями до бізнесу, на шляху до того, щоб стати успішною людиною.

— Ми одружимося восени. Поживемо трохи з моїм батьком, бо він старіє, тож про нього треба піклуватися. А потім обзаведемося власним будинком, — це була його улюблена тема для розмов на той час, хоч зазвичай її зустрічали усмішками. Думка, що Томмі Бенгз може стати главою сімейства, була неймовірно кумедною для всіх, хто його знав.

У всіх усе було добре, тож Джо сподівалася, що випробування цього року позаду. Проте наперебій пішли нові події. У попередні місяці від Дена з великими проміжками часу прийшло кілька поштових листівок. Писати навзаєм йому можна було на адресу пані Мейсон «для передачі Д. Кіну». В такий спосіб він задовольняв своє пристрасне бажання знати, що відбувається вдома, й заспокоював короткими посланнями всіх, хто дивувався, що він все ще не влаштувався остаточно на одному місці. Остання листівка, датована вереснем, була відправлена з Монтани. В ній було написано: «Нарешті на місці, знову зайнятий рудниками. Але довго залишатися тут не збираюся. Все гаразд. Від ідеї з фермою відмовився. Скоро розповім про плани. Здоровий, зайнятий і дуже щасливий. Д. К.». Якби ж вони знали, що означає жирна риска під словом «щасливий»!

Ден звільнився з в'язниці та йшов до свободи, якої прагнув всім своїм єством. Зустрівши випадково старого друга, охоче пристав на його пропозицію тимчасово попрацювати майстром на шахті. Його цілком влаштовувала компанія грубих гірників і важка фізична праця після довгого сидіння під замком в тісній задушливій майстерні. Він охоче брав кирку й бився з гірською породою та закам'янілою землею, поки втома не брала верх над бажанням працювати — стан, який наставав дуже швидко: рік, проведений в ув'язненні, помітно позначився на його здоров'ї.

Йому дуже хотілося з'їздити додому, проте він терпляче чекав, коли трохи зітреться відбиток, накладений на нього в'язницею, а обличчя стане не таким виснаженим. Ден спромігся завести друзів серед майстрів і робітників. Тут ніхто не знав його історію, шануючи за те, яким бачили — працьовитим і надійним. Він сприймав це вдячно й радісно, бо не прагнув користі, а хотів тільки зробити щось хороше та загладити помилки минулого.

В один із жовтневих днів Джо робила велике прибирання на своєму столі. За вікном падав дощ, а в будинку панував спокій. Натрапивши на листівки Дена, вона переглянула їх, а потім дбайливо поклала в скриньку з написом «Листи хлопчиків» і, кинувши в кошик для сміття одинадцять прохань про автографи, сказала собі:

— Час прийти новій листівці, якщо тільки хлопчик не їде до нас сам, щоб розповісти про свої плани. Цікаво, що він робив весь цей рік, і дуже хотілося б знати, як у нього справи зараз.

Не минуло й години, як її останнє бажання було задоволено: захеканий Тед увірвався до кімнати з газетою в одній руці, та згорнутою мокрою парасолькою — в другій. З неймовірно схвильованим обличчям він уривчасто вигукував:

— Обвал у шахті… двадцять робочих під завалом… немає виходу… дружини плачуть… вода підіймається… Ден знав про стару штольню… ризикував життям… визволив їх… сам ледве живий… усі газети повідомляють… я знав, що він буде героєм… хай живе наш Ден! Ура-а-а!

— Що? Де? Коли? Хто? Перестань кричати та дай мені прочитати! — розпорядилася мати в повній розгубленості.

Віддавши газету, Тед дозволив їй прочитати замітку самостійно, хоч раз у раз відривав вигуками. До цього додалися

ойкання Роба, який щойно прийшов з коледжу й запрагнув про все дізнатися від початку. У цій історії не було нічого незвичайного, але хоробрість і самовідданість завжди знаходять відгук у благородних серцях і викликають захоплення. Тож газетний звіт виявився і виразним, і повним ентузіазму, а ім'я Деніела Кіна, хороброго рятівника, який ризикував власним життям, було в той день на устах багатьох.

Гордістю сяяли обличчя друзів, коли вони читали про те, як їхній Ден став єдиним, хто в перші хвилини загальної паніки згадав про прохід у шахту зі старої штольні, що давало єдину надію визволити шахтарів, перш ніж їх заллє вода, яка стрімко підіймалася. І про те, як він, залишивши своїх помічників нагорі, один спустився вниз, щоб дізнатися чи безпечний цей вихід, як він чув удари кирок нещасних чоловіків, що відчайдушно намагалися розбити завал з іншого боку, як стуком і криками направив їх у потрібне місце, а потім очолив рятувальників і, працюючи як герой, визволив гірників вчасно.

Ден вибирався зі штольні останнім. Стерта мотузка обірвалася, він впав, сильно забився, але вижив. Вдячні жінки цілували його почорніле обличчя й закривавлені руки, коли чоловіки несли його на плечах, а власники шахти обіцяли велику нагороду — якщо тільки він здатен буде отримати її!

— Він повинен жити! Він виживе й повернеться додому, щоб ми змогли виходити його! Ми заберемо нашого Дена, щойно лікарі дозволять, навіть якщо мені доведеться поїхати за ним самій! Я завжди знала, що він зробить прекрасний і сміливий вчинок, якщо тільки його замість цього не застрелять де-небудь або не повісять за якусь божевільну витівку, — майже без передиху проговорила Джо, розчервонівшись від збудження.

— Їдь, мамо, і візьми мене з собою. Ти повинна мене взяти! Ден так любить мене, а я — його, — почав Тед, відчуваючи, що така експедиція припаде йому до душі.

Перш ніж мати змогла відповісти, увійшов Лорі, майже так само розбурханий, як і всі в цій кімнаті. Він вигукнув, змахнувши вечірньою газетою:

— Бачила новини, Джо? Що ти про це думаєш? Слід мені поїхати туди відразу й подбати про нашого доброго хлопчика?

— Я хотіла б, щоб ти поїхав. Але, може, не все тут правда… чутки бувають такі брехливі. Можливо, через кілька годин з'явиться нова версія цієї історії.

— Я телефонував Демі, щоб він все з'ясував. Якщо це правда, я відразу поїду й за можливості привезу його додому. Якщо ні, залишуся й забезпечу йому догляд. Він виживе. Від падіння й удару головою Ден ніколи не помре. У нього дев'ять життів, як у кішки, він не втратив ще й половини з них.

— Дядьку, можна мені з вами? Мене страшенно тягне в подорож! Було б так весело поїхати туди, побачити шахти й Дена, почути, як все було насправді й допомагати. Я вмію доглядати за хворими. Правда, Робе? — звернувся Тедді до брата вкрадливим тоном.

— Так, досить непогано. Але якщо мама не може тебе відпустити, а дядькові потрібен помічник, я готовий поїхати, — відповів Роб спокійно, як завжди, й виглядав при цьому набагато адекватнішим як для такої ситуації, ніж збуджений Тед.

— Я не можу відпустити жодного з вас. Мої хлопчики завжди потрапляють у неприємні історії, якщо тільки я не тримаю їх ближче до дому. У мене немає права утримувати інших, але вас я з-під свого нагляду не випущу, інакше нео-

дмінно що-небудь трапиться. Такого року ще не було: аварія корабля, весілля, обвал у шахтах, заручини! Всі катастрофи, які тільки можуть бути! — вигукнула Джо.

— Маючи справу з хлопчиками і дівчатками, ви мали б очікувати на все це, мем. Найгірше, сподіваюся, позаду, поки твої власні хлопчики не захочуть покинути рідний дім. Ну, я підтримаю тебе, бо саме тоді тобі буде потрібна всіляка допомога й розрада, особливо, якщо Тед «вибухне» рано, — засміявся Лорі, із задоволенням слухаючи її голосіння.

— Гадала, що після всіх цих подій мене вже нічим не можна здивувати. Але я дуже тривожуся за Дена, тому комусь все-таки варто поїхати до нього. Там, на шахтах, немає ніяких зручностей, а йому, можливо, потрібен особливий догляд. Бідний хлопчик, він, схоже, багато разів сильно вдарився! Хоч, можливо, ці удари йому на користь: від них він стане м'якшим, як казала Ханна.

— Скоро ми дізнаємося новини від Демі, тоді я поїду, — з цією бадьорою обіцянкою Лорі пішов, а Тед, зрозумівши, що мати непохитна, згодом рушив за ним, щоб спробувати умовити дядька взяти його з собою всупереч її бажанню.

Демі дізнався, що газетні повідомлення правдиві. З'явилися й нові цікаві подробиці. Тож Лорі поїхав одразу. Тед супроводжував дядька на вокзал, марно благаючи взяти його до «Денні». Весь день його не було вдома, проте матір не тривожилася.

— Просто надувся через те, що не зміг наполягти на своєму. Нічого з ним не станеться. Він з Томом або Демі, а ввечері з'явиться додому голодний і лагідний. Вже я-то його точно знаю, — спокійно сказала вона.

Але незабаром з'ясувалося, що її все ще можна здивувати: ввечері Тедді не з'явився, і його ніхто не бачив весь день. Пан Баер якраз вирушав на пошуки зниклого сина, коли на-

дійшла телеграма, проштемпельована на одній зі станцій на шляху прямування Лорі: «Знайшов Теда у вагоні. Беру його з собою. Напишу завтра. Т. Лоуренс».

— Тед «вибухнув» раніше, ніж ти очікувала, мамо. Нічого страшного. Дядько подбає про нього, а Дена потішить його приїзд, — сказав Роб, поки Джо намагалася усвідомити, що її молодший син справді їде в ці хвилини на Дикий Захід.

— Неслухняний хлопчисько! Він буде суворо покараний, якщо тільки я коли-небудь побачу його знову… Лорі дивився крізь пальці на цю витівку, я точно знаю. Це так на нього схоже… І славно ж проведуть час ці два негідники! От би й мені поїхати з ними!.. Гадаю, цей божевільний хлопчисько не взяв з собою ні нічної сорочки, ні теплого пальта. Ну, буде в нас на руках два пацієнти, а не один, коли вони повернуться… якщо взагалі повернуться. Ці швидкі поїзди вічно зриваються в провалля, або горять, або стикаються із зустрічними. О! Мій Тедді, мій дорогоцінний хлопчику, як я могла допустити, що ти тепер так далеко від мене?

І, як це завжди буває з матерями, пані Джо забула про згадане суворе покарання й ніжно журилася про щасливого шибеника, який нісся тепер через континент у чудовому настрої, бо його перший заколот увінчався успіхом. Своєю чергою, Тед дуже насмішив пана Лорі наполегливими запевненнями, що саме той подав йому ідею втечі словами «якщо Тед “вибухне”», а тому вся відповідальність лягає на його плечі. Він прийняв цю відповідальність добродушно з того моменту, як натрапив на втікача, який спав у вагоні без будь-якого багажу, крім пляшки вина для Дена й шевської щітки для себе. «Два негідники», як і передбачала пані Джо, добре проводили час.

Покаянні листи прийшли через кілька тижнів. Та вони не стали відправною точкою прощення, бо батьки вже перестали лаяти сина, тривожачись за Дена, який кілька днів не впізнавав друзів. Потім він почав одужувати, й усі пробачили свавільному хлопчикові, який з гордістю повідомив, що першими словами Дена, коли той прийшов до тями і побачив схилені над ним, були: «Привіт, Тедді!».

— Я рада, що він поїхав, і більше не бурчатиму. Що нам відправити в посилці для Дена? — і пані Джо, згораючи від нестерпного бажання самій доглядати хворого, давала вихід своїм почуттям, посилаючи стільки всього «найнеобхіднішого», що вистачило б на цілу лікарню.

Незабаром почали надходити підбадьорливі звіти про його стан, а згодом було оголошено, що Ден може вільно пересуватися, проте не поспішає додому, хоч не втомлюється слухати, як його «доглядальниці» розповідають про Пламфілд.

«Ден дуже змінився, — розповідав Лорі в листах до Джо. — Не тільки через хворобу. Щось, очевидно, сталося раніше. Я ні про що не запитую. Надаю тобі можливість самій все з'ясувати. Проте, судячи зі слів, які він промовляв, коли марив, у нього були якісь серйозні неприємності торік. Він здається постаршав років на десять, став розсудливішим, спокійнішим і глибоко вдячним нам. Його дуже шкода, коли бачиш, яким поглядом дивиться він на Теда, немов не може надивитися. Каже, що в Канзасі нічого не вийшло, але поки йому важко багато говорити, та я його й не кваплю. Тут всі його люблять, а він цим дуже тішиться, хоч ти знаєш, яким зневажливим було його ставлення до всякого прояву почуттів. Тепер він прагне до того, щоб справити добре враження, й усіма силами намагається завоювати любов і повагу знайомих. Можливо, я помиляюсь.

Скоро ти сама про все дізнаєшся. Тед живе тут, розкошуючи. Поїздка принесла йому величезну користь. Ти ж дозволиш нам взяти його з собою в Європу наступного року? Йому зовсім не до душі сидіти вдома під ковпаком у рідних — так само, як мені в ті неймовірно далекі дні, коли я запропонував тобі втекти зі мною до Вашингтона. Хіба ти не шкодуєш, що не втекла?».

Цей лист, який призначався лише їй одній, запалив живу фантазію Джо. Тепер вона уявляла всілякі злочини, нещастя й складні життєві обставини, які, можливо, випали на долю Дена. Поки його зарано було турбувати запитаннями, але недаремно «баламут» мав статус найдивовижнішого з її хлопчиків, тож Джо завмерла в очікуванні надзвичайно цікавих визнань, коли він нарешті прибуде додому. На написання листа, який змусить його повернутися, в неї пішло більше часу, ніж на бентежні епізоди в її творах.

Ніхто, крім Дена, не читав цього послання, але воно переконало його повернутися. В один з листопадових днів Лорі допоміг слабкому молодому чоловіку вийти з екіпажу біля дверей Пламфілду. Мама Баер прийняла мандрівника, як знову знайденого сина, поки Тедді, в зношеному капелюсі й приголомшливих черевиках, виконував щось на кшталт войовничого танцю навколо цієї зворушливої групи.

— Одразу нагору й відпочивати! Тепер я доглядальниця, і цей привид повинен поїсти, перш ніж я дозволю йому розмовляти, — розпорядилася Джо, намагаючись не показувати, як вона вражена виглядом обстриженого, худого, смертельно блідого чоловіка. Це була тінь того міцного, здорового юнака, з яким вона розлучилася всього понад рік тому.

Ден охоче підкорився, й незабаром вже лежав на довгій канапі в підготовленій для нього кімнаті, роззираючись на-

вколо, як хвора дитина, що повернулася до своєї дитячої в обійми матері, поки його нова доглядальниця годувала його, мужньо ковтаючи запитання, що вертілися на язиці. Слабкий і втомлений, він скоро заснув. Тоді вона тихенько пішла, щоб провести кілька приємних годин у компанії «негідників», яких змогла всмак насварити й приголубити, розпитати й похвалити.

— Джо, гадаю, Ден скоїв якийсь злочин і постраждав через це, — сказав Лорі, коли Тед пішов, щоб похвалитися новими черевиками й описати приятелям в райдужному світлі повне небезпек і радості життя гірників. — Хлопчик пройшов через якесь жахливе випробування, й воно зламало його дух. Він був зовсім не в собі, коли ми прибули. Сидячи вночі біля його ліжка, я чув набагато більше з його нескладних промов, ніж інші. Він говорив про «тюремного наглядача», про якогось суддю, про мертвого хлопця, про якихось Блера і Мейсона й весь час простягав мені руку, запитуючи, чи згоден я потиснути її і пробачити його за те, що він зробив. Одного разу, коли він метався в ліжку, я взяв його за плечі, й він на мить притих, благаючи мене «не надягати йому наручників». Зізнаюся, мені було непереливки, коли іноді вночі, він марив про старий Пламфілд і про тебе й просив випустити його, щоб він повернувся додому помирати.

— Він житиме, щоб покаятися в скоєному. Тож не гризи мене похмурими натяками, Тедді. Нехай навіть він порушив всі десять заповідей, я підтримуватиму його, і ти теж. Ми поставимо його на ноги й ще зробимо з нього хорошу людину. Я знаю, пережите не зіпсувало його. Це написано на його страдницькому обличчі. Не кажи нікому й слова, а я скоро дізнаюся правду, — рішуче відповіла Джо, хоч і глибоко засмучена тим, що почула.

Кілька днів Ден відпочивав і бачив мало людей, потім хороший догляд, приємне оточення й домашній комфорт почали позначатися на його настрої. Він поволі ставав колишнім Деном, хоч все ще був надто мовчазним, посилаючись на розпорядження лікаря, який буцімто заборонив йому багато розмовляти. Всім хотілося побачити героя, натомість той спілкувався тільки зі старими друзями, й не бажав, щоб «з ним носилися», як сказав Тед, розчарований тим, що не може похизуватися перед гостями в товаристві свого хороброго друга.

— Будь-який чоловік, перебуваючи там, зробив би те саме, хіба не так? Навіщо ж здіймати галас навколо мене? — запитував Ден, радше соромлячись своєї слабкості, ніж пишаючись зламаною рукою, яка виглядала для інших так романтично в гіпсовій пов'язці.

— Але хіба не приємно думати, Дене, що ти врятував двадцять життів і повернув чоловіків, синів і батьків жінкам, які їх любили? — запитала Джо одного вечора, коли вони, відіславши кількох відвідувачів, залишилися вдвох.

— Дуже приємно! Я впевнений, що тільки це почуття підтримує в мені життя. Так, мені приємніше зробити такий вчинок, ніж зробитися президентом або якоюсь іншою поважною особою! Ніхто не знає, яка це втіха для мене думати, що я врятував двадцять життів і з лишком відшкодував… — і Ден замовк, наче прикусив язика. Його вочевидь переповнювали якісь сильні почуття, ключа до розуміння яких у його співрозмовниці не було.

— Це прекрасно: врятувати життя іншій людині, ризикуючи власним, як це зробив ти, — почала Джо, бажаючи, щоб він продовжив говорити щиро й палко, як раніше.

— «Хто дбатиме про те, як зберегти свою душу, той погубить її; а хто погубить, той оживить її», — пробурмотів Ден, пильно дивлячись на веселий вогонь каміна.

Почувши з його вуст ці слова, Джо від сильного враження радісно вигукнула:

— Отже, ти стримав свою обіцянку й читав книжечку, що я дала тобі?

— Я часто читав її, але не відразу почав. Тож поки що мало знаю, але готовий вчитися.

— Це найголовніше! О, мій дорогий, розкажи, де ти читав її! Я знаю: щось лежить важким тягарем у тебе на серці. Дозволь мені допомогти тобі нести його і тим зробити його легше.

— Я знаю, це допомогло б мені, та й сам хотів би все розповісти, але є речі, яких навіть ви не зможете пробачити. А якщо ви відмовитеся від мене, боюся, мені не втриматися на плаву.

— Матері можуть пробачити що завгодно! Розкажи мені все й не сумнівайся. Я ніколи не відречуся від мого хлопчика, навіть якщо весь світ відвернеться від нього.

Джо взяла його велику худу долоню у свої руки й тримала міцно, в мовчанні чекаючи, поки цей дотик підтримки не відігріє серце бідного Дена й не змусить його заговорити. Сидячи у своїй давній позі, обхопивши голову руками, він повільно розповів їй все, жодного разу не піднявши очі, поки не прозвучало останнє слово.

— Тепер ви все знаєте… Чи можете ви пробачити вбивцю й прийняти колишнього ув'язненого у вашому домі?

У відповідь вона лише обняла його, поклавши його обстрижену голову собі на груди. Її очі наповнилися сльозами, тож вона лише смутно бачила вираз надії та страху в очах Дена.

Така відповідь важила більше за слова, і бідний Ден припав до неї в мовчазній вдячності, відчуваючи благословення материнської любові — цей побожний дар, який втішає,

очищає та зміцнює всіх, хто його шукає. Кілька великих гірких сльозинок викотилося з його очей і згубилися у вовняній шалі, на якій лежала щока Дена. Ніхто й ніколи не дізнався, як добре й затишно було йому після тих жорстких подушок, що так довго були його долею. Страждання душі й тіла зломили його волю й гордість, та коли з його плечей зняли частину тяжкої ноші, він відчув таке полегшення, що на мить замовк, щоб насолодитися ним у німому захваті.

— Мій бідний хлопчику, як ти страждав весь цей рік! А ми думали, що ти вільний, як вітер! Чому ти нічого не написав нам, Дене, й не дозволив допомогти тобі? Хіба ти сумнівався у своїх друзях? — запитувала Джо. Глибоке співчуття змусило її забути всі інші емоції, коли вона підняла долонями його обличчя й глянула з докором у великі запалі очі, які тепер зустріли її погляд прямо й відверто.

— Мені було соромно. Гадав, що вже краще винести це одному, ніж викликати у вас жах і розчарування. Я знаю, ви відчуваєте саме такі почуття, хоч і намагаєтеся не означити цього. Але нічого. Я повинен звикнути, — Ден знову опустив очі, немов не міг винести вираз занепокоєння й засмучення, яке це визнання викликало на обличчі його найкращого друга.

— Сам гріх нажахав мене, але я тішуся, що мій грішник розкаявся, добре засвоївши гіркий урок. Ніхто, крім Фрица й Лорі, ніколи ні про що не дізнається. Їм двом ми зобов'язані сказати все, бо вони відчуватимуть те саме, що відчуваю зараз я, — сказала Джо.

— Ні, в них будуть інші почуття. Чоловіки ніколи не прощають, на відміну від жінок. Але це справедливо. Будь ласка, розкажіть їм все це замість мене, й покінчимо з цим. Пан Лоуренс, гадаю, вже знає. Я багато розбовтав, коли марив, але він все одно був дуже добрий. Нехай їм все буде відомо,

це я можу винести, але… тільки не Теду й не дівчатам! — Ден стиснув її руку, і таке благання було написано на його обличчі, що вона поспішила запевнити: ніхто нічого не дізнається, крім двох старих друзів. Він заспокоївся, немов засоромившись своєї раптової паніки.

— Це не було вбивством. Зрозумійте, я захищав своє життя. Він вихопив револьвер і мені довелося вдарити його. Я не хотів його вбивати, проте його смерть, боюся, засмучує мене не так сильно, як мала б. Я заплатив за свій злочин страшну ціну, а такому негіднику краще взагалі не жити на світі й не тягнути молодих хлопців у пекло. Так, я знаю, ви думаєте, що це жахливо з мого боку, але я нічого не можу з собою вдіяти. Я ненавиджу будь-якого негідника, як ненавиджу койота, що підкрадається до мене. Мені завжди хотілося вистрілити в такого. Можливо, було б краще, якби він убив мене, а тепер моє життя знищено.

Колишня тюремна похмурість, здавалося, покрила чорною хмарою обличчя Дена, поки він говорив, тож Джо не на жарт злякалася, на мить побачивши її. Сподіваючись направити його думки в приємніше річище, вона сказала бадьоро:

— Ні, не знищено! Це випробування навчило тебе більше цінувати й краще використовувати твоє життя. Ти не втратив цей рік, він може виявитися найкориснішим з усіх прожитих. Постарайся думати так і почни заново. Ми всі робимо так в житті й продовжуємо боротьбу.

— Мабуть, я не зможу повернутися до себе колишнього, бо почуваюся таким старим. Мені вже нічого не треба, тільки бути тут. Дозвольте мені залишитися, поки не стану на ноги, а потім я поїду й більше ніколи не турбуватиму вас, — сказав Ден понуро.

— Ти слабкий і пригнічений, але це пройде. З часом ти зануришся у місіонерську роботу серед індіанців з колиш-

ньою енергією і з недавно набутими знаннями, терпінням і вмінням володіти собою. Розкажи мені трохи більше про доброго тюремного священника, про Мері Мейсон і про ту леді, чиї слова так допомогли тобі. Я хочу знати все про випробування, через які пройшов мій бідний хлопчик.

Зворушений її ласкою й інтересом, Ден пожвавився й почав говорити, поки не розповів всю історію цього болісного року й не відчув полегшення, скинувши з серця тягар.

Якби він тільки знав, який тягар кладе на серце слухачки, то замовк би одразу. Проте вона мужньо приховувала своє горе, поки не відіслала його в ліжко, утішивши й заспокоївши. Потім довго й гірко плакала, до великого жаху Фрица й Лорі, аж поки їй не стало сил розповісти їм всю історію. Їм знадобилося трохи часу, щоб підбадьоритися й почати разом думати, чим зарадити гіршій з усіх «катастроф», які приніс їм цей рік.

XXI
Лицар Аслауги

Було цікаво спостерігати за зміною, яка сталася з Деном після тієї розмови. Попри нечасті спалахи колишнього бунтівного духу, він виказував незвичайне для нього смирення й довіру, подяку, любов і повагу своїм справжнім друзям.

Професор і Лорі нічим не натякали на своє ставлення до того, що накоїв Ден, якщо не брати до уваги сердечного рукостискання, співчутливого погляду, по-чоловічому короткого слова підбадьорення й щирої доброти, що не залишала сумніву в тому, що вони пробачили його.

Понад те, Лорі невідкладно взявся просувати майбутню справу Дена, зокрема намагаючись зацікавити нею впливових людей. Професор Баер, дбайливо підхопивши напрацювання доброго тюремного священника, залучив до них і свою майстерність справжнього вчителя, щоб дати поживу зголоднілому розуму Дена передусім краще зрозуміти самого себе. Після таких розмов молодий чоловік часто говорив, що почувається так, ніби знайшов батька.

Хлопчики часто брали хворого на прогулянку в екіпажі й розважали своїми витівками й планування майбутнього. Жінки, зрілі й молоді, доглядали за ним і балували його, готові виконати найменше бажання.

Дейзі готувала для нього страви, Нен — ліки. Старші пані теж долучалися до приготування хворому смачних страв і дбали про всі його потреби, але Мег вела домашнє господарство, Емі готувалася до майбутньої зимової поїздки в Європу, а Джо постійно балансувала на краю «виру», бо творила чергову книжку й майже зривала графік через останні домашні події.

Тому майже постійно з хворим були Джозі, яка читала вголос, щоб допомогти йому заповнити довгі години бездіяльності, та Бесс, яка охоче пристала на пропозицію Дена поставити свою обертову підставку для ліплення в його кімнаті й почала ліпити голову бізона, яку він їй подарував. Післяобідні години стали найприємнішою частиною дня хворого, а Джо милувалася цим дружнім тріо, зайнята роботою в своєму кабінеті поблизу.

Дівчатка були дуже задоволені успіхом своїх зусиль і робили все можливе, щоб краще розважити Дена, пристосовуючись до його настрою з тим жіночим тактом, яким опановують, перш ніж перестають носити дитячі фартушки. Коли він був веселий, кімната дзвеніла сміхом, коли похмурий, вони працювали в шанобливому мовчанні доти, поки своїм лагідним терпінням не повертали йому гарний настрій, коли його мучив біль, вони схилялися над ним, за його словами, як «два янголи».

Він часто називав Джозі «найменшою мамою», але Бесс завжди залишалася для нього «Принцесою». Та й поводився він із цими двома кузинами по-різному. Джозі іноді дратувала його своєю метушливістю, тим, що по-материнськи вичитувала, коли він порушував приписи лікаря. Дівчинку захоплювало те, що представник сильної статі певною мірою залежить від неї, їй хотілося правити ним залізною рукою — якби він тільки підкорився.

Зате Бесс, що пропонувала допомогу м'яко, ніколи не викликала в Дена проявів роздратування чи втоми. Він підкорявся найменшому її слову та з неослабним інтересом стежив за кожним рухом, наче те, що вона робить цікавило його найбільше в житті. Хоч зовсім не звертав уваги на Джозі, яка читала їм книжки у своїй кращій акторській манері.

Джо спостерігала за тим, що відбувається й назвала їх дуже вдало — «Уна і лев», хоч грива лева була коротко обстрижена, а білява Уна ніколи не намагалася приборкати його. Коли вона сиділа за письмовим столом, розклавши папери і в роздумах кусала ручку, очікуючи, коли на неї спуститься божественне натхнення, то часто забувала про вигаданих героїв, вивчаючи ті живі зразки, що були перед нею. Так, випадково, окремі погляди, слова й жести розкрили їй таємницю маленького роману, про який не підозрював ніхто інший.

Портьєра між кімнатами була зазвичай розсунута, тож можна було бачити тріо, що розташувалося у великому еркері: Бесс з одного боку, в сірій блузі, зайнята своїм ліпленням, Джозі — з другого з книжкою в руках, а між ними, на довгій канапі, обкладеній безліччю подушок, Ден у строкатому східному халаті, подарованому Лорі. Хлопець вдягав його тільки для того, щоб потішити дівчаток, хоч, за його словами, охочіше носив би стару куртку, «без всякого дурного хвоста, про який вічно треба турбуватися».

Джо завжди бачила обличчя Дена, проте він, схоже, здивувався б, почувши це. Бо його очі дивилися тільки на струнку фігуру із золотоволосою голівкою й ніжними руками, що так спритно працювали з глиною. Джозі, відчайдушно розгойдувалася в маленькому кріслі в головах канапи, а рівне дзижчання її дівочого голоска було зазвичай єдиним звуком, який порушував тишу. Інколи, бувало, починалася несподівана дискусія на будь-яку тему.

Великі очі хлопця, що здавалися на худому блідому обличчі ще більшими й чорнішими й були спрямовані нерухомо на один-єдиний об'єкт, через деякий час наче причарували Джо. Вона стежила за змінами в них з цікавістю, оскільки Ден явно думав не про те, що читала Джозі: він часто забував сміятися або якось по-іншому реагувати в потрібних місцях.

Іноді ці очі дивилися лагідно й сумно, тож спостерігачка в сусідній кімнаті дуже раділа, що їхній небезпечний погляд не могла перехопити жодна з дівчат, бо, варто було лише тій чи тій заговорити, він зникав. Іноді в них загорявся вогонь, а на запалих щоках то з'являвся, то зникав бунтівний рум'янець, всупереч спробам приховати його нетерплячим порухом руки або голови. Але найчастіше цей погляд був скорботним і суворим, наче чорні очі похмуро дивилися з ув'язнення на якесь заборонене світло чи радість.

Цей вираз з'являвся так часто, що Джо охопив неспокій. Їй дуже хотілося підійти й запитати, який гіркий спогад затьмарює йому ці тихі години. Вона знала, що думки про злочин і кару, мабуть, обтяжують розум хлопця, як і те, що молодість, час і нові надії принесуть розраду й допоможуть стерти перше гостре відчуття ганьби, яке лежало на ньому печаткою тюремного життя. Ця похмура тінь була не так помітна в інші моменти, і, здавалося, він майже забував про неї, коли жартував з хлопчиками, говорив зі старими друзями або радів снігу, який щойно випав, щодня виїжджаючи в екіпажі на прогулянку.

Чому ж ця тінь завжди лежала на його обличчі в компанії цих доброзичливих дівчаток? Вони ніколи не бачили її: якщо одна з них кидала на нього погляд або розмовляла з ним, він стирав її швидкою усмішкою. Джо вела спостереження, дивувалася й робила відкриття, поки випадок не підтвердив її побоювання.

Одного разу Мег забрала Джозі для якоїсь справи, а Бесс, втомившись від роботи, запропонувала замінити її, якщо Ден хоче, щоб йому ще почитали.

— Так, почитай. Мені більше подобається, як читаєш ти. Джозі так торохтить, що в моїй дурній голові все змішується. Не кажи тільки їй нічого. Вона мила маленька душа й така добра, що погоджується сидіти тут з таким ведмедем, як я.

Його усмішка була напоготові, коли Бесс на мить обернулася до нього від столу, до якого підійшла за новою книжкою: попередня вже була дочитана.

— Ти зовсім не ведмідь. Навпаки, ми з Джозі вважаємо, що ти дуже лагідний і терплячий. Чоловікові завжди важко сидіти в чотирьох стінах, так мама каже, а для тебе це, мабуть, особливо жахливо після звичної волі.

Якби Бесс не нахилила в цю хвилину голову, то побачила б, як Ден стиснувся, немов її останні слова заподіяли йому біль. Він не відповів, але інші очі бачили й зрозуміли, чому вигляд у нього такий, ніби йому хочеться схопитися й довго бігти вгору крутим пагорбом, як це він робив раніше, коли бажання свободи ставало нестерпним.

Підкоряючись несподіваному пориву, Джо схопила свій робочий кошик і увійшла до кімнати. Наче серцем відчула, що, можливо, буде потрібний громовідвід: Ден здавався в цю хвилину грозовою хмарою, сповненою електрики.

— Що б нам почитати, тітонько? Дену, схоже, все одно. Ви знаєте його смак. Порадьте мені що-небудь спокійне, приємне й не дуже довге. Джозі скоро повернеться, — сказала Бесс, все ще перебираючи книжки, що лежали стопкою на столі в центрі кімнати.

Перш ніж пані Джо встигла відповісти, Ден витягнув з-під подушки невеликий пошарпаний томик і вручив його Бесс зі словами:

— Будь ласка, прочитай третю розповідь. Вона коротка та красива… і я люблю її читати.

Книжка відкрилася на потрібному місці, немов третю розповідь часто читали, й Бесс усміхнулася, коли побачила назву.

— Ну, Дене, ніколи не подумала б, що тобі подобається ця романтична німецька казка. У ній немає ніякої боротьби, але багато почуттів, якщо я правильно пам'ятаю.

— Знаю. Але я читав так мало книжок. Мені найбільше подобаються прості історії. Іноді не було нічого іншого під рукою, що можна було б почитати. Мабуть, я вже вивчив цю історію напам'ять, але, схоже, ніколи не втомлюся від цих войовничих молодиків, відьом, янголів і чарівних дам. Прочитай «Лицар Аслауги». Чи сподобається вона тобі? Едвальда, мабуть, занадто поступливий, на мій смак, але Фродо — чудовий малий, а дух із золотим волоссям завжди нагадував мені про тебе.

Поки Ден говорив, Джо влаштувалася так, щоб мати змогу спостерігати за ним у дзеркало, а Бесс сіла у велике крісло й сказала, піднявши руки, щоб знову зав'язати стрічку, якою були перехоплені на потилиці її густі м'які кучері:

— Сподіваюся, в Аслауги не було стільки клопоту з волоссям, скільки в мене: весь час вони падають мені на плечі. Одну хвилину — і я буду готова.

— Не зав'язуй їх, нехай падають. Мені подобається, як вони блищать, розсипавшись. Твоя голова відпочине від стрічки, та й вигляд у тебе, Золотоволоса Принцесо, буде підхожий для цієї історії, — попросив Ден, вживши це давнє дитяче ім'я та й сам нагадуючи того колишнього хлопця — Дена, чого з ним давно не траплялося.

Бесс засміялася, розправила, струснувши головою, своє гарне волосся й почала читати, радіючи, що може злегка заховати за ними обличчя: компліменти завжди викликали

в неї боязкість, хто б їх не робив. Ден напружено слухав, і Джо, часто переводячи очі з голки на дзеркало і не обертаючись, могла бачити, як він жадібно ловив кожне слово, наче воно означало для нього більше, ніж для інших слухачів. Обличчя хлопця чудово прояснилося, і незабаром на ньому вже з'явився вираз, який народжувався тоді, коли що-небудь сміливе або красиве надихало й зворушувало його краще «Я».

Це була чарівна історія Фуке про сміливого лицаря й прекрасну дочку Сигурда, яка була кимось на кшталт чудесного духу. Вона з'являлася перед коханим як в години небезпеки і випробування, так і в години свята й радості, тож нарешті стала для нього постійним провідником та охоронцем, надихаючи його бути хоробрим, шляхетним і правдивим. Блиском свого золотистого волосся, що сяяло йому в битвах, мріях і небезпеках, вона вказувала шлях і вела свого лицаря до великих подвигів на полі битви, самопожертви заради тих, кого він любив, і до перемог над його власними слабкостями. А після смерті він знайшов її — чарівний дух, що очікував його на небесах, щоб радісно зустріти й нагородити.

Важко було припустити, що з усіх історій у книжці саме ця сподобається Дену найбільше, і навіть Джо здивувалася, що він сприйняв мораль казки, завуальовану тонкими образами й романтичною мовою, якою вона була написана. Але коли вона дивилася й слухала, їй спало на думку, що схильність до чутливості й витонченості була прихована в душі Дена, як золота жила в скелі.

Ця схильність давала йому змогу насолоджуватися прекрасними відтінками квітки, грацією тварин, чарівністю жінок, героїзмом чоловіків і всіма ніжними тенетами, що пов'язують серця. Але це проявлялося в нього не відразу, бо раніше банально не вистачало слів, щоб висловити смаки, успадковані від матері. Страждання душі й тіла приборкали

в ньому сильні пристрасті, а атмосфера любові й співчуття, що оточувала його тепер, очистила й зігріла серце. Тепер воно жадібно прагнуло тієї їжі, якої не мало і від якої так довго відмовлялося. Все це промовисто віддзеркалювалося на його надзвичайно виразному обличчі: гадаючи, що ніхто не дивиться на нього, він не приховував спраглість за красою, спокоєм і щастям, втіленням яких стала для нього гарна білява дівчина, яка сиділа навпроти.

Усвідомлення цієї сумної, проте цілком природної обставини прийшло до Джо разом з болем: вона відчувала, яка безнадійна ця жага — світло й темрява були далі одне від одного, ніж сніжно-біла Бесс і чорний від гріха Ден. Ніяка мрія про почуття, більше, ніж дружба, не турбувала юну дівчину. Це було очевидно. Але чи довго чекати моменту, коли виразні чорні очі видадуть правду? І тоді… яке розчарування для Дена, який жах для Бесс, такої холодної, піднесеної й благородної, як улюблений нею мармур. Вона з дівочою стриманістю сторонилася будь-якої думки про кохання.

«Яка біда знову наближається до мого бідного хлопчика! Як можу я зіпсувати його мрію і відвести від нього дух добра, який він починає любити і до якого прагне? Коли мої власні дорогі хлопчики будуть щасливо влаштовані, я ніколи не візьмуся влаштовувати справи інших. Все це так крає душу, що в мене вже не вистачає сил», — думала Джо, саджаючи підкладку в рукав пальта Тедді задом наперед.

Казка скоро була дочитана, і, коли Бесс відкинула назад свої кучері, Ден запитав гаряче, як хлопчик:

— Хіба тобі не сподобалося?

— Так, дуже красива казка, і я розумію її зміст, але Ундина завжди була моєю улюбленицею.

— Звичайно, вона зовсім як ти… лілії та перли, й душі, й чиста вода… Мені раніше подобався Синтрам… але я полюбив цю казку про Аслаугу, коли був… Кх-кх… коли мені

якийсь час не щастило, і вона принесла мені користь. Вона вселяє бадьорість і така… ніби духовна… за змістом, розумієш?

Бесс широко розкрила блакитні очі, здивована цим прагненням Дена до чогось «духовного», але, кивнувши, відповіла лише:

— Деякі з цих віршів дуже мелодійні, їх можна було б покласти на музику.

Ден засміявся:

— Я раніше співав останній з них на свій власний мотив… іноді… на заході сонця:

Небесна пісня звучить,
А ти вдивляйся в дорогу,
Вишній світ мовчить,
Поки не перетнеш порогу…

— І я був щасливий, — додав він ледь чутно, дивлячись на сонячні відблиски, які танцювали на стіні.

— Тепер тобі більше підійде ось ця, — і радіючи, що може принести йому задоволення своїм інтересом до розповіді, Бесс прочитала своїм ніжним голосом:

Зцілюйтесь, рани героя,
І лицар знову стане до бою!
В нього є сильна зброя —
Та, що в серці завжди з тобою…
Честь та любов.

— Я ніякий не герой і ніколи ним не стану, а «честь і любов» мало чим можуть бути мені корисні. Але не будемо про це… Почитай мені ту газету, будь ласка. Я так вдарився головою при падінні, що став справжнім дурнем.

Голос Дена звучав м’яко, але обличчя його знову затьмарилося. Він рухався неспокійно, немов у шовкових подушках

було повно шипів. Побачивши, що його настрій змінився, Бесс спокійно відклала книжку, взяла газету й почала переглядати колонки в пошуках чого-небудь, що могло б здатися йому цікавим.

— Фінансові новини тебе не цікавлять, я знаю… і музичні теж. Ось тут є про вбивство. Тобі раніше подобалися такі замітки, прочитати? Один чоловік вбив іншого…

— Ні!

Прозвучало одне лише слово, але воно змусило Джо здригнутися. Хвилину вона не наважувалася кинути погляд на дзеркало, що розкрило б усі таємниці. А коли знову глянула туди, Ден лежав нерухомо, прикривши очі однією рукою, а Бесс із задоволенням читала новини про живопис і скульптуру для вух, що не чули жодного слова. Відчуваючи себе злодієм, що викрав щось дуже цінне, Джо тихенько пішла в кабінет, а незабаром туди прийшла Бесс, повідомивши, що Ден міцно спить.

Відіславши її додому з твердим наміром домогтися, щоб вона залишалася там якомога частіше, мама Баер провела годину на самоті, сидячи в червоному сяйві призахідного сонця й серйозно розмірковуючи. Звук, що пролунав в сусідній кімнаті, змусив її увійти туди, і вона виявила, що удаваний сон став справжнім: Ден лежав, важко дихаючи, з червоними плямами, які виступили на щоках, а однією рукою стискав щось на широких грудях. Співчуваючи й шкодуючи його більше, ніж будь-коли раніше, вона сиділа в маленькому кріслі біля канапи, намагаючись зрозуміти, як їй розплутати цей клубок обставин, як раптом його рука зіслизнула, розірвавши при цьому зав'язку, яку він носив на шиї. На підлогу впав маленький футляр.

Джо підняла його й, оскільки Ден не прокинувся, розглядала незвичайну річ. Він був індіанської роботи, сплетеним із блідо-жовтої сухої трави, приємної на запах. «Я не збира-

юся пхати носа в секрети бідного малого. Просто полагоджу зав'язку, покладу все назад і ніколи не скажу, що бачила його талісман». З цими словами вона перевернула маленький гаманець, щоб подивитися, де від нього відірвалася тасьма, і їй на коліна випав шматочок картону.

Це була світлина, вирізана за розмірами футляра, на ній рукою Дена були виведені два слова: «Моя Аслауга». На мить Джо подумала, що це одна з її фотографій — вони були у всіх хлопчиків. Листок цигаркового паперу впав… і вона побачила обличчя Бесс зі світлини, яку Демі зробив у давній щасливий літній день. Тепер не залишалося жодних сумнівів, і, зітхнувши вона засунула фото назад, збираючись покласти футляр на груди Дена так, щоб навіть шов не видав, що вона дізналася секрет. Але, схилившись над ним, несподівано побачила, що він дивиться прямо на неї з виразом, який здивував її більше, ніж будь-який з дивних виразів, які вона бачила на цьому мінливому обличчі раніше.

— Твоя рука зіслизнула, милий, футляр упав, і я збиралася покласти його назад, — пояснила Джо зніяковіло, як пустотлива дитина, спіймана на пустощах.

— Ви бачили фотографію?

— Так.

— І знаєте, який я дурень?

— Так, Дене, і мені так гірко…

— Не турбуйтеся про мене. Зі мною все в порядку… Радий, що ви знаєте, хоч не збирався вам розповідати. Звичайно, це всього лиш моя божевільна фантазія, й нічого ніколи з цього не вийде. Я ніколи й не думав, що вийде… Боже мій! Та й чим міг би бути цей милий янгол для мене, як не тим, чим був і залишається… чимось на зразок мрії про все, що є у світі чарівного й доброго?

Ця спокійна безнадійність в його погляді й тоні засмутила Джо навіть більше, ніж могла б засмутити найгарячіша

пристрасть, і вона змогла лише сказати, співчутливо дивлячись на нього:

— Це дуже важко, дорогий, але ми не можемо дивитися на це по-іншому. Ти досить розумний і мужній чоловік, щоб це зрозуміти і зберегти все в таємниці. Про неї будемо знати тільки ми з тобою.

— Клянуся, так і буде! Ні словом, ні поглядом я нічого не видам, якщо тільки зможу. Ніхто ні про що не здогадується, а якщо нікому це не приносить неприємностей, то що поганого в моєму бажанні тримати цю світлину біля серця й утішатися милою фантазією, яка зберегла мені розум в тому проклятому місці?

Обличчя Дена тепер було схвильованим. Він сховав маленький потертий футляр, немов кидаючи виклик будь-якій зухвалій руці, яка захотіла б відібрати в нього скарб. Бажаючи дізнатися все, перш ніж спробувати дати пораду або втішити, Джо сказала тихо:

— Бережи його і розкажи мені все про цю «фантазію». Раз вже я натрапила на твій секрет, скажи мені, як все вийшло та як я можу допомогти тобі.

— Мабуть, сміятиметеся, але мені все одно. Ви й раніше завжди дізнавалися про наші секрети й допомагали. Я ніколи особливо не любив книжок, вам це відомо, але в тюрмі, коли диявол мене випробовував, треба було щось робити або втратити розум, тому я став читати обидві ваші книжки. Одна була занадто мудрованою для мене, поки той добрий священник не пояснив, як її треба читати, але інша, ось ці казки, була, скажу я вам, справжньою розрадою. Мені подобалися всі розповіді, але найбільше — «Синтрам». Бачите, які затерті сторінки… Потім я дійшов до цієї історії… вона ніби підходила до іншої, щасливої частини мого життя — всього того, що було минулого літа… тут.

Ден зупинився на хвилину, слова завмерли в нього на губах. Потім, з глибоким зітханням, він повів далі, ніби йому було важко розповідати дурну маленьку романтичну історію про дівчину, фотографію та дитячу казку — історію, яку він вигадав сам, в темряві того місця, яке було таким же жахливим для нього, як для Данте пекло, поки він не знайшов свою Беатриче.

— Я не міг заснути, доводилося про щось думати, тож я уявляв собі, нібито я Фолко, й бачив сяйво кучерів Аслауги в променях сонця на стіні, у відблисках лампи охоронця, у вузькій смужці світанку. У моїй камері була висока стеля, й у віконце під нею я міг бачити шматочок неба. Іноді там з'являлася зірка, і це було майже так само добре, як побачити на небі обличчя. Я надавав великого значення цьому клаптику блакиті, а коли пропливала повз біла хмарка, думав, що красивіше немає нічого в світі. Так, я був тоді неабияким дурнем, але ті думки і враження допомогли мені пережити жахливий рік, тож всі вони — свята правда для мене. Тоді, хіба можна від них відрікатися? Мила голівка в золотих кучерях, біла сукня, очі, немов зірки, приємні, спокійні манери — все, що ставило її так високо наді мною, як місяць у небесах… Не відбирайте в мене мрію! Це тільки фантазія, але людина повинна щось любити, і я вважатиму за краще любити прекрасний дух, такий, як вона, ніж будь-яких звичайних дівчат, які могли б полюбити мене.

Тихий розпач, що звучав у голосі Дена, вразив Джо в саме серце, але надії не було, і вона не подала її. Однак відчувала, що він має рацію і ця безнадійна любов може надихнути й очистити його набагато краще, ніж будь-яка інша, яка, можливо, ще зустрінеться йому в житті. Мало знайшлося б тепер жінок, які погодилися б одружитися з Деном, якщо не брати до уваги тих, що стануть лише заважати, а не допо-

магати йому в житті, яке завжди буде для нього боротьбою. Мабуть, для нього було б краще йти одному до могили, ніж стати таким, яким був, як вона підозрювала, його батько — красивим, безпринципним і небезпечним чоловіком, що розбив не одне жіноче серце.

— Так, Дене. Розумно зберігати цю невинну вигадку, якщо вона допомагає тобі й несе розраду, поки не з'явиться щось реальніше й здійсненне, щоб зробити тебе щасливішим. Шкода, що я не можу дати тобі надії, але ми обидва знаємо, що батько дуже любить свою дорогу дівчинку, вона — гордість материнського серця. Навіть найдосконаліший чоловік, якого вони зможуть знайти, навряд чи буде в їхніх очах гідним їхньої дорогоцінної дитини. Нехай вона залишиться для тебе яскравою зіркою, що кличе до висот і змушує вірити в небеса, — тут голос Джо перервався.

Їй здавалося такою жорстокістю руйнувати слабку надію, яка мимоволі з'явилася на мить в очах Дена, що вона не могла займатися моралями, коли думала про його важке життя й самотнє майбутнє. Можливо, безмовне сердечне співчуття було найкращим з того, що можна було запропонувати йому.

Воно справді принесло йому розраду. Тож дуже скоро хлопець зміг знову мужньо заговорити про примирення з долею. Це свідчило про те, якою чесною була його спроба відмовитися від будь-якої радості, крім блідої тіні того, що для іншого могло стати щасливою й здійсненною можливістю.

Вони говорили довго й серйозно в сутінках, які поступово густішали, і цей другий секрет зблизив їх набагато більше, ніж перший, бо в ньому не було ні гріха, ні ганьби, лише біль ніжності й терпіння, які зробили праведниками й героями набагато гірших грішників, ніж наш бідний Ден. Коли нарешті пролунав дзвіночок до вечері, вся пишнота заходу сонця

зникла. У зимовому небі висіла над засніженим світом одна зоря, велика, ніжна, яскрава. Джо зупинилася біля вікна, перш ніж закрити штори, й сказала весело:

— Іди й подивися, яка красива вечірня зоря, раз ти так її любиш, — і, коли він зупинився за її спиною, високий і блідий, немов привид колишнього Дена, додала неголосно: — Пам'ятай, дорогий, якщо чарівна дівчина відкине тебе, старий друг завжди тут, любить, вірить і молиться за тебе.

На цей раз він не розчарував її, і якби вона просила якоїсь нагороди за безліч тривог і турбот, які випали на її долю, то могла б вважати, що отримала її, коли сильна рука Дена обняла її, а його голос сказав, що вона трудилася недаремно, намагаючись витягнути свого «баламута» з вогню:

— Я ніколи не забуду цього друга, який допоміг мені врятувати мою душу і дав мені сміливість підняти очі й сказати: «Благослови її Господь!»

XXII
Остання, справді остання поява

— Чесне слово, я почуваюся так, немов живу в пороховому погребі й не знаю, яка бочка вибухне наступною та підійме мене в повітря, — сказала Джо собі наступного дня, коли втомлено підіймалася на Парнас, щоб сказати сестрі, що найчарівнішій з юних доглядальниць, ймовірно, краще повернутися до її мармурових богів, перш ніж вона, сама про те не відаючи, додасть ще одну рану до тих, що вже отримав смертний герой.

Вона не видала жодних секретів. Одного натяку було достатньо, щоб Емі, яка оберігала дочку, як найдорожчу перлину, відразу знайшла спосіб уникнути небезпеки. Лорі збирався до Вашингтона у справах, пов'язаних з майбутньою місією Дена, й охоче погодився взяти з собою дружину й дочку, коли така ідея була обережно подана йому. Тож змова вдалася, і Джо пішла додому, відчуваючи себе зрадницею.

Вона чекала якогось вибуху, але Ден прийняв новину так спокійно, що стало ясно: він не мав ніяких надій. Емі навіть вирішила, що її романтична сестра поспішила з висновками. Але якби вона бачила обличчя Дена, коли Бесс прийшла, щоб попрощатися з ним, її материнський погляд помітив би набагато більше, ніж очі юної дівчини. Джо тремтіла від

страху, що Ден у якийсь спосіб видасть себе, але той пройшов сувору школу життя й навчився опановувати себе навіть у важку хвилину. Тільки під кінець, коли він взяв долоні Бесс у свої й сказав сердечно:

— До побачення, Принцесо. Якщо більше не зустрінемося, згадуй іноді свого старого друга Дена, — вона, пам'ятаючи про пережиту ним небезпеку і зачеплена його сумним виглядом, відповідала з незвичною теплотою:

— Хіба зможу я забути тебе? Адже ми всі так пишаємося тобою! Сподіваюся, Бог благословить твоє починання, а згодом знову щасливо приведе тебе до нас!

І коли вона дивилася на нього так щиро й ніжно, явно шкодуючи про те, що довго його не побачить, все, що він втрачав, раптом постало перед ним з незвичайною ясністю. Піддавшись раптовому пориву, він взяв «милу золотисту голівку» у свої долоні й поцілував, пробурмотів тремтячим голосом: «До побачення», — а потім поспішив назад до своєї кімнати, відчуваючи себе так, немов повертається в тюремну камеру, де вже немає шматочка блакитного неба.

Ця несподівана ласка й дивне прощання, мабуть, трохи злякали Бесс. Дівоча інтуїція підказала їй, що було в цьому поцілунку щось, чого не було в їхніх стосунках раніше. Вона глянула йому вслід, і рум'янець несподівано пофарбував її щоки, а в очах з'явилося занепокоєння. Джо помітила це і, побоюючись цілком природного запитання, відповіла на нього ще до того, як воно було поставлене:

— Пробач його, Бесс. Він пережив велике нещастя й тепер, розлучаючись зі старими друзями, відчуває до них глибоку ніжність. Ти ж знаєш, що він, можливо, ніколи не повернеться до нас з тих необжитих країв, в які скоро відправиться.

— Нещастя? Ви кажете про те, що він впав у шахту і мало не загинув? — запитала Бесс простодушно.

— Ні, люба. Щось гірше. Але я не можу сказати тобі нічого більше… крім того, що він пройшов через це випробування мужньо. Тож ти можеш довіряти йому й поважати його, як довіряю і поважаю я.

— Напевно, він втратив когось, кого дуже любив… Бідний Ден! Ми всі повинні поспівчувати йому.

Бесс, здавалося, задовольнилася власною здогадкою… яка була так близько до істини, що пані Джо кивком підтвердила її справедливість. Дівчина пішла в повній впевненості, що якась важка втрата стала причиною таких очевидних для всіх змін у характері Дена та його небажання докладно говорити про торішні події в його житті.

Проте задовольнити Теда було важче. Незвичайна мовчазність старшого друга доводила його до відчаю. Мати попереджала, що не можна турбувати Дена розпитуваннями, поки той не видужає, але близька розлука додала хлопцю рішучості домогтися повного звіту про пригоди, які, судячи з марення Дена, були дуже цікавими. Тож одного разу, коли нікого не було поблизу, майстер Тед зголосився розважити хворого й приступив до справи так:

— Слухай, старий, якщо ти не хочеш, щоб я тобі читав вголос, доведеться тобі самому розговоритися. Розкажи мені все про Канзас, ферми і взагалі про ті краї. Про Монтану я вже чув від тебе, але ти, схоже, зовсім забув, що з тобою було до цього. Зберися з думками, й згадаймо, — почав він так несподівано, що досить успішно зумів вивести Дена з глибоких роздумів.

— Ні, я нічого не забув, але це нікому не цікаво, крім мене. Я ферм ніяких не бачив… кинув цю вигадку, — сказав він повільно.

— Чому?

— Інші справи були.

— Які?

— Ну, щітки ось робив…

— Не смійся наді мною! Скажи правду!

— Справді робив.

— Навіщо?

— Щоб триматися якомога далі від гріха, перш за все.

— Ну, дивнішого я нічого не чув… ти багато дивовижного зробив за своє життя… але це найдивніше, — вигукнув Тед, приголомшений і розчарований таким відкриттям. Але він не збирався здаватися, тож знову приступив до допиту.

— А від якого гріха, Дене?

— Не твоя справа. Хлопчики не повинні ставити зайвих запитань.

— Але я хочу знати! Дуже хочу, бо я твій друг і дуже тебе люблю. Завжди любив. Ну, розкажи мені все докладно! Я люблю всякі витівки. Обіцяю, що мовчатиму, як риба, якщо ти не хочеш, щоб інші про це довідалися.

— Чи обіцяєш мовчати? — Ден дивився на нього, думаючи про те, як змінилося б хлоп'яче обличчя, якби несподівано прозвучала вся правда.

— Присягнусь на стиснутих кулаках, якщо хочеш! Я знаю, там були якісь пригоди, й страшенно хочу почути подробиці.

— Цікавий ти, як дівчисько. Навіть гірше, ніж деякі дівчата… Джозі й… і Бесс жодного разу жодного запитання не ставили.

— Так їх не цікавлять бійки і все таке. Вони люблять тільки слухати про шахти, про героїв та інше в тому ж дусі. І я теж про це люблю і страшенно пишаюся тобою, але бачу в твоїх очах, що було щось ще до цього, тож я твердо вирішив з'ясувати, хто такі Блер і Мейсон і хто кого вдарив, а хто втік, ну і все інше.

— Що?! — вигукнув Ден таким тоном, що Тед підстрибнув.

— Ну, ти, бувало, бурмотів про них уві сні, й дядько Лорі все дивувався. Та й я теж. Ну та нічого… якщо не можеш або не хочеш згадати…

— Що ще я казав? Дивно, яку нісенітницю несе людина, коли впадає в безпам'ятство.

— Це все, що я чув, але мені твої слова здалися цікавими. Я згадав про них просто так… Подумав, може, це трохи освіжить твою пам'ять, — сказав Тедді ввічливо, глянувши на спохмурнілу обличчя Дена.

Почувши таку відповідь, Ден перестав хмуритися і, подивившись на хлопчика, який крутився від нетерпіння на стільці, вирішив розважити його грою в «непорозуміння», щоб, частково відкривши правду, стримати його цікавість і тим припинити неприємні для себе розпитування.

— Дай подумати… Блер — це хлопчина, з яким я познайомився в поїзді, а Мейсон — бідний хлопець, який був у… ну, скажімо, він був у госпіталі, де я випадково опинився. Блер втік до своїх братів, і я думаю… можна сказати, що Мейсон отримав удар, бо він там і помер. Ти задоволений?

— Ні. Чому Блер втік? І хто вдарив того, іншого? Я впевнений там десь була бійка, хіба ні?

— Була!

— Мені здається, я знаю через що.

— Невже? Тоді кажи. Гадаю, буде цікаво, — сказав Ден, зображуючи невимушеність.

Зрадівши, що йому дозволили висловитися, Тед одразу виклав власне дослідження таємниці, котру давно приховував у собі, і яка, як він відчував, була присутня в недомовлених словах Дена.

— Тобі не обов'язково говорити «так», якщо я вгадав, а ти поклявся мовчати. Я все прочитаю на твоєму обличчі й ніколи нікому не розповім. Тепер слухай, хіба не моя

правда? Там, на Заході трапляються всякі божевільні історії, і я впевнений, що ти потрапив в одну із них. Я не кажу про пограбування поштових поїздів або Ку-клукс-клан і все таке, але іноді, якщо треба захистити поселенців, повісити якогось негідника, а то й підстрелити кількох, людині доводиться зробити що-небудь отаке… в порядку самозахисту. Ага! Бачу, що вгадав! Можеш нічого не говорити. Я все зрозумів! Як у тебе спалахнули очі! І кулачище ти відразу стиснув, — Тед, задоволений, застрибав на стільці.

— Веди далі, спритний юначе, й не втрачай слід, — сказав Ден, відчуваючи дивне почуття задоволення й гаряче бажаючи, але не сміючи підтвердити ті з припущень Теда, що були справедливі. Він міг би, мабуть, зізнатися в злочині, але не в покаранні, що відбулося після, і відчуття ганебності якого було, як і раніше, сильним у його душі.

— Я знав, що доберуся до істини! Мене не можна довго тримати в невіданні, — почав Тед з таким гордим виглядом, що Ден не міг втриматися від сміху. — Адже й тобі, Дене, тепер легше? Тягар з душі впав, так? Тільки довірся мені, тобі нічого не загрожує, якщо тільки ти не поклявся мовчати.

— Я поклявся.

— О… ну, тоді не говори нічого, — і обличчя Теда запаморочилось, але в наступну мить він знову піднісся духом і сказав з виглядом людини, що бачила світ: — Гаразд… Я розумію… обов'язок честі… мовчання до смерті… й усе таке. Радий, що ти постояв за твого приятеля в госпіталі. Скількох ти вбив?

— Тільки одного.

— Він був негідником?

— Страшним мерзотником.

— Ну, не дивися так похмуро, я ніяких заперечень не маю. Сам був би не проти пальнути в якогось із цих кро-

вожерливих мерзотників. Потім, гадаю, довелося ховатися й сидіти тихо?

— Досить тихо й досить довго.

— Утік, зрештою, ти й поїхав на свої шахти, а там скоїв жахливо сміливий вчинок. Ось це, безперечно, цікаве життя, таке життя варто прожити! Я радий, що все тепер знаю, але базікати не буду.

— Дивись, мовчи… Послухай, Тедді… А якби ти вбив людину, це тривожило б тебе… погану людину, я хочу сказати?

Хлопчина відкрив рота, щоб вигукнути: «Ні краплі!» — але не вимовив цих слів, ніби щось у виразі обличчя Дена змусило його раптово змінити думку.

— Ну, якби це був мій обов'язок, скажімо, на війні або в порядку самозахисту, то, гадаю, що ні. Але якби я пальнув у нього просто в гніві, то, думаю, дуже шкодував би потім про це. Мабуть, я не здивувався б, якби він почав ввижатися мені всюди… і докори сумління, напевно, стали б мене мучити, як Арама та інших убивць… Ти не сердишся, ні? У твоєму випадку це ж була чесна сутичка, так?

— Так, я мав рацію, але все одно шкодую, що втрутився. Жінки цього не розуміють, вони з жахом дивляться на такі речі. Тому потім так важко, втім, це не так уже й важливо.

— Просто нічого їм не розказуй, ось вони й не турбуватимуться, — сказав Тед, кивнувши з виглядом людини, яка знає, як поводитися з протилежною статтю.

— Я не збираюся нікому нічого розповідати. Та й ти, дивись, тримай свої здогади при собі. Деякі з них дуже далекі від істини… Тепер можеш почитати вголос, якщо хочеш, — на цьому розмова закінчилася, але Теду вона принесла велике задоволення. З того часу він вже не розмовляв про таємниці Дена, тільки глибокодумно витріщався, немов стара сова.

Далі були кілька тижнів затишшя, під час яких Ден нудьгував і гнівався на затримку, а коли нарешті прийшла звістка, що потрібні йому документи готові, відчув, що дуже хоче скоріше виїхати, за роботою забути про безнадійну любов і жити для інших, раз не може жити для себе.

Тож одного вітряного березневого ранку наш Синтрам поїхав, з конем і собакою, щоб знову зустрітися віч-на-віч з ворогами, які здолали б його, якби не допомога Небес і людська чуйність.

— Ех! Здається, що життя складається з одних розставань, і чимдалі важче їх переживати, — зітхнула Джо тиждень потому, коли сиділа ввечері у вітальні Парнасу, де вся родина вітала мандрівників, які повернулися з Вашингтона.

— Не тільки з розставань, але також із зустрічей, дорога. Ось ми вже тут, і Нет на шляху додому. Шукай світлу частину в кожній хмаринці, як казала мама, — мовила Емі, радіючи, що знову вдома й не застала ніяких вовків, що нишпорять біля її овечого стада.

— Я так хвилююся останнім часом, що не можу не бурчати. Все запитую себе, що відчував Ден, коли почув, що не зможе попрощатися з тобою й Лорі? Ти поступила розсудливо, але яку радість принесла б йому можливість поглянути ще раз на дорогі обличчя, перш ніж відправитися у прерії, — сказала Джо розпачливо.

— Так, як вийшло, набагато краще. Ми залишили записки і все, що, на наш погляд, могло йому знадобитися, та вислизнули, перш ніж він прийшов попрощатися. Бесс, здається, справді відчуває полегшення, а вже про себе я навіть не кажу, — і зморшка тривоги зникла з високого білого чола Емі, коли вона усміхнулася дочці, яка стояла трохи віддалік і весело сміялася, розмовляючи з кузинами.

Джо похитала головою, немов їй здавалося, що знайти світлу частину в цій темній хмарі досить важко, проте в неї

не було часу, щоб знову почати «бурчати»: саме в цей момент у вітальню зайшов Лорі, чимось дуже задоволений.

— Нова жива картина для вас. Озирніться до дверей, мої дорогі, й скажіть мені, чи подобається вам вона. Я назвав її «Всього лиш скрипаль», за назвою роману Андерсена. А як би назвали її ви?

З цими словами він розчинив широкі двері, й за ними вони побачили молодого чоловіка з широкою усмішкою на обличчі та скрипкою в руці. Не було сумнівів у тому, як назвати цю картину. З криками: «Нет! Нет!» усі в хвилюванні підскочили. Але Дейзі підбігла до нього першою і, здавалося, зовсім втратила дорогою свій звичайний спокій: вона припала до нього, ридаючи від несподіваного здивування й радості.

Ці почуття виявилися занадто сильними для неї, щоб можна було висловити їх спокійно. Все було вирішено в ту саму хвилину цими сльозами й ніжними обіймами, бо, хоч Мег і поспішно зробила зауваження дочці, вчинено це було лише для того, щоб зайняти її місце. Демі тим часом з братською теплотою тряс руку Нета, а Джозі пританцьовувала навколо них, як три відьми з «Макбет» в одній особі, наспівуючи найтрагічнішим тоном:

— Колись ти був лише пташкою, а тепер ти аж друга скрипка. Так скоро й першою скрипкою станеш! Будь здоровий, будь здоровий!

Це викликало загальний сміх і одразу зробило обстановку веселою та по-домашньому невимушеною. Відтак посипалися запитання і відповіді на них. І поки хлопчики захоплювалися білявою борідкою Нета й костюмом іноземного крою, а дівчатка прекрасним кольором його обличчя (він був свіжий і рум'яний завдяки смачній англійській яловичині, елю й попутним морським вітрам, що так

швидко пригнали його корабель додому), старші раділи його надіям на майбутнє.

Звичайно ж, всі хотіли послухати його гру на скрипці, й він охоче показав їм своє мистецтво, здивувавши найбільш критично налаштованих слухачів своїми досягненнями в музиці навіть більше, ніж енергією і самовладанням, які зробили сором'язливого Нета новою людиною. А коли нарешті скрипка — цей найлюдяніший з усіх музичних інструментів — проспівала їм чарівну пісню без слів, він сказав, дивлячись на своїх старих друзів із задоволеним і щасливим виразом обличчя, який пан Баер називав «зворушливим»:

— Дозвольте мені зіграти ще одну пісню. Ви всі пам'ятаєте її, хоч ніколи не полюбите так, як люблю її я, — і, стоячи в позі, яку знесмертив Оле Булль, він заграв просту вуличну мелодію. Це була та сама пісня, яку він виконав для них в той вечір, коли вперше з'явився в Пламфілді. Вони пам'ятали її й підхопили жалібний приспів, який точно виражав його власні почуття:

Якими б дорогами я не йшов,
На серці в мене печаль.
Якби ж я тільки… якби я знайшов,
Свій дім, свій рідний причал…

— Тепер я почуваюся краще, — сказала Джо, коли вони незабаром після цього натовпом спускалися з пагорба, повертаючись у Пламфілд. — З деякими з наших хлопчиків ми зазнали провалу, але Нета, гадаю, можна вважати успіхом, і нарешті наша терпляча Дейзі буде щаслива. Всі чесноти Нета — результат твоєї наполегливої роботи, Фрице, і я від щирого серця вітаю тебе.

— О, ми можемо тільки садити насіння й вірити, що воно потрапило в добрий ґрунт. Я, звичайно, садив, але це ти сте-

жила, щоб дикі птахи не скльовували його, а брат Лорі щедро поливав, тож, душа моя, поділимо між собою урожай і радітимемо. Мала радість — це теж радість.

— Я гадала, що у випадку з моїм бідним Деном насіння впало на дуже кам'янистий ґрунт, але не здивуюся, якщо він перевершить всіх інших і доб'ється справжнього успіху в житті. Один грішник, який розкаявся, приносить нам більше радості, ніж безліч праведників, — сказала Джо, як і раніше, завзято чіпляючись за свою «чорну овечку», хоч все стадо білих щасливо тупотіло перед нею.

Стомленому історику сімейства Марч уявляється вельми спокусливим завершити цю історію землетрусом, який поглине Пламфілд і його околиці, й вони виявляться так глибоко в утробі землі, що жоден юний Шліман ніколи не зможе знайти жодних руїн. Але оскільки це мелодраматичне закінчення могло б шокувати моїх вразливих читачів, я утримаюся від нього й, передбачаючи традиційне запитання «А чим же все скінчилося?», коротко повідомлю, що всі шлюби стали вдалими.

Юнаки успішно крокували кар'єрними сходинками. Добре велося й дівчатам: творчі успіхи принесли Бесс і Джозі чимало почестей, а згодом вони знайшли гідних супутників життя. Нен залишилася діловою й веселою старою дівою, присвятивши життя хворим і немічним, і знайшла в цій істинно жіночій роботі міцне щастя.

Ден так ніколи й не одружився, але чесно і з користю жив серед обраного ним народу, поки не поклав за нього життя й тихо заснув навіки в його улюбленій зеленій пустці, з пасмом золотого волосся на грудях і спокійною усмішкою, яка, здавалося, говорила, що лицар Аслауги воював у своїй останній битві й знайшов спокій.

Качан став членом ради графства й несподівано помер від апоплексичного удару після званого обіду. Доллі

залишався світською людиною найвищого ґатунку, поки не втратив весь свій статок, після чого знайшов для себе підхоже заняття в модному кравецькому закладі. Демі став партнером видавця й побачив нарешті своє ім'я на вивісці фірми, а Роб обійняв посаду професора в коледжі Лоуренса.

Проте всіх перевершив Тедді, ставши знаменитим священником, на превелику радість його здивованої матері. А тепер, постаравшись догодити всім безліччю весіль, нечисленними смертями й такою кількістю земних благ, які тільки є доречними при одвічному порядку речей, дозволимо музиці замовкнути, вогням — згаснути, а завісі — опуститися назавжди приховавши від нас сімейство Марч.

Зміст

I. Десять років потому 3

II. Парнас. 22

III. Остання витівка Джо 42

IV. Ден 65

V. Канікули 86

VI. Останні настанови. 113

VII. Лев та ягня 133

VIII. Джозі грає русалоньку 150

IX. Удача відвертається 168

X. Демі ухвалює рішення 185

XI. День подяки Еміля. 198

XII. Різдво Дена 207

XIII. Новий рік Нета 220

XIV. Вистава у Пламфілді 233

XV. Очікування 250

XVI. На тенісному корті. 259
XVII. Серед домашніх дівчат 276
XVIII. День випуску. 292
XIX. Білі троянди 305
XX. Життя за життя 319
XXI. Лицар Аслауги 336
XXII. Остання, справді остання поява 351

Літературно-художнє видання

Серія «Шкільна бібліотека української та світової літератури»

ОЛКОТТ Луїза Мей

ХЛОПЧИКИ ДЖО

Переклад з англійської

Головний редактор *О. В. Красовицький*
Відповідальна за випуск *Н. С. Бородюк*
Художній редактор *О. А. Гугалова-Мєшкова*
Технічний редактор *Г. С. Таран*
Комп'ютерна верстка: *Т. В. Мальчевська*
Коректор *О. О. Жирнова*

Підписано до друку 10.09.2020. Формат 60 × 90 $^{1}/_{16}$.
Умов. друк. арк. 23,00. Облік.-вид. арк. 16,72.
Тираж 1500 прим. Замовлення № .

ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016

Сайт та інтернет-магазин видавництва:
www.folio.com.ua
Електронна адреса:
market@folio.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
вул. Римарська, 21А, м. Харків, 61057
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5244 від 09.11.2016